J. V. Voltz

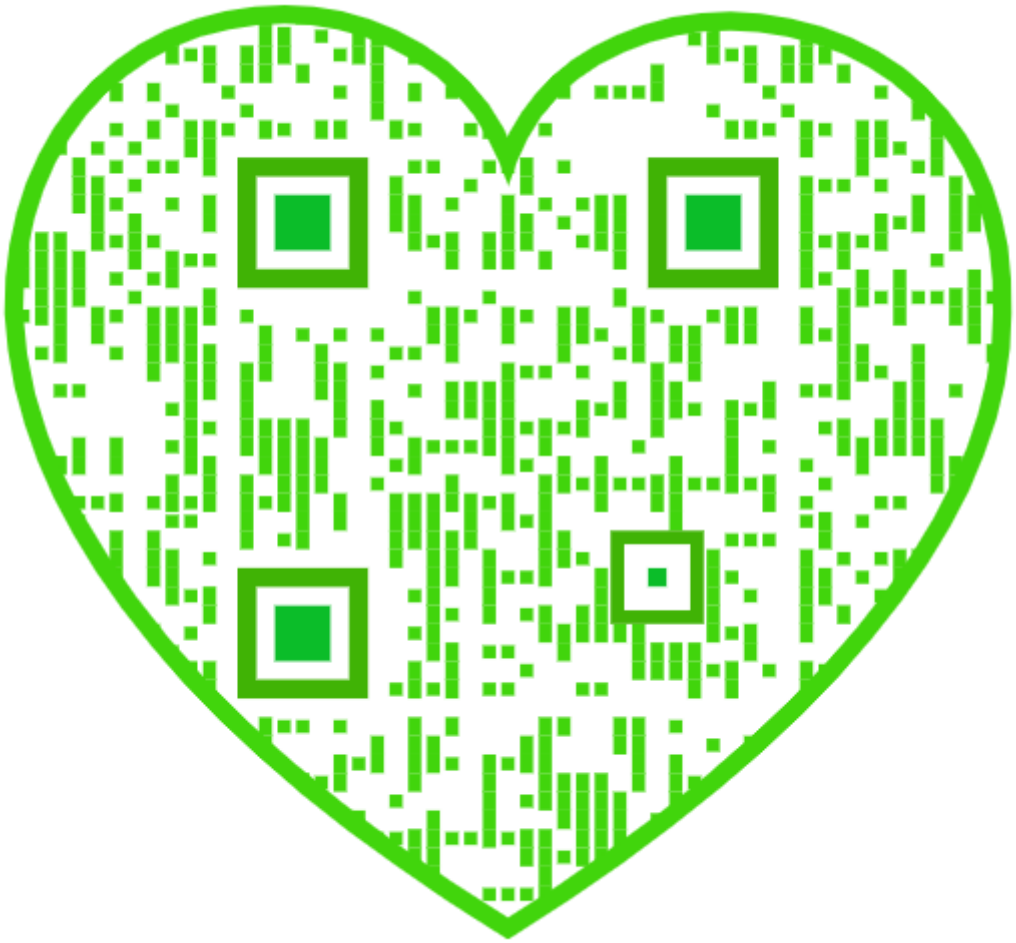

DE WERKEN VAN VONDEL

Ingeleid en van aanteekeningen voorzien

door

R. BLIJSTRA EN H. BRUCH

SAMSON

of

HEILIGE WRAECK

Treurspel

N. V. VAN DITMAR

AMSTERDAM ANTWERPEN

INLEIDING TOT SAMSON.

„In Samson," zegt Dr. Leendertz in zijn „Leven van Vondel" (Meulenhoff en Co., 1910) „zag Vondel niet alleen, evenals in Jephta, Salomo en zoovele anderen een „voorbeelt" van Christus", (vgl. bv. bij Peter en Pauwels vs. 259) „maar ook een bewijs van Gods wijsheid, goedheid en macht, terwijl hij bovendien voor de jeugd een waarschuwend voorbeeld is om „zich van de bekoorlijcke streecken der lichtvaerdige schoonheden te hoeden, waer door zoo veele dappere manne ten val geraeckten." En „wanneer de menschen Godts gaven misbruicken en verwaerloozen, dan ontruckt d'allerhooghste hun zijne genade." De vergelijking met Christus maakt op Van Lennep een onaangenamen indruk. Sprekende over Samson in zijn geheel zegt hij: „En toch, hoe veel genot wy smaken by de lezing van dit heerlyke brok poëzy, wy mogen het bejammeren, dat de toen heerschende tooneelwetten, en het gebrek van theatralen toestel, Vondel belet hebben, ons hetgeen hier verhaald wordt aanschouwelijk voor te stellen. Nog meer dan met de schoonste beschrijving zou de dichter ons getroffen hebben, indien hy ons hier den Tempel zelven had binnengeleid: indien hy Samson in de tegenwoordigheid der vergaderde Vorsten zijn laatste lied had doen zingen, om hen by het slot daarvan te samen onder het gewicht des ingestorten Tempels te verpletteren. Maar Vondel — ook al ware hy, wat zeer mogelijk is, geneigd geweest, de katastrofe op dusdanige wijze te behandelen — had een te grooten eerbied voor de regelen en voor-

schriften, door de ouden achtergelaten, om zich zulk een vrijheid te veroorloven. By hen toch mocht nimmer het tooneel met bloed bezoedeld worden. Fedra en Jokaste brengen zich zelve, Klytemnestra haar man en Orestes zijn moeder, achter de schermen om, en 't is buiten 't gezicht des toeschouwers, dat Astynax van den toren gesmeten en Polyxena op 't altaar van Achilles geofferd wordt. Te heiliger hield zich Vondel aan deze overlevering, naarmate Rodenburg, Jan Vos, en anderen, er verder van afweken, die, in hunne navolgingen van Spaansche en Engelsche dramaas, het tooneel herschiepen in een bloedbad, waar, op 't laatst, niemand overbleef om de overigen te begraven. — Dit laatste is hier het geval niet. De bloedvrienden van Samson, — hier door Vondel wel wat *abrupte*, doch om aan het bybelverhaal getrouw te blijven, ingebracht, komen het lijk halen, en Samsons geboorte-engel hen wijzen op den toekomstigen verlosser, van wien de zoon van Manoah in zijn dood een type heeft verstrekt. Ik wil dit laatste, *in abstracto* niet betwisten; doch in dit treurspel, in verband met al wat voorafgaat, schijnt my de vergelijking tusschen den alles behalve reinen Samson en den vlekkeloozen Kristus niet zeer geschikt om een gelukkigen indruk te maken.

Reien, dialoog, en vaerzen zijn wederom meesterlijk, en alles te samen genomen behoort de „Samson" onder de stukken van Vondel, wier lezing het meest zal voldoen, en waarop zich onze letterkunde met recht verheffen mag."

Van Lennep kant zich eveneens tegen de inleiding van Dagon:

„Mijn afkeurend oordeel omtrent die inleiding geldt echter alleen het eerste en vrij overtollige tooneel, de zoogenaamde „Voorrede." Ik weet niet, of 't aan my ligt, maar die armoedige, havelooze Dagon, die nog wel op de lijst der personaadjen als „de vorst des afgronts en allergrootste afgodt der Filistijnen" wordt uitgemonsterd, en die begint met te vertellen, dat zijn

schepter half is opgegeten van de roest — als of de mijnen onder de aarde geen metaal konden leveren om er hem een nieuwen te verschaffen — die Dagon, die zich door een morsigen, vuilen en stinkenden stoet laat volgen en kammen, en die eindigt met in zijn eigen beeld te kruipen, zonder er weder uit te komen als zijn tempel is ingestort, wil my maar volstrekt niet bevallen. De dichter voert hem ten tooneele gelijk elders Lucifer[1]), Apollyon[2]), of Simon Toveraer[3]) om, reeds in den aanvang, by den toeschouwer een indruk van somberheid en schrik te verwekken; doch hier mist hy geheel het doel, dat hy zich voorstelt, en in zijn „Adam in Ballingschap", in zijn „Noah" en in zijn „Peter en Pauwels" zoo gelukkig bereikt. Een „grootvorst van den nacht" moet met majesteit spreken en handelen, en ook na zijn val zijn demonische grootheid niet verloochenen, zoo dat hy niet alleen afschuw verwekt, maar ook een onwillekeurigen, huiverenden eerbied afdwingt: — en de taal, welke hy spreekt, moet den „gevallen engel" niet onwaardig zijn. Deze Dagon echter is geschilderd als een ellendige Bytebauw of Heintje-pik, naauwlijks waard om op een voorstelling van „bezoeking des H. Antonius" een plaats te bekleeden, en hy had zich de moeite kunnen sparen om te komen vertellen wat de minste boereknaap uit het Filistijnsche land even goed had kunnen mededeelen. Dat relaas van de groote werken, door Samson verricht, en van diens gevangenscahp en kastijding, 't welk Dagon zich zelven geeft, zonder dat er hem iemand naar vraagt, 'en als ter verversching van zijn eigen geheugen, had, voor zoo verre het noodig geoordeeld werd, kunnen worden medegedeeld, 't zij in een gesprek tusschen den Tuchtknaap en de Jodinnen of tusschen deze en Samson, of op andere ongezochte wijze: — of, liever, het had geheel kunnen worden gemist; daar

[1]) Adam in Ballingschap.
[2]) Noah.
[3]) Peter en Pauwels

toch al het hier vertelde later nog een en anderwerf wordt opgehaald. Het beste van de zaak is dan ook, dat die geheele Dagon (die niet meer te voorschijn treedt en zeker in zijn beeld onder 't puin des ingestorten tempels verstikt) zonder schade voor 't geheel, met al zijn oud nieuws, uit het treurspel kan wegblijven."

Het is niet waarschijnlijk, hetgeen sommigen hebben willen beweren, dat Samson een „heilige wraeck" van Vondel zelf zou zijn tegen het gedicht „Tegen Vondels Lucifer", dat aldus begint:

De heilige Ark van Gods verbond
Staat op der Fielesteenen grond,
In Dagons huis, nu Joostens dicht
Den troon van 't drymael heilig licht,
Waerachtig God, geen Jupiter,
Bestreden trots van Lucifer.
Slaat in een Rijmkist, met gespeel
Ontslooten, op het boos tooneel.

Vooral de polemiek tusschen de verschillende personen of Samson wel op mag treden zou in dit licht belang hebben en het derde en vierde bedrijf zouden dan meer beteekenen dan de dramatische ontknooping. O.i. heeft Dr. Leendertz deze beweringen voldoende weerlegd: „Het wereldlijk en het kerkelijk gezag zijn het eens over de vertooning van „het spel van zinnen" waarvoor zelfs de kerksieraden geleend zullen worden. Alleen de „Koorwaerzeggerin", de „grijze non," die welkom geheeten wordt met haar „sleep gewijde nonnen" protesteert. Het geschil is tusschen haar en den aertspriester, dus tusschen geestelijke personen onderling, en zij verzet zich niet, omdat zij het tooneel in het algemeen ongeoorloofd acht, maar omdat de godheid beleedigd zal worden, wanneer een *ongeloovige* in den *tempel* zal spelen. Ten slotte dreigt zij, dat „De schouburgh moet verzincken. Met Dagons kercke, en al wat aen dien gruwel vast, of koorwaerzeggery, noch ons waerschuwing past." En dat gebeurt ook.

Waar is hier de allegorie en de toepassing op hetgeen er bij den *Lucifer* heeft plaats gehad?

Dan zou b.v. Wittewrongel worden voorgesteld door de „grijze non", die o.a. klaagt over de beeldenstormerij der Joden. En dan zeker de schouwburgregenten door den Aerstpriester, die wel zegt:

„Tooneelspel was van outs verdienstigh by de Goôn," maar ook „Dat krenckt het Hooftgezagh te hoog ons toebetrout" en ('t is) „niet geraên den kerckelijcken toom Te laeten glyden."

WELEDELEN EN GESTRENGEN HEERE

CORNELIS VAN OUTSHOREN,

RIDDER, HEERE VAN OUTSHOREN EN GNEPHOECK,
BURGEMEESTER VAN RAET EN AMSTERDAM.

Hoewel Godt niet dan louter Godt en wezen is, nochtans bespiegelen de Godtgeleerden dit eenigh wezen in verscheide eigenschappen, hem toegeeigent. Onder deze eigenschappen blijcken zijne wijsheit, goetheit, en mogenheit, die zich in Samson levendigh openbaeren: want hij is van Godts wijsheit geschickt om eenen grooten verlosser door zijn geboorte, leven en sterven uit te beelden. Godts goetheit blijckt in hem, als hij door dien stercken zijne uitgekoornen van het veertighjaerige juck der Heidensche slavernye verlost, en hen twintigh jaeren onder zijn rechterschap en wethouderye beschermt: maer Godts mogenheit ontdeckt zich allermeest in de sterckheit van dezen helt,

Cornelis van Outshoren: zoon van Dirck de Vlaming van Outshoorn begunstigers van Vondel. Hij werd in 1645 schepen, daarna schout en Burgemeester in 1656, 1660, 1662, 1668, 1672, 1677, 1679 en 1680.

Gnephoeck: in Rijnland, bij Oudshoorn.

4 *toege-eigent:* toegekend.

5 *mogenheit:* kracht, vermogen.

6 *levendigh:* duidelijk.
van: door.

7 *geschickt:* voorbestemd.

10 *uitgekoornen:* uitverkorenen.

12 *wethouderije:* handhaving van de wetten.

13 *ontdeckt zich:* openbaart zich.

bestaende in zijne haerlocken. Het haer is niet anders dan een uitworpsel, om het hooft te decken, en tot cieraet te dienen, gelijck het loof de boomen verciert, en het ooft beschut, maar wat is 'er onstercker dan het haer? evenwel wert Godts kracht te meer in deze onsterckheit geopenbaert, toen het hem beliefde dit tot een heilzaem eindt te gebruicken: en wanneer de menschen Godts gaven misbruicken en verwaerloozen, dan ontruckt d' Allerhooghste hun zijne genade, en laetze onderdrucken, om hen te leeren hoe los zij buiten Godt en zijne invloeiende kracht staen. In de doot van Samson blijckt zijne wraeckzucht, zich wreeckende, door eene heilige aendrift van Godts geest, aen de Filistijnen, Godts erfvyanden en afgodisten, over het uitsteecken van zijne oogen. Hij overwint de vyanden door zijn doot, tot een voorbeelt van den beloofden verlosser, en wetgever der menschen, die door het voorschrift van de wet der liefde, in het eenige woort BEMIN begrepen, alle voorgaende wetgevers en wijsheit der wijzen overtreft, en de wraeckgierigheit met wortel met al uit de harten zijner leerlingen ruckende, deze nieuwe en volkome wet plant, waer tegens alle die op zijnen naem ydel roemen zich ten hooghste bevlecken, zoo menighmael zij hun leedt en ongelijck met gedachten, woorden of wercken wreecken, en niet liever door weldaedigheit hunne haeters overtuigen, om te toonen dat zij van den geest der liefde gedreven worden, naer het onbevleckte voorbeelt, hun in dien hemelschen wetgever voorgestelt. De helt Samson, van den Allerhooghsten met zulck eene onverwinbaere kracht en sterckheit gewapent,

16 *uitworpsel:* uitwas, letterlijke vertaling van het Latijnsche excrementum.
21 *eindt:* doel, ook nu nog gebruikelijk in bepaalde uitdrukkingen.
25 *hoe los zy staen:* versta: hoe weerloos zij zijn.
32 *verlosser:* Christus.

wert endelijck ontwapent door de loosheit en bekoorlijckheit van zijne boelschap, om de reuckeloze jongkheit te waerschuwen zich van de bekoorlijcke streecken der lichtvaerdige schoonheden te hoeden, waer door zoo veele dappere mannen ten val geraeckten. Ick oordeelde niet ondienstigh Samson in zijne versmaetheit ten tooneele te voeren, om wulpsche zinnen in te tomen van alle ongeregeltheit, en hen te leeren de natuurgaven Gode, den oirsprongk van alle goet, ter eere te gebruicken. Om dezen grootdaedigen helt in zijne vernederinge heerlijcker te voorschijn te brengen, ontleene ick den glans van uwen Ridderlijcken naem en stam, wiens overouden luister nu al omtrent dryhondert en vijftigh jaren geblöncken heeft, in den heere Willem van Outshoren, en zijnen broeder Jakob, tot de hoogheit en eer des bisdoms van Uitrecht verheven; een stam die sedert eene lange ry van brave mannen uitleverde, waeronder uwe voorouders, grootvader en vader met lof gestelt worden, naerdien zy het vaderlant en deze stadt door getrouwe diensten aen hunne nakomelingen eeuwigh verbonden: dat mij te hooger verplicht altijt te blijven,

Weledele en gestrenge heer,

Uwe weled. en gestr. dienstwillige
J. V. VONDEL.

49 *boelschap:* minnares.
51 *lichtvaerdige:* lichtzinnige.
58 *grootdaedigen:* die groote daden verrichtte.
63 *Willem van Outshoren:* liet het rechtsgebied van Amsterdam vergrooten en verkreeg daartoe voor de stad een privilege van Graaf Willem III, zijn broeder Jacob was korten tijd (1322) bisschop van Utrecht.
68 *naerdien:* aangezien.

INHOUDT.

MANOË, *uit den stamme van Dan, en zijne huisvrou woonden te Saraä, lange kinderloos. Godts engel verscheen haer eerst in 't byzonder, daer na hun beide, en spelde dat hun een zoon te teelen stont, die, van moeders lichaem aen Godt toegeheilight, wijn nochte stercken dranck zoude drincken, geene onreine spijs proeven, nochte zijn haer laeten scheeren, en de twaelf stammen beginnen te verlossen uit de veertighjarige slavernye der Filistijnen: na welcke openbaringe de hemelsche gezant in de vlamme des altaers ten hemel voer. Hierna baerde de huisvrou den beloofden zoon, noemde hem Samson, dat de*

1 *Manoë:* Manue.

2 *Godts engel verscheen:* Het Boek der Rechters XIII : 3—6: „Eens verscheen haar de engel des Heeren, en sprak tot haar: Ge zijt wel onvruchtbaar en kinderloos, maar ge zult ontvangen en een zoon baren. Ge moet u onthouden van wijn en sterken drank, en niets eten wat onrein is; want ge zult ontvangen en een zoon baren, wiens hoofd geen scheermes mag aanraken; want hij zal een Nazareër Gods wezen van zijn kindsheid en den schoot zijner moeder af. En hij zal Israël beginnen te verlossen uit de hand der Philistijnen. " Het Nazareaat bestond in een bijzondere toewijding aan God. Als teeken daarvan gold o.a. de onthouding van wijn en sterken drank, ongeschoren baard en lange haargroei. Daar Samson van de schoot van zijn moeder af Nazareër zou zijn, mocht ook deze geen wijn en sterken sterken drank gebruiken gedurende haar zwangerschap.

13 *dat de zon betekent:* Van Lennep teekent hierbij aan: „dit is niet volkomen juist. De Hebreeuwsche naam beteekent: „die naar de zon gelijkt." Zie Hebr. Nederl. Woordenb. van Lemans en Mulder, bldz. 695."

zon betekent. Hy, van Godts Geest gezalft en gedreven, zette zich neder tusschen Saraä, en Esthol.
Eerst verscheurde hy te Thamnata eenen jongen brullenden leeu, en vont in het wederkeeren eenen byenzwarm in het leeuwenaes. Hy troude door Godts ingeven eene Filistijnsche vrou, en gaf op de bruiloft dit dubbelzinnige raetsel uit:

Een eeter spijst. het stercke jong
Schaft zoetigheit voor mont en tong.

Samsons bruit, van de bruiloftsgasten (die by gebreck van het raetsel te raden den prijs, daer op gezet, verliezen zouden,) schrickelijck gedreight, perste den bruidegom met veele traenen den zin des raetsels uit, en melde het den gasten, die hier mede dertigh hemden en vierkleeders wonnen, hun van Samson gelevert, toen hij by Askalon dertigh mannen versloegh, en stroopte. De helt ving dryhondert vossen, koppeldeze staert aen staert, met vierwerck daer in gevlochten, dreefze in het korenlant der vyanden, en verbrande hun koren, wijnbergen, en olijf-boomen Hij brack den Filistijnen, by menighten, armen en beenen. Toen de stam van Juda, om der Filistijnen gramschap te stillen, hem gebonden in hunne handen leverde, ruckte hy stricken en banden in stucken, sloegh duizent mannen met een ezels kinnebacken, waeruit, op zijn gebedt in noot gestort, eene levendige bron

van: door.

van Godts Geest gedreven: krachtens zijn Nazareaat, dat door zijn lange haar zinnebeeldig werd voorgesteld, werd Samson den Geest des Heeren geschonken. Deze verleende hem zijn buitengewone lichaamskracht.

17 *bijenzwarm:* Boek der Rechters, XIV : 8.

20 *Een eeter spijst enz.:* Boek der Rechters XIV : 14. Hij sprak tot hen: Van den vreter kwam de spijs en uit den sterke de zoetheid.

27 *vierkleeders:* feestgewaden.

sprong, die zijnen dorst leschte. Te Gaza, van zijne vyanden bezet en besloten, rees hy by midnacht uit den bedde, ruckte stadts poorte, met beide de posten, uit haere krammen en pannen en droeghze op zijnen hals te Hebron op den bergh. Endelijck verliefde hy by Soreck op de schoone Dalila, die, lichtvaerdigh en geltgierigh, van den vyant omgekocht, hem verscheide reizen listigh ondertaste waer zijne kracht in bestont. Drymael, gebonden ruckte de helt zijne banden los, en stelde haer en de vyanden te leur: doch ten vierden maele, door het vleien en schreien van zijne boelschap afgemat, openbaerde hij heur hoe Godts kracht in zijne haerlocken school. Zy, nu haer ooghmerck bereickende, liet hem, in haeren schoot slaepende, de zeven locken afscheeren, waer op de Filistijnen, haer eerst den beloofden prijs toetellende, den maghtelozen overvielen, d' oogen uitstaecken en, met twee ketenen gebonden, naer Gaze voerden, daer hy in gevanckenisse most maelen, tot dat, zijn haer weder aen 't wassen, de Filistijnsche vorsten op Dagons feest vergaderden, over hem triomfeerden, en, onder d' offermaeltijt vrolijck, den gevangen dwongen voor hun te speelen. De helt tijt en gelegen-gelegenheit waernemende beval den tuchtknaep, die hem leide, te brengen by de twee hooftpylaren, waerop het gansche gebou van Dagons kerck steunde. Toen vatte hy beide de pylaeren in zijne armen, riep Godt om sterckheit aen, op dat hy zich over zijne blintheit

39 *eene levendige bron sprong:* Boek der Rechters XV : 19. „Toen opende de Heer een der maaltanden van de ezelskinnebak, en er stroomde water uit." De statenvertaling geeft aan dat het water uit een rots sprong.

40 *van:* door.
besloten: ingesloten.

47 *ondertaste:* ondervroeg.

51 *boelschap:* minnares.

59 *wassen:* groeien.

63 *tuchtknaap:* wij zouden zeggen: beulsknecht. In den Bijbel spreckt men slechts van knaap. Boek der Rechters XVI : 26.

aen den vyant moght wreecken, en boogh de pylaeren met volle kracht te zaemen, waer op het gansche kerkgebou instorte op de vorsten, en eenige duizenden van mannen en vrouwen, zulx dat Samson in zijne doot meer vyanden met zich vernielde, dan hy oit in zijn gansche leven verslagen hadde. Op dit gerucht kwamen zijne broeders en vaders bloetvrienden, alreede op wegh naer Gaze, in de stadt zijne uitvaert bekleeden, om het lijck in het vaderlijcke graf, tusschen Saraä en Esthol, te begraven, na het twintighste jaer van zijne lantvooghdye en rechterschap.

Het treurspel is getrocken uit het boeck der Rechteren, en Josefus vijfde boeck der Joodtsche geschiedenissen. Het tooneel is te Gaze, op Dagons kerckhof, by het hof. Het spel begint met den opgangk, en endight met den ondergangk der zonne. De Jodinnen bekleeden den rey.

68 *aen:* op.
74 *bloetvrienden:* bloedverwanten.
84 *bekleeden:* vormen.

DE TREURSPEELDERS.

DAGON. *De vorst des afgronts, en allergrootste afgodt der Filistijnen*

DE TUCHTKNAEP VAN SAMSON.

SAMSON, *De lantvooght, en rechter van Israël*

DE REY VAN JODINNEN.

DE VORST VAN GAZE.

DE VORSTIN VAN GAZE.

DE AERTS-PRIESTER DER F L STIJNEN.

DE WAERZEGGERIN VAN AKKARON.

DE KOORAELEN.

DE BODE.

SAMSONS BLOETVRIENDEN.

FADAËL *Samsons geboortengel.*

HET EERSTE BEDRYF.

DAGON.

Ick, die den ysren staf, van roest half opgegeten,
Beneden zwaeie, en, in den helschen raet gezeten,
Voorstelle, en sluite wat ten dienst van 't zwarte rijck
Wort goet gekent, koom hier te Gaza, d' oude wijck
Der geesten, wien het luste in ope lucht te zwieren
Met vleermuisvleughlen, en dit feest te helpen vieren,
Den grooten ommegangk te volgen met mijn' stoet,
Die naer den zwavel stinckt, en morssigh, vuil van roet,
Met kromme krauwels kemt mijn pruick, en ruige locken,
Al giftige adders, boos en afgerecht op wrocken,
Gelijckze, 't gloeiend nest, den diepen zwavelpoel,
Ontruckt zijn, my tot pracht; het zy ick uit den stoel

sluite: besluit.
kemt: kamt. Dagon wordt niet erg gunstig voorgesteld, maar dit was in de dagen van Vondel vaak de gewoonte als men over heidensche goden sprak.
afgerecht: afgericht.
wrocken: wraak nemen.

Beneden spreecke, of hier in 't heiligh kerckbeelt waere,
Daer Dagons priesterdom, eerbiedigh ten altaere
Getreên, ter eere van mijn godtheit stieren slaght,
Spijsoffers inwijt, en den grootvorst van den nacht
Met juichen en triomf verwelkomt, en gezangen,
En offerspeelen, daer wij spoocken naer verlangen.
Wat wil 't een vreught zijn, als voor onze majesteit
D'aertsvyant Samson in triomf wort omgeleit,
Zoo blint gelijck hy is, aen eene dubble keten
Gesloten, en op straet getout, en dicht gesmeten,
Met eene bolpees van den tuchtknaep, die hem stiert,
De schakels van den toom, de keten, ruimer viert,
Of aenhaelt, dat hy rijst, of neêrstort van vermoeien,
En 't zweet by druppels langs het aenzicht drupt.
Ons dienaers by, terwijl die lantplaegh zucht, hier groeien en steent,
De voorhuitloze Jood, de vloeck van mijn gemeent'
Wat heeftze twintigh jaer, en langer al geleden
Van dezen rechter, daer alom de Joodsche steden
Om vierden, toen hy haer verlichte van ons juck,
Een juck wel veertigh jaer bezuurt met smerte en druck.
Zoo veel vermoght de kracht, hem heiloos aengeboren,
Die met de locken nu zoo gladt is afgeschoren.
De leeuwentemmer, kort getemt van eene vrou,
Leght mack, gelijck een lam, gesloten in zijn kou,
Bestoven van het meel, kan naulijx adem haelen,

13 *waere:* vertoef.
22 *getout:* met een touw geslagen.
gesmeten: geslagen.
23 *bolpees:* bullepees, tuchtigingsinstrument.
25 *rijst:* rechtop gaat staan.
28 *voorhuitlooze:* duidt op de besnijdenis van de Joden.
35 *van:* door.
36 *leght mack:* is getemd.

Eet brocken, als een hont. hy grimbeckt onder 't maelen,
En knarssetant van spijt, wat plaeghde hy ons vroegh,
Die stout voor Askalon wel dertigh mannen sloegh,
Hun kleeders stroopte, en ging met al dien vrybuit strijcken.
Noch slimmer ging 't toen hy, tot afbreuck van vijf rijcken,
Dryhondert vossen ving, hen knoopte staert aen staert,
Met vierwerck, hars, en vlas, en zwavel. hier op vaert
De vlam in 't koren, waer zy voor zijn geessel streven.
De hongerige vlam, in 't voorslaen noch gedreven
Van eenen stercken wint, zet al het korenlant,
Veel mijlen wijt en breet, in eene zee van brant,
Zoo veele duizenden van Dagons onderdaenen,
Vijf hooftsteên, langs de zee, en al 't gebiet in traenen.
De wijnbergh mist zijn druif, d'olijfboom zijne vrucht,
De korenbloem haer eer. de zeekust kermt, en zucht,
Van Gaza tot aen Geth, daer onze tempelheeren
Spijsoffers, inkomste, en kerckschattingen ontbeeren.
Toen een Thamnijt dees plaegh verstack van zijne vrou,
Bezuurde 't gansche lant dien smaet met zulck een' rou.

42 *vijf rijcken:* eig. vijf steden; aan het hoofd van elk dier steden stond een koning.
44 *vierwerck:* brandbare stoffen.
45 *streven:* vluchten.
47 *van:* door.
55 *Thamnijt:* Philistijn uit Timnath.

En schoon de Filisteen dit straften, en den vader
Met zijne dochter in een zelve vier te gader
Verbrandden, noch sloegh hy uit wraecklust echter voort,
En brackze hals en been. de Filistijns, gestoort
Met reden, quamen fel de Joôn beoorelogen,
Die zich onschuldighden, en zelfs, tot recht bewogen,
Den rechter leverden in zijn dootvyants maght:
Toen brack hy koorde en bant, als vlas, door zijne kracht,
Sloegh duizent helden met een ezels kinnebacken.
Ten leste kwam hy hier in Gaza nederzacken.
Men sloot de poorten toe. de booswicht, loos en valsch,
Rijst 's nachts, en neemt stadts poort op zijnen stercken hals,
Stapt recht naer Hebron toe, als met een lichte veder,
En leght stepoort en post op bergh en steenrots neder.
Men bondt hem reis op reis vergeefs met tou en snoer,
Tot dat zijn boelschap loos de zeven locken schoer,
Het broeinest van zijn kracht. wy, meester door haer treken,
Verzuimen niet hem bey d' ooghappels uit te steecken,
Te tuchtigen. nu zit hy hier te Gaza vast,
Jerusalem ten schimp. de maght van Dagon wast,
En groeit geweldigh aen. wy gaen de Joden stooren,
Brantschatten, om de scha te boeten van ons koren.

62 *onschuldighden:* hun onschuld betuigden.
63 *rechter:* Samson.
72 *boelschap:* minnares.
73 *treken:* listen.
77 *stooren:* aanvallen.

Het hof van Dagon is met reden voor den geest
Van onze erfvyanden, het Jodendom, bevreest,
Dat met de Godtsdraght en zijn kistspel, heet op wreecken,
Ons godtheit noch eens dreight met kracht den hals te breecken,
Te bonzen van 't altaer, waerom ick, schalck en stil,
Als in slaghorde, my hier tegens kanten wil.
Ghy allen zult van daegh, vermomt, vernist met glimpen,
En schijn van heiligheit, het Jodendom beschimpen
In Samson, die zoo lang mijn heirkracht onder hiel,
Het voorhuitloos gebroet, dat in ons erfdeel viel,
Zoo veel geweldenaers, die goôn en menschen plaegen,
En onder schijn van recht en godtsdienst, moorden, jaegen,
Beeltstormen, branden, en schoffeeren, zullen zien
Dat Dagons maght, en kracht den sterksten kan gebiên,
Die 't hooft der vreeselijcke en hooghgewasse reuzen

81 *Godtsdraght en zijn kistspel:* Het ronddragen van de Arke des Verbonds.
kist: arke.
83 *bonzen:* stooten.
84 *kanten:* verzetten.
91 *schoffeeren:* geweld aandoen.
93 *hooghgewasse:* lange. De Philistijnen waren grooter dan de Joden. Enkele archeologen zijn van meening dat zij van Indo-Germaansche afstamming waren. Een duel zooals tusschen David en Goliath (eveneens een „hooghgewasse" reus) is een Indogermaansche gewoonte, die in de Indische, Grieksch (Homerische) en Germaansche geschiedenis steeds weer voorkomt; bij de Semieten en Turken niet. Volgens het boek Samuel zou echter David rood haar en lichte oogen hebben gehad, hetgeen er eveneens op zou wijzen dat hij Noordsch bloed in de aderen zou gehad hebben. Gehee onmogelijk is dit niet, daar zijn moeder een Amoritische was.

Durf met een kaeckebeen, zijn knodts, te mortel kneuzen.
Een ieder vaer, daer hy zijn personaedje speelt:
Wy gaen ons zetten in 't helheiligh outerbeelt.

TUCHTKNAEP. SAMSON.

TUCHTKNAEP.

Verblinde Jood, ga voort. nu is 't geen tijt van treuren,
Het is genade, die u heden zal gebeuren,
Dat ghy wat adems schept. de vorsten, alle steên
Vergaderen op 's lants triomffeest hier by een.
Ghy zult nu blindeling den ommegang bekleeden,
En voor ons heiligdom geketent heenetreden,
Bestoven van het meel. verdraegh het met gedult.
Al schimpt het volck: genoegh dat ghy niet maelen zult,
Dewijl het vierdagh is. komt iemant u belachen,
En wiltghe danssen, 't zal u vry staen gelt te prachen,
Of vleesch, of tarwekorst. verneemtghe wat geschals,
Gerucht van menschen, klinck de bel om uwen hals.
Uit mededoogen kunt ghy noch een gaef genieten,
Tot nootdruft in dien stant, vol onlust en verdrieten.

95 *een ieder vaer:* een ieder begeve zich.
96 *helheiligh: heilig* omdat Dagon een godheid was *hel* omdat hij een heidensche godheid was.
outerbeelt: altaarbeeld, hier: afgodsbeeld dat op het altaar staat.
97 *verblinde:* blind gemaakte.
105 *vierdagh:* feestdag.
belachen: bespotten.
106 *prachen:* bedelen.
107 *geschals:* geluid.
110 *tot nootdruft in dien stant:* versta: om uw ongeluk te verlichten.
tuchtvooght: wij zouden zeggen: directeur van de gevangenis. Men ziet dat Vondel den tuchtknaap of beulsknecht inderdaad een officieele functie als zoodanig geeft in tegenstelling met den Bijbel zelf, die de verhouding tusschen Samson en zijn geleider in het midden laat

De tuchtvooght heeft u dit om 't hooghtijt toegestaen.

SAMSON.

Nu schep ick lucht. is 't nacht? of schijnt de halve maen?

TUCHTKNAEP.

De zon schijnt uit de kim in velden en landouwen,
Voor menschen, waerdiger het hemelsch licht t' aenschouwen
Dan Samson, die zich zelf' verstack van 's levens troost.

SAMSON.

Waer stappe ick by den tast, ten zuiden, of in 't oost?

TUCHTKNAEP.

Op Dagons kerckhof, by het princenhof, daer d' eicken
Den gront beschaduwen, en met hunne armen reicken
Tot boven aen de lucht. nu volghme by den tast.
Ick stuite u met den ring van uw halsketen vast
Aen dezen hollen eick, een hol om in te schuilen,
Wanneerghe, moe beschimpt, belust wort uit te pruilen.
Ghy mooght hier uit en in, en prachen met de schel;
Terwijl ick in het hof uw tuchtvooghts streng bevel
Uitvoere, zoo 't behoort. ghy moet u zedigh draegen,

hooghtijt: feest. (vgl. Hochzeit).

115 *verstack:* beroofde. Het is volgens zijn begeleider zijn eigen schuld dat hij zijn oogen verloor.

117 *kerckhof:* hof bij de kerk, binnenplaats of iets dergelijks.
princenhof: de kerk staat dus dicht bij het paleis van den souverein.

122 *belust wort:* lust krijgt.

123 *prachen met de schel:* door middel van de schel bedelen (om de aandacht op zich te vestigen).

Of deze bolpees zou u met de huit vol slagen
Begroeten: want de straf hout bozen aert in tucht.
Misbruick de gunst niet van den tuchtvooght.
zoo ghy vlught,
En niet ontvlught, gelijck 't onmooghlijck is
t' ontsluipen,
Dat zou u schrickelijck en fel in d' oogen druipen.
Men zou, na'et geeslen met een taeie bondel roên,
Uw taeck en arbeit noch verzwaeren, en u voên
Met haverkorsten, of gemaelen bry van schorssen.
Ghy zoudt na'et maelen noch het branthout
moeten torssen,
En kloven, tot een boet van uw moedtwilligheit.
Ick ga ten hove, daer de tuchtvooght my verbeit.
Ghy tuchtwacht, hou u hier om 't kerckhof.
sla hem gade.
De wacht is u betrout, op 's vorsten ongenade.
Het yzer wort door gout en list by wijl gekrenckt.
Een arm gevangen vorst bedenckt dat niemant
denckt.

REY VAN JODINNEN.

Zang.

Wy dienen ons wat in te toomen,
Beschroomt aen eene zijde heen
In schaduw van dees kerckhofboomen
Te duicken. vrouwen van Hebreen
Zijn al te kenbaer by Gazanen.
Wat 's dit een heerelijcke kerck!

129 *ontsluipen:* weg te sluipen.
136 *verbeit:* wacht.
137 *tuchtwacht:* waker, cipier. Waarschijnlijk een gewone wacht, die door den beulsknecht tijdelijk tot cipier bevorderd wordt, omdat deze weg gaat.
139-140 Versta: Iemand die onwankelbaar in zijn trouw is (het ijzer) kan door goud omgekocht of door listen misleid worden. Een gevangene bedenkt dingen waar een ander niet op komt.
145 *kenbaer:* gemakkelijk te herkennen.

Hoe krielt de stadt van onderdaenen,
En burgeryen! wat een werck
Is 't hof, ten hemel opgetogen.
Wat galeryen zienwe hier!
De marmerpijlers draegen boogen
Ten trots gewelft. wat staet het dier
Zoo groot een kerck in top te bouwen
Tot aen de starren. reuze kracht
Heeft uit de rots arduin gehouwen,
Dit uitgevoert met volle pracht.
Och, kende Godt hen voor zijn vrienden!
Och, ofze Belzebub niet dienden,
Noch Dagons beelt, noch Astaroth,
Maer 't eenigh wezen, Jakobs Godt!

Tegenzang.

Dat lot is ons ten deel gevallen,
En niet den blinden Filisteen.
Wat baeten hoven, stercke wallen,
Geweer, en wapens? Godt alleen,
By ons bekent, is erfbeschermer
Van zijn verkoornen. geen gesticht,
Hoe hoogh gebout, noch gout, noch marmer,
Behaegen hem, die zijn gezicht
Van afgoôn keert, en hunne klancken,
En kerckgezangen. wieroockvat,
En geur van afgoôn acht hy stancken.
Spijsofferhanden, pracht en schat
Van afgodisten, ongetrouwen
Mishaegen hem. wat zal men niet
Al gruwelen van daegh aenschouwen!
Hoe zullen wy, tot ons verdriet,
De priesterdommen en lantsheeren
Zien over Samson triomfeeren.
In Dagons ketenen beknelt!
Helaes, waer toe verviel Godts helt!

152 *dier:* mooi.

HET TWEEDE BEDRYF

REY. SAMSON.

REY.

Wat schel magh 't wezen, die wy ginder hoorden klincken?
Wie schijnt van verre ons uit dien hollen boom te wincken,
Te roepen? gaenwe eens al te zamen derwaert heen.
Wat mensch zit in dien eick dus eenzaem, en alleen?
Het schijnt hy bidt ons om een aelmoes, gansch verlegen
Van bittere armoede.

SAMSON.

Och, ontferm u toch. Godt zegen
Godt hoede u allen: wie ghy zyt, of niet mooght zijn,
Vertroost en helpme toch, in dezen droeven schijn,
Een' armen blinden man, op zijnen hals gevangen,
Geboeit, geketent, met een ruwe py behangen,
Versuft, en afgeslaeft van arbeit, van het stof
En zweet en bozen stanck bekrozen. dit 's het hof
Van Samson, onlangs noch een lantvooght, vorst, en rechter
Van duizent duizenden, van zoo veel lants, en echter,
Te jammerlijck, helaes, vervallen van zijn staet'.

181 *magh:* kan.
182 *wincken:* wenken.
183 *gaenwe:* laten we gaan.
185 *bidt:* vraagt, smeekt.
188 *schijn:* toestand.
192 *bekrozen:* bevuild.
194 *en echter:* en nu.
195 *staet:* hooge positie.

REY.

Godt hoede ons allen. wat verschijnt ons? och,
wat raet?
Och, och, hoe kunnen wy dit schicken? dit
verduwen?

SAMSON.

Ay, staet. ghy hoeft u niet te schaemen, my te
schuwen
Misschien uw lantsman: want het schijnt aen
uwe reên,
Dat ghy u rekent uit den stamme der Hebreen,
En mogelijck uit Dan gesproten. treet wat nader.
Zoo ick aen 't ruisschen hoor springht hier om-
trent eene ader,
Ene levendige bron. heeft iemant kroes of schael,
Zoo bid ick laef mijn hart, op dat het adem hael'.
'k Heb veele maenden lang, gesloten aen dees keten,
In 't molentuchthuis hier mijn tijt bedroeft
gesleten,
Zoo blint, gelijckghe ziet, geslagen, en begraeut.

REY.

Nu drinck eens. vat de schael.

SAMSON.

Wat was mijn hart benaeut,
Versmacht van grooten dorst! in duizent on-
gevallen
En pijnen is de dorst het bitterste van allen.

197 *schicken:* Volgens van Lennep: „met schik toe zien." liever: hoe kunnen wij het in onzen geest zoo schikken dat we hier vrede mee nemen. Dus synoniem met verduwen.
202 *ader:* bron.
204 *Zoo bid ick laef mijn hart, op dat het adem hael':* een physiologisch gesproken vrij ingewikkelde beeldspraak.
206 *molentuchthuis:* Samson moest meel malen.
207 *begraeut:* afgesnauwd.
209 Zie opmerking bij regel 204.

Toen door Godts kracht een bron uit ezelstanden sprongk,
En ick, verhit van slaen, het hart verkoelde, en dronck,
Bequam die wonderbron my dus in mijne smerte.
De hemel zegene u, voor uw medoogend harte.

REY.

Prins Samson, vroome prins, wat is het ons een pijn
U hier te vinden, in dien jammerlijcken schijn!
Wy zijn Jodinnen, hier vergaert van west en oosten,
En komen op dit feest u zoecken, u vertroosten,
Naer tijts gelegenheit, maer niet naer onzen wensch.
Geen onbeschaemder dier dan een ondanckbaer mensch:
Dat weeten wy, u dienst, en hulp, en eere schuldigh.
Verdaediger des volx, och draegh uw smert geduldigh,
Tot dat het Godt voorzie. ô hartewee! ô smert!
Al weigert u de zon haer licht: Godt kan uw hart
Verlichten met een' glans inwendigh, die de straelen
Van duizent zonnen dooft. wie kan de maght bepaelen
Des Alleroppersten? die u zoo wonderbaer

211 Boek der Rechters, XV : 19. Vondel houdt zich hier zooals wij reeds zagen aan de vertaling van Luther en aan de Vulgaat. De Statenbijbel geeft hier aan dat het water uit een rot ontsprong.
213 *dus:* evenzoo.
215 *vroome:* dappere.
216 *schijn:* toestand.
219 *Naer tijts gelegenheit, maer niet naer onzen wensch:* Versta Onder de omstandigheden, zooals ze zijn, maar niet zooals we ze wel wilden hebben.
222 *Verdaediger:* verdediger.
223 *Tot dat het Godt voorzie:* tot dat God er in voorziet.
226 *bepaelen:* begrenzen.

Begaefde met een kracht, verborgen in uw haer,
Is maghtigh, als het hem belieft, in u te wercken,
Oock zonder haerlock u te wapenen, te stercken,
Te rucken uit den klaeu des tigers, die u druckt.
Verhael ons toch, hoe komt ghy dus verongeluckt,
Verlaeten van uw kracht? wy hoorden 't slechts in 't hondert.
Al 't lant heeft van uw' val gewaeght. dat heeft gedondert
Van Dan tot Berseba. wat oude, kunne, en staet
Zat niet in rouwe om u, en uw bederf, en smaet.

SAMSON.

Och, waer ick schuw geweest van Filistijnsche vrouwen,
Bedrieghlijck in den aert. my magh de dagh wel rouwen,
Dat ick by Soreck lest verliefde op Dalila,
Lichtvaerdigh, liefdeloos, en gierigh. op gena
En ongenade van een boelschap los te drijven,
Is op een stille zee, in noot van eens te blijven,
Zich reuckloos waegen. zy, die op beloften zagh,
Door 's vyants gelt bekoort, hiel aen my nacht en dagh
Te vergen het geheim van mijne kracht te melden,
In 't heetste van den gloet der minne; een ziel-storm, zelden

228 *Begaefde met:* verleende.
232 *dus:* zoo.
verongeluckt: tot ongeluk gebracht
233 *van:* door.
in 't hondert: vaag.
235 *oude:* ouderdom.
kunne: geslacht.
staet: positie.
236 *waer ick schuw geweest:* had ik mij ver gehouden van.
243 *reuckloos:* roekeloos.
245 *vergen:* eischen.

Van mannen wederstaen. had toen, helaes, mijn geest
Zoo sterck van krachten en gewelt als 't lijf geweest,
'k Had dicht gebleven, my gehoedt dit klaer te zeggen
Noch wist ich 't drywerf haer met eenen schijn t' ontleggen,
Van groene basten; van de zeven zeelen, noit
Gebezight; van mijn haer gevlochten, en getoit,
De zeven locken in een snoer, en vast geslagen,
Genagelt aen den muur. Gods vyant, uit zijn laegen
Gesprongen, schoot drywerf in zijne kracht te kort.
Toen klampteze my dus aen boort, als uitgestort:
Meineedige aert, hoe zoude ick u een hart toe-draegen,
Die my uw hart ontveinst, en nimmer op mijn vraegen
Waerachtigh antwoort geeft? zijt ghy aen Godt verlooft,
Van moeders lichaem; schoer noit scheermes 't ruige hooft,
En locken; spaentghe uw lust van wijn en dronckenschappen;
Zijt ghy besneên, en volghtghe uw grootvaêrs op hun stappen,

247 *van:* door.
had: was.
249 *'k had dicht gebleven:* ik had gezwegen
250 *ontleggen:* te verheelen.
250-254 *Boek der Rechters:* V : 14.
252 *gebezight:* gebruikt.
254 *laegen:* hinderlaag.
Gods vijant: de Philistijnen.
255 *dus:* aldus.
259 *waerachtigh:* eerlijk.
verlooft: gewijd.
261 *spaentghe:* onthoudt ge.
262 *volghtghe op hun stappen:* treedt ge in het voetspoor van

En uwe strenge wet, die 't jonge kint besnijt;
Ontziethge onreine spijs te proeven: ik schel 't u quijt:
Ick vorder niet dat ghy veraert van Moses zeden.
Volhardt by die gewoonte, en offer uw gebeden
Aen uwe godtheit, die, alleen in uwe hut
Besloten, op een kist haer priesterdom beschut:
Maer toonme waer uw wet leert liegen, en bedriegen,
Een schoonheit, die u mint en eert, in slaep te wiegen
Met woorden, zonder kracht, en nadruck. is dat trou
Bewijzen aen uw bruit, en d'allerschoonste vrou
Van Palestijne, zelf geweigert aen de grooten?
Wat hebtghe al weelde, wat al vrientschap korts genooten
By mijnen ommegangk! hoe pluckte ghy met vreught
De bloem van mijnen tijt, de rozen van mijn jeught,
En levens dageraet! hoe offerde ick mijn leden,
Dit zuiver marmerbeelt, van boven tot beneden,
Dit lichaem (waerdiger geheilight aen het bedt
Der groote koningen van Askalon, of Geth,
Azothus, Akkaron, of Gaze,) aen uw behaegen.
Elck roept: zy heeft een' Jode, ons lantplaegh aengeslagen,
Haer jeught verydeltuit aen eenen Joodschen hont.

264 *schel:* scheld.
265 *veraert:* verbastert.
268 *besloten:* opgesloten.
beschut: beschermt.
270 *schoonheit:* vrouw.
273 *zelf:* zelfs.
275 *Bij mijnen ommegangk:* Door Uw omgang met mij.
280 *Askalon, Geth, Azothus, Akkaron, Gaze:* de vijf steden der Philistijnen.
281 *behaegen:* genoegen.

Hoe schoon staet nu mijn zaeck! ô weiflaer,
zonder gront,
En dubbelhartigh, zal men dus de liefste onthaelen,
Een rijck beloven, al beloven, noit betaelen?
Ghy die 's lants rechter zijt, 's volx ongelijck
beslecht,
Ga nu ter vierschaere in u zelven. is dit recht?
Verongelijcktghe dus uw allerliefste, uw trouwe?
Hoe zoudtghe een vreemde dan bejegenen, een
vrouwe
Wiens schoonheit by de mijne een schaduwe is,
en schim?
Waer vontghe oit mijns gelijcke in Dan, of Efraim?
Ben ick het waerdigh dat de keurighste om my
hengel,
Zoo houme in waerde. durft ghy roemen dat
een engel
Uw oudren spelde van een' godtgewijden zoon,
Die hun te teelen stont; zoo laet uw mont de kroon
Van heiligheit, u vroegh tot een cieraet gegeven,
Niet schenden. wortghe van een hoogen geest
gedreven,
Tot voorstant van uw volck, legh af dien valschen
schijn.
Laet rechter Samsons woort gelijck een zegel zijn.

REY.

Die vleister zou een hart, zoo hardt als steen,
beweegen.

verijdeltuit: vergooid, verspeeld.
dus: aldus.
beslecht: uit den weg ruimt.
Ga nu ter vierschaere in u zelve: Vel een vonnis over u zelven.
dus: aldus.
waerdigh: waard.
keurighste: hoogst geplaatste.
spelde: voorspelde.
van: door.
voorstant: voorspoed.
stont ick tegen: weerstond ik.

SAMSON.

Noch stont ick nacht en dagh die stormen moedigh tegen,
En weeck noch zwichte noit. toen borstze in tranen uit,
Gelijck een krokodil, en sloegh een loos geluit.
Zy zaghme 's morgens vroegh van gloênde minne blaecken,
Verzwoerme haer gena: de traenen op de kaecken:
Dat gaf het blozen van de wang een' eedler gloet,
Gelijck de lenteroos, verdroncken in een' vloet,
Ons aengloeit met een kracht, geen bloemen ingeschapen.
Het schreien van een vrouwe, een schoone, is 't reedtste wapen,
Wanneerze wanhoopt van het ooghmerck, daerze op mickt.
Zy dreight zich zelve met een korte doot, verschrickt
Mijn hart, om haer in last. zy houdt niet op van kermen.
Ga heene, wreedaert, val een liever bruit in d'armen,
Naerdien mijn wellust niet zoo veel op u vermagh,
Dat ghy uwe ooren naer mijn zuchten en beklagh
Eens neigen zoudt, uw hart my rustigh openbaeren.
Gezwore vyant van ons goden, en altaeren,

303 *noch .. nooit:* dubbele ontkenning gelijk in het Fransch.
306 *Verzwoerme haer gena:* Bezwoer nu genadig te zijn.
kaecken: wangen.
309 *geen bloemen ingeschapen:* die niet bij bloemen te vinden is.
310 *reedtste:* meest effectieve.
ooghmerk: doel.
mickt: doelt.
313 *in last:* bezorgd.
van: met.
315 *naerdien:* aangezien.
wellust: charme.
318 *ons:* onze.

En kercken, repme niet. voortaan zal geen Hebreeu
Dit poezeligh albast, dit blaeu dooradert sneeu,
Dees bloemen op mijn wang, dees bloetroos, versch ontloocken
Voor Filistijnschen dau, meer reppen ongewroken,
Indien ick 't niet besterf. keer elders uw gezicht.
Ghy zijt niet waerdigh dat dit diamantenlicht
Der oogen u beschijn'. vergeefs hebt ghy de voncken
Van my, niet meer uw lief, zoo gulzigh ingedroncken,
U telckens veinzende van mijne min verruckt,
Als ghy de rozen op mijn wangen kreuckt, en druckt,
Mijn borst en lippen kuste, en ick u wederkuste,
U streelde, nippelde, en uw dolle vlammen bluschte.
Dat hebtghe wegh, ghy zijt des waerdigh, ofte niet.
Vertreck uit mijn gezicht, ô joffereverdriet.

REY.

Och, hadghe, noch was 't tijt, u van haer minne onttrocken!

SAMSON.

Mijn hart was blint van liefde, en dat gedurigh nocken
Bedroefde my ter doot. haer jammerklaght in top
Vermurwde 't hart, als was. zoo wint de waterdrop

319 *repme niet:* raak me niet aan.
321 *versch:* frisch, pas.
324 *waerdigh:* waard.
326 *gulzigh:* begeerig.
327 *van:* door.
330 *nippelde:* liefkoozen.
332 *Vertreck:* verdwijn.
333 *van:* aan.
334 *nocken:* snikken, pruilen.
335 *in top:* hevige.

Op eenen harden steen. ick laetme in 't endt beweegen,
Ontvouwe hoe mijn kracht, door 's Allerhooghsten zegen,
In 't noit geschoren haer bestaet. zy zweert vooral
By Dagon, dat de mont dit niemant melden zal:
En echter regent'er in haeren schoot een regen
Van 's vyants zilvre munt, die scherper dan een degen
Door 's boelschaps boezem dringt, en 't gierigh hart bekoort.
De wraeckzucht, by der hant, verlaet zich op haer woort.
Toen gundeze ons volop van wellust, lietme roncken
In haer' verzaden schoot, naer lijf en ziel verdroncken
Van minne. midlerwijl [dat Godt de schenster straff',]
Scheert my het scheermes stil de zeven locken af.
'k Ontwaeck, maer och te spa. de vyant, heet van toren,
Berst in, ontziet zich niet mijne oogen uit te booren.
Hy ketent my, en sleeptme in Gaza, daer ick krimp,
Gedoemt ten arbeit in het tuchthuis, elck ten schimp.

337 *in 't endt:* ten slotte.
beweegen: vermurwen.
338 *ontvouwe:* leg uit.
341 *echter:* toch.
343 *boelschap:* minnares.
gierigh: begeerig.
344 *bij der hant:* in de nabijheid.
345 *roncken:* slapen.
349 *spa:* laat.
heet van toren: woedend.
350 *Berst in:* komt snel binnen.
352 *schimp:* spot.

REY.

O prins van Israël, hanthaver van de vroomen,
Hoe is uw staet verkeert! waer zijtghe toe gekomen!
Wat eischtghe in dezen schijn van ons? wy staen hier ree
U noch te dienen. och, ontdeck uw hartewee.

SAMSON.

De tuchtknaep keert terstont. hy zal geen tijt verzuimen.
Mijn locken groeien weêr. ick legge op mijne luimen
Om my te wreecken aen dit Heidensche geslacht,
En vroeger dan men waent. de Geest wees my te nacht
Een middel, om mijn ziel te slaecken van dees banden.
Getroost u. schreit niet meer: mijn afscheit is voorhanden.
Een triomfante doot, daer 't aerdtrijck van gewaeght,
Hangt Samson over 't hooft. hy zal niet lang geplaeght,
Beschimpt van alle kunne en oude, koren maelen.
Zy zullen met den hals dien arbeit dier betaelen.
Dit bidde ick, dat men my na mijnen sterrefdagh
Eene uitvaert gunn', begrave in 't vaderlijcke graf.
Belooftme, elck met uw hant, dit heiligh uit te wercken.

356 *ontdeck:* openbaar.
357 *keert:* komt terug.
358 *ick legge op mijne luimen:* ik tracht een middel te vinden
364 *lang:* langer.
365 *oude:* ouderdom.
368 *uitvaert:* begrafenis.
369 *uit te wercken:* te doen.

Bedroefde prins, helaes, de hemel wil u stercken.
Wy hoopen immers niet, noch durven het vermoên,
Dat ghy u zelven zoudt met uwe hant verdoen

SAMSON.

Ick zweer mijn handen aen dit lichaem niet te schenden,
Maer wil, gelijck Godts helt, mijn leven heerlijck enden,
Dat teffens aerde en zee hier van gewaegen zal.
Verschrickt niet, hoort ghy hoe de vyant quam ten val.

REY.

Indienghe heerlijck sterft, ten spiegel van de braven,
Wy zullen uw gebeent by Manoë begraven,
En vaders asschen noch verheugen met uw lijck;
Is 't anders in ons maght. ontfang, tot eene blijck
En zegel van ons trou, de hant van al de vrouwen.
De hemel strafze, wie ontbreeckt haer woort te houwen.
Ontfang, ô prins des lants, dees zilverlingen toch,
Om u te dienen in uwe armoede, och, och, och.

SAMSON.

Behoudt die gaef voor u, 'k verwachte blijder uren.
Al ben ick arm, wil 't Godt, het zal niet lange duren.

REY.

Gebie ons vry: wy staen tot uwen dienst alleen.

370 *wil:* moge.
372 *met uwe hant verdoen:* zelfmoord plegen door eigen hand.
375 *teffens:* zoowel.
377 *ten spiegel:* tot voorbeeld.
braven: dapperen.
Manoë: Samson's vader.
387 *vrij:* zonder schroom.

SAMSON.

Draeght zorge, waer ghy komt, en gaet, dat geen Hebreen
Zich heden in de kerck van Dagon vinden laeten.
Zy zullen u misschien gemoeten langs de straeten,
Of merckten, op de maer van dit afgodisch feest,
Geschickt tot een triomf, om, trots en bly van geest,
Gevangen Samson uit te lachen met hun reyen,
En in den ommegangk, hun godtsdraght, om te leien.

REY.

Uw lantslien zijn belust noch eens den prins te zien,
In dezen droeven schijn.

SAMSON.

Zeer wel, dat kan geschiên
Door eene trali, uit een venster, of van daecken.
Het voeght den stammen niet, die zuiver offer blaecken,
En branden, Godt ten prijs, zich in afgodendom
Te mengen, daer men danst op hun geloey, en bom,
Voor Dagons zwart altaer, en, onder 't bancket-teeren,
Hem geile spelen wijdt. ghy moet dien laster keeren.
Gebiet uit onzen naem, wy yvren voor de wet,
Dat niemant zijnen voet op Dagons drempel zett',

390 *gemoeten:* ontmoeten.
391 *maer:* bericht.
396 *schijn:* toestand.
400 *geloey en bom:* geluid, dat de Philistijnen aan hun feesten gepaard doen gaan.
402 *keeren:* tegengaan.
404 *yvren voor de wet:* bevelen in naam der wet.

Of Godt zich openbaerde, als eertijts, door een wonder,
En klonck 't gevloeckt gebou de kruin in met den donder.
Ick zegh het nu niet al wat mijn geboortegeest
En wachter my te nacht voorspelde van dit geest.

TUCHTKNAEP. REY.

TUCHTKNAEP.

Jodinnen, hebt ghy hier zoo vroegh den prins gevonden?

REY.

Een' prins om zijnen hals met ketenen gebonden,
Van zijn gezicht berooft, gedoemt ten arrebeit,
In 't molentuchthuis. och, wat 's dit een onbescheit,
Een' overwonnen helt te ketenen, te treden,
Te laten maelen! ghy volght billijckheit noch reden.

TUCHTKNAEP.

Wy slachten Samson, die met kaeckebeenen sloegh,
De vossen, staert aen staert geknoopt, in 't koren joegh;
Zoo schoone landen, als de zon oit moght beschijnen,
Misschepte in wildernisse, en heiden, en woestijnen.
Uw vaders zoncken zelfs hun broeder in den put,

407 *al:* alles.
408 *wachter:* beschermengel, evenals met *geboortegeest* wordt hier de engel bedoeld, die Samson's geboorte voorspelde.
413 *treden:* vernederen.
414 *ghy volght billijckheit noch reden:* gij handelt billijk noch verstandig.
417 *Zoo:* zulke.
418 *Misschepte:* herschiep.
419 *vaders:* voorvaderen.
zoncken: doen zinken, laten zakken.

Verkochten hem voor slaef, beroofden van zijn' stut
Den ouden vader, die zoo lang te deerlijck treurde,
Door 't overdencken dat een ondier hem verscheurde.

REY.

Het diende Josef tot eene opkomst, na een wijl
Gekoren tot een' vorst en rijxvooght aen den Nijl.

TUCHTKNAEP.

Dat 's waer, het diende hem tot eer, zoo hoogh gezeten,
Maer dit behoefde hy zijn broêrs geen' danck te weeten

REY.

In welck een jammer heeft de boelschap hem gebroght,
In zijnen diepen slaep verraeden, en verkocht!
Hy is niet voor de vuist getemt, en overwonnen.

TUCHTKNAEP.

Zoo vaerenze met recht, die zich niet spaenen konnen.
Van schoone boelen, valsch en trouweloos van aert.
Nu wort het tijt te gaen, eer 't volck op straet vergaêrt.
Ghy kunt zijn droefheit niet verminderen met schreien.

420 *voor:* als.
stut: steun.
421 *dierlijck:* hevig.
424 *gekoren:* gekozen.
426 Versta: hier behoefde hij zijn broeders niet dankbaar voor te zijn.
429 *voor de vuist:* in een gevecht
430 *spaenen:* spenen.

Het hof belast hem noch in hechtenis te leien,
Tot nader overlegh. ick bondt op 's meesters last
Den blinden aen dien boom met zijne keten vast:
Nu worde ick wederom met hem naer huis gezonden.
Zoo staet mijn wacht aen hem, hy aen mijn wacht gebonden.
Wat is de hofdienst oock een jammerlijck bedwangk!
Daer hapert altijt iet. dan valt het snoer te langk,
En dan te kort: zoo draeit de weerhaen van de zinnen.
Ick broght hem daetlijck uit, nu drijft men ons naer binnen.

REY.

Wy bidden u, verschoon den armen blinden man.

TUCHTKNAEP.

Wat eischtghe dit van my? daer komt de vorst, die kan,
Behaeght het hem, dit juck verlichten, of bezwaeren.
Ick volgh mijn' last; my wort bevolen voort te vaeren.
Gaet heene, spreeckt den vorst: misschien wat ghy verwerft.

REY.

O prins, Godt stercke uw hart, eer ghy van droefheit sterft.

434 *belast:* beveelt.
438 *staet:* is.
440 *iet:* iets.
446 *voort te vaeren:* verder te gaan.
447 *verwerft:* bereikt.

DE VORST. REY.

VORST.

De groote toevloet der rondomgelege volcken
In deze hooftstadt zagh de zon, met droeve wolcken
Behangen, opgaen uit den oosten, dies men vreest
Of eenigh onweêr en stortregen Dagons feest
Moght stooren op zijn schoonste, en blussen d'outervieren,
T' ontsteecken met triomf voor hondert witte stieren,
Zijn godtheit toegewijt, tot eene danckbre pracht,
Dewijl de lantplaegh van gansch Palestijne ons maght
In ketenen gevoelt: doch 't weder kan verkeeren,
De lucht opklaeren. wie komt hier het hooghtijt eeren?
Dit schijnen altemael Jodinnen, niet te bly.
Zy zien versuft, en bloo. het hooft hangt op een zy.
De moedt is haer vergaen, ontzoncken. 't is geen wonder.
Wy kreegen endelijck den grooten vyant onder
De klaeuwen. hoe of heur die maer in d'ooren klinckt,
En nu de ketenklanck, daer hy vergaet, verstinckt
In zijn gevangkenis! zy komen herwaert treden.

449 *rondomgelege:* omwonende.
450 *met droeve wolcken behangen:* door wolken verduisterd.
451 *dies:* derhalve.
453 *moght:* kon.
outervieren: altaarvuren.
454 *t'ontsteecken:* die men van plan is te ontsteken.
456 *dewijl:* omdat.
458 *hooghtijt:* feest.
463 *maer:* bericht.
464 *verstinckt:* verrot.
465 *herwaert:* hier naar toe.

REY.

Genadighste, gedoogh dat wy u met gebeden
Genaecken, en vergeef ons dees vrymoedigheit.

VORST.

Hebreeusche joffers, wat is d'oirzaeck dat ghy schreit?
Verkorte u iemant? hier is 't hof, dat elck verdaedight,
En hanthaeft by zijn recht, weldoeners begenadight
De boozen straft. dit hof ziet geen persoonen aen.

REY.

Genadighste, dat's recht. zoo kan een rijck bestaen.
Maer evenwel waerdeert een vorst gelede schade
Zoo dier niet, of hy mengt gestrengheit en genade
In eenen, die naer recht verdient de hooghste straf.
Wy quamen op den roep van dit triomffeest af
Naer Gaze, met die hoop, of wy de strenge maghten
Van Palestijne noch met onze jammerklaghten
Beweegen moghten acht te neemen op den staet
Van onzen prins, te droef vervallen in dien haet,
Helaes, by hoogh en laegh, een geensins zonder reden.
De schade, alom geleên bij Filistijnsche steden,
Is onvergoebaer, quetst vijf hooftsteên in haer ziel.
Maer 't ongenadigh lot, dat hem ten deele viel,
Het licht t' ontbeeren, in een' nacht van duisternissen,
Wat is dit anders dan het halve leven missen?

469 *verkorte:* deed u te kort.
verdaedigt: verdedigt.
471 *ziet aen:* houdt rekening met.
474 *dier:* kostbaar, groot.
475 *in eenen:* door elkaar.
480 *vervallen:* blootgesteld.
481 *hoogh- en laegh:* hoog- en laag geplaatsten.

Hy leedt een halve doot, toen hem, van kracht berooft,
De vyant boorde bey zijne oogen uit het hooft,
Geketent door 't gejuich der straeten heenevoerde,
Dat zelfs de harten der beleedighden beroerde
Tot mededoogen. meng ten minste [al is het spa
Nu wy u smeecken,] noch een' druppel van gena
Met uw rechtvaerdigheit. laet uwe wraeck bedaeren,
Zoo volght u d' eer dat ghy uw vyant noch kunt spaeren.

VORST.

Gelijck uw hooftstam, die den leeu voert in zijn vaen,
Zoo dra niet overtreckt de kil van ons Jordaen,
En Adonibezeck den koning 't velt leert ruimen,
Of hout hem, in de vlught gegreepen, flux de duimen
Van hant en voeten af. toen most hy, als een hont,
De kruimen, van den disch gevallen, met den mont
Van d'aerde zamelen, op handen en op voeten
Gekropen, in het stof zich wentelen, en wroeten,
En, naer Jerusalem vervoert met veel geschals,
In banden sterven, en het boeten met den hals.

REY.

Zoo hy geen zeventigh erfkoningen moordadigh
Mishandelde op die wijs, men had dus ongenadigh

490 *beleedighden:* die door hem schade hadden geleden.
491 *spa:* laat.
494 *Zoo volght u d'eer:* dan krijgt gij de eer.
495 Juda.
496 *Zoo dra:* ternauwernood, direct nadat.
kil: bedding.
497 *Adonibezeck:* Boek der Rechters I : 5.
498 *hout:* houwt.
503 *geschals:* lawaai.
505 *Zoo:* als.
506 *dus:* aldus.

Hem zijne tiranny niet weêr betaelt gezet.
Men streeck het vonnis naer zijne ingestelde wet.

VORST.

Zoo kan dan Samson met geen reden zich beklaegen.
Wie andren plaegen wil verdient de zelve plaegen.

REY.

Is Samson losbaer, stel hem op een hoogen prijs.

VORST.

Men koopt hier 't recht niet om, dat strijt met onze wijs.
Men geeft geen vyant maght en vryheit zich te wreecken.

REY.

De prins zit blint, van licht en zijn gezicht versteecken.
Een blinde is maghteloos, en droomt van geene wraeck.

VORST.

Hy slijte dus den tijt, den bozen tot een baeck.

REY.

Het missen van 't gezicht dient andren tot een voorbeelt.

VORST.

Men heeft hem eeuwigh ter gevangkenis veroordeelt.

503 *streeck:* velde.
508 *zijne ingestelde:* door hen ingestelde.
510 *plaegen:* straffen.
511 *losbaer:* kan een losgeld voor hem betaald worden.
512 *wijs:* gebruik.
514 *versteecken:* verstoken.
516 *baeck:* waarschuwing.

REY.

En beter eeuwigh dan voor een gezette tijt.
Een zelve maght verwijst: een zelve schelt hem quijt.

VORST.

Een vonnis krencken, noch niet lang geleên gestreecken?

REY.

Het vonnis blijve: geef hem lucht om uit te breecken.

VORST.

Uitbreecken? hoe kan dit, behoudens recht, geschiên?

REY.

Men kan ontveinzende, wel door de vingers zien.

VORST.

De menschen zijn te loos, en lozen zouden 't mercken:
En waer toe dient het, als om boze in 't quaet te stercken,
Den ouden gangk te gaen, geburen tot verdriet.

REY.

Zoo Samson dit bequam gelust het niemant niet.

519 *gezette:* bepaalde.
520 *verwijst:* wijst vonnis.
521 *krencken:* herroepen.
gestreecken: geveld.
522 *lucht:* gelegenheid.
523 *behoudens recht:* het recht handhavende.
525 *loos:* slim.
526 *stercken:* stijven.
527 *geburen:* buren.

VORST.

Ghy zult den nadruck eerst gevoelen van ons kusten.
Wy laeten 't by de straf van Samson niet berusten.
Het is besloten dat men 't gansche Jodenlant
Zal overtrecken, en tot aen den waterkant
Der stroomende Jordaen brantschatten alle stammen,
Of zetten voor de vuist al 't lant in bloet en vlammen.
Wy willen boven dat hereischen achterstel
Van schattingen, ons hof door Samsons trots bevel
En sterckheit, twintigh jaer, te wreveligh onthouwen.

REY.

Zoo wreet bejegenen Godts erfdeel, en getrouwen?

VORST.

Wat erfdeel?

REY.

Kanaän is lang van Abraham,
Achthondert jaer geleên, bezeten, dit 's de stam
Van Godt gezegent, in Egypten aengewassen.

VORST.

Ghy onbeschaemden wilt met roemen elck verbassen.

nadruck: druk.
berusten: blijven.
Zal overtrecken: in zal trekken.
voor de vuist: met geweld van wapenen.
boven dat: bovendien.
hereischen: opeischen.
achterstel van schattingen: achterstallige schatting.
sterckheit: kracht.
wreveligh: misdadig.
van: door.
aengewassen: aangegroeid.
verbassen: overbluffen.

Ghy putte Egypten uit, beroofde 't van zijn schat.
Een acker lants was 't al, dat een Chaldeeu bezat
Te Mamre, daer hy vreemt van 't zuiden quam getogen.

REY.

Aertsvader Abraham heeft dappere oorelogen
Met koningen gevoert, zijn' broeder Loth ontzet,
De neef van Abraham Egyptenlant geredt,
Gespijst uit zijnen schoot. zy dancken 't vreemdelingen.
Dat ze al van hongersnoot niet storven, en vergingen.
De Godt der vadren schonck ons 't vruchtbre Kanaän.

VORST.

Hy schonck het u? aen wien? een heiloos moortgespan,
Erfvyanden van Goôn, en kercken, en altaeren,
Beeldstormers, die noch koor noch heilighdommen spaeren.
Ghy quaemt van buiten in, verhongert, en verwoet,
En stiet gewettighden, erfvorsten uit hun goet,
En overout bezit, en, van dien geest bezeten,
Voert nieuwe wetten in, en pijnight het geweeten.
Men loop' niet wijdt: uw prins, voor wien ghy spreeckt en pleit,
Heeft gruwzaemer dan oit al 't lant in d' asch geleit.

544 *al:* alles.
545 *daer:* toen.
548 *De neef van Abraham:* Jozef.
549 *dancken:* hebben te danken aan.
552 *moortgespan:* moordenaarsbende.
556 *gewettighden:* wettigen.
557 *van:* door.
559 *Men loop' niet wijdt:* Men behoeft niet ver te zoeken.

REY.

Vergeef het naer uw maght. ons past geen tegen-
spreecken.
Wy quaemen hier, om slechts te bidden, en te
smeecken.

VORST.

Dit smeecken is vergeefs: vergeefs gena geverght.
Zoo wort geen straf verzacht, maer 't vonnis
eer geterght.
Men kan naer billijckheit niet tweemael vonnis
strijcken.

REY.

Ten minste laet een strael van uw genade
blijcken,
In deze strengheit, en behou uw recht geheel.

VORST.

Kan 't voegelijck geschiên, betoont ons in wat deel.

REY.

Dees ongeluckige, verkloeckt, verrascht, gegrepen,
Berooft van 't hemelsch licht, met ketenen
genepen,
Gedoemt ten arbeit, op 's aenklaegers straffen
eisch,
Gevoelt in luttel tijts, de krachten, en het vleisch
Zoo weghgesmolten, dat hy wanckelt op zijn
beenen,
Allengs aen 't quijnen slaet, den tijt verslijt
met steenen,

geverght: verzocht.
strijcken: vellen.
behou: handhaaf.
in wat deel: in welk opzicht.
genepen: gekweld.
luttel: weinig.
steenen: steunen.

En zuchten. dus geperst door 't nijpen van de noot,
Verwacht dees onlangs stercke een onverwachte doot.
Dat 's d' eenige uitkomste, en zijn uiterste verlangen.
Moght hy tot zijnen troost de blyde maer ontfangen,
Dat hem vergunt wort, na deze uitgestaene straf,
Te rusten in den schoot van 't vaderlijcke graf,
D' elendige zou dit de hooghste weldaet achten.
Dat 's buiten lantgevaer 's gevangens smert verzachten.
Het toestaen van een graf en uitvaert is het al
Waer op hy hoopt. helaes, verwerven wy 't, het zal
U tot onsterfelijcke eer, en eenen naem gedyen
By alle staeten, zelfs die uwe kroon benyen.
Genadighste, och vergun dat vrouwen, luttel kloek,
En bloode, en schaemroot, in haer mondeling verzoek,
Zoo veel genade hier ten hove in u gemoeten.
Wy worpen met dees hoope, aen 't outer van uw voeten,
Ons met eerbiedigheit in 't stof ter aerde neêr.
De titel van genade onsta u nimmermeer.

VORST.

Hebreeusche joffers, rijst: schept moet: hout op van treuren

576 *Verwacht:* wacht.
578 *maer:* bericht.
585 *gedijen:* strekken.
587 *kloeck:* flink.
589 *gemoeten:* ontmoeten, ondervinden.
590 *worpen:* werpen.
outer: altaar.
591 *eerbiedigheit:* eerbied.
593 *van:* met.

Wischt af uw traenen, wat ghij bidt zal u gebeuren.
Ick zweer by Dagon, by mijn hooft, en 't hoogh altaer,
Zoo Samson sterft, men zal de vorstelijcke baer,
De rosbaer van het hof zijn lichaem niet ontzeggen.
Vervoert het. laet het lijck in vaders grafstê leggen.
Is ergens stercker Godt, waer by men zweeren magh,
Hy rucke 't kerckgewelf van Dagon dezen dagh,
In 't midden van de vreught, op 't hooft der Filistijnen,
Begrave en overstulpe al die te feest verschijnen:
En kunt ghy 't vinden by uw vaderlijcke wet,
Vergast te middagh ons op Dagons kerckbancket.

REY VAN JODINNEN.

Zang.

Bestaen hier alle dingen
In 't groot heelal by treck
En tegenheit, en houdt Godts maght
Het al in zijn besteck
Door eenigheit, en tegendringen.
Als een gewelf met kracht
Gebonden hangt te gader;
Wat wonder is 't, dat bloet naer bloet
Getrocken wort met zulck een' gloet
Als eigen aen eene ader!
Na 'et overlijden zoeckt het kint.
De moeder, vrolijck als 't haer vint.
De zoon zoeckt rust by vader.

599 *magh:* kan.
603 Versta: kunt gij het met Uw godsdienstige gevoel en geweten overeen brengen.
607 *treck en tegenheit:* actie en reactie.
608 *besteck:* macht.
609 Zie noot bij vs. 607.
611 *te gader:* te zamen.
615 *Na'et overlijden:* der moeder.

I. Tegenzang.

Zoo schijnt het hier gelegen
Met Samson in zijn smert,
In zulck een jammerlijcken staet
Treckt noch zijn treurigh hart
Naer vaders asch, als naer een' zegen,
En troost, in zoo veel smaet:
Als of hy dan wou klaegen
Het onheil, dat hem wedervoer;
Hoe 't scheermes al de kracht afschoer;
D'erfvyant uit zijn laegen,
Den weerelozen overviel.
En pijnighde een bedroefde ziel.
Wat baert de min al plaegen.

II. Zang.

D' aertsvaders, door die reden
Bewogen in 't gemoedt,
Zoo meenige eeu geleên,
Gaen op dien zelven voet
Begraven elck zijn overleden
Te Hebron al by een,
Op eene zelve stede,
Hier toe gewijt van Abraham.
Daer raeckt de telgh by haeren stam.
't Gebeent van Josef mede
Wort derwaert, naer der stammen stijl,
Gevoert van Memfis, en den Nijl.
Zoo rustenze alle in vrede.

620 *staet:* toestand.
626 *afschoer:* afschoor.
627 *laegen:* hinderlaag.
630 *de min:* de liefde.
631 *door:* om.
634 *Gaen op dien zelven voet:* doen hetzelfde.
637 *stede:* plaats.
638 *van:* door.
639 *raeckt:* geraakt.
641 *stijl:* wijze.

II. Tegenzang.

De vorst heeft hoogh gezworen
By Dagon met een' eedt.
Best datwe naer den kercker gaen
En in zijn harteleet
Den droeven prins, by Godt verkoren,
Dit melden, om het hart' t' ontslaen
Van zijn bekommeringen
Voor graf, en uitvaert, of hy snel,
Ons quaem t' ontvallen door gequel
En druck, die hem omringen,
Daer d' arme blinde in duisternis
Van menschentroost versteecken is.
Hy zal van blyschap springen.

HET DERDE BEDRIJF.

VORSTIN. VORST.

VORSTIN.

De triomfeerende vijf hoven, hier by een,
En elck op 't prachtighste, vergaêrt uit alle steên,
Om 't heiligh offerfeest, waer op ghy hun liet nooden
Te vieren, tot eene eer der Filistijnse Goden,
Begeeren ernstigh dat gevange Samson speel',
Het Godtsbancket verheuge, en op een kercktooneel
Zijn kunst vertoone, voor 's lants vorsten, en vorstinnen

by: door.
verkoren: uitgekozen.
versteecken: verstoken.
vergaêrt: bij elkaar gekomen.
nooden: uitnoodigen.
tot eene eer: ter eere van.
kercktooneel: als in de Middeleeuwen

Zoo kuntghe Dagons gunst, en 't hart der heeren winnen.
Al 't joffrentimmer dringt eendraghtigh hier op aen
Van allen kanten. kan de vorst dit zoo verstaen,
Hy toone heden wat we op zijn gena vermogen.

VORST.

Tooneelspel heeft voorheene ons meer dan eens bedrogen
Met schijn van waerheit, en niet ongelukkigh: want
Zoo wort de deught met vreught den vorsten ingeplant,
Al 't weereltlijck beloop naer 't leven afgeschildert
Door spreeckende schildry. men ziet een hof verwildert,
Verwart, en overendt, geverft met prinssen moort.
Daer wort van schennisse en wraeckgierigheit gehoort.
Men ruckt gekroonden, en gezalfden, van hun stoelen.
Harstoghten, onderlinge aen 't barrenen, aen 't woelen,
Ontvouwen zich, gelijck de verwen, met de naelt,
Of schietspoel net geleght, en daer geen meester dwaelt
Van wel te schicken, zijn tapijtwerck geestigh tekent,
Dat wie 't bespiegelt dit een overeenkomst rekent

665 *joffrentimmer:* de vrouwen.
verstaen: begrijpen.
668 Vondel houdt een lofzang op het tooneel.
bedrogen: niet ongunstig bedoeld.
670 *ingeplant:* ingeprent.
geverft: gekleurd.
676 *barrenen:* branden.
677 *verwen:* kleuren.
met de naelt of schietspoel geleght: geborduurd of geweven
678 *dwaelt:* zich vergist.
679 *schicken:* ordenen.

Van hemelsch ooghmuzijck, hier geeft de bloem van spreuck
En hemelval een' geur, een' liefelijcken reuck,
Die meer dan wieroockgeur, den Goden opgedraegen,
Met gouden wieroockvat, en schaelen, hun behaegen
Tooneelspel sticht een' staet, verschoont geen lastervleck,
En smet in heiligh, noch onheiligh. elx gebreck
Wort, zonder iemants naem te quetsen, aengewezen.
Tooneelspel wort alleen van domme kracht misprezen,
Die recht noch reden volght. tooneelspel leent een' schat
Van wijsheit by de naelt van Memfis Zonnestadt,
De hooge rijxschool der befaemde Egyptenaeren,
Die op de wolcken treên, en kost noch arbeidt spaeren,
Om vrou natuur, van lidt tot lidt, geheel 't ontleên.
Zoo zamelden zy al wat kenbaer is by een,
Een schat van wijsheit, opgestapelt van veele eeuwen.
Het snaterbecken van alle aexteren en spreeuwen
Verbluft geen speeltooneel. is eenigh vorst belust
Op spel: wie meer dan wy? dit 's u, mevrou, bewust.

VORSTIN.

Zoo stemt de vorst met ons, en hun, die dit begeeren?

683 *bespiegelt:* overdenkt.
681 *ooghmuzijck:* tooneel.
685 *sticht een staat:* sticht de burgers van een staat.
686 *in heiligh, noch onheiligh:* in godsdienstige noch wereldsche dingen.
688 *domme kracht:* domme menschen.
689 *reden:* verstand.
966 *aexteren:* eksters.
spreeuwen: Trompetter van de Zeeuwen
Ghy terght een nest vol spreeuwen.
699 *Zoo:* dus.

Betrou ons toe, de kunst zou heden triomfeeren,
Indien men vroeger op dien voorslagh had gelet.
Nu schiet ons tijt te kort. het kerckelijck bancket
Wort reede al toegestelt.

VORSTIN.

Wiltghe ons die blyschap gunnen,
Dan wil het blijcken wat wy noch uitwercken kunnen.
De rol van Samson zal afloopen, als een draet.

VORST.

Hier valt een zwaericheit. het priesterdom verstaet
Niet licht tot nieuwicheit, en steunt op oude zeden.

VORSTIN.

In alle hoven wort tooneelspel wel geleden.

VORST.

Tooneelspel in een kercke, en van een 'blinden Jood?

VORSTIN.

Of Dagonist, of Jode is dit geschil zoo groot,
Wie speelt, of waer men speelt?

701 *voorslagh:* voorstel.
703 *toegestelt:* toebereid.
704 *uitwercken:* bereiken.
705 *als een draet:* vul aan: van een kluwen.
706 *zwaericheit:* bezwaar.
priesterdom: „dat van Dagon, waarmede, als ik nauwelijks behoef te zeggen, Vondel de Gereformeerde Predikanten bedoelt." (Van Lennep). Zie ook inleiding en de meening van Dr. Leendertz. Zonder dat Vondel het *geheel* als een verweer bedoeld heeft is het mogelijk dat hij bij enkele passages wel degelijk aan Hollandsche toestanden gedacht heeft.
707 *steunt:* beroept zich.
708 *geleden:* toegelaten.
710 *Dagonist:* aanbidder van Dagon.
geschil: verschil.

VORST.

Men magh geen kerck ontwijden.
Geloof het priesterdom van Dagon zal 't niet lijden,
En minst van een Hebreeu, die door zijn nieuwe wet
Den ouden godtsdienst van den Filistijn besmet.
Doch lust den vorsten spel, dit hof staet voor hun open.

VORSTIN.

Van d'offermaeltijt uit de kerck in 't hof te loopen,
Zou luttel voegen: maer al zittende aen den disch
Der Goden by den wijn, terwijl men vrolijck is,
De kelcken ommegaen, te zien op een stellaedje,
Den onlangs stercken, hoe hy zijne personaedje,
Het feest ter eere, speelt dat waer de tafelvreught
Verdubbelen, indien godtvruchtigheit een deught,
Oock d' allerhooghste deught, geschat wort, kan men laecken
Altaergenooten, die van grooten yver blaecken
Om Godt te dancken dus t' onthaelen op een' dagh,
Tot blyschap ingestelt: naerdien men, zonder slagh,
En storinge van bloet, geraeckte aen eenen zegen,
In twintigh jaeren noit met wapenen gekregen.

712 *lijden:* dulden.
713 *minst:* vooral niet.
714 *besmet:* bezoedelt.
717 *luttel volgen:* geen pas geven.
719 *stellaedje:* tooneel (uitspreken als stellage).
720 *onlangs:* kort geleden.
personaedje: rol (uitspreken als personage).
721 *dat waer:* hierdoor zou men.
725 *dus:* aldus.
726 *naerdien:* aangezien.
727 *stortinge van bloet:* bloedvergieten.
zegen: overwinning.
geraeckte aen: behaalde.

VORST.

Ick love uw ooghmerck, maer de wijs is ongeraên.

VORSTIN.

Verstaet de vorst dit, al de weerelt zal 't verstaen.

VORST.

De menschen zijn gedeelt in aert en zinlijckheden.

VORSTIN.

Hoe kan een reedlijck dier zich kanten tegens reden?

VORST.

Wat 's reden by het volck?

VORSTIN.

Dat redenmatigh is.

VORST.

Nu stel de maet van reên eens zeker, en gewis.

VORSTIN.

Dat by de wijzen magh de maet van reden heeten.

VORST.

Der wijzen reden zelf valt ongelijck in 't meeten.

729 *love:* prijs.
ooghmerck: doel.
wijs: methode.
ongeraên: niet raadzaam.
730 *verstaen:* begrijpen, goedkeuren.
731 *gedeelt:* verdeeld.
732 *reedlijck:* verstandig.
733 *redenmatigh:* redelijk.
734 *zeker:* vast.
735 *magh heeten:* is.
736 *zelf:* zelfs.

VORSTIN.

Hoe kan dit zijn?

VORST.

Dees schiet te verre, en die te kort.

VORSTIN.

Is reden niet den mensch natuurlijck in gestort?

VORST.

Z' is elck naturelijck, doch ongelijck, gegeven.

VORSTIN.

Hoe waer 't dan mogelijck op eenen voet te leven?

VORST.

Dat is onmogelijck. dit houdt het volck gedeelt,
Het volck, dat, hooft voor hooft, in 't oordeel wijt verscheelt.

VORSTIN.

Om dan gelijck te gaen, wert maght vereischt in 't stieren
Van menschen.

VORST.

Een geslacht van heele en halve dieren.
Deze ongelijckheit heeft de maghten ingezet,
De weereltwijsheit smede uit noot een wijze wet,
Om al wat afdwaelt van de middelijn te toomen.

738 *ingestort:* aangeboren.
739 *naturelijck:* van nature.
741 *gedeelt:* verdeeld.
742 *verscheelt:* verschilt.
743 *stieren:* besturen, regeeren.
745 *maghten:* opperheerschappijen.
747 *toomen:* in bedwang te houden.

Noch konze tot haer wit en ooghmerck geensins komen,
Door hoop van loon, en vrees voor straffe van het quaet:
Daer wert noch iet vereischt, dat vry wat verder gaet:
Want weereltsche overheit kon slechts de leên regeeren,
Zoo wijt haer maght reickt, maer de harten niet grondeeren:
Dies quam de vreeze voor de goôn, [een hooger maght,
Die elx gedachten kent, en, als een zwaert, met kracht
Door 's menschen boezem dringt, ontrust het vals geweeten,
Het vroome rust bestelt, en uit en in kan meeten
Wat elck verdient,] ten steun der overheên, den staet,
Door 't innevoeren van den Godtsdienst, noch te baet.
Zoo dienen dan, om 't volck geschickt en recht te leiden.
Het outerboeck en 't zwaert in geener wijs gescheiden.
De tweederhande maght is noodigh en 't gemeen
Leeft zaligh, stemmen deze eenstemmigh overeen,

748 *Noch:* tot nu toe.
wit: doel.
750 *iet:* iets.
751 *leên:* ledematen.
752 *grondeeren:* tot op den grond komen.
755 *ontrust:* verontrust.
756 *bestelt:* verschaft.
759 *geschickt:* goed.
760 „Het voorgaande bepleit vereeniging van Kerk en Staat." (Van Lennep).
Het outerboeck: de godsdienst.
zwaert: de staat.

Als snaeren op een luit, men schuw' dan valsche klancken
Van toonen, op dit feest: wy zullen 't ons bedancken
Het hooft van Dagons kerck, wien d' eer van 't godendom
Bevolen blijft en uit zijn' hoogens toel alom,
Van Gaze tot aen Dor, de wacht houdt over tempels,
Bewaert de hantvest van 't gebiên. men magh Godts drempels
Niet bezigen, ten zy de kerckstoel wort gekent.
Kan hy 't verstaen: 't is tijt dat ghy een' bode zent,
En eerst verneemt, of hem uw voorslagh zou behaegen.
Wy vraegen t' niet, zoo wort het ons niet afgeslagen,
En gaen ten hove, daer een drang van heeren beit.

VORSTIN.

Hofmeester 'k wenschte dat 's aertspriesters heiligheit
Zich zelf gewaerdighde ons verzoeck terstont te hooren.
Ga heene. 'k zou hem noode in bezigheden stooren.
De plechtigheden van den godtsdienst geven hem
Gedurigh werck. hy hoeft zijn wettigheit en stem
Alom te leenen, tot een blijck en heiligh zegel.
Zoo dwaelt geen amptenaer van zijn gewoonte en regel.
Daer komt d' aertspriester juist ter kercke uit naer ons toe.

763 *schuw'* vermijde.
764 *wy zullen 't ons bedancken:* wij zullen er onszelf later dankbaar voor zijn.
771 *voorslagh:* voorstel.
773 *beit:* wacht.
775 *gewaerdighde:* verwaardigde.
778 *hoeft:* moet.
781 *ter kercke uit:* uit de kerk.

AERTSPRIESTER. VORSTIN.

AERTSPRIESTER.

Genadighste vorstin, dat Dagon u behoe.

VORSTIN.

Eerwaertste vader, die, ter eere van de Goden,
Gedurigh waeckt, en met den toom van uw geboden
Zoo veele volcken stiert, langs 't Palestijnsche strant;
De Goden leverden dien vyant in ons hant,
Door kracht van uw gebeên, nu wenschten al de heeren
Dat Samson onder dit zeeghaftigh bancketteeren,
Die vyant, onlangs noch onoverwinbaer sterck,
Op een triomftooneel, moght speelen in de kerck,
Ten prijs van Dagon en tot blyschap van hun allen.
Gevalt die voorslagh, u, wy laeten 't ons gevallen.

AERTSPRIESTER.

Tooneelspel was van outs verdienstigh by de Goôn.
Zoo wort hun naem ge-eert, een hooger draf en toon
Gezet op stoffen, die, met weetenschap te schicken,
Toehoorders wonderlijck verrucken, en verquicken:
Want als de personaedje in 't ende binnen stapt,
Dan hoort men hoe al 't volck in zijne handen klapt,
Den Goden toejuicht, lacht, en met een luit geschater
De schouburgh uitberst, dat het, over wal en water

788 *zeeghaftigh bancketteeren:* overwinningsfeest.
791 *ten prijs:* ter eere.
792 *Gevalt:* bevalt.
793 „De priester bepleit het recht om gewijde stoffen ten tooneele te voeren." (Van Lennep).
794 *een hooger draf:* meer verheven.

En merckt en hoftin, klinckt, en weêrgalmt langs de kust.
Zijn nu de vorsten en vorstinnen met een' lust
Van speelen aengedaen; men volge wijze en wetten.
Laet Samson inkleên. laet den schouburgh open zetten.
Wy zegenen het spel, Godt Dagons naem ten lof.

VORSTIN.

De vorst van Gaze biet tot Samson spel zijn hof
Te leenen: maer men wenscht dit in de kerck 't aenschouwen.

AERTSPRIESTER.

Daer staet geen speeltooneel.

VORSTIN.

Wy zullen 't daetlijck bouwen.
Het hof heeft bouwers en gereetschap by der hant.
De bouheer van het hof ontbreeckt geen snel verstant,
Om zonder kerckgerucht, het houtwerck, als gewassen
Tot een tooneel, terstont met kunst in een te passen
De kerckkapel, die zoo veel heilighdoms bewaert,
En, tot der Goden dienst, gewaet noch speeltuigh spaert,
Maer gaeren uitreickt, zal, tot een godtvruchtigh? teicken,
Niet weigren Samson op uw' last de hant te reicken.

801 *merckt:* markt.
hoftin: tinnen van het kasteel.
802 *met een' lust van speelen aengedaen:* vinden genoegen in tooneelspel.
804 *inkleên:* zich kleeden (voor het spel).
805 *ten lof:* ter eere.
810 *bouheer:* architect, bouwmeester.
ontbreeckt geen: heeft een
811 *kerckgerucht:* de heiligheid der kerk te storen.
815 *gaeren:* gaarne.
tot: voor.

AERTSPRIESTER.

Is blinde Samson dus op speelen afgerecht?

VORSTIN.

Wat speelde Samson niet! hy worstelt, schermt, en vecht,
En plagh den harnasdans te danssen, eer 't vermogen
Hem door de schoone wert al vleiende uitgetogen.
De godtshut van de Joôn stont stom, zoo menighmael
Hy voor de godtskist diende, als zanger, en kooracl
Met eene harpe of fluite alle ooren wist te streelen.
Wy zullen in de kercke een spel van zinnen speelen,
Hoe Wellust Sterckheit leght al slaepende aen een' bant
Van rozen, en den helt ontwapent, met haer hant
Ten toon voert, macker dan een lam, hem, blint van minne,
Leert luisteren naer den mont der vleiende boelinne,
Die in zijn blintheit zich godtvruchtigh aen hem wreeckt,
Ten dienst van haeren Godt.

AERTSPRIESTER.

Hoe gaet dit toe?

VORSTIN.

Zy steeckt
Het gouden wierroockvat, eer 't wieroock wort geroken.

817 *is afgerecht:* kan hij.
819 *plagh:* placht.
820 *uitgetogen:* ontnomen.
822 *godtshist:* arke.
828 *boelinne:* minnares.
829 *in:* in staat gesteld door.

Hem in de hant, en zwaeit, en helpt den blinden smoocken,
Voor Dagons outerbeelt, zoo geeft hy Dagon d'eer.
Dat zal op 't schateren des volx het Doode Meer,
De stroomende Jordaen verbaest te rugge vaeren,
En Silo, dootsch van schrick en boosheit, al de haeren
Te berge zetten, als de vorst van 't Jootsche lant
De godtskist schantvleckt met deze onafwischbre schant.
De blinde milderwijl zal, onder al de deelen
Van 't stichtigh zinnespel, met danssen, zingen, speelen,
Uw priesters, hant aen hant, omvoeren op dien toon
Wat Godtheit heet, zal uit de wolcken, haeren troon,
Van boven neêrzien, en, gelijck uit schouburghstoelen,
Met duizenden om laegh t' genoegen zelf gevoelen.
De godtsdienst des Hebreeus, wien 't noit aen roem gebrack,
Krijght dus door Samson spel een' vreesselijcken krack.

AERTSPRIESTER.

Wy wenschten dat alle ons priesters eerst verstonden.
De naugezetten staen, als aen een stroo, gebonden.

VORSTIN.

Men zal 't afkundigen, eer iemant zich ontstell';
Eer Samson wort gehaelt uit uwe kerckkapel,
Om, vorstelijck gekleet, te treên ter kerckstellaedje.

835 *vaeren:* doen stroomen.
845 *gebrack:* ontbrak.
848 *De nauwgezetten staen, als aen een stroo, gebonden:* De nauwgezetten houden zich aan den letter der wet.
849 *afkundigen:* afkondigen.

AERTSPRIESTER.

Dat 's wel, maer noem my nu oock d'andre personaedje.

VORSTIN.

Noëma heetze, in wie de Wellust haere rol
Zal spelen.

AERTSPRIESTER.

Is zy loos?

VORSTIN.

Een die den rijxten pol
Van Palestijne zoo betooverde, en beroofde
Van zinnen, onder 't spel, dat hy zijn trou beloofde
Aen die lichtvaerdige bekoorster, zonder trou.

AERTSPRIESTER.

Dat 's een naer Samson lijf, indien hy speelen zou:
Want naer uw voorstel schijnt de kunst hem aengeboren.
Hy wert 's lants rechter voor zijn twintigh jaer gekoren:
Want toen de sterckheit noch by zijne wijsheit quam,
Gaf dit hem zulck een' glans.

AERTSPRIESTER.

En eene vleister nam
Dien helt de wijsheit, en de kracht, toen min hem griefde?

VORSTIN.

Zoo een in dwaeling valt, uit kracht van vrouwen-liefde,
Dat is verschoonbaer, en in princen allermeest.

860 *gekoren:* gekozen.
863 *griefde:* wondde.

AERTSPRIESTER.

Hoewel ick schuw ben van Hebreen, noch wort mijn geest
Door uwe rede ontvonckt. wy stemmen uw begeeren,
Naerdien ghy met dit spel Godt Dagon wilt vereeren.

VORSTIN.

Ghy zult de vorsten en dees vorstelijcke poort
Verplichten door dit spel.

AERTSPRIESTER.

Wy stemmen 't. vaer vry voort.
Kerckmeester, rep u, laet den blinden hier verschijnen.
Bestel het kercktooneel te bouwen. leen gordijnen,
Tapijten, speeltuigh en gewaet in Godts kapel,
En al wat dienen kan tot dit godtvruchtigh spel.

VORSTIN.

Ons zal verlangen hoe dit Samson wil behaegen.
Men dient hem door belofte, en allerhande laegen
Een hart te steecken in den boezem, op dat hy
Gewilliger den hove en ons te wille zy.
Zijn last verlichten dient om hem in slaep te wiegen.
Daer komt hy. kon men slechts dien Jood met hoop bedriegen.

SAMSON. TUCHTKNAEP. VORSTIN.

SAMSON.

Waerheene leit men my?

TUCHTKNAEP.

Ghy staet voor 's lants vorstin.

867 *stemmen:* verleenen onze goedkeuring.
868 *naerdien:* aangezien.
870 *vaer voort:* ga door.
876 *laegen:* listen.

SAMSON.

Zegh liever voor mijn grootste en wreetste vyandin.

TUCHTKNAEP.

Wie overheert is, leer' by tijts het juck verdraegen.

SAMSON.

Och, bitter leeren, uitgehongert, blaeu geslaegen
Van maelen afgemat, berooft van 't hemelsch licht,
Ontbloot van hulp en troost.

TUCHTKNAEP.

Zoo moet het gaen. zoo sticht
Een Jood geen' korenbrant met opgevange vossen.

VORSTIN.

Schep moedt, gevangen vorst. ghy kunt u zelf verlossen,
Of uwen zwaeren last verlichten. laet u raen.
Men wint genade en gunst met aen de hant te gaen.

SAMSON.

Geen mensch, geen vorst kan my mijne oogen wedergeven.
Ick mis mijne oogen, och, dat 's meer dan 't halve leven.
De dagh ging onder eens voor eeuwigh. ick verwacht
Den opgang nimmermeer. het is hier eeuwigh nacht:
Noch mogen in der nacht alle andre dieren slaepen,
En rusten: Samson ziet geen rust voor hem geschaepen.

VORSTIN.

Ghy ziet zoo deerlijck, dat my zelve uw droefheit deert.

883 *overheert:* overwonnen.
890 *aen de hant te gaen:* toegeven.
897 *deerlijck:* deerniswekkend.

SAMSON.

Bezie dit krancke lijf. hoe is mijn vleesch verteert!
De beenen wanckelen, en waggelen alreede.
'k Verandere in een schim. tot noch heeft mijne bede
Den tuchtvoogd noit verzacht. hy valt ons even straf,
Hoewel de kracht bezwijckt. men roept: uw werck moet af.
Het hof hoeft meel. voort voort te molen.: voort te molen.
Het hof beschuldight my. de wacht staet my bevolen.
Men rijdt een' ezel zoo den hals af. is 'er dan
Geen mededogen? och, de kunst van menschen kan
Een' harden diamant vermurwen, en verzachten:
Al zweet ick bloet voor zweet, geen traenen, geene klaghten
Vermurwen 's vyants hart: dat is en blijft verstockt.
Verzaet u 't meel niet, dat ick maele: hacktme, en brockt
Dit mager lichaem, vel en beenders, in uw potten:
Aen 't vleesch is geen belang: het stinckt en moet verrotten.
Verrot het in uw mage, en smaeckt het uwen mont,
't Gedye u tot een spijs. tast aen: tast aen: zoo kont
Ghy roemen overal hoe Samson doot van slaven,
En opgegeten, in uw maegen leght begraven,
Min vreesselijcker dan of tiger, of griffoen
My opvrat voor een aes. 't is toch om my te doen:
Om Samson juicht dit feest. ghy mooght hem vry beschimpen:
Zijn levens spil loopt af: het lijf begint te krimpen:

904 *de wacht staet my bevolen:* men heeft mij bevolen op u te letten.
910 *Verzaet:* verzadigt.
917 *griffoen:* fabeldier.

De geeft is 't lijf te groot, en zoeckt een ruimer lucht.
Een snixke, dan niet meer. een zucht, de leste zucht.

VORSTIN.

Bedaer wat, brave helt: bedaer wat. al dit quellen,
Dit jammeren kan u maer quetsen, en ontstellen.
Wy wenschten, [woudt ghy 't van uw vyandin verstaen,
Zoo heet ghy ons], u noch in uw verdriet te raên,
Verlossen wy u niet, ten minste uw' last te verminderen:
En och, of ghy 't beproefde: een proef kan u niet hinderen.

SAMSON.

Is noch mevrou belust, dus schots op Dagons dagh,
Te schimpen met een' slaef, een' dien zy overmagh,
Een' armen blinden man, op zijnen hals gevangen
En meer dan op den hals. mijn zuchten, mijn verlangen,
Mijn roepen, nacht en dagh, is om een korte doot,
Voor duizent doôn. ô Godt, ghy ziet, en kent mijn' noodt.

VORSTIN.

Zoo ghy 't betrouwen kunt: wy komen u ten beste.

SAMSON.

Zoo ghy 't geloven kunt, het loopt met my op 't leste.

922 *snixke:* snik.
924 *ontstellen:* kwaad berokkenen.
926 *hiet:* noemt.
929 *schots:* verkeerd.
930 *overmagh:* meer macht heeft dan.
935 *betrouwen:* vertrouwen.

VORSTIN.

Neen, neen, men sterft zoo niet; al is uw staet belast,
Een al te taeie bant houdt ziel en lichaem vast.
De draet van 's levens webbe is al te sterck gesponnen.
Men ziet zieltoogenden, en watze al lijden konnen,
Eeer 't web wort afgeknipt. schoon 't leven entlijck stuit,
Dees vaert' er lichter, die bezwaerelijcker uit.

SAMSON.

Wat middel zietghe tot verlichting van ons quaele?
Durft Samson hoopen, heet dat hy niet langer maele
Betoon datghe eenen vorst van slaven onderscheit.

VORSTIN.

Daer is mijn hant.

SAMSON.

O hant, wat hebtghe lang gebeit!

VORSTIN.

Ghy zult na dezen dagh niet meer den molen trecken.

SAMSON.

Wat is 'er nu, dat my genade kan verwecken,
Verwerven by den vorst?

VORSTIN.

Dit pleghtigh offerfeest
Vereischt wat zonderlings, wy weten hoe uw geest
Begaaft is met de kunst van worstelen, en springen,
En schermen. Samson weet van danssen, speelen, zingen,

942 *bezwaerlijcker:* moeilijker.
946 *gebeit:* gewacht.

Oock van tooneelspel: want de wijsheit van den Nijl
Had Moses opgequeeckt die zijn Hebreen dien stijl
Hiet volgen. kunt ghy nu uw hoogheit eens verneêren,
En met een stichtigh spel van zinnen triomfeeren,
In Dagons kerck, wanneer de vorsten zijn vergaert,
Wy zien het juck verlicht, dat uwen hals bezwaert.

SAMSON.

Kan ick met spel en zang den vryen staet herwinnen,
Wy willen, op die hoop, een heiligh spel beginnen,
Dat Gaze en al het lant wel eeuwigh heugen zal.

VORSTIN.

Ghy kunt in Dagons kerck veel duizent in getal
Verheugen op het feest.

SAMSON.

Zoo zy 't gehengen konnen.

VORSTIN.

Wy hebben lastigh zelf 's aertspriesters hart gewonnen.
Hy heeft het toegestemt. men zocht een, die op 't feest
Moght speelen tegens u: Noëma, rijck van geest,
En wonderlijck begaeft.

SAMSON.

Laet haer de stof verzieren,
Een spel van zinnen, dat den wulpschen aert leert stieren,

955 *hiet:* heette, beval.
verneêren: vernederen.
spel van zinnen: als bij de Rederijkers.
963 *gehengen:* gedoogen.
964 *lastigh:* door aan te houden.
965 *toegestemt:* goedgekeurd.

Zal teffens stichten, en verquicken; en ick rijck,
Met zingen, danssen, en een hemelsche muzijck,
Het speelgerecht, als met een edel sap, begieten,
Dat dit d' aenschouwers na dien dagh niet zal verdrieten.
Hoewel ick luttel danx by Silo kan begaen.
'k Zoecke uitkomste in mijn ramp, wat reên zou dit ontraên?

VORSTIN.

Ga rustigh heene. laet u heerlijck innekleeden.
Alleen getroost u in den ommegangk te treden
Voor 't heilighdom. dan wacht in onze kerckkapel.
Men zal u nooden, om het stichtelijcke spel
Te speelen naer den eisch, als ghy geraên zult vinden.

SAMSON.

Het rechte middel om my van dees boey t' ontbinden

VORSTIN.

Geley den lantsvorst ter kapelle hou u reedt.
Verklee hem naer zijn' staet: verander mede uw kleet.
Hoe snel veranderde de Jood, zoo ras hy hoorde
Van zijne ontlastinge, en de vryheit hem bekoorde.
Dees heerlijcke ommegang, en kercktriomf, en faem
Van Samsons wierroock, en tooneelspel zal den naem
Der Filistijnsche Goôn tot aen de lucht verheffen,
D' aenpalende Hebreen vernederen, en treffen,
Dat hun gezantschap, hier te Gaze in ons palais,
Met kracht aenhouden zal om rust, en vasten pais.

973 *danx:* dank (tweede naamval).
975 *innekleeden:* verkleeden.
978 *nooden:* uitnoodigen.
981 *lantsvorst:* Samson, de koningin ziet hem reeds in zijn rol.
982 *naer zijn staat:* in overeenstemming met zijn rang.
988 *aenpaelende:* in de nabijheid wonende.
990 *pais:* vrede.

REY VAN JODINNEN.

I. Zang.

Wort 's lichaems blintheit onvermogen
  En arremoe gerekent, wat
Is 't missen der inwendige oogen
  Een grooter armoe: zoo men schat
De ziel en 't lichaem naer heur waerde.
Het lichaem is slechts asch en aerde.
  De ziel al geest, en niet dan geest.
Het lichaem in der tijdt bederflijck;
De ziel leeft eeuwigh, en onsterflijck.
  Zy schoeit op eene hooger leest,
En zoeckt den oirspronck aller vroomen,
Dat 's Godt, van wienze is afgekomen.

I. Tegenzang.

Gevangen Samson, nu aen 't quijnen,
  Voelt blint deze armoede in den druck;
Noch armer staen de Filistijnen,
  In 't midden van hun staetgeluck.
Zij missen hun gezicht inwendigh,
Gevoelen niet dat zy 't elendigh
  Versteecken zijn van 't hooghste goet,
Dat 's Godt te kennen, en aenschouwen,
Hem aen te hangen met betrouwen
  Ontvonckt van 's hemels Geest, en gloet,
Den reênloze is 't gezicht gegeven.
De reden leert ons hooger zweven.

II. Zang.

Zoo d' onbesnede Dagonisten
  Hun blintheit kenden, zouden zy,

997 *al:* geheel.
998 *bederflijck:* aan bederf onderhevig.
1009 *versteecken:* verstoken.
1011 *aen te hangen:* aanhankelijk te zijn.
1013 *reênlooze:* redelooze.
1016 *zouden zij:* vul aan: dan.

Misleit door 's afgronts loze listen.
Den afgodt op zijn jaergety
Met offerhande en omgang eeren,
Op d' offermaeltijt bancketteeren,
Verzaecken Godt, der dingen bron,
Waer uit zy lijf en ziel ontfangen?
Nu houdt hen Dagons nacht gevangen:
Dat 's meer te missen dan de zon,
Het eenigh en onendigh wezen.
O licht der Godtheit, noit volprezen!

II. Tegenzang.

Geluckiger staen wy Hebreeuwen,
Wien Godt die glanssen openbaert,
Eerst vader Abram voor veele eeuwen,
Daer na aen Moses zich verklaert,
In zijne wetten, en beveelen,
Een eenigh wezen, Godt, te deelen,
Is af te gaen van 't eenigh een,
Een gruwelijcke afgoderye.
O Godt bewaer, in slavernye,
Helt Samson, nu beschimpt, getreên
Van Dagons razende offerknaepen.
Ghy zijt alleen zijn sterckte en wapen.

HET VIERDE BEDRIJF.

TUCHTKNAEP, SAMSON.

TUCHTKNAEP.

De Joodtsche rechter, by 't Gazaensch gerecht verwezen,
Gedoemt ten schimp, en smaet, begint al ree te vrezen,

1024 Versta: Hierdoor missen zij meer dan zij zouden missen als de zon er niet was.
1030 *verklaert:* openbaart.

Nu hy voor 't heilighdom, in Dagons ommegang,
Zal worden omgeleit, door aller volcken drang
En toevloet: nu hy moet, getreên ter kerckstellaedje,
Bekleên op 't offerfeest zijn eige personaedje,
De Sterckheit, in den strick der Wellust, van haer kracht,
En scherp gezicht berooft, in eenen langen nacht
Geketent, als een slaef, van arrebeit gebroken,
Om vryheit prachen, en voor Dagons outer smoocken.
Dat leght hem op de leên, nu ziedt het bloet, van spijt,
En wraeck, doch al vergeefs. de locken is hy quijt,
Het broeinest van zijn kracht, en kan zich naulijx reppen.
Ga hael hem. ziet hy komt, en zoeckt wat luchts te scheppen,
En schijnt te twijflen aen den vrydom, hem belooft.
Hy schuimbeckt, knarstant, brult. d'ooghwinckels in zijn hooft
Broên wraeck, en gruwelen. de wraeck begint t' ontsteecken.
Hy schudt het hooft. hy trapt, en stampt, en kan niet spreecken.
De leeuwentemmer, een lantstroopende Hebreeu,
Gelijckt zich zelven niet, durf nu geen' jongen leeu
Aenranden, scheuren, van den muil en bey zijne ooren,
Tot achter aen den staert; geen lant noch lieden stooren

1039 *verwezen:* gevonnist.
1044 *zijn eige personaedje* wat hij zelf is of liever: wat hij vroeger was.
1047 *van:* door.
1051 *reppen:* bewegen.
1054 *ooghwinkels:* ooghoeken.
1056 *lantstroopende:* omdat Samson de velden der Philistijnen verwoestte.

Met vossekoppelen, en zetten 't korenlant,
Zoo wijt men af kan zien, in eenen lichten brant;
Daer arme bouliên van den ooghst, hun hoop,
versteecken
Ten hemel schreien, dat een steenen hart moet
breecken;
Hy, koel op eenen bergh gezeten, dit belacht,
En groeit in 's volx verdriet, ô stoockebrant!
maer zacht:
Best zwijge ick, eer hy 't hoor': best luistre ick
aen een zijde
Waer hem de wraeck vervoert. hy klaeght, maer
al t' ontijde.

SAMSON.

Zie eenmael neêr, ô groote Godt
Van Abraham. zie eenmael neder.
Herstel mijn eerste sterckheit weder.
Wat lijdt uw naem al schimp en spot,
By deze blinde Filistijnen,
Afgodendienaers, die uw wet
Ontheiligen met Dagons smet!
Dat smert my meer dan alle pijnen.
'k Heb mijne blintheit, mijn verdriet
Verwonnen. wiltghe, sla my stijver.
Nu blaeckt mijn hart alleen van yver

1061 *vossekoppelen:* vossenkoppels.
1063 *bouliên:* landbouwers.
versteecken: ontroofd.
1065 *koel:* kalm.
dit belacht: hierom lacht.
1066 *groeit:* zich verheugt.
zacht: stil.
1068 *vervoert:* toe brengt.
1072 *lijdt:* ondervindt.
1075 *smet:* vuil.
1076 *smert:* doet verdriet.
1078 *verwonnen:* overwonnen.
sla my stijver: beproef mij nog meer
1079 *blaeckt:* brandt.

Het hart zoekt Godt, en anders niet.
Uwe eer, ô vader in den hoogen,
Was 't eenigh ooghmerck van den stam,
Den onverwinbren Abraham.
Uwe eer ga boven bey mijne oogen.
Zy voeren vry mijne oogen om,
Geregen aen de zeven locken.
Zy slaen dit lichaem blaeu met stocken,
Voor Dagons beelt op pijp, en bom:
Zy mogen schimpen, en braveeren
Met Samson, armen blindeman,
Zoo lang hy zich niet weeren kan:
Laet Palestijne triomfeeren:
Als, midden onder 't zegefeest
Der Heidenen, noch wort bevonden
Dat d' almaght geensins staet gebonden
Aen 't haer, een vuilnis, lang gevreest.
Mijn engel Fadaël quam heden
My noch vertroosten, daer ick zat,
En op de knien om sterckheit badt.
Toen steef een nieuwe kracht mijn leden.
Godts Geest, die my, van kintsbeen af,
Tot hooge daeden heeft gedreven,
Gebietme rustigh door te streven.

1082 *ooghmerck:* doel.
1088 *op pijp en bom:* met muziek.
1094 *wort bevonden:* blijkt.
1095 *staet gebonden:* is gebonden.
1100 *steef:* hier: vulde.
1105 *Memfis naelden:* zie vs. 690.
1107 *berucht:* beroemd.
1108 *prijs by haelde:* bij kunnen halen.
1109-1111 *Versta:* Als God mij de kracht er toe verleent zal noch de overwinning op de Philistijnen met een ezelskinnebak, noch het verwoesten der korenvelden met de aan elkaar gebonden vossen noch het dragen van de poorten van Gaza op den berg, noch alles wat den Philistijnen tot nu toe verschrikkelijk voorkwam halen bij hetgeen ik nu voornemens ben te doen.
Godts vyant: Philistijnen.

Bereitme een heerlijck vorstengraf:
Een lijckgraf, daer geen Memfis naelden,
Zoo hoogh gesteigert door de lucht,
Zoo wijt en zijt alom berucht,
Noch voor noch na my, prijs by haelden
Als Godt my sterckt zal kaeckebeen,
De reuzenneêrlaegh korenvelden
In asch, noch Gazaes poort niet gelden,
Noch wat Godts vyant schricklijck scheen.

TUCHTKNAEP.

Doorluchte prins, ick hoor uw jammerklaegen.
'k Heb my, door last van ons vorstin gedraegen,
Beneffens u, gelijck uw hooge staet
Vereischt. men heeft u 't vorstelijck gewaet,
Den staetsirock eerbiedigh aengetogen,
Uw hooft, opdat ghy praelt voor ieders oogen,
Beschaduwt met een' rijcken tullebant,
Daer een pluimaedje aen een diamant
Gehecht, om zwaeit. waer toe u zelven langer
Geterght, en dus, gelijck van wraeckzucht zwanger,
Dien vloeck gebaert, dit schandelijck verwijt?
Ghy zijt, 't is waer, 'k beklaegh 't, uwe oogen quijt.
Geen heer, geen vorst, geen koning in dit leven
Is maghtigh u uwe oogen weêr te geven,
Als Dagon daer dees hooftstadt in gelooft,
By zweert en teert, ay lantvoogth, schudt uw hooft
Van belghzucht niet: ick spreeck naer onze zede,
En lantgebruick, de godtsdienst brengt dit mede
In ons gebiet: en kont ghy 't zoo verstaen,

1114 *door last:* op bevel.
1115 *beneffens u:* ten opzichte van u.
staet: positie.
1117 *aengetogen:* aangetrokken.
1122 *geterght:* geplaagd.
1126 *is maghtigh:* heeft de macht.
1129 *belghzucht:* woede.
1131 *kont ghy 't zoo verstaen:* zoudt gij er toe te bewegen zijn.

Om naer 't gebruick aen 's priesters hant te gaen;
Ghy zout eene eer inleggen by Gazanen,
En aengebeên van volck en onderdaenen,
Den rechterstoel des Filistijns bekleên,
Met grooter eer dan oit in Jakobs steên.

SAMSON.

Laet Samson zich braveeren van een' jongen!
Dat leedt hy van geen' jongen leeu, die, dol
Van hongersnoodt, al brullende uit zijn hol,
Met open muil hem quam op 't lijf gesprongen.
Wat vraege ick na een knodts, of kaeckebeen!
De strantreus moet zich met geweer beschermen:
Helt Samson hoeft geen wapens. bey deze armen
Zijn stercker dan metael, en stael, en steen.
Dit 's noch de man: dit zijn de zelve klaeuwen,
Van reuzelant, en zeestrant, en geberght,
Noit, zonder wraeck te voelen, aengeterght.
Geen tuchtknaep zal, wil 't Godt, my lang begraeuwen.
Mijn kracht, die, nu geknackt, het koren maelt,
Indienze noch haer kracht eens magh herhaelen,
Zal harssenpan, gebeente, en schenckels maelen.
Zoo zet ze rijck haer achterstel betaelt.
Dees voeten staen noch vaster dan pylaeren
In Dagons kerck, van donderslagh geschockt.
Mijn wraeck, wat rustghe? al lang genoegh gewrockt.
Berst uit: berst uit. 't is tijt u 't openbaeren.

1137 *van:* door.
1138 *leedt:* duldde.
1142 *geweer:* wapen.
1147 *aengeterght:* uitgedaagd.
1148 *begraeuwen:* afsnauwen.
1150 *herhaelen:* terug krijgen.
1151 *harssenpan:* schedel.
schenckels: beenderen.
1152 *achterstel:* wat ze achterstallig is.
1154 *van:* door.

Hoe ziedt mijn bloet, op een gepackt, verrot!
De zwarte gal loopt in alle aders over.
Hereisch, hereisch, uwe oogen van dien rover.
Verdraegh, verdraegh, niet langer schimp, en spot.
Gelijck een gloet, aen 't broên, en lang besloten,
Ten leste berst uit eene zwangre wolck,
Vertsaeghtheit baert, en schrick in 't dootsche volck,
Van donderkloot en blixemstrael beschoten:
Dan zwicht het al wat met een trotse kruin
De godtheit dreighde, en terghde met zijn' horen:
De donderslagh, en blixem zien geen' toren
Noch transsen aen, noch kerck, noch rots noch duin:
Zoo zal mijn wraeck, getrotst, getrapt, in 't ende,
Al schijntze nu te slaepen in een graf,
Verrijzen, tot der Dagonisten straf,
Dat lant en strant Gode aenschreie uit d' elende.
Mijn haer, gewoon te zwaeien om den neck,
Gelijck een kroon van gout om 't hooft te krullen,
Kan ick niet meer opschudden, onder 't brullen.
Noch houdt mijn kracht zich binnen haer besteck.
Dan steecke ick eerst mijn duimen in dees holen
Van d' oogen, uit haer winckelen geboort,
En weck de wraeck voor 't aengaen van dien moort.

1157 *ziedt:* kookt.
1159 *hereisch:* vraag terug.
1161 *besloten:* opgesloten.
1163 *vertsaeghtheit:* ontsteltenis.
baert: verwekt.
1164 *van:* door.
donderkloot: donderslag.
1165 *het al:* het geheel.
1167 *zien aen:* houden rekening met.
1169 *getrotst:* weerstreefd.
1176 *besteck:* perken.
1178 *winckelen:* hoeken.
1179 *aengaen:* plegen.

Wat wraeck? Godts wraeck, my van Godts Geest bevolen.
Dan roepe ick Godt, mijn' Godt, om sterckheit aen:
Mijn Godt, mijn Godt, zie neêr van 's hemels boogen.
Wat eischtghe? ick eisch den Filistijn mijne oogen:
Dan kraeckt het, of de weerelt wou vergaen.
Al 't aerdtrijck beeft en davert, als getroffen
Van zulck een' krack, gevolght van zulck een slagh.
Maer maghtelooze en blinde man, wat magh,
Die niets vermagh, op zijne sterckheit stoffen!

TUCHTKNAEP.

Ick wenschte dat ghy Dagon glori gaeft,
Een godtheit, die zoo sterck veel hooger draeft.

SAMSON.

Zwijgh jongen, zwijgh. hou op van Godt te lasteren.
Wy willen niet veraerden, noch verbasteren
Van Moses stijl, al raest ghy noch zoo fel.
Geleime naer uw afgodts kerckkapel.
Wy zullen, vroegh verlooft, Godts maght betuigen,
Wanneer de kerck van Dagon spat aen duigen.

TUCHTKNAEP.

Spat Dagons kerck aen duigen dezen dagh,
Gewis uw hooft zal draeien van dien slagh.

1181 *sterckheit:* kracht.
1184 *wou:* zou.
1185 *al:* geheel.
1186 *van:* door.
1188 *stoffen:* pochen.
1190 *hooger draeft:* meer verheven is.
1191 *van:* met.
1192 *veraerden:* ontaarden.
1193 *stijl:* hier: godsdienst.

AERTSPRIESTER. KOORWAERZEGGERIN.

AERTSPRIESTER.

De koorwaerzeggerin van Akkaron, gedraegen
Op haere rosbaer, daer de straeten van gewaegen,
Geeft groot bedencken dat den Dagonisten stof
Van opspraeck wort bereit. laet Dagons kerreckhof
Bezetten. voort staffiers. 'k heb hondert offerstieren
Al ingewijt. men slaght, ontsteeckt alle outervieren.
Geen priesters rusten. elck bewaert zijn ampt, en beurt.
Zoo deze ontzaghbre non den grooten omgangk steurt,
Wat raet? wat gaet ons aen? dit raeckt ons in 't gebeente,
Verdort van ouderdom. de wacht voor dees gemeente,
En alle zeesteên staet onze opzicht toebetrout.
Dat hier het Jodendom geen oproer onder brout,
Om alle altaeren door een rottery te splissen.
Help Dagon, wat zoudt ghy al eer en offer missen!
Hoe zou de nieuwe rot aenwinnen en dit strant,
Met Moses boeck in d' eene, en 't zwaert in d' andre hant,
Afloopen regelrecht, en tegens recht, en reden.
Daer komt de grijze non ter kerckhove opgetreden.

1200 *straeten van gewaegen:* de menschen opgewonden van spreken.
rosbaer: draagstoel.
1201 *bedencken:* vrees.
1204 *outervieren:* altaarvuren.
1205 *bewaert:* vervult.
1206 *ontzaghbre:* die gezag inboezemt.
steurt: stoort.
1207 *dit raeckt ons in 't gebeente:* dit zal ons zwaar treffen.
1208 *verdort van ouderdom:* zeer oud.
1209 *staet toebetrout:* is toevertrouwd.
1210 *brout:* sticht.
1211 *rottery:* samenscholing.
splissen: in tweestrijd te brengen.
1213 *aenwinnen:* in macht toenemen.

Twee joffers schorten haer eerbiedigh van weêrzy.
Hooghwaerste vrou, verschijnt ghy meede op 't jaergety?
Zijt welkom met uw' sleep gewijde en zuivre nonnen.

KOOO.

Wy komen in der yl van Akkaron geronnen.
Eerwaertste vader, 'k zou u zoecken in de kerck,
En vinden wy u hier? dat Godt uw' yver sterck.'

AERTSPRIESTER.

Wat yver, moeder, drijft u herwaert aen, en heden
Op dit gezegent feest? gewis dit steunt op reden.

KOORWAERZEGGERIN.

Wel degelijck. geloof wy zouden niet zoo licht
U komen steuren, in het midden van uw plicht,
En pleghtigheden, die Godt Dagons eer bewaeren.
O heilighdom, ô kerck, ô koren, ô altaeren,
O offeryveraers, ô zielen, zonder tal,
Op deze Godtstriomf vergaert van overal,
Wat donckre wolcken zien wy boven Gaza hangen!

AERTSPRIESTER

Laet hooren wat ghy ziet. wy luistren met verlangen.

KOORWAERZEGGERIN.

De vorst van Akkaron reedt nau met zijn vorstin
Te wagen herwaert aen, bestuwt van hofgezin

1217 *schorten:* begeleiden.
1219 *sleep:* gevolg.
1220 *geronnen:* gesneld.
in der yl: in allerijl.
1224 *gewis dit steunt op reden:* dit heeft zeker een goede reden.
1229 *offeryveraers:* offerdienaars, priesters.
1230 *vergaert:* bijeengekomen.
1233 *nau:* nauwelijks.

En adel, of men ging het offer toebereiden,
Met wenschen en gebeên hun godevaert geleiden:
Maer al wat in den dienst der goden ons gemoet
Loopt op quaet voorspoock uit. d' altaervlam, root als bloet,
Ontzeght te rijzen. 't vee heeft mangel. d' ingewanden
Zien blaeu, vol sprengklen bloets. het ongel wil niet branden.
De lever is verrot. alle offervinders staen.
Verbaest, zien merck by merck met schreiende oogen aen.
De kerck is vol gespoocx. men hoort geschrey van vrouwen,
En mans, en kinderen, instorten van gebouwen.
De kerckpylaeren staen en schudden. 's avonts spa
Wort eene stem gehoort. de kerckgalm baeut het na
En antwoort zevenmael uit heilighdom, en kooren.
Hy scheen te roepen: och, nu gaet het al verloren
De kerckwacht tuight het zelf, de kopre kerckdeur kraeckt,
En slaet een schor geluit, van niemants hant geraeckt.
De dierewichlaers zien een veltslang den vrybuiter.
Aenranden op den wegh, zoo ras het paert den ruiter
Bezwijckt, daer zy den hiel gevat houdt met den tant.

1236 *godevaert:* bedevaart.
1237 *ons gemoet:* gebeurt.
1238 *voorspoock:* voorteeken.
1239 *ontzeght te rijzen:* weigert op te vlammen.
1241 *offervinders:* waarzeggers.
1243 *merck:* teeken.
1245 *spa:* laat.
1246 *baeut het na:* herhaalt het.
1249 *tuight:* getuigt.
1250 *slaet:* geeft.
geraeckt: aangeraakt.
1251 *vrybuiter:* voorbijganger, wellicht roover.
1253 *het paert den ruiter bezwijckt:* het paard onder den ruiter bezwijkt.

De starrekijckers, zoo verheven van verstant,
Zien 's hemels Reus om hoogh een leger overrompelen.
Al 't priesterdom verbaest, nu dees geruchten mompelen
En morren, drijven ons ten heilighdomme om raet.
Ick schiete op hun gebeên 't gewijde koorgewaet
Godtvruchtigh aen, bekrans het hooft, als Godts gewijde
Met lauwer, deck het met sneeuwitte sluierzijde,
Valle in de koorkapel op 't aenzicht drymael neêr,
En roepe ons godtheit aen. ô Godt, indienwe d' eer
Van offren en gebeên u naer den eisch opdraegen,
En ghy uw antwoort niet onwaerdight die u vraegen,
Gewaerdigh heden ons, in een' verlegen staet,
T' ontvouwen op wat ramp dit heiloos voorspoock slaet,
Wat naeckende ongeval zoo veele tekens spellen.
Och, hanthaef uw kapel, alleen uit veel kapellen
Behantvest voor den tijt te melden van wat vrucht
De tijt in arbeit gaet. op dat gebedt verzucht
En steent het koor; gelijck een zwanger, die verlegen
In baerens noot zit. ick verwacht, en legh verslegen

1254 *starrekijckers:* astrologen.
verheven van verstant: zeer knap.
1256 *al:* geheel.
1264 *niet onwaerdight die u vragen:* hen die u vragen niet onwaardig acht (om te antwoorden n.l.).
1265 *verlegen staet:* moeilijken toestand.
1266 Versta: te openbaren welke ramp dit slechte voorteeken voorspelt.
1267 *naeckende:* naderende.
spellen: voorspellen.
1268 *Hanthaef uw kapel, alleen uit veel kapellen Behantvest voor den tijt te melden van wat vrucht De tijt in arbeit gaet:* Begunstig evenals voorheen uw kapel, die onder vele kapellen het voorrecht verleend is de toekomst te voorspellen.
1271 *steent:* zucht.
1272 *legh:* lig.
verslegen: ootmoedig.

Op 't aenzicht, luistere wat op 't zuchten volgen zal.
Ten leste berst dees stem ten koore uit met geschal,
Dat alle priesters in de kerck het hooren meugen:
Het Joodtsche treurspel zal gansch Palestijne heugen.
Wy roepen: Godt bewaer' den vorst en zijn vorstin.
Zoo roept de gansche kerck verbaest, van harten zin.
De priesters drijven ons naer Gaze, en onderwegen
Loopt ons een lantgeschrey van alle kanten tegen,
Dat Samson in de kerck van Dagon speelen zal.

AERTSPRIESTER.

Is dit uw zwaericheit? dit spelt geen geen ongeval.

KOORWAERZEGGERIN.

Waer hier geen zwaericheit voor 't gansche lant geschapen.
Geloof het Akkaronsche orakel liet ons slaepen.

AERTSPRIESTER.

Wy eeren heiligh Godts orakels, en Godts tolck.

KOORWAERZEGGERIN.

Wanneer ze u dienen, zijt ghe een wachter over 't volck.

AERTSPRIESTER.

Indien ghy 't ons betrout, men sloft hier niet te waecken.

1275 *meugen:* mogen.
1278 *Zoo:* aldus.
verbaest: ontsteld.
1280 *lantgeschrey:* gerucht.
loopt ons tegen: hooren wij.
1282 *zwaerichheit:* moeilijkheid.
spelt: voorspelt.
1284 *liet ons slaepen:* had ons niet gewaarcshuwd.
1286 *wachter:* bewaker.
1287 *ons betrout:* ons toevertrouwt.
sloft hier niet te waecken: men is steeds waakzaam.

KOORWAERZEGGERIN.

Betoon het dan dat Godts waerschuwingen u raecken.

AERTSPRIESTER.

Hoe waerschuwt Godt, dat wy elckandre recht verstaen?

KOORWAERZEGGERIN.

Hy waerschuwt dat dit spel u qualijck zal vergaen.

AERTSPRIESTER.

Verhael 't orakel, dat wy 't klaerder kennen meugen.

KOORWAERZEGGERIN.

Het Joodtsche treurspel zal gantsch Palestijne heugen

AERTSPRIESTER.

Wat 's dit gezeght? hy dreight ons met geen ongeval.

KOORWAERZEGGERIN.

Hy spelt dat ons dit spel tot ramp gedyen zal.

AERTSPRIESTER.

Hy spelt dat ons dit spel tot blyschap zal gedyen.

KOORWAERZEGGERIN.

Zijt ghy Godts tolck alleen, zoo valt er niet te stryen.

1288 *Betoon:* toon.
raecken: treffen, invloed hebben op.
1291 *klaerder:* beter.
meugen: mogen.
1293 *Wat 's dit gezeght?* Wat zegt dit?
ongeval: ongeluk.
1294 *spelt:* voorspelt.
gedyen zal: zal strekken.

AERTSPRIESTER.

Wy meeten reuckloos ons uw wettigheit niet aen.

KOORWAERZEGGERIN.

Zoo luister naer Godts mont, daer mooghtghe vast op staen.

AERTSPRIESTER.

Een dubbelzinnigheit geeft vryen keur in 't kiezen.

KOORWAERZEGGERIN.

En keur baert hoop en angst van winnen of verliezen.
Het veilighste is dat ghy de koornon dit betrout,
Gedreven van een geest, die haer Godts zin ontvout.

AERTSPRIESTER.

Belieft het u, laet ons met reên ter zaecke komen.

KOORWAERZEGGERIN.

Welaen, wy hoeven voor de reden niet te schroomen.

AERTSPRIESTER.

Wat misdaet steeckt ons in eene onverzoenbre schult?

KOORWAERZEGGERIN.

Dat ghy door 't Joodtsche spel een kerck ontwijden zult.

1297 *aenmeeten:* aanmatigen.
reuckloos: brutaal.
1298 *mooghtghe vast op staen:* kunt ge op bouwen.
1299 *keur:* keus.
1301 *koornon:* waarzegster.
betrout: overlaat aan.
1302 *gedreven:* geïnspireerd.
van: door.
ontvout: openbaart.
1303 *met reên:* logisch.

AERTSPRIESTER.

De kerck ontwijden? neen, dit spel zal Dagon eeren.

KOORWAERZEGGERIN.

Dit Joodtsche treurspel zal Godts kerck en Godt schoffeeren.

AERTSPRIESTER.

De vorsten drijven 't zelfs, tot zinrijck spel gezint.

KOORWAERZEGGERIN.

De weereltwijzen zijn in 't heiligh steeckeblint.

AERTSPRIESTER.

Getrou aen Astaroth, en zuivre Dagonisten.

KOORWAERZEGGERIN.

Verzaeckt ghy onzen Godt, en rockent tempel-twisten?

AERTSPRIESTER.

Wy zonden menighmael naer Akkaron om raet.

KOORWAERZEGGERIN.

Nu antwoort u Godts mont, en d'antwoort wort versmaet.

AERTSPRIESTER.

Men moet wel dagelijx verkeeren met de Joden.

1308 *schoffeeren:* beleedigen.
1309 *drijven:* verzoeken.
zelfs: zelf.
gezint: verlangend naar.
1310 *wereltwijzen:* die in wereldsche zaken wijs zijn.
1311 *Dagonisten:* aanbidders van Dagon.
1312 *verzaeckt:* verloochent.
rockent: veroorzaakt.
1314 *versmaet:* genegeerd.
1315 *verkeeren:* omgaan.

KOORWAERZEGGERIN.

In 't heilige wort hun gemeenschap ons verboden.

AERTSPRIESTER.

Om een tooneelspel, drijft ghy dit zoo stip, en straf.

KOORWAERZEGGERIN.

Zy roeien kercken uit, zy houwen 't kerckwoudt af.
Zy branden beelden, en de Goôn, die 't lant beschermen.
En durven juichende zich by de koolen wermen.

AERTSPRIESTER.

Indien hun rechter voor Godt Dagons outer speelt,
En 't gouden wieerroockvat hem toezwaeit, en zijn beelt,
Het zal in 't heilighdom voor Siloos Godtskist schreeuwen,
En overtuigen al de nijdige Hebreeuwen.

KOORWAERZEGGERIN.

Ghy zoeckt uw drift een verf te geven, en een' glans.
Vaer echter voort, men zal uit geenen torentrans
Al 't onheil overzien, uit zulck een spel te spruiten.

1316 *hun gemeenschap:* omgang met hen.
1318 *stip:* stipt, naar den letter der wet.
1320 *koolen:* vuur.
wermen: verwarmen.
1321 *outer:* altaar.
1323 *Godtskist:* arke.
1324 *nijdige:* weerspannige.
1325 *drift:* verlangen.
een verf te geven: goed te praten.
1326 *Vaer voort:* ga verder.
1326-1327 Geen torentrans zal zoo hoog zijn, dat men het onheil kan overzien dat hier het gevolg van zal zijn.

AERTSPRIESTER.

Wat raet? wat zullen wy vast stellen? wat besluiten?
Dit spel is toegestemt met onzen vryen wil.
Men heeft ons raet gevraeght: en nu een kerck-geschil
Verwecken? d' ongena der vorsten en vorstinnen
Ons haelen op den hals? geen tijt kan dit herwinnen.
't Aertspriesterlijck gezagh te krencken om een woort,
Dat twijfelachtigh luidt?

KOORWAERZEGGERIN.

Ghy hebt gelijck: vaer voort,
Behaeght het u: vaer voort: wy hebben ons gequeten.
Wat zijtghe met den geest van 't Jodendom bezeten!
Die groote stoockebrant zal op een kercktooneel
Beschimpen in zijn hart den godtsdisch. een bordeel
Behaeghde hem doorgaens veel meer dan Dagons tempels.
Hy zette noit een' voet op ons gewijde drempels:
En trouwen 't is een aert van dit besneên geslacht,
Dat, onbesneên van geest, noch Godt noch godtsdienst acht,
Dan dien een vondeling van Faro heeft gevonden,
Alle oude wetten door zijn nieuwe wet geschonden,
De vorsten uit hun erf met vier en zwaert gezet.
Waer Samson omgebroght, toen hy in 't geile bedt,

1329 *dit spel is toegestemt:* er is toestemming verleend tot dit spel.
1333 *krencken:* schade doen.
1335 *wij hebben ons gequeten:* wij hebben onzen plicht gedaan.
1341 *'t is een aert:* het ligt in de aard.
1343 *vondeling van Faro:* Mozes.
1345 *vier:* vuur.

En in den gloênden schoot van zijn boelinne
ontslaepen,
Gesmoort lagh in dien droom; het stont hier niet
geschapen
Al 't Filistijnsch gebiet te geven eenen krack,
Die eeuwigh heugen zal.

AERTSPRIESTER.

Een blindeman, zoo mack
Gelijck een jarigh lam? ô hoorde ghy zijn
schinckelen,
Zijn mergeloos gebeent, van maelen dor, eens
rinckelen,
En rammelen, ghy zoudt niet reppen, zonder
gront,
Dat ons een lantbederf van hem te wachten stont.

KOORWAERZEGGERIN.

Van hem, of anders, wil men onzen Godt betrouwen.
De dubbelzinnigheit staet ons met recht te
ontvouwen,
Het gansche priesterdom te luistren hoe het luidt.

AERTSPRIESTER.

Zijt ghy onfaelbaer in uw oordeel en besluit?

KOORWAERZEGGERIN.

Wilt ghy d' orakels nu afschaffen, of bedillen?

1347 *boelinne:* minnares.
ontslaepen: doodgegaan.
1348 *het stont hier niet geschapen:* het stond er hier niet zoo voor.
1351 *jarigh:* van één jaar.
schinckelen: beenderen.
1355 *betrouwen:* gelooven.
1356 Versta: Wij hebben het recht een uitspraak, die voor twee uitleggingen vatbaar is, te verklaren.
1358 *onfaelbaer:* die niet kan falen.
1359 *bedillen:* critiek uitoefenen.

AERTSPRIESTER.

In geenerhande wijs, wie kan dit onweêr stillen?
Mevrouw gaf al te spa zich herwaert aen op wegh.
Wanneer men tijdigh spreeckt, met raet en overlegh
Van een vergaderinge uit alle priesterdommen,
Dan kan men tegenspraeck door kerckgezagh verstommen,
En rijp besluiten wat men volgen moet, of niet.

KOORWAERZEGGERIN.

Wy quaemen op zijn tijt, gelijck Godts inspraeck riedt.
Laet ghy u door zoo veel voorspoocken niet beweegen,
Alle elementen, Goôn en menschen staen u tegen.

AERTSPRIESTER.

Dees lantstriomf moet voort, al hoorde men gewagh
Van voorspoock.

KOORWAERZEGGERIN.

Staeck het spel.

AERTSPRIESTER.

Dat krenckt het hoofdgezagh,
Te hoogh ons toebetrout, om stem, gespoock, noch maeren,

1360 *In geenerhande wijs:* geenszins.
stillen: tot bedaren brengen.
1361 *spa:* laat.
1367 *voorspoocken:* voorteekens.
1368 *staen u tegen:* verzetten zich tegen u.
1370 *krenckt:* berokkent schade
hooftgezagh: oppergezag.
1371 *toebetrout:* toevertrouwd.
gespoock: voorteeken.
maeren: berichten, geruchten.

Om offervinders, noch om vogelwichelaeren,
Om starrekijckers, noch om hantbekijckers droom,
En drift is 't niet geraên den kerckelijcken toom
Te laten glijden. 'k zou my anders voor u buigen.

KOORWAERZEGGERIN.

Wy zullen t' Akkaron voor al de kerck betuigen
Hoe wy ons queten om dit dreigende ongeval
Te schutten, daer men reed zoo verre een lant-
geschal,
Een lantgedruisch van hoort. ô droeve aenstaende
tijden!
Gelt Godts orakel niet, en durft men dat bestrijden,
Zoo heeft die Godtsdienst uit: zoo hoeft de kerck
geen tolck:
Zoo zit ons Godtheit stom. het yverende volck,
Dat raet wil vraegen, zal veranderen, met hoopen,
By menighten van hier om raet naer Silo loopen.
Zoo wort de Godtskist van de Joden aengebeên.

AERTSPRIESTER.

Hier wort nu Akkarons orakel niet bestreên,
Maer zachter uitgeleit, wij strijden in 't verklaeren.

KOORWAERZEGGERIN.

Span in de rosbaer: 't is hoogh tijt dat wy ver-
vaeren.

1372 *offervinders:* wichelaars, waarzeggers, die uit de ingewanden de toekomst voorspellen.
vogelwichelaers: voorspellen uit de vlucht der vogels de toekomst.
1373 *starrekijkers:* astrologen.
hantbekijkers: chiromantisten.
1374 *toom:* teugel.
1378 *schutten:* verhinderen.
lantgeschal: gewekt.
1381 *Zoo:* dan.
heeft uit: is het gedaan met.
1387 *uitgeleit:* uitgelegd.
1388 *rosbaer:* draagstoel.
vervaeren: wegrijden.

AERTSPRIESTER.

Belieft het u, beklee den grooten ommegang.

KOORWAERZEGGERIN.

Span in de rosbaer. voort, wy blijven hier te lang.
Gehoorzaeme aert plagh flux te volgen op ons wincken:
Hier gelt geen wijze raet. de schouburgh moet verzincken,
Met Dagons kercke, en al wat aen dien gruwel vast,
Op koorwaerzeggery, noch ons waerschuwing past.

AERTSPRIESTER.

Ontschuldigh ons, mevrou: wy hoeven tijt te winnen.
De priesters wachten vast: het hooghtijt roept ons binnen,
En Samson ingekleet, staet vaerdigh en bereit
Te volgen in triomf den tuchtknaep, die hem leit.

AERTSPRIESTER. KOORAELEN.

AERTSPRIESTER.

Nu den grooten ommegangk
Eens geviert met spel en zangk,
En in Dagons naem begonnen,
Die den vyant heeft verwonnen.
Laet de schuttery vooruit
Heenetreên op bom, en fluit,

1389 *Beklee:* leidt.
1391 *te volgen op ons wincken:* onze wenken op te volgen.
1392 *gelt:* baat.
1395 *hoeven:* hebben noodig.
1396 *vast:* voortdurend.
hooghtijt: feest.
1404 *bom en fluit:* muziek.

Feestbazuinen, en trompetten.
Laet zich Godts gewijden zetten
In hunne orde, paer en paer,
Met een staetigh kerckgebaer,
En, gekranst met eickeblaêren,
D'eer van 't hooge feest bewaeren.
Laet kooraelen hunne keel
Mengen met schalmeie, en veêl
Samson trede op hun gezangen,
Met een' braven stoet behangen,
Dan de torts, dan 't wierroockvat.
Dagon, 't heilighdom der stadt,
Volge, op eenen stoel gedraegen.
Wy, gereet op zijn behaegen,
Volgen hem, en op dien trant
Al de vorsten van het lant,
En vorstinnen, en de grooten,
Met den stoet van 't hof gesloten.
Ghy kooraelen, zingt ons voor
Op dit zegenrijcke spoor.

KOORAELEN.

Groot is Dagon, 't hooft der Goden,
Die Godts vyant onverwacht
Heeft gelevert in ons maght,
Voor wiens kracht de reuzen vloden;
Die alleen zoo veel vermoght,
Zonder zwaert op zy te gorden,
Als een heirkracht in slaghorden,
Op een' vorstelijcken toght.

Groot is Dagon, 't hooft der Goden,
Die Godts vyant leide aen bant,
En hem leverde in ons hant,

1406 *Godts gewijden:* priesters.
1412 *veêl:* viool.
1414 *behangen met:* omgeven met.
1419 *trant:* wijze.

Tot een schimp der blinde Joden.
Ziet hoe is hy nu verneêrt,
Tegens wien noit Filisteenen
Ongequest in 't velt verscheenen.
Ziet hoe Gaza triomfeert.

Groot is Dagon, 't hóoft der Goden,
Die Godts vyant, overal
Zoo ontzaghlijck, broght ten val.
Haelt uw hart op, ghy genooden,
Die ten offermaeltijt zult
Samson zelf op treurtooneelen
Zien zijne eige treurrol speelen.
Schrickt niet, zoo hy briescht en brult.

REY VAN JODINNEN.

Zang.

Wanneer de zon, aen 't nedervaeren
En daelen, uit den Leeu met kracht
Haer straelen schiet op 't aerdtsch geslacht,
De Leeu zijn kracht begint te baeren,
Dan valt haer gloet te sterck:
Gelijck in 't dierenperck
De koning van de dieren,
Van zenuwen en spieren,
Gebit en klaeu voorzien,
Verslint wat weer wil biên.
De zon wint kracht in 't leeuwenbloet.
Dan zwicht het al voor haeren gloet.

1439 *ongequetst:* zonder gewond te worden.
1444 *genooden:* genoodigden.
1449 *nedervaeren:* dalen.
1452 *baeren:* toonen.
1458 *weer:* weerstand.
1460 *het al:* alles.

Tegenzang.

Zoo moght het hier den Filistijnen
Wel gaen, in 't endt van 't lantgeschil,
Als Godt helt Samson stercken wil,
Die, nu aen 't afgaen, schijnt te quijnen.
Men schoer hem, tot zijn straf,
De lange haerlock af,
Maer Godt, te geene stonden,
Staet aen een haer gebonden,
Noch vuilnis, als hy werckt,
En zijne helden sterckt.
Al slaept Godts kracht voor eene poos,
Zy slaept niet eeuwigh en altoos.

Toezang.

Zoo Samson Godts getijde raem,
Met een doorluchte daet zijn' naem
Bezeegle, en wecke een lantgeschreeu:
De zon zal gloeien uit den Leeu.
Dan zal men alle Filisteenen
Zien heenesmilten, dootgescheenen:
Dan smilt Godts zon een' bergh van sneeu.

1462 *gaen:* vergaan.
1463 *stercken:* kracht verleenen.
1464 *afgaen:* verminderen.
1465 *schoer:* schoor.
1467 *te geen stonden:* nimmer.
1468 *staet:* is.
1474 *doorluchte:* verheven.
1475 *lantgeschreeu:* groot opzien.
1478 *smilten:* smelten.
dootgescheenen: door de warmte gedood.

HET VIJFDE BEDRIJF.

REY. BODE.

REY.

Genade, ô Godt, genade, ô help ons, help ons heden.
Verstroost ons in dien noodt. wy schreien van beneden
Naer uwen hoogen troon. wat 's dit een overval!
Waer zijn, waer staenwe? dit afgrijsselijck geschal
Verdooft onze ooren. al dit stof verblint onze oogen.
Wy sticken, wy vergaen van stof, het puin gevlogen,
Gestoven door de stadt, vervult de ruime lucht.
De stadt is vol geschreis, vol jammers. het gerucht,
Het huilen, het gekerm verspreit zich door de straeten.
De stadt zit overstulpt, van droefheit, zit verlaeten.
Elck zoeckt zijn dooden, en noch weet men niet hoe 't leit.
Wy durven, en 't is best, niet uitzien naer bescheit.
Wy duicken stil een wijl in deze kerckhofhaegen.
Hier komt 'er een, verbaest, verbijstert, en verslagen.
Laet ons verneemen hoe het staet, hoe 't is vergaen.
Ay hoveling, belieft het u, ay blijf wat staen.
Verhael ons toch hoe 't leght geschapen, en geschoren.

BODE.

Hebreeusche joffers, och, heel Gaze is nu verloren;
Al 't Filistijnsche lant in zijnen hoogsten noodt.

1481 *vertroost:* troost.
1490 *hoe 't leit:* hoe het staat.
1491 *bescheit:* inlichtingen.
1492 *duicken:* verbergen.
1496 *leght:* is.

REY.

Hoe gint 't met Samson, is hy levendigh of doot?

BODE.

Al doot, en koudt. och waer hy tijdigh doot gesmeten,
In stê van blindeling, gebonden aen een keten,
Mishandelt, omgevoert, verbittert, en verstockt.
Nu heeft hy in zijn wraeck zich zelven ingebrockt.

REY.

Zoo missen wy Hebreen voor eeuwigh onzen rechter,
En lantbeschermer. och, dit's jammerlijck. maer echter
Verhael ons, stuck voor stuck, al wat ghy hoorde en zaeght.

BODE.

Ick zagh een wraeck, daer al de weerelt van gewaeght.
De koorwaerzeggerin wist dit zoo klaer te spellen,
Als zaghze Dagons kerck bouvalligh overhellen.
Dat komt van speelen en tooneelspel in Godts kerck,
Ontwijt om eenen Jode, alleen al 't lant te sterck.
Wy zagen Samson eerst den ommegangk geleien,
Voor Dagons heilighdom ten toon treên op schalmeien,
Op snaer, en zegezang, en vrolijck feestgefluit.
Hy stont den schimp en smaet des volx geduldigh uit,

1499 *levendigh:* levend.
1501 *In stê:* inplaats.
blindeling: blind.
1505 *echter:* toch.
1508 *spellen:* voorspellen.
1511 *alleen al 't lant te sterck:* die sterker is dan allen te zamen.

En mack, gelijck een lam, en hiel zich ingetrocken,
Maer kaeude midlerwijl de heimelijcke wrocken.
Zoo raeckte d'ommegangk van Dagon aen zijn endt.
Het offermael begon, gelijck men is gewent,
Doch heerlijcker dan oit, uit blijschap dat de landen
Den grootsten vyant, nu gevangen in hun handen,
Vast ringeloorden, in zijn blintheit en verdriet.
Men gaf hem honighraet te proeven, ofze niet
Zoo lecker was, gelijck de honingh, en de raten
Der byen, die in 't aes van zijnen leeusromp zaten,
Van hem voorheen verscheurt, toen, in zijn volle kracht,
Hy noit om 't kerckbancket van Gaza had gedacht.
Men noode hem, hy zou zich toeven, en verzaden.
Men vraeghde of hier nu niet een raetsel viel te raeden,
Dat dubbelzinnigh was: wie hem de sterckste scheen:
Of nu een leger volx niet stercker was dan een.
De priesters kroonden hem het hooft met eicke-kranssen,
En nooden hunnen gast, en porden hem te danssen
Voor Dagons hoogh altaer, hy zweegh, als doof, en stom.
Terwijl ging op 't bancket de berckemeier om,
Op Samsons rechterschap. men dronck met groote toogen.

1516 *ingetrocken:* ingetogen.
1517 *kaeude:* kauwde, verwerkte tot een plan.
1526 *van:* door.
1528 *verzaeden:* verzadigen.
1529 Zinspeling op het raadsel dat Samson de Philistijnen opgaf nadat hij den leeuw had overwonnen en een bijennest op het lijk had gevonden.
1533 *nooden:* noodigden uit.
1535 *berckemeier:* beker.
1536 *toogen:* teugen.

Zy wenschten hem geluck, en twee paer andere oogen.
Dat schimpen nam geen endt, ten leste quam een vrou,
Noëma voor den dagh, die 't mael besluiten zou
Met geen ontstichtigh spel, een zedigh spel van zinnen.
Zy klommen ten tooneele, en zouden 't werck beginnen.
Hy speelde eerst op een harp, zong vrolijck onder 't spel.
De toon ging middelbaer, dan langkzaem, dan weêr snel.
De kerckgenootschap juicht. zy lachen datze schateren.
De kerckgalm baeut hen na. men hoort de galmen klateren,
Die groeien by den wijn. de groote kelck ging om,
Op d'eer van Dagon, en het gansche Godendom.
Men zou, tot slot van 't feest, ten speele zich breiden.
De blinde Samson zeght: ay tuchtknaep, wilme leiden
Daer dit tooneel aen bey de hooftpylaeren leunt,
En 't schrickelijck gevaert van al de kerck op steunt,
Op datwe, moê van spel en dans, wat rusten mogen,
En dan met volle kracht aenheffen voor elx oogen.
Verpoozen sterckt den geest met een nieuwen lust.
Hy, van zijn opzet en wraeckgierigheit bewust,
Die afgeterght in 't licht zou komen uitgeborsten,
Ten ondergangk van al de Filistijnsche vorsten,

1543 *middelbaer:* moderato.
1545 *baeut hen na:* geeft een echo.
1550 *Daer:* de plaats waar.
1551 *gevaert:* gevaarte, gewelf.
1552 *mogen:* kunnen.
1553 *aenheffen:* opnieuw beginnen.

Betast van wederzy de hooftpylaeren vast,
Die Dagons kerckgebou, van duizenden vermast,
En zulck een werckstuck van de reuzen onderschraegen:
Terwijl d'aenschouwers door het dack van boven zagen,
Behalve duizenden om galeryen heen,
Dry hoogh gebout, en een ontelbaerheit beneên
In 't koor, en in den buick der kercke, en ommegangen,
Die opgespannen al naer Samsons spel verlangen.
Het schijnt hy roock het hoe Noëma, luttel trou,
Hem door het wierroockvat in 't spel verschalcken wou,
Wanneerze, hant aen hant, den blinden om zou draeien,
En hy den wierroockgeur met haer den Godt toezwaeien,
Ten schimp van Arons dienst, waer op de maght van 't lant
De feest besluiten door het klappen in de hant:
Maer anders ging het, en dat blyspel voor de grooten
Wert met hun treurspel al t'afgrijsselijck besloten.

REY.

Wy schricken voor het endt des treurspels, nu 't genaeckt.

BODE.

Hy staet in 't midden der pylaeren, brant en blaeckt

1561 *aenschouwers:* toeschouwers.
1563 *Dry hoogh gebout:* drie étages hoog.
1565 *opgespannen:* gespannen.
1566 *luttel trou:* trouweloos.
1570 *de maght van 't lant:* de regeerders.
1574 *genaeckt:* nadert.
1575 *blaeckt:* brandt.

Van eenen hoogen geest, een godtheit, een ver-
mogen,
Een grooter sterckte dan hem korts was uitgetogen.
De blinde vorst vertreckt zijn winckbraeu,
knarssetant,
Schijnt zelf een fiere leeu, die eene wijl aen bant,
En ongenezen van zijn korts ontfange wonden,
Het hooft schudt, los ruckt wat hem terghde,
en hiel gebonden,
En zoo vervaerlijck brult, dat al wat daer
omtrent
Zich houdt zijn dootverf zet, en 't haer zet overendt
Het haer om Samsons hooft scheen haeftigh aen
te wassen.
Hy hief zijn hooft heel trots om hoogh naer
's hemels assen,
En riep: mijn Godt, mijn Godt, vaer neder: ruck
beneên.
Nu hanthaef uwen naem. hereisch den Filisteen
Onze oogen, nu is 't tijt uw kracht in ons te baeren.
Zoo ruckt hy kruisgewijs de beide hooftpylaeren
Met bey zijne armen datze buigen overeen.
Hy roept: mijn ziel, nu sterf met al de Filisteen.
Zoo ras houvasten, balck, en dack, en galeryen
Het steunsel wordt ontruckt, ontzet van alle zyen,
Verkiezen zwaerte en last van menschen en
gesticht

1577 *korts:* onlangs.
uitgetogen: ontnomen.
1578 *vertrecht:* trekt samen.
1580 *ongenezen:* nog niet genezen.
1583 *zich houdt:* zich ophoudt.
zijn dootverf zet: doodsbleek wordt.
1584 *haestigh:* snel.
1587 *hereisch:* eisch terug.
1588 *baeren:* te voorschijn doen komen.
1592 *Zoo ras:* zoodra.
1594 *verkiezen het middelpunt om laegh:* zoeken het middelpunt van de aarde, vallen naar beneden.

Het middelpunt om laegh, de zon schijnt met haer licht
Te rugh te vaeren, dat geschrey van doode volcken
En hallef levenden vaert op in dicke wolcken
Van stof, en assche, en puin. de gront der aerde loeit,
En davert van dien smack, 't gerucht slaet voort, en groeit
Door dal en duinen aen. gansch Gaze raeckt aen 't hollen.
De reuzen in 't geberght zien uit, en wat gezwollen
Van hovaerdye op dees triomffeest roemt en stoft
Ontzinckt de moedt, zoo laegh als Dagon nederploft,
Begraven onder puin met beckeneel en schedel.
Een zelve graf bestulpt hier edel, en onedel.
De staet des Filistijns, die 't hooft ten hemel stack,
Kreegh nu door Samsons val zoo schrickelijck een' krack,
En nederlaegh, als noit voorheene in al zijn leven.
Het is 'er teffens al met eenen slagh gebleven.
De wreecker, afgemat van 't jammer, dat hy leê,
Nam al de vyanden op zijne tanden meê.

REY.

Ghy zijt geluckigh, die ontglipt dit mooght vertellen.

1595 *de zon schijnt met haer licht terug te vaeren:* een uitstekende observatie, Vondel verplaatst zich nu in het gevoel dat iemand krijgt als hij van groote hoogte naar beneden valt.
1597 *vaert op in:* weerklinkt te midden van.
1601 *en wat:* allen die.
1602 *gezwollen van hoovaerdye:* opgeblazen van trots.
stoft: pocht.
1605 *bestulpt:* sluit in.
1608 *al:* geheel.
1612 *ontslipt:* ontkomen.

BODE.

Ick hing aen een' pylaer, alreede aen 't overhellen,
En zagh van boven al dit deerlijck schouspel aen,
Bescheidelijcker toen het stuiven was vergaen;
Geplet, en half geplet, en hals en been gebroken,
Het bloet en puin gemengt, de bleecke geesten spoocken
En waeren om den romp, of doot, of hallef doot.
Dees rept den arm noch, die vertreckt zijn been in noodt:
Een ander zieltooght vast: een ander onder 't kermen
Komt onder uit het puin opdondren. schenckels, darmen,
En hooft, en ingewant, een misselijck beslagh,
Door een gemengt, en vleesch, en been, en brein den dagh
Bezwalcken met een lucht, die haest een pest zal baeren.
Het volck, van overal toeschietende op dees maeren,
Geraeckt in oorlogh, elck om zijn verwant, en bloet.
Het bloedigh puin wort om en wederom gewroet.
De doôn begruist, gekneust, zijn naulijx t' onder-scheien.
Dat handen wringen, dat gekerm, dat deerlijck schreien
Is onverdraegelijck. zy kennenze aen 't gewaet,

1615 *bescheidelijcker:* duidelijker.
1619 *rept:* beweegt.
1620 *vast:* reeds.
1622 *misselijck:* vreeselijk, jammerlijk.
1624 *haest:* weldra.
baeren: verwekken.
pest: stank.
1626 *in oorlogh:* aan 't vechten.

Zoo 't aenzicht is geschent, of heel, of half, men slaet
Lidtekens gade, of let op ieders kunne, of jaeren.

REY.

En weet noch zaeghtghe niet hoe Samson is gevaeren?

BODE.

Het schijnt een zwaere steen heeft hem het hart geplet,
En van verdriet verlost. men heeft het lijck gezet
In eene rosbaer, uit ontzagh voor uw Hebreeuwen:
Want om een' dooden leeu zoo menigh duizent leeuwen
Te tergen vindt de stad, in rou, nu ongeraên.
Men weet de vorst had u zijne uitvaert toegestaen.
Men zal de rosbaer nu hier brengen, zonder beiden.
Ghy mooght, belieft het u, het doode lijck geleiden
Ter hofpoort achter uit, om zoo d' ontstelde straet
Te mijden, en 't gerucht des volx, verkropt van haet.

BLOETVRIENDEN. REY. FADAËL.

BLOETVRIENDEN.

Wy wenschen noch voor 't lest den dooden helt aenschouwen.
Maer zienwe ginder niet een schaer Hebreeusche vrouwen?

1631 *aenzicht:* gelaat.
geschent: geschonden.
1632 *jaeren:* ouderdom.
1633 *hoe Samson is gevaeren?* wat er met Samson gebeurde?
1637 *zoo menigh duizent leeuwen:* de Joden.
1640 *zonder beiden:* zonder dralen.
1642 *ontstelde straet:* opgewonden volk.

REY.

Ter goeder ure komt ghy hier met ons by een,
Om d'uitvaert van uw bloet met uwen rou te kleên.
Daer komt de rosbaer, zetze een wijl op 't kerckhof neder,
By deze haege och, och, hoe keert de lantvooght weder,
Heel anders dan hy korts te velde ging om roof
Te haelen voor de vuist op 't Heidensch ongeloof!
Wy trocken herwaert aen, of wy hem spreecken moghten,
En hoorende hoe vroom hy zich had vry gevochten,
Door zulck een schoone wraeck, zoo komen wy in stê
Ter uitvaert van zijn lijck, nu laet ons eene bê
Uitstorten, op dat Godt het lijck en ons bewaere,
Terwijl al 't volck zich geeft naer Gaze op deze maere.

FADAËL.

Ghy zoons en dochters van aertsvader Abraham,
Verschrickt niet: 't is om u dat ick van boven quam.
Ghy ziet hier Fadaël, gedaelt uit 's hemels poorte.
'k Heb Samsons ouderen gespelt van zijn geboorte,
En hoe d'onvruchtbre noch zou baeren eenen zoon,
Van moeders lichaem af verlooft aen 's hemels kroon,
Hoe nimmer scheermes zou zijn hooft en haer ontwijden,

1648 *rosbaer:* draagstoel, draagbaar door muildieren voortbewogen.
1650 *korts:* onlangs.
1651 *voor de vuist:* met geweld.
1652 *herwaert:* hier naar toe.
1653 *vroom:* dapper.
1657 *zich geeft:* zich begeeft.
1661 *gespelt:* voorspeld.
1663 *verlooft aen:* gebonden aan.

Geen wijn zijn tong; hy sterck al 't stamhuis trou bevrijden
Voor 't Filistijnsch gewelt, nu heeft de helt Godts wraeck
Stantvastigh uitgevoert, uit yver voor Godts zaeck.
Zijn doodt bedroeve u niet, de geest, bevrijt van kommer
En 's lichaems blintheit, waert gerust in koele lommer
By d'oude helden, hem grootdaedigh voorgetreên.
Na twalef hondert jaer, door alle starren heen
Omhoogh gevoert, zal hy zijn faem hier op de wagen
Gezeten, onder al Godts Heiligen zien draegen,
Omvoeren in triomf, wanneer men klaer verstaet
Hoe 't voorbeelt van zijn doot en leven doorgaens slaet
Op een' verlosser, van Godts Geest, als hy gedreven,
Die stervende den Doot den dootsteeck noch zal geven,
En door een zachter wet elx hart van wraecke ontlast,
Een wet van liefde, daer de hooghste kroon op past.
Ghy zult by 's vaders lijck zijn grafstê heerlijck bouwen,
En op den zerck des zoons dit grafschrift laeten houwen:
Hier rust helt Samson, die Godts volck beschutten kon.
Wat helt? die stervende den Filistijn verwon.
Staet op, en volght mijn spoor terstont met deze bare.
Ik decke u met een wolck, dat niemant u bezwaere.

1670 *grootdaedigh:* in grootsche daden.
1676 De volgende regels voorspellen de komst van Christus.
1682 *beschutten:* beschermen.
1385 *bezwaere:* lastig valt.

De muilen aen de poort staen reede, en by der hant.
Voort, voort. 't is tijt, dat ghy hen in de lijckbaer spant.

REY.

Och gave Godt dat een verlosser moght verschijnen,
Die grooter vyanden dan alle Filistijnen
Verdelghde door de maght en nadruck van zijn doot.
Wy brengen op dien wensch dit lijck in 's vaders schoot.

1686 *muilen:* muildieren.

SAMSONS GRAFSCHRIFT.

SAMSON.

Door duizent wonderdaden befaemt, en zelf niet dan een enckele wonderdaet, rust gesloten in dezen marmersteen: want hy wort van zijnen geboorte-engel als een wonderwerck voorspelt, van eene onvruchtbaere moeder ontfangen, en geboren tot 's volx verlossinge, door eenen wonderbaeren geest des Heeren in wonderdaeden gesterckt, scheurt eenen brullenden leeu in stucken, verslaet alleen dertigh Askalonners met zijne handen, knoopt de vossen, staert aen staert, met vierwerck aen een, steeckt den brant in het koren der Filistijnen, treft den vyant met geweldige nederlaegen, breeckt zijne stercke banden, gebruickt een ezels kinnebacken, als eene knods, verslaet 'er duizent mannen mede, en benaut van dorst, laet hier een versche bronader uit springen, leght de poorten van Gaza op zijne schouders, en draeghtze te Hebron op den bergh, breeckt zeven taeie zeelen, als spinnewebben, en die wijze en stercke helt wort ten leste van een weerlooze vrouwe bedrogen, en gevangen van zijne vyanden te Gaza gevoert, daer hy, ten speele en schimp misbruickt, de kolommen van Dagons kercke ommeruckt, en veele duizent vyanden met zich in het puin overstulpt.

INLEIDING TOT BATAVISCHE GEBROEDERS.

„In algemeenen zin," zoo zegt Van Lennep in zijn critisch overzicht, „vinden wij in dit stuk den strijd voorgesteld tusschen vaderlandsliefde en dwinglandy, tusschen een volk, eenvoudig van zeden, en dat in zijn teederste belangen voortdurend wordt gekwetst, en baldadige, van alle zedelijkheid ontaarde onderdrukkers. Afschrik en medelijden wisselen elkaar beurtelings af. — „Gaan wy de roerselen van dit treurspel meer in bijzonderheden na, wij vinden daarin de verschillende gemoedsbewegingen op 't levendigst voorgesteld aan de zijde der lijdende partij, angst, verzet, kommer, die tot wanhoop stijgt, onrust, haat, woede, kinder- en broederliefde, trots, hooghartige minachting van den dood: — aan de zijde des geweldenaars list, veinzerij, loosheid, zelfzucht, wreedheid, enz. Zijn er hier en daar aanmerkingen op te maken, vooral wat de voorstelling van tijd en plaats betreft, wij vergeten ze, om de heerlijke schildering der hartstochten, om den rijkdom der poëzy en om de frischheid der diktie. Hoe meer men het treurspel leest, hoe meer men tot de slotsom zal komen, dat het onder de beste van Vondels dramatische gewrochten behoort gerangschikt te worden."

De historische gegevens heeft Vondel uit Tacitus. Uit dramatisch oogpunt is de handeling onvoldoende, ook merkt men eigenlijk te weinig van de *daden* van de hoofdfiguur, Nikolaas Burgerhart, die wel wat te veel praat. Het stuk is aanvankelijk slechts drie maal opgevoerd.

DEN

EDELEN EN GROOTACHTBAEREN HEERE

SIMON VAN HOOREN,

RAET IN DE STAETEN VAN HOLLANT EN WESTVRIESLANT,
GEZANT AEN DEN KONING VAN GROOT BRITANJE.
BURGEMEESTER EN RAET T' AMSTERDAM.

De Romainsche ridder Cornelis Tacitus, het orakel der Latijnsche Historischrijveren, getuight hoe d'oude Duitschen of Germannen, onkundigh in letterkunste en geleertheit, tot hunne gedachtenis en kronijcken, alleen gebruickten een zeker slagh van overoude gezangen, eene oirzaeck dat wy van dien lantaert en zijne zeden en lantsgelegenheit in veele zaecken onkundigh zouden blijven, ten waere hy door zijn staetwijze pen ons die leerachtigh en krachtigh hadde ontvouwen; en met eenen den oirsprong der Batavieren, by de Romainen befaemt, sedert dit vrye volck in bontgenootschap met Julius Cezar tradt, tot dat het, gedurende Neroos heerschappye, in zijn recht en vryheit jammerlijck verdruckt, onder Galba tegens die meineedige verbontschenders de wapens

1 *Cornelis:* Cornelius.
6 *eene oirzaeck:* reden waarom.
9 *ten waere:* indien niet.
staetwijze pen: pen, die deskundig is in zaken de staatkunde betreffende.
10 *leerachtigh:* beleerend.
12 *befaemt:* beroemd.

aenvaerde, en, na een bloedigh oorlogh, heerlijck uitgevoert, en het sluiten van een eeuwigh vrêverbont, die vrywilligh nederleide. Toen ick den opstant tegens de Romainen, en de doorluchtige daeden der Batavieren in de kunstige printen van Tempeest bespiegelde, en, onder andere afbeeldingen, den Romainschen stadthouder op den stoel zagh zitten, daer Julius Paulus in zijn bloet geverft lagh, en Nikolaes Burgerhart geketent naer Rome gevoert wiert: en mijn lust vast verlangd

20 *doorluchtige:* verheven.

22 *Tempeest:* Antonius Tempesta uit Florence, leefde in het begin van de zeventiende eeuw, schilder en etser, vooral van onderwerpen op den oorlog betrekking hebbende.

25 *in zijn bloet geverft:* in zijn bloed badende.

Nikolaes Burgerhart: „aldus heeft Vondel den naam van Claudius Civilis in onze taal zoeken over te brengen. Hij is echter hierin niet gelukkig geslaagd; want *Nikolaes* is evenmin een Nederduitsche naam als *Claudius;* terwijl *Burgerhart* niet alleen geen zuivere vertolking is van 't Latijnsche *Civilis*, maar bovendien, als naam, geen beteekenis heeft, zoo dra men dien beschouwt in verband met het volk, waaronder, en den tijd, waarin hij leefde. Dit woord *burger* had, volgens dien zin, welken Vondel er aan hechtte, kunnen toegepast worden op een Romein, bij wien een *burgerrecht* bestond, doch nimmer op een Batavier, die als zoodanig behoorde tot een volk, dat ook prijs stelde op vrijheid, onafhankelijkheid en gelijkheid, maar dat geenszins uit *burgers* bestond." (Van Lennep).

26 *en mijn lust vast verlangde dat:* „versta: en ik het tijdstip reeds met verlangen tegemoet zag waarop." Zie voorts over het vercieren der zaal op het nieuwe Stadhuis met historieschilderijen, tot welke Flinck de schetsen geleverd had, Deel VI, bladz. 615 en Deel VIII, bladz. 88, 89. Het werk was, na zijn overlijden, voltooid door Ovens, Lievensz., Jordaans en Legrand." (Van Lennep).

De eerste passage door van Lennep aangegeven en geschreven naar aanleiding van Vondels gedicht „Op de Historieschilderyen ter eere van de keurvorstinne, den vorst van Anhalt, en alle Nassausche heeren en vrouwen, op het stadthuis geschildert" doet hier weinig ter zake en is ongeveer gelijk van inhoud (behalve dat er melding in gemaakt wordt van voornoemd bezoek) als de tweede: „Op Vondels reeds gevorderden leeftijd moest hem het

dat die historien, door last der Burgermeesteren treflijck geschildert, de galery van ons Kapitool, op eene ry, moghten bekleeden; ontvonckte my een yver om levendigh te ververschen den treurhandel der Gebroederen, onder de schaduwe des Heeren van HOOREN, niet onkundigh in oude en jonge historien, en wien, gelijck een medelidt onder de Raeden der hooghedele en grootmogende Heeren Staeten van Hollant en Westvrieslant,

verlies van elken vriend, die hem ontviel, te gevoeliger treffen. Bitter was dan ook zijn rouw bij het overlijden van den waardigen Govert Flinck, die hem zoo menig bewijs van toegenegenheid gegeven en wederkeerig van hem ontvangen had. De beroemde schilder, die zich nog steeds te Amsterdam ophield, waar hij aangenomen was door Burgemeesteren, om het nieuwe Raadhuis te voorzien met schilderijen, en bezig was om de achthoeken van de gaanderijen der groote zaal en de vier bogen daarvan met kunststukken te voorzien, werd onverhoeds, na een korte ziekte, op den 2 February 1660 aan zijn arbeid en aan de kunst ontrukt," (Houbraken geeft 2 December als sterfdag aan) „in den nog krachtvollen leeftijd van vijfenveertig jaren. Vondel vierde zijn nagedachtenis in de beide volgende opschriften voor 's mans beeltenis."

Op Govert Flinck

Dus leefde Apelles Flinck, te vroegh de stadt ontruckt,
Toen hij, behantvest van haer edele Overheden,
Het heerlijck raethuis met historien zou kleden,
Gelijckze Tacitus van outs heeft uitgedruckt,
Die Rome strijcken leert voor 't recht der Batavieren.
Bekranst dien schilderhelt met eenige laurieren.

Op den Zelven

Hier ziet men Flinck, gelijck hy leeft,
Die 't leven aen zijn doecken geeft.

28 *kapitool:* stadhuis.
30 *ververschen:* opnieuw te behandelen.
31 *treurhandel:* de treurige lotgevallen.
32 *van Hooren:* Simon van Hoorn, aan wien Vondel vroeger een gedicht had gewijd, „De Kunstkroon voor den koningh van Groot Brittanje", nadat genoemde burgemeester deel uitgemaakt had van een gezantschap aan Karel II.

de wacht der vryheit bevolen wert; betrouwende dat den Heere Burgermeester niet mishagen zal de manhaftigheit der oude Batavieren, en onze lantszaecken, den nakomelingen ter eere, ten tooneele te zien voeren, terwijl ick blijve,

Edele en grootachtbaere Heer,

Uwe edele grootachtbaerheits
ootmoedige dienaer
J. V. VONDEL.

INHOUDT

UIT HET VIERDE BOECK VAN CORNELIS TACITUS HISTORIEN

Julius Paulus, en Nikolaes Burgerhart, uit koningklijcken stamme, overtroffen verre alle anderen. Fonteius Capito benam Julius, onder valschen schijn van misdaedigh aen rebellye, het leven, en zont Burgerhart geketent naer Nero.

Het tooneel is in Outleger. Het treurspel begint met den op- en endight met den ondergang der zonne.

[6] *Outleger:* oude legerplaats, d.i. Lat. castra vetera. ,,Deze vesting lag bij Xanten en buiten de landstreek, door de Batavieren bewoond." (Van Lennep).

PERSONAEDJEN.

JULIUS PAULUS.
NIKOLAES BURGERHART. } *Vorsten der Batavieren.*

HELDEWIJN. *Zuster van Julius en Burgerhart.*

REY VAN BATAVISCHE VROUWEN.

FRONTO. *Presheer der Romainen.*

KRIJGHSRAET.

FONTEIUS CAPITO. *Neroos stadthouder in Nederduitschlant.*

WALBURGH. *Moeder van Julius en Burgerhart.*

Presheer: hoofdman, met de aanwerving van soldaten belast.

HET EERSTE BEDRYF.

JULIUS, BURGERHART.

JULIUS.

Heer broeder Burgerhart, wy rijzen met den morgen.

BURGERHART.

Heer broeder Julius, genoot van mijne zorgen,
Een onverwacht geluck beslechte alle ongelijck,
Tot heil des Bataviers, gedruckt van 't Roomsche rijck,
In Neroos eeu. Waer zal de hulck des staets belanden?
Hier is [het leghtme al op de leên] een storm voorhanden.
Sta vast, en zet u schrap aen mijne rechte zy.
Het geldt nu een van beide, of teffens u en my.
Maer laet ons omzien, 'k vrees oock 't ruisschen van de bladers.
Geen huis, geen zael is vry van Hofspiên en verraders,

1 *rijzen:* staan op.
2 *genoot:* deelgenoot.
3 *beslechte:* ruime uit den weg.
4 *gedruckt:* onderdrukt.
Roomsche: Romeinsche.
5 *eeu:* in den tijd, dat Nero regeert.
hulck: scheepje.
6 *het leght me al op de leên:* ik voel het aankomen.
9 *oock:* zelfs.
omzien: voorzichtig zijn.
10 *Hofspiên:* spionnen.

Die melden 't huisgeheim, ten zy men hen vernoegh',
Uit schrick voor winck of woort, zoo 't iemant overdroegh.
Men magh veel dencken, maer moet ommeziende spreecken.
Elck dient in d' aerde nu den vinger eerst te steecken,
Te riecken in wat lant en lucht hy sta of niet.
Fonteius Capito bekleet hier 't hooftgebiet,
Als stedehouder, in Outleger. zijn Romainen
Verdrucken dagelijx de grooten en de kleinen.
't Vijfjarigh wijs gebiet is overlang voorby
Gegleden. Heiligh noch onheiligh gaet niet vry.
Dat tuigen ons de brant van huizen, hoven, kercken,
Zoo veel gebouwen en doorluchte wonderwercken,
Te Rome in assche en puin begraven met een' slagh,
Waerin die stokebrant out Troje zincken zagh.
Dat tuight de moort des raets, van gade, zuster, broeder,

11 *melden:* verraden.
13 *ommeziende:* voorzichtig.
14 *Elck dient in d'aerde nu den vinger eerst te steecken:* men moet wel degelijk uitkijken voor men iets gaat zeggen. Volgens Van Lennep toespeling op de zegswijze „steek uw vinger in den grond, proef in wat land gij zijt."
16 *hooftgebiet:* voornaamste district.
17 *stedehouder:* stadhouder.
outleger: oude legerplaats.
18 *verdrucken:* onderdrukken.
19 *'t Vijfjarigh wijs gebiet:* de periode van vijf jaren, waarin de voorganger van Fonteius Capito geregeerd had.
21 *gegleden:* gegaan.
heiligh noch onheiligh: heilige noch wereldsche zaken.
21 *tuigen:* getuigen (moet eigenlijk enkelvoud zijn).
22 *doorluchte:* verheven.
24 *stokebrant:* Nero, die Rome in brand zoo hebben laten steken om den brand van Troje na te bootsen. Zie eveneens het treurspel Penter en Pauwels.
25 *tuigt:* getuigt.
gade: echtgenoote.

En zelf de moederslaght van Agrippijn, zijn moeder,
Die haeren zoon, in 't eerst zoo overwaert en lief.
Door manslaght en vergift in top van 't rijck verhief.
Het moorden duurt te Rome, en opent d' edelste ader
De deught vint heul noch troost, de wees ontbeert haer' vader,
De weduw haeren man. geen weeklaght krijght gehoor.
De Vierschaer zit verstomt en zonder tong en oor.
Men ziet ter kercke danck noch offerhande ontbreecken,
Zoo dick de hartaêr van een' heer wort afgesteecken
Gelijck of 't Godendom op 't gansche rijck gestoort,
Niet waer te zoenen dan door bloet en vadermoort.
De bloetvrient magh zijn bloet beklagen noch beschreien.
Men hoeft den dwinglant in zijn boosheit noch te vleien.
Zoo valt de wolf door bloet in 't goet en wettigh erf.
Zoo dreight het hooftgebied der weerelt met bederf

26 *moederslaght:* moedermoord.
zelf: zelfs.
27 *overwaert:* zeer waard.
28 *manslaght:* manslag.
in top van 't rijck: tot keizer.
29 *duurt:* duurt voort.
en opent d'edelste ader: Nero's leeraar, Seneca bracht zich, door Nero ter dood veroordeeld, door het openen van de aderen om het leven.
30 *heul:* toevlucht.
ontbeert: mist.
32 *vierschaer:* rechtbank, een anachronisme, dat men, zooals wij reeds eerder betoogden, Vondel niet te zwaar mag aanrekenen.
34 *dick:* dikwijls.
35 *gestoort:* verstoord.
38 *men hoeft:* men moet, men is gedrongen.
40 *hooftgebiet der werelt:* voornaamste land ter wereld.
bederf: ondergang.

Des volx op deze rots van dwinglandy te stranden.
Waertoe vervalt de staet der overheerde landen
Des Rijnstrooms, onderdruckt van Cezars krijghsbanier!
Het heldeneilant van den vryen Batavier,
Een volck, uit Batoos bloet, en Duitschen stam gesproten,
In Cezars eedt gekent voor vrienden, bontgenooten,
En medebroederen, wort jammerlijck verdruckt,
Geschoren, en geschat, getreên, geprest, gepluckt.
Ga heene, dien den vorst, een heele ry van jaren;
Zoo wort de deught beloont. schelt Rome ons noch barbaren,
Dat dus babarisch lacht in 's onderdruckten leet,
En onverzaet zich mest met 's vroomen bloet en zweet?
Romainen, snooder dan gedroght van rave en gieren,
Elckandere onderling met riemen vleesch en spieren
Afrucken, villen, en verslinden, zonder maet.
Zoo stapt de keizer voor, en naer dit ongelaet
Des meesters weet de knecht oock zijn gelaat te schicken,
Om, veiligh in zijn ampt, te schroomen noch te schricken.

42 *overheerde:* overwonnen.
43 *van:* door.
45 *Batoos bloet:* bloed van Bato, die voorgesteld wordt als stamvader der Batavieren.
46 *gekent voor:* erkend als.
47 *verdruckt:* onderdrukt.
50 *barbarisch:* barbaarsch.
52 *onverzaet:* onverzadigbaar.
53 *snooder:* erger.
55 *zonder maet:* mateloos.
56 *stapt voòr:* geeft het voorbeeld.
ongelaet: slecht, onbetamelijk gedrag.
57 *schicken:* plooien.
58 *schroomen:* aarzelen.

Fonteius houdt voor aen het spoor van Tigellijn:
Wat geil en gierigh schent hy d' oevers langs den Rijn
Van wederzijde, een plaegh, voor ouden en voor jongen.
Wat vrou zit ongeschent? wat knaep magh ongedwongen
Ten hove streven, als een slaghpen aen de wacht
Van Cezar of hy wort, als een Barbaer, misacht?
Men prest den ouden, lang aen 't afgaen en verwelcken,
Om glimpigh d'uiers van den rijcken man te melcken,
En met de melck het bloet dien hoogen ouderdom
Te tappen van het hart. Batavie zit stom
Voor 's lants geweldenaer, nu weder aen het pressen
Van out en jongk. zoo treên wy barevoets op messen.
'k Verwacht de jongkheit van ons eilant met den dagh
Hier langs gevoert, en al wat wapens voeren magh,
Of niet kan voeren, om zijne afgeleefde dagen,
Hier in Outleger met afgrijselijcke slagen

59 *Tigellijn:* gunsteling van Nero.
62 *zit:* is.
ongeschent: niet aangerand.
ongedwongen: zonder dwang.
63 *ten hove streven:* naar het hof gaan.
slaghpen: soldaat.
64 *misacht:* mishandeld.
65 *prest:* dwingt.
afgaen: in kracht afnemen.
65-68 Vondel bedoelt, dat de ronselaars (presheeren) bij voorkeur oude mannen uitzochten, die zich dan voor groote sommen vrij moesten koopen.
17 *met:* te samen met
70 *barevoets:* barrevoets.
71 *met den dagh:* als de dag aanbreekt.
72 *magh:* kan.

Getout, en voortgeprest, om meede t' scheep te gaen.
Wie durft dit stuiten, of met reden tegenstaen?
't Is wijsheit op zijn tijt te spreecken, of te duicken.
Wij dienen, ziende blint en weerloos, 't oogh te luicken.
Ghy zult de vrouwe kunne eer lang zien op de been.
Ons zuster Heldewijn, vroegh op, komt herwaert treên,
Bekreten en bedruckt, om haeren zoon te bergen.
Helaes, het is te spade ons hulp en troost te vergen.
Wy kunnen zwijgende geene achterdocht ontgaen.
Dees bange dagh breeckt met een heiloos voorspoock aen.

HELDEWIJN. BURGERHART.

HELDEWIJN.

Och allerliefste en waertste broeder,
Ontferm u over dezen knaep,
Dit weeskint van een weeu, zijn moeder.
Waer berge ick dit onnozel schaep?
Men loopt de deuren op de vloeren.
Outleger wort dus vroegh verrast,

getout: met een touw geslagen.
tegenstaen: zich er tegen verzetten.
duicken: zich stil te houden.
luicken: sluiten.
bekreten: beschreid.
bergen: verbergen.
spade: laat.
vergen: vragen.
zwijgende: al zwijgen wij.
voorspoock: voorteeken.
heiloos: onheilspellend.
weeu: weduwe.
onnozel: onschuldig.
loopt op: breekt open.
outleger wort dus vroegh verrast: de bewoners van Outleger of wellicht degenen die in de buurt wonen worden verrast.

Om jonge knaepen wegh te voeren,
Op 's Keizers naem, een' strengen last.
Wie kan de rijxtrouwanten keeren?
Wort Vechter my met kracht ontruckt;
Geen moeder kan haer kint ontbeeren,
Zoo sterf ick, droef en onderdruckt.
Een weduvrou hoopt troost t' ontmoeten
In d' afkomste, als haer hooft bezwijckt,
En heensterft, en die scha te boeten
Door 't kroost, dat vaders aert gelijckt.
Ghy beide zijt zijn waerdige oomen,
Och redtme toch met raet en daet,
O wijck en toevlught aller vroomen,
Nu 't water op de lippen staet.

BURGERHART.

Toen ick mijn gade zondt naer Kolen
Met mijnen zoon ter goeder tijt,
Riet ick u stil en in 't verholen
Hem me te bergen buiten strijt.
Nu schuilt mijne afkomst by bekenden,
Uit Duitschen stamme, t' Agrippijn:
Maer ghy ontzeit dien knaep te zenden
Den Rijnstroom op, in zulck een' schijn.

92 *op:* uit.
93 *rijxtrawanten:* trawanten van het rijk.
94 *met kracht:* met geweld.
96 *zoo:* dan.
98 *in d'afkomste:* bij de familie.
99 *heensterft:* wegkwijnt.
103 *wijck:* toevlucht.
vroomen: braven.
105 *Kolen:* Keulen.
106 *ter goeder tijt:* op tijd, toen de gelegenheid nog gunstig was.
107 *verholen:* heimelijk.
108 *bergen:* verbergen.
109 *afkomst:* kinderen.
110 *Agrippijn:* Keulen (Colonia Agrippina).
111 *ontzeit:* stemde niet toe.

Ghy hiet dat reizen ommezwerven,
En levend duicken in een graf.
Uw' zoon, als balling 's lants, te derven
Riet al te blinde liefde u af.
Ghy weigerde het kint te dompelen
In stilte, op een gestroit gerucht
Van pressen, en van overrompelen.
Nu is het vruchtloos datghe zucht.
Nu baet het kermen, noch het krijten.
Ontvoert men u dit pant met kracht,
Ghy moet die schade u zelve wijten,
Die tijdigh geenen nootraet acht.
Het is te spade raet te vraegen
By my, die los en wanckel sta.
Elck heeft het oogh, op ons geslaegen.
Men slaet al onzen wandel ga.
Wij staen in 't spits, en aengetekent
Op Neroos bloetrol: zoo 't gewelt
Ons daghvaert, en misdaedigh rekent,
Is 't vonnis met een 'glimp gevelt.

113 *hiet:* noemde.
114 *duicken:* zich storten.
115 *derven:* missen.
117 *dompelen in stilte:* verbergen.
118 *gestroit gerucht:* gerucht dat rondging.
121 *krijten:* schreien.
122 *pant:* pand der liefde.
124 *tijdigh:* toen het nog tijd was.
nootraet: raad in nood.
acht: acht sloeg.
125 *spade:* laat.
126 *los:* zonder steun.
128 *wandel:* doen en laten.
129 *in 't spits:* bovenaan.
130 *zoo:* als.
131 *misdaedigh:* schuldig.
rekent: acht.
132 *glimp:* oogwenk.

HELDEWIJN.

Heer broeder, och ghy waert voorheenen
Doorgaens mijn troost en toeverlaet:
Laet ghy een weeu, uw zuster, weenen?
Verlaetghe haer in dezen staet?
Helaes, de vyanden genaecken.
Waer berge ick dit onnozel kint?
De traenen rollen langs zijn kaecken.
Het stroit zijn klaghten in den wint.
Heer broeder, redt ons: wy bezwijcken,
Geprest van noot tot ongedult.
Ick zal van uwen raet niet wijcken,
Vergeeftme deze reis mijn schult.

BURGERHART.

Hou op van jammeren en klaegen.
Ghy brengt u zelve en ons in last.
Het is te spade raet te vraegen.
De dagh genaeckt, het onheil wast.
De vyant raest en tiert verbolgen,
En meest op 't koninklijck geslacht.
't Is kunst te raên, en raet te volgen.
De schiltwacht houdt een scherpe wacht.

134 *toeverlaet:* toevlucht.
136 *staet:* toestand.
137 *genaecken:* naderen.
138 *onnozel:* onschuldig.
139 *kaecken:* wangen.
143 *wijcken:* afwijken.
144 *deze reis:* voor ditmaal.
145 *van:* met.
147 *spade:* laat.
148 *genaeckt:* nadert.
wast: wordt grooter.
149 *verbolgen:* verwoed.
150 *koninclijck geslacht:* het geslacht van Burgerhart.
151 *kunst:* moeilijk.

Ghy moet uw' zoon terstont vermommen,
Gelijck een melckmaeght. zendt hem heen,
Eer 't licht de kimmen heeft beklommen,
Naer 't heiligh offerbosch alleen.
De kopere melckkan hang van achter
Op zijnen rugh, voorzien ter noot,
Om wegh te schuilen voor den wachter,
Met zuivel, en nootdruftigh broot.
Omtrent den merckpael gaept in 't weste
Een holle boom. hy bergh' zich daer
Een etmael, tot dat ghy ten leste,
Hem redt by nacht uit lijfsgevaer.
Zoo ras men rust van volck te pressen
Dan hael hem heimlijck weder t'huis.
Hy hoeft geen kruick noch waterflessen,
Daer springt een bron, die met geruisch
De laeghte zoeckt, en hem kan laven.
Ghy hoort ter noot mijn naeusten' raet.
De hemel stier' hem in de haven
Van heil. 't is tijt dat ick u laet.
Een nevel houdt de lucht betogen.
Dees dagh zal leeren of mijn geest,
[Schep moedt, vrou zuster, wisch uwe oogen,]
Voor ydel spoock en droomen vreest.

154 *gelijck:* als.
155 Versta: en de zon opkomt.
158 *voorzien ter noot, om wegh te schuilen voor den wachter, met:* voor het geval hij zich zou moeten verbergen voor den wachter, voorzien van.
160 *nootdruftigh:* dat hij moet hebben om aan zijn nootdruft te kunnen voldoen.
161 *omtrent:* bij.
164 *lijfsgevaer:* levensgevaar.
165 *rust van:* uitscheidt met.
168 *springt:* ontspringt.
169 *de laeghte zoeckt:* naar beneden stroomt.
174 *houdt betogen:* bedekt.
176 *ijdel spoock:* hersenschimmen.

Verklee den jongling wy gaen binnen.
't Is tijt te spoên, en tijt te winnen.

HELDEWIJN.

Mijn zoon, nu schiet dit linnen aen.
Dees melckkan om den hals gehangen,
En flux naer 't offerwoudt gegaen.
De popelier zal u ontvangen.
Aenvaert dien stock. bedeck uw hooft
Met dezen hoedt, van stroo gevlochten
Wanneer de schaduw 't nachtlicht dooft,
Of ghy van schrick wiert aengevochten,
Wil ick u troosten in het woudt,
En niet verzuimen by te komen,
Daer ghy gescholen zit in 't hout
Nu leer uw droefheit innetoomen.
Bedwing de traenen, en vergeet
Uw out geslacht, zoo lang in eere.
Men overwinn' door list dit leedt,
Tot dat de tijt alle onheil keere.
Nu kus uw lieve moeder noch.
Dat Herkles u in 't woudt behoede
En zegene dit nootbedrogh.
O telgh van koningklijcken bloede,
Ga heene, eer iemant ons bespie.
Hoe vreeze ick dat de wacht dit zie!

179 *schiet:* trek.
181 *offerwoudt:* heilig bosch.
186 *van schrick wiert aengevochten:* bevreesd zou zijn.
188 *U bij te komen:* bij u te komen.
189 *gescholen:* verborgen.
191 *vergeet u out geslacht:* omdat hij vermond is als melkmeisje.
196 *Herkles:* Hercules. (bij de Germanen?) Vondels liefde voor de klassieken speelt hem hier parten.
197 *nootbedrogh:* bedrog uit nood.

BURGERHART. JULIUS. REY VAN VROUWEN.

BURGERHART.

Ick hoore alree gekerm van vrouwen langs de straeten.
Het nadert meer en meer. ay luister. hofsoldaeten
Bezetten straet by straet, en rammen poort by poort.
Wie aengeteekent staet op 's pressers rol moet voort.
Het schreien mengt zich in afgrijsselijcke vloecken.
De vrouwen naderen, om heul aen ons te zoecken.
Ick vint geraeden hun t' ontwijcken in der yl,
Om niet Fonteius wrock en scherpe legerbijl
Te wetten: want hy is alreede aen 't wederkeeren
Van over Rijn, gezint van daegh te triomfeeren
Met blijschap, om de zege op Katmeers erf behaelt.
Wy zullen zien hoe hy met Duitsche standers praelt,
En zwilt van moedigheit en trotsheit om 't verdelgen
Des vyants. repte ick my, hy zou 't zich vreeslijck belgen.

JULIUS.

Wat raet? hoe slaen we best 't gehuil der vrouwen af?

201 *alree:* reeds.
204 *aengeteekent:* opgeteekend.
voort: weg.
206 *heul:* toevlucht.
209 *wetten:* scherpen.
210 *gezint van daegh:* van daag van plan.
triomfeeren: zijn overwinning te vieren.
211 *Katmeers erf:* „Katmeer wordt in Hoofts treurspel „Baeto" voorgesteld als koning der Katten en als vader van Bato, de stamvader der Batavieren." (v. Lennep).
212 *standers:* vaandels.
213 *zwilt:* opzwelt.
214 *repte:* ging ik haastig weg.
hij zou 't zich vreeslijch belgen: hij zou zeer verbolgen zijn.
215 *best:* het best.

BURGERHART.

Het voeght u beter dan het my voeght. antwoort straf
En streng. verzentze om troost by krijghsraet en kornellen.

JULIUS.

Zy komen om dees wijck in rep en roer te stellen.
Wie paeit een moeder, van haer' man en zoon berooft?

BURGERHART

Bedaertze niet, zoo klinck haer fors de deur voor 't hooft,
Dan brengtghe my noch oock u zelven niet om 't leven.
De tijt gebiet op 't hooghst' geene achterdocht te geven.
Daer komenze. ick vertreck. en ga naer binnen toe.

REY.

Getrouwe Julius, dat Herkles u behoê,
Waer schuilt uw broeder nu, de vryburgh aller vroomen?
Is hy verdruckten oit in noot te hulp gekomen,
Zoo wort het tijt dat hy zich weder openbaer':
Oprechte Batavier, een weerelooze schaer
Van vrouwen ziet bedruckt haer lieve zoons en mannen
Oppressen met gewelt. een aenwas van tyrannen

116 *voeght:* past.
218 *stellen:* brengen.
219 *paeit:* vleit, bedriegt, doet bedaren.
220 *klinck:* sla.
221 *op 't hooghst:* ten zeerste.
225 *vryburgh:* toevlucht.
229 *bedruckt:* bedroefd.
230 *aenwas:* steeds wassende troep.

Verdruckt de vryheit, en ontziet noch eer, noch eedt
Te schenden, waren wy met dit beding besteet
Ten huwelijcke, om zoons te baeren en te voeden
Tot dienstb're slaven voor tyrannen, en verwoeden;
Veel nutter lagen wy den eersten nacht geworght,
Gesmoort in 's bruigoms arm. vergeefs vergeefs gezorght,
En negen maanden lang de vrucht aen 't hart gedraegen,
Gebaert met hartewee, gezooght met jammer-klaegen,
Dan haer in 't endt te zien, geketent en bedruckt,
Met kracht vervoeren, en den Rijnstroom opgeruckt
Naer 's keizers hof niet, maer veroverde gewesten,
Ten roove en wellust van harpyen en rijxpesten,
En buiten alle hoop van immermeer een vreught
Aen haer te zien, in 't schoonst en bloeiensten van de jeught:
En hier by rust het niet, hoe sterck wy tegen-streefden:

231 *verdruckt:* onderdrukt.
ontziet noch: ontziet zich niet.
232 *beding:* voorwaarde.
233 *besteet ten huwelijcke:* uitgehuwelijkt.
voeden: opvoeden.
235 *veel nutter lagen wy enz.:* dan was het beter geweest dat wij geworgd waren.
236 *gezorght:* zorg gedragen.
239 *in 't endt:* ten slotte.
bedruckt: treurig.
240 *met kracht:* met geweld.
opgeruckt: stroomopwaarts gevoerd.
241 *naer 's keizers hof niet:* niet naar 's keizers hof.
242 *harpyen en rijxpesten:* vijanden (booze vrouwen) en oproerlingen.
243 *buiten alle hoop:* zonder eenige hoop.
van immermeer: om ooit.
244 *zien:* beleven.
245 *rust:* blijft.
hoe sterck: hoezeer.
tegenstreefden: verzetten.

Men prest de neven, en met een oock afgeleefden,
Den grootvaêr, hallef doot, en in den ouden dagh,
Die geenen arbeit noch geene onrust draegen magh,
En eenen stock behoeft ter noot om op te leunen,
Te zwacke zuilen voor het hof, om op te steunen.
Heer Julius, och roep uw' broeder, of misschien
Hy in den hoogen noot hier tegens moght voorzien.

JULIUS.

Bedroefde joffers rust: ghy klaeght uw leedt den dooven.
Geen maghtelooze kan u hulp en heil belooven.
Gaet klaeght den krijghsraet en kornellen wat u deert.

REY.

Geen klaegen geldt by hen: wy zitten overheert.

JULIUS.

Zoo is het meer dan tijt uw pack te leeren draegen.

REY.

Wy droeven quamen hier uit noot om raet te vraegen.

JULIUS.

Hier is noch raet noch hulp in dees verlegenheit.

REY.

Geen Batavier heeft oit verdruckten hulp ontzeit.

246 *neven:* kinderen, onvolwassenen.
247 *magh:* kan.
249 *behoeft ter noot:* noodig heeft.
250 *hof:* rijk.
hier tegens moght voorzien: hier wat aan kan doen.
253 *rust:* bedaar.
256 *gelt:* heeft eenige uitwerking.
257 *pack:* leed.
258 *uit noot:* in nood.
259 *verlegenheit:* moeilijkheid.
260 *verdruckten:* onderdrukten.

JULIUS.

Wy staen ten dienst van 't rijck, gereet in alle nooden.

REY.

Zoo redt ons.

JULIUS.

Als het wort van hooger hant geboden.

REY.

Ghy kunt ten hove dit verdadigen met recht.

JULIUS.

Hier heerscht Fonteius, die alle ongelijck beslecht.

REY.

Fonteius over Rijn voert krijgh in Duitsche Landen.

JULIUS.

Hy heeft dien krijgh beslecht en is alreê voorhanden.

REY.

En ondertusschen voert men onze zoons van kant.

JULIUS.

Door Stedehouders last. hier gelt geen tegenstant.

REY.

Een al te krancke troost voor weerelooze vrouwen.

JULIUS.

Geduldigh lijden zal u alderminst berouwen.

263 *verdadigen:* verdedigen.
ten hove: te Rome.
264 *ongelijck beslecht:* recht spreekt.
265 *krijgh:* oorlog.
266 *beslecht:* geëindigd.
voorhanden: hier.
267 *van kant:* weg.
269 *krancke:* onvoldoende.

REY.

Dit lijden overweeght het moederlijck gedult.

JULIUS.

Natuur is krachtigh. 'k geef het moeders hart
geen schult.

REY.

Beweegh den krijghsraet, of men hulp en troost
kon scheppen.

JULIUS.

'k Zou by den krijghsraet van uw zaeck niet
durven reppen.

REY.

Zoo klaegen wy vergeefs onze oogen dit verdriet.

JULIUS.

Vergeefs by ons gekermt. dit kermen vordert niet.

REY.

Geen moeder kan den zoon, geen vrou den man
verlaeten.

JULIUS.

De zoon en vader zijn nu Cezars onderzaten.

REY.

Gedwongen, niet van zelf, noch met hunn'
vryen wil.

271 *overweeght:* is te veel voor.
273 *beweegh:* breng er toe.
274 *van:* over.
reppen: spreken.
275 *zoo:* dus.
klaegen wij onze oogen: weenen.
276 *vordert niet:* maakt niet beter.
278 *onderzaeten:* onderdanen.

JULIUS.

Ghy spreeckt uit ongedult, en zweeght veel nutter stil.

REY.

Het hart most bersten, zou 't zijn hartewee niet uiten.

JULIUS.

Bedwingt uw' moedt een poos, geen reden kan dit stuiten.

REY.

Rampzaligh draegen wy een onverdraeghzaem juck.

JULIUS.

Verwacht een beter tijt en uitkomste in den druck.

REY.

Onze afkomst sterft terwijl in bittre slavernye.

JULIUS.

Gehoorzaemt, en genoeght aen Cezars heerschappye.

REY.

De dienaers overtreên hun' meesters Cezars last.

JULIUS.

Laet dit bestraffen wien het straffen wettigh past

280 *ongedult:* onvermogen om te dulden.
zweeght veel nutter stil: deedt beter te zwijgen.
281 *zou 't:* kon het.
282 *moedt:* gemoed.
stuiten: tegenhouden.
283 *onverdraeghzaam:* ondragelijk.
284 *verwacht:* wacht af.
285 *afkomst:* kinderen.
terwijl: intusschen.
286 *genoeght aen:* neem genoegen met, schik u in.
288 *past:* toekomt.

REY.

Wien past het meer dan u, uit Konings stam gesproten?

JULIUS.

Nu dienstbaer onder Rome, en van gezagh verstooten

REY.

Ontaertghe van uw' stam, helt Bato, rijck van lof?

JULIUS.

Die scheide, uit lust tot vrede, uit grootvaêr Katmeers hof.

REY.

Uit lust tot vryheit trock hy over Rijn in 't eilant.

JULIUS.

En streckte in zijnen tijt der Batavieren heilant.

REY.

Maer luttel docht hy dat zijne afkomst slaven zou.

JULIUS.

Een stercker stelt de wet, dies matight uwen rou.

REY.

Heer Julius, wat raet? hoor Fronto herwaert komen,
Met ons gepreste zoons, en mannen. Wijck der vroomen,

289 *gesproten:* voortgekomen.
290 *dienstbaer:* gehoorzaamheid verschuldigd.
van gezagh verstooten: uit de macht ontzet.
292 *scheide:* vertrok.
295 *luttel docht hy:* hij had niet gedacht.
slaven: een slaaf zou zijn.
296 *matight:* bedwingt.
rou: uitingen van verdriet,
297 *herwaert:* hier naar toe.
298 *vroomen:* braven.

Beschutze voorgewelt, de scheepsklaroen, o wee,
Verdaeghtze naer den stroom. men stuwtze als loeiend vee,
Geketent hals aen hals, och keer die dwinglandyen.
Geen Batavieren staet dien overlast te lyen.

JULIUS.

Bedroefde vrouwen, ghy bezwaert met uwe klaght
En bijster straetgeschal al 't Bataviers geslacht.
Vertreckt: zoeckt elders heul. vertreckt terstont: staet buiten.
Het is geraeden u de deur voor 't hooft te sluiten.

FRONTO. REY.

FRONTO.

Voort, voort: het toghtschip uit out Rijnlant is alree
Van 't huis te Britten, dat de schiltwacht houdt aen zee,
Den Rijnstroom opgevoert, vol dienstbre jongelingen,
Gesloten hals aen hals met halsbanden en ringen.
Het schip wacht aen de wal, by d' oude waterpoort,
Om d'opgepresten in te neemen, haest u: voort.

299 *beschutze:* bescherm hen.
300 *verdaeghtze:* roept ze.
301 *keer:* verhinder.
dwinglandyen: tyrannie.
302 *stoet:* past.
overlast: vernedering.
lyen: dulden.
304 *bijster:* hevig.
straetgeschal: lawaai op straat.
305 *heul:* bescherming.
staet buiten: blijft buiten.
308 *huis te Britten:* Brittenburg.
309 *opgevoert:* opgevaren.
dienstbre: die diensten moeten verrichten.
310 *gesloten:* geketend.
312 *opgepresten:* aangewerfde.

Hier gelt geen wederstant. voort voort, of 't wil u rouwen.
Maer wat wil dit misbaer van ongebonde vrouwen
Te kennen geven? wat bediet dit ongeluit?
Dit schijnt een oproer. heeft haer iemant opgeruit?
Durf iemant Cezars last met buldren tegenspreecken,
En kraeiende den kam by lichten dage opsteecken?
Dat schijnt geen vrouwenwerck, maer eer een mans bedrijf.
De man staet achter, en vermomt zich met zijn wijf.
Hy speelt de muitrol, in een vrouwepersonaedje,
Op mercktvelt, en op straet, gebruickt voor een stellaedje.
Ick ken dit huichelen, dees mommery, te wel,
En wil zoo roeien en zoo speelen onder 't spel,
Dat d' uitgangk zonder bloet de rol niet zal besluiten.
Ten spiegel van den aert, die listigh onder 't muiten
Augustus Nero en zijn hoogheit komt te na.

REY.

Och presheer van de jeught, verstoor u niet. och sta
Een luttel, tot dat wy, magh 't zijn, ons hart uitklaegen.

313 *wil:* zal.
rouwen: berouwen.
314 *ongebonde:* bandelooze.
315 *bediet:* beteekent.
ongeluit: slecht geluid.
318 *opsteecken:* opzetten.
319 *bedrijf:* handeling.
320 *staat achter:* blijft achter.
321 *in een vrouwepersonaedje:* vermomd als vrouw.
322 *voor een stellaedje:* als tooneel.
323 *wel:* goed.
325 *uitgangk:* afloopen.
329 *een luttel:* even.

Wy vrouwen, moeders, lang gemat van kinder-
draegen,
Gebroken onder 't pack, de teêrste kunne stuur
Geschoven op den hals, by lot van vrou natuur,
Genaecken u met schroomte, om door ootmoedigh
smeecken
Het onweêr, dat ons dreight, te stillen, en te
breecken.
De grootste stadt, die woeste en wilde volcken
temt,
Is van genade noch zoo byster niet vervremt,
Dat zy genade ontzeght de smeeckende onder-
zaeten,
Die aengevochten zich op haer gena verlaeten,
En minst het vrouvolck, niet gestelt om overlast
Te lijden, daer het zwackste op 't felst wort
aengetast.
De liefde tot ons vrucht verwon de zwaerigheden
Van draght, en baerens noot, te bitter door-
gestreden,
En 't lastigh opvoên, op een hachelijcke hoop
Van eenmael endelijck, na 'et ongewis verloop
Der jaeren, hen te zien tot mannen opgetogen,
Ten troost der oudren; maer wy vinden ons
bedrogen,

330 *gemat:* afgemat.
333 *genaecken:* naderden.
met schroomte: eerbiedig.
334 *stillen:* te doen bedaren.
336 *bijster:* geheel en al.
337 *onderzaeten:* onderdanen.
338 *aengevochten:* aangevallen, belaagd, beproefd.
339 *minst:* vooral niet.
gestelt: gebouwd.
341 *vrucht:* kroost.
verwon: overwon.
zwaerigheden: moeilijkheden.
342 *draght:* zwangerschap.
343 *hachelijcke:* onzekere.
345 *opgetogen:* opgegroeid.

En los van deze hoop versteecken op het lest;
Naerdienze, als slaven, weghgevoert, en voort-
geprest
Uit moeders oogen, gaen, ten dienst van vreemde
heeren,
In ballingschap (hoe kan 't een moeders hart
verteeren?)
Omzwerven, slaven, en oppassen, onverpoost
In hunnen arbeit. och is dit der oudren troost?
En moeten wy nu zien ons mannen en getrouwen,
In hunnen ouderdom, uitheemsche landen bouwen,
Versteecken van hun ga, voor eeuwigh en altoos
Eene onbestorve weeu, bedruckt en troosteloos?
Heer Fronto, ay gedenck, hoe in haer jonge daegen
Uw lieve moeder u met smarte heeft gedraegen,
Gebaert met weedom, en zorghvuldigh opgevoedt.
Geen boschbeerin heeft u geworpen en gebroet,
Gezooght met haere speene, in Noortsche
wildernissen.
Gedenck hoe 't smarten zou, quaem zy haer
vrucht te missen:
En om uw moeders wil, verschoon toch uit gena
Den zoon en vader. een verzwackte wederga,

347 *versteecken:* verstoken.
op het lest: ten slotte.
348 *Naerdien:* aangezien.
350 *verteeren:* verkroppen.
351 *onverpoost:* voortdurend.
354 *uitheemsche:* vreemde.
355 *versteecken:* verstoken.
356 *bedruckt:* bedroefd.
357 *gedenck:* bedenk.
360 *geworpen:* gebaard.
362 *quam zij te missen:* zou zij verliezen.
364 *Herkules:* reeds eerder opgemerkt, dat Vondels klassieke studiën hem hier parten speelt. Van Lennep zegt: „Van welken *Herkules* hier gesproken wordt weet ik niet; 't was mij althands onbekend, dat de zoon van Jupiter en Alkmene zich ook in Duitschland door heldenstukken had verdienstelijk gemaakt."

Van dezen optoght. denck hoe Herkules door stryen
Heel Duitschlant vaeghde van de plaegh der dwinglandyen.
De vryheit was van outs der Duitschen eigen erf,
En allerwaertsche schat, zoo plaegh geen lantbederf
Den bodem van het rijck. zoo moeten alle uw wenschen
U wel gelucken, en de goden en de menschen
U minnen, wijder dan de zon haer paerden ment.

FRONTO.

Rampzaligen, die noch uw eigen heil niet kent,
Kan iemant grooter eer gebeuren dan met orden
In Cezars rijxdienst treên, en begenadight worden
Met dezen titel van een lijfschut in het hof
Te heeten? dwaeltghe noch dus overdwaelsch en grof,
Dat ghy een dierbaer lot, daer velen naer verlangen,
Ondanckbaer opneemt, en het hooft bedroeft laet hangen?
Wien d' eer gebeurt te staen voor 's keizers aen-gezicht,
Kan, zoo het hof hem vint getrou in zijnen plicht,
Van d' allerlaeghste tot de hooghste trappen steigeren.
Fortuin begunstightze, die graetigh geensins weigeren
Den schoot t' ontvouwen, daer zy milt haer gaven stroit.

366 *voeghde:* ontdeed.
367 *allerwaertsche:* kostbaarste.
371 *wijder:* verder.
376 *overdwaelsch:* onzinnig (erg dwalende).
377 *dierbaer:* heerlijk.
379 *d'eer gebeurt:* de eer overkomt.
380 *vint:* bevindt.
381 *steigeren:* klimmen.
383 *graetigh:* gretig.

Wie t'huis blijft suffen, sterft vergeeten en beroit:
Dies toomt u in, en geeft den moedt niet licht verloren.
Ghy weet niet welck een staet uwe afkomst is beschoren.

REY.

Wat hier aen vast is, het zy voorspoet of verdriet,
Woudtghe ons verschoonen, wy misgunnen 't niemant niet.
Laet andren ampt en staet te Rome vry bekleeden,
En, steigerende in eere, uitlachen wat beneden
Misdeelt zit van 't geluck, de rust wort best bewaert
In vryheit, ongemoeit, by zijnen eigen haert,
Van amptenaeren zich gerust te laeten stieren.

FRONTO.

Zoo spreecken vrouwen: maer rechtschaepe Batavieren
Aenbaden Julius, uit ouden Troischen stam
Gesproten, toen hy aen den Rijnstroom trecken quam,
Die zijne legerbrugh vrywilligh leerde draegen.

REY.

Zoo mogen wy dien dagh met traenen wel beklaegen,

384 *beroit:* arm.
385 *geeft verloren:* verliest.
386 *staet:* positie.
afkomst: kinderen.
387 *niemant niet:* dubbele ontkenning, die bij Vondel veel voorkomt. In tegenstelling met in de wiskunde is het in de letterkunde inderdaad een dubbele negatie. „Taal is geen algebra", (Prof. v. Ginneken).
390 *Julius:* Julius Cesar.
Troischen: van Troje. De stichters van Rome zouden volgens de sage uit Trojaansch geslacht stammen.
397 De Rijn n.l.
398 *zoo:* dan.

.Naerdien zijn nazaet, tot wiens dwangk wy heden staen,
Onze afkomst vangt en spant en, zonder iemant aen
Te zien, te water sleept naer vreemde wingewesten.
Wy bidden, kan 't geschiên, ontschuldigh d'opgepresten.

FRONTO.

Maer wie verstout u, met dit vreeslijck straet-geschrey,
Te stooren d'amptenaers, gewettight om 't geley
Te geven aen uw jeught, en opgeschreve mannen?
Wat hoofden leeren u weêrspannigh t'zaemen-spannen?
Dit tegenspartelen komt uit uw' koker niet.
Het rieckt naer oproer, en gewelt, dat hooger ziet.
Ontbeit, men zal dit stuck noch dieper onder-zoecken.
Door wijven wil men nu staetkundigen verkloecken.

REY.

Och, 't is natuurdrift, diep in 't moeders hart geprent.

FRONTO.

Houdt op van kermen: zwijght: dit huilen neemt geen endt:

399 *naerdien:* aangezien.
nazaet: nakomeling.
tot: onder.
400 *afkomst:* kinderen.
zonder iemant aen te zien: zonder aanziens des persoons.
407 *komt uit uw' koker:* spruit niet uit uw brein voort.
408 *rieckt naer:* lijkt op.
hooger ziet: verdere plannen heeft.
409 *ontbeit:* wacht.
stuck: geval.
410 *staetkundigen:* staatslieden.
verkloecken: bedriegen.
411 *geprent:* gedrukt.
412 *van:* met.

En wacht u Cezars last en woort te wederstreven.
De weerelt is verplicht den keizer tol te geven,
Het goet en oock het bloet. dit lijdt geen weder-
spraeck.
Wy zijn uitvoerders van zijn' wil: verweert uw
zaeck
Te Rome, dunckt u dat wy 't recht verongelijcken.
Treckt heen naer Tigellijn: of laet het vonnis
strijcken
Ten hoof van Nero zelf, den vorst, wien alle liên
Gehoorzaemen, en, als een' Godt, naer d'oogen zien,
Met eenen naer den mont. zijne uitspraeck is de
reden,
De wet, die 't al regeert. eene andre wet te smeden,
Waer Cezar met gewelt gestooten uit den troon.

REY.

Een amptenaer kan streng of zachter 's rijx geboón
Hanthaven, en met een de gunst van 't hof
behouden.
Verschoon ten minste een deel van jongen en
van ouden.

413 *wederstreven:* zich te verzetten tegen.
Cezars: 's keizers.
415 *lijdt:* duldt.
wederspraeck: tegenspraak.
416 *verweert:* verdedigt.
417 *dunckt u:* als gij denkt.
't recht verongelijcken: onrechtvaardig handelen.
418 *Tigellijn:* gunsteling van Nero.
strijcken: vellen.
419 *van:* door.
421 *reden:* het redelijke, oppermachtige.
424 *waer:* zou zijn.
Cezar: keizer.
425 *met een:* tegelijkertijd.

Gedoogh dat zy de gunst of ongunst van het lot
Verwachten. maetigh dus het keizerlijck gebodt.

FRONTO.

Hier valt geen loten, noch vertreck, noch langer
beiden.

REY.

Ten minste gun ons dat wy, voor dit bitter
scheiden,
Noch oorlof nemen met een weeklaght, en den rou
Verzaên, dat Cezar zelf geen moeder weigren zou

FRONTO.

Zoo haest u: want de tijt gehengt niet lang te
toeven.
Dit jammeren kan slechts toghtvaerdigen
bedroeven.

REY.

Och mans, och zoons, in slaverny
Te voeren, och, wien zullen wy
Van beide lest of eerst betreuren?
Genaede magh u niet gebeuren

427 *gedoogh:* sta toe.
dat zij de gunst of ongunst van het lot verwachten: „Die Batavische vrouwen willen, al 18 eeuwen voor den tijd, Napoleons konscriptiestelsel op onzen bodem in werking gebracht zien." (Van Lennep). De opmerking is niet onaardig, maar als het tevens een verwijt aan Vondel moet voorstellen maakt Van Lennep zich hier zelf schuldig aan een anachronisme. Hij als negentiende eeuwer kon hier aan denken, maar Vondel leefde in de zeventiende eeuw en kon dientengevolge niets afweten van Napoleon of conscriptie.
428 *maetigh:* verzacht.
429 *beiden:* wachten.
431 *oorlof:* afscheid.
433 *gehengt:* gedoogt.
toeven: wachten.
434 *toghtvaerdige:* die voor de reis gereed zijn.
437 *lest:* het laatst.
438 *u niet gebeuren:* niet uw deel zijn.

Op onze voorbede. alle troost
Heeft uit. men zal u west en oost
Van een zien scheuren. arme slaven,
Ghy zult in diepe mijnen graven
En spitten, of de jongkheit zal,
Een' snooden heere ten geval,
Zich laeten schuppen en braveeren.
Och is dit jammer niet te keeren?
En moet de huisvrou haeren man,
Die, out en stram, niet waecken kan,
Verlaeten, of, uit schrick voor boeien,
Door dwangk zijn middelen besnoeien?
De have en 't erf, met zweet vergaert,
De vrucht des arbeits, lang gespaert
Zoo zuinigh tegen d' oude dagen,
Wort nu, als losgelt, aengeslaegen
Van eenen gierigen griffioen,
Om zijne dertelheit te voên.
Zoo vilt, zoo knevelt men de vryen.
O rampen, o bedroefde tyen!
Heer Fronto, 't is uit ongedult
Dat wy dus klaegen. wijt dees schult
Geen' onderdruckten en gevangen.

439 *voorbede:* verzoek.
440 *heeft uit:* is verdwenen.
444 *snooden:* slechten.
ten geval: ten gerieve van.
445 *braveeren:* plagen.
446 *keeren:* verhinderen.
450 *door dwangh zijn middelen besnoeien:* gedwongen zijn hen los te koopen, waardoor hij armer wordt.
454 *aengeslaegen:* ingepalmd.
455 *griffioen:* fabeldier, hier: Romein.
459 *ongedult:* onvermogen om te dulden.
460 *dus:* zoo.
461 *keert u:* stoort u.
gaet uw gangen: ga uw gang.

FRONTO.

Trouwanten, keert u aen geen kermen. gaet uw gangen.
De tijt eischt spoet. voort voort al dien wulpschen sleep.
Voort voort met out en jongk. gebruickt de taeie zweep
En bulpees vry. men moet hun huit met slagen touwen.
Ontziet geen lasteren noch straetgeschrey van vrouwen.
Ruckt voort, ruckt haestigh voort naer d' oude Rijnpoort toe.
Wy zijn dit jammeren, dit byster jancken moe.

REY VAN BATAVISCHE VROUWEN.

I. Z a n g.

O Herkules, in offerwouden
Zoo lang gedient om uwe deught,
Waerin zich Duitschlant vont gehouden,
Beschut den ouderdom en jeught
Der Batavieren, onze mannen,

463 *wulpschen:* eigenlijk: dartelen, Vondel gebruikt deze term alleen voor jonge menschen. Daar er echter oudere lieden bij waren, veronderstelt Van Lennep dat hier wulpsch in den lateren zin van ,,vermetel'' opgevat moet worden.

465 *bulpees:* bullepees, soort martelinstrument.
touwen: slaan (met touwen, zweepen).

466 *lasteren:* tegenspraak.

468 *bijster:* hevig.

469 *Herkules:* hier werd reeds eerder over gesproken. Van Lennep zegt hier: ,,ik heb reeds op vs. 365 aangemerkt, dat de Germanen geen Herkules kenden. Wel spreekt o.a. Bayle in zijn *Dict. crit.* van een Gallischen Herkules, en wordt ook van een Keltischen gewach gemaakt; doch op Duitschen bodem was de personaadje niet inheemsch. Wij willen echter V. over de invoering dezer godheid niet te hard vallen; vooreerst schreef hij in een tijd, toen men van de

En lieve zoonen, in bedwangk
Van menschevlegels en tyrannen.
Zie neder. hoor den ketenklanck
Der vrygeboornen, nu te scheepen
Te water op, en voortgestuwt.
Als vee, met bulpees, stock en zweepen,
Gevloeckt zoo vreeslijck, dat elck gruwt,
En 't haer uit schrick rijst overende.
Ontferm u over onze elende.

I. Tegenzang.

Kon iemant lucht uit klaegen scheppen,
Die stil zat, en de handen wrong,
Of most een helt de handen reppen,
En rustigh waegen sprong op sprong?
Verloste Herkules de luiden
En landen oit op zijn gemack?

Noorsche mythologie nog maar weinig of niets wist, en aan de Germaansche of Skandinavische godheden de namen gaf van die Grieksche of Romeinsche, waar zij 't meeste verwantschap mee hadden (Van Lennep laat in het midden *wie* Vondel hier bedoelt; het moet dan wel Wodan (in offerwouden zoo lang gediend) zijn en die zou toch eerder met Juppiter dan met Herkules vergeleken moeten worden; ook is dan vs. 365 nog niet duidelijk, aangezien nòch Herkules, nòch Wodan, nòch Juppiter „Duitschland vaeghde van de plaegh der dwinglandyen." De Germaansche Herkules is Donar of later Siegfried maar ook zij deden niet wat Herkules gedaan heeft. Dit excuus vervalt dus; Vondel heeft blijkens vs. 365 Hercules wel degelijk naar Duitschland verplaatst) ten anderen hadden de Batavieren, ten gevolge van hun omgang met de Romeinen ook de namen hunner goden kunnen leeren kennen en die op hun eigen goden toepassen." (Wij twijfelen er aan of Vondel hier wel aan gedacht heeft. Van Lennep heeft soms de neiging zijn eigen verklaringen voor die van Vondel te verslijten).

474 *bedwangh:* slavernij.
480 *gevloeckt:* afgesnauwd.
483 *lucht:* troost, verlichting.
485 *reppen:* roeren.

Of bezighde hy leeuwenhuiden,
En knodts, en boogh, en schoot, en stack,
En kneusde wreede lantgedroghten,
En reuzen, root van menschenbloet,
Tot datze lagen afgevochten,
En plat getrapt met zijnen voet?
Het is verloren luid gekreten:
Het kermen breeckt noch boey noch keten.

II. Zang.

Noch kunnen klaghten 't hart verlichten,
Dat van benaeutheit is beklemt;
Terwijlwe deerlijck moeten zwichten.
Van woeste uitheemschen overstemt.
Zy stoffen stout op oude wetten:
Maer by ons Duitschen gelden meer
De goede zeden, vry van smetten,
En d' erfgewoonte, wijt en veer,
Gelijck een zaet van tucht, geworpen,
Waer 's volx verlosser heenetoogh,
In ope vlecken, buurte en dorpen,
Die hem verhieven hemelhoogh:
Als waerdigh op 's volx tong te leven.
Dus helpt dien Godt zijn eere geven.

II. Tegenzang.

Helt Herkles wort by d' oude Katten,
In 't groote Hartebosch, geviert.
Toen Katmeers zoon quam herwaert spatten,

493 *afgevochten:* overwonnen.
495 *Het is verloren luid gekreten:* het heeft geen zin luid te klagen.
500 *van:* door.
uitheemschen: vreemdelingen.
overstemt: overheerscht.
501 *stoffen:* pochen.
505-524 Tacitus, *Annal* II, 12.
509 *waerdigh:* waard om.
512 *geviert:* aangebeden.
513 *herwaert:* hier naartoe.
spatten: vluchten.

Als balling 's lants, en 't volck bestiert
In 't eilant, eerde hy godtvruchtigh
Het hof, van Herkules gebout
Omtrent den Waelkant, hoogh en luchtigh,
Waer van die streeck haer' naem behoudt.
Die Godt was waert in top te zetten
Van eere met een woutaltaer.
Gezangen, offerboschbancketten,
En popelkrans, schalmeie en snaer.
Verscheen hy nu oit offerbossen,
Zijn maght kon onze zoons verlossen.

514 *bestieren:* regeeren.
515 *hof:* kasteel.
van: door.
516 *Omtrent den Waelkant:* Bij de Waal.
518 *Waer van die streek haer' naam behoudt:* „het land van Arkel" 't welk, volgends de overlevering, of liever volgends de oude genealogisten, als dus genoemd was naar Herkules (v. Lennep). Ook dit klinkt in den mond der Batavieren, zeer eigenaardig en v. Lennep's verdediging bij vs. 469 vervalt dan ook geheel. Zoo heeft een zeker geleerde eens getracht Helium, één der takken van den Rijn, te verbinden met de Helische of Elysche velden en tevens Atlantis daar heen geredeneerd. Bovendien komt dezelfde „geleerde" tot de conclusie dat het woord Helium van den stam Hel is afgeleid. Helland of Holland is het land waar men de Hel kan vinden. De ingang is bij Helvoet. Deze en dergelijke afleidingen vormden een geliefkoosde tijdpasseering in vroeger tijden. Ook Van Lennep hield van dit spel. Dit alles mogen wij nòch Vondel, nòch v. Lennep te zeer kwalijk nemen, de tijden en de resultaten der wetenschap waren anders. Grappig is echter de ijver van Van Lennep als hij Vondel op een „anachronisme" betrapt. Wij hebben ze niet altijd vermeld, omdat de meeste lezers ze zelf wel kunnen vinden en het van betrekkelijk weinig belang is; men kan Vondel in het algemeen niet verwijten, dat hij geen grondige studie van zijn onderwerp maakte.
522 *snaer:* vioolspel.

III. Zang.

Stelt Rome in nedrige onderdaenen
Te spaeren, trotze op 't hart te treên,
Zijne eer, en laet men ons in traenen
Weghsmilten? brengt dit overeen.
Het is de roe noch niet ontwassen.
Baethouwer, Kennemaer, en Vries,
Opborrelende uit hun moerassen,
Met springstock, hoyvorck, kloet en spies,
De keurebenden, die hen knellen,
Min zouden schroomen dan Armijn
Dien Varus schroomde neêr te vellen,
Te treên en stroopen langs den Rijn.
Al stoffenze op hunne arentstanders,
Een hooft ontbreeckt ons, en niet anders.

III. Tegenzang.

De Batavieren, lang ten hove,
Als 's keizers lijfwacht, trou van aert
Voorheen geschat, en in 't gelove,
By Nero, met hun wacht bewaert,
Te vreezen staen, zoo zy zich wenden
En Duitschen snoeren aen hun lijn.
Vijf burgermeesters keurebenden,
Waer van de standers tuigen zijn,

528 *brengt dit overeen:* tracht dit met elkaar in overeenstemming te brengen.
530 *Baethouwer:* Batavier.
532 *kloet:* knots.
534 *Armijn:* Arminius, of liever Herman, die Varus versloeg in het Teutoburgerwoud.
537 *stoffenze:* pochen ze.
arentstanders: adelaarsvaandels.
541 *geschat:* geëerd.
543 *te vreezen staen:* zijn te vreezen.
zoo zij zich wenden: als ze terugkeeren.
544 Versta: en met de Duitschers een verbond sluiten.
545-547 vijf legioenen bezwijken voor de krijgskunde der Duitschers, waarvan de verovering der veldteekens getuigt.

Gevoelden Duitschlants krijghsvermogen,
En onder 't strijtbaer Duitsch geslacht
Staen Bataviers in top getogen,
Wier ruiters door de Wael, met kracht
Gewapent, kunnen overzwemmen.
Dat volck zou 't Kapitool wel temmen.

Toezang.

Wat baet dit wrocken binnen 's monts?
Wat baeten deze mompelingen?
Wy wreecken ons met luttel gronts,
En ydele bekommeringen.
Men hoede dat het niemant hoor',
Die van ter zijde dit beluistert.
Men schuwe een loos verraeders oor.
Wie vroet is zijne hoop verduistert,
Die niet dan onheil baeren kan.
Men reppe van geen eedtgespan,
Dat eens dit groot gewelt magh stuiten.
Laet ons, ter Rijnpoorte uit, naer buiten
Noch afscheit neemen, root beschreit,
Van 's lants gevangens, t'scheep geleit,
En kussenze eens voor 't allerleste.
Geen troost is meer voor ons ten beste.

HET TWEEDE BEDRIJF.

KRIJGHSRAET. FONTEIUS.

KRIJGHSRAET.

De stedehouder komt zeeghaftigh herwaert aen
Uit Kattenlant. de togt is naer zijn' wensch vergaen.

549 *in top getogen:* aan de spits.
554 *mompelingen:* gemompel.
555 *luttel:* weinig.
556 *ijdele:* vergeefsche.
569 *zeeghaftigh:* overwinnend.
570 *vergaen:* verloopen.

Het past den krijghsraet eerst den helt te welle-
komen,
Die alle vyanden manhaftigh in kon toomen.
Men steeck' de krijghsklaroen, en ga hem in 't
gemoet.
Hy stapt ter Rijnpoorte in, gevolght van zijnen
stoet.
Wie d' eer van 't Roomsche rijck behartight laet'
zich hooren.
De vreught van zulck een zege is niet in 't hart
te smooren.
Kornels en hopliên, helpt dees wellekomst bekleên
Met een gemeene stem: het heil is algemeen.
Weest overwellekom. ter goeder tijt bejegenen
Wy uw doorluchtigheit. dat u de goden zegenen,
Beschermer van den staet, door uw beleit gestijft.
Ghy zijt de slaghpen, daer 's rijx adelaer op drijft,
Die Asie en Euroop ziet onder zijne voeten.
Waer Cezar hier, hy quam u met den raet begroeten.

FONTEIUS.

Een oproer dat zijn hooft alree scheen in de lucht
Te steecken, houdt zich laegh, en zwicht voor 't
lantgerucht
Van deze zegefaem, met kracht vooruit geronnen.

KRIJGHSRAET.

Verhael toch op wat wijs de vyant wert
verwonnen,

571 *wellekomen:* verwelkomen.
573 *in 't gemoet:* tegemoet.
577 *kornels:* onderluitenants.
hoplien: officieren.
578 *gemeene stem:* gemeenschappelijk.
581 *gestijft:* bevestigd.
584 *Cezar:* de keizer.
585 *houdt zich laegh:* komt niet op.
lantgerucht: gerucht.
587 *geronnen:* gesneld.
588 *op wat wijs:* op welke wijze.

Gevangen en verstroit, op zijnen eigen gront.
Het lust ons dit verslagh te hooren uit uw' mont.

FONTEIUS.

De Katten, d' allerbraefste en strijtbaerste in Germanje,
Geloofden dat het rijck zou spatten; in Hispanje
De grijze Galba, met zijn oorelogsgespan,
Uitbersten; Vindex meer dan hondertduizent man
Opbrengen, en gelijck een Julius, de wallen
Van Rome uit Gallie gewapent overvallen;
Britanje, uit zijnen slaep geweckt en opgestaen,
De Roomsche heirkracht uit het slavende eilant slaen;
En d' oude Batavier met d' aengegrensde buren
Verbittert, Rijn en Maes en Wael en Noortstrant schuren
Van 's rijx bezettingen, hun leggende op den hals.
De Katten droomden dit, het was dan waer of valsch.
Zy rusten heimlijck toe. om herwaert af te zacken,
En, eer men hen verwachte, al Cezars maght te knacken.
Ick waeckte, door mijn spien verzekert van dit stuck;

590 *het lust ons:* wij willen graag.
591 *allerbraefste:* moedigste.
592 *spatten:* uiteenvallen.
593 *Hispanje:* Spanje.
594 *Vindex:* stamhoofd in Gallië.
595 *Julius:* Julius Cesar.
598 *Roomsche:* Romeinsche.
slavende eilant: eiland in slavernij.
599 *aengegrenste:* aangrenzende.
601 *leggende op den hals:* hun opgelegd.
603 *rusten toe:* maakten toebereidselen.
herwaert: hier naar toe.
604 *Cezars:* 's keizers.
605 *verzekert:* ingelicht.
stuk: plan.

En om, voor hen gereet, het dreigende ongeluck
Te stuiten, ruckte voort, eer iemant dit vermoede.
Zy laegen toghtree, doch te luttel op hun hoede,
Elck aen zijn' eigen disch, in 't woeste Hartewoudt.
Men braste, en dronck, en klonck, en stofte, trots en stout,
Den Roomschen adelaer te zitten in de veêren,
Dat hy met Duitschen roof vergeeten zou te keeren.
Dit zwoeren ze onderling, en sterckten 't by den dranck
Met vrolijck boschgeschal, en trotsen wapenklanck.
Zoo loock de midnacht stil den slaeperigen droncken
Zijne oogen. het gedierte ontwaeckte van het roncken.
Hun paerden gingen vast te weide, vry en los
Van toom en teugel, aen de slincker zy van 't bosch:
En zy, die anders scherp op oorloghs voordeel letten,
Vergaten door den dronck, nu schiltwacht uit te zetten.
Wy, door den loozen spie van hunne onachtzaemheit
Verkuntschapt, ruckten flux met orden en beleit
Ten bossche in, by de maen, opgaende om ons de paden
Te wijzen door 't geruisch der schemerende bladen.

608 *toghtree:* gereed voor den tocht.
luttel: weinig.
610 *stofte:* pochte.
612 *vergeeten zou te keeren:* niet terug zou keeren.
615 *loock:* deed sluiten.
616 *roncken:* snurken.
617 *vast:* voortdurend.
gingen te weide: weidden.
618 *slincker:* linker.
622 *verkuntschapt:* op de hoogte gesteld.

KRIJGHSRAET.

Ons lust te hooren hoe zy wierden opgeweckt.

FONTEIUS.

De man lagh by zijn vrou en kinders uitgestreckt,
Op eene zode vast in slaep: een ander leunde
Half slaepende aen een eick, daer d' elleboogh op steunde.
D' een lagh begraven in de ruighte, en bieze en riet:
Een ander, op een' boom om hoogh geklommen, liet
De beenen en het hooft, al suizebollend, hangen.
Ick mompelde heel zacht, : nu rustigh aengevangen.
Een ieder schiete en houwe in 't hondert, dat het kraeckt.
De krijghsgodt noodt ons op dit boschbancket. zoo raeckt
Men blindling vleesch, en been, en beckeneel, en schenckels,
Als in een vleeschhal, daer de slaghter tot aen d' enckels
In roockend runderbloet zich baedt, bespat, bebloet.
Het huilen galmt door 't bosch, zoo vreeslijck en verwoet,
Gelijck of loeiend vee, in stallingen gedompelt,
Van wolven kudden uit het sneeu wert overrompelt.
Wat vlughten kon, ontvlughte, en hielt niet langer stant.
D' een dieper boschwaert in; een ander naer het lant
Wou in de vlacke wey te paerde ons tegenstreven,
Maer quam te spaede, en vont de paerden wegh-gedreven

625 *opgeweckt:* opgeschrikt.
634 *boschbanket:* boschfeest.
635 *beckeneel:* schedel.
640 *van:* door.
643 *ons tegenstreven:* zich tegen ons verzetten.
644 *spaede:* laat.

Door onze knaepen; alle op eenen oogenblick,
Elck van een voetknecht: nu een ruiter in hun schick.
Wy spaerden 't overschot, en voerden het gevangen,
En keeren, rijck van roof, met wapenen behangen,
Te heiligen aen Mars, Jupijn, en Nero zelf.

KRIJGHSRAET.

Gelooft zy vader Mars. men hangze in kerckgewelf,
Of hechtze aen een' pylaer, naer d' oude Roomsche zede.
Maer Fronto keert weêrom. wat tijding brengt hy mede?

FRONTO, FONTEIUS, KRIJGHSRAET.

FRONTO.

Heer overwinner, dat de Goden u behoên,
Ghy keert ter goeder ure, en kunt den optoght spoên,
Verwinnen op zijn tijt, en tijdigh wederkeeren.
Wy mogen uw gezagh en opzicht niet ontbeeren.

FONTEIUS.

Hoe ging 't u? hebtghe een' hoop Baethouders t' scheep geleit?

FRONTO.

Met moeite t' scheep gebroght. al d' oever zagh beschreit
Van grootmoêr, moeder, nicht, schoondochter, zuster, moeien.

645 *alle op eenen oogenblick:* allen tegelijk.
knaepen: soldaten.
646 *van:* door.
in hun schick: die *knaepen* n.l.
651 *Roomsche:* Romeinsche.
656 *opzicht:* toezicht.
657 *Baethouders:* Batavieren.
659 *moeien:* tantes.

Het scheen geen afscheit van bloetvrienden, maer te groeien
Tot opstant, en een' storm van wederspannigheit.
Zy vielenze om den hals, bescheit noch onbescheit
Moght gelden, onder al dit jammeren en treuren.
Men konze met gewelt niet van elckandre scheuren.
Natuur quam boven, en met een boosaerdigheit.
Men schroomde bondelrecht, noch Cezars majesteit
En naem te lasteren, te schenden onder 't klaegen.
Doch veel staetkundigen, die uit hunne oogen zagen
Wat dit wou zeggen, en beluistereden wat spraeck
Zy mompelden op straet, getuigen dat de wraeck
Ons dreighde met een hooft, om zich van 't juck 't ontlasten.
Het waer nootwendigh dit wat dieper t'ondertasten.
En uit te boezemen wat brant van staet hier smeult,
Gelijck een vonck met asch bedeckt. geloof hier heult
Een manshooft me, die 't spel aenschout met koele zinnen,
En broet en koestert het verraet en houdt zich binnen.
Ick heb hun hoofden, twee gebroeders, in het oogh,
En, hen bespiedende, meer pijlen tot mijn' boogh,

660 *bloetvrinden:* bloedverwanten.
662 *bescheit noch onbescheit:* noch met zachte woorden noch met geweld.
667 *schenden:* aantasten.
668 *staetkundigen:* die verstand van bestuurszaken hebben.
672 *ondertasten:* onderzoeken.
674 *brant van staet:* revolutie.
675 *manshooft:* man.
heult me: doet mee.
aenschout: toekijkt.
koele zinnen: koel hoofd.
676 *houdt zich binnen:* zich schuil houdt.
678 *tot:* op.

Om, met uw kennisse, eens de strenge pees te slaecken.
Zy moeten onder, wil men 't quaet te bovenraecken.

FONTEIUS.

Dit stemt niet qualijck met mijne inzicht overeen.

FRONTO.

Hadde uwe vroomheit niet de Katten plat getreên,
De storm van oproer zoude op Rijn- en zeekust waeien.

FONTEIUS.

Nu druipenze, en ontzien in 't vlacke velt te kraeien.

FRONTO.

Geloofme by mijn woort, zy leggen op hun luim.

FONTEIUS.

Betoom uwe achterdocht, die weit misschien te ruim:
Of geefme een klaerder blijck van zulck een misvertrouwen.

FRONTO.

Ick koom den Rijn af, voor mijn' optoght, u ontvouwen
Mijn wedervaeren, in 't geleiden van de vracht.
Ick volghde met een stoet te paerde, niet bedacht,

679 *slaecken:* ontspannen, nl. om te schieten.
680 *te boven raecken:* overmeesteren, onderdrukken.
681 *inzicht:* gevoelen.
682 *vroomheit:* dapperheid.
684 *druipen ze:* houden ze zich stil.
ontzien: ontzien zich.
685 *bij:* op.
zij leggen op hun luim: zij voeren wat in het schild.
686 *weit misschien te ruim:* gaat wellicht te ver.
687 *blijck:* bewijs.
misvertrouwen: wantrouwen.
688 *ontvouwen:* vertellen.
690 *bedacht:* voorbereid.

Op eenigh reisgevaer, als plotzeling, van boven
Ten heuvel af, een troep straetschenders quam gestoven
Naer 't water toe, om ons dien keizerlijcken buit
T' ontzetten met gewelt. de jaeger zagh vooruit
Ter rechter zijde hoe die stofwolck aen quam glippen.
Hy vont uit schrick geraên de lijn te laeten slippen,
T' ontrennen naer beneên. de stuurman hoort geschal,
En smijt het roer in ly, en zet aen laeger wal
Het schip, met menschen vleesch, tot Cezars dienst, geladen.
Wy dondren brieschende op. de stroopers, op verraeden
Gewelt en oproer uit, verneemen ons met schroom,
En wenden, toen dien kans hun miste, flux den toom.
Hun paerden vlogen, recht als blixems, al te zamen
Door 't stof ten moortbossche in, waeruit zy herwaert quamen.
Ick vont geraeden weêr te keeren, om verslagh
Te doen, en zulck een stuck te brengen aen den dagh.
Te Duitschburgh zal het schip mijn wederkomst verbeiden,
Om, met meer volx gesterckt, het hooger te geleiden.

693 *keizerlijcken buit:* de aangewerfde mannen.
694 *jaeger:* die de schuit te paard voorttrok.
ontzetten: ontrooven.
695 *glippen:* snel en stil aankomen.
697 *ontrennen:* ontvluchten.
699 *Cezars:* 's keizers.
700 *dondren op:* stellen ons in gevechtspositie.
verraeden: verraad.
704 *moortbossche:* bosch, dat het uitgangspunt was van den aanval.
706 *stuck:* bedrijf.
707 *verbeiden:* afwachten.
708 *gesterckt:* versterkt.
hooger: stroomopwaarts.

FONTEIUS.

Men kent den vogel aen zijn veders. maeltghe hen
Naer 't leven af, misschien of ick die vogels ken.

FRONTO.

Het scheenen opgeruide oproerige Barbaren.
't Gezicht alleen van verre een' krijghsman zou vervaeren.

KRIJGHSRAET.

Beschrijf ons hun gestalte, om zekerder te raên.

FRONTO.

Zy zetten het te snel van verre op vlughten aen:
Gelijck een helsch gespoock en baerelijcke droezen.
De schelmen deckten hooft en schouder met karpoezen
Van stierenhuiden, ros van verf, de naeckte borst
Geleeck een kolder, dick van leder, en een korst,
Uit eelt en zweet gegroeit. zy staecken ossenhoorns
Afgrijslijck in de lucht, gelijck gespitste torens.
De stiere tanden, in het villen aen de huit
Gelaeten, slingerden. om schrickelijcker uit
Te kijcken, langs de wang van weêrzijde onder 't jaegen.
Een schacht, met een smal bladt van yzer scherp beslaegen,
Was 't ruiters hantgeweer. zoo quamen ze op een' draf
Aenstooten naer den stroom, maer spatten bosch-waert af,

709 *maeltghe:* beschrijft ge.
712 *vervaeren:* verschrikken.
715 *baerelijcke droezen:* baarlijke duivels.
716 *karpoezen:* hoofdbedekkingen.
724 *van:* met.
725 *hantgeweer:* wapen.
726 *spatten:* vluchtten.

Zoo dra ick met mijn troep gewapent op quam daegen.
Wy vonden niet geraên een sprong met hun te waegen
In 't moortbosch, anders waer de laegh misschien ontdeckt.

FONTEIUS.

En of wy 't moortbosch noch, zoo wijt het zwaeit en streckt,
Bezetten over al met onzen ruitervlogel;
Ten minste kregen wy een veder van dien vogel.

FRONTO.

Geloof niet dat dees laegh zich lang in 't moort-bosch houdt.

FONTEIUS.

Zy zijn alreede ontdeckt, en hondert jaeren out.
Zoo stout een schelmstuck zit te hoogh in top geklommen.

FRONTO.

Geloof zy zijn te rugge en over Rijn gezwommen,
Van waerze quamen: want z' ontzien geensins, met toom
En paert in 't harrenas te brieschen door den stroom.

FONTEIUS.

Zoo kent ghy dezen aert genoegh aen hun manieren.

728 *een sprong met hen te waegen:* met hen te gaan vechten.
729 *laegh:* de bende, die in hinderlaag lag.
731 *ruitervlogel:* bereden troepen.
732 *laegh:* bende.
houdt: ophoudt.
734 *hondert jaeren out:* te oud om nog verder te mogen blijven leven.
735 *stout:* brutaal.
737 *z'ontzien:* zij ontzien zich.
739 *aert:* dit soort menschen.

FRONTO.

Gewis een lantaert van rebelle Batavieren,
Verbonden aen hun hooft. het zy hierme zoo 't wil;
Een brant van oproer smeult al heimelijck en stil,
Terwijlwe onachtzaem ons aen ydelheên vergaepen.

FONTEIUS.

Men magh in staetgevaer niet sammelen noch slaepen:
Want als gestichte brant by nacht ten daecke uitslaet,
De wint daer onder blaest, dan rept men zich te laet.
Nu eerst het hart gesterckt. wy dienen tijt te winnen.
De tijt eischt raet en spoet. treet t' zamen met ons binnen.

REY VAN BATAVISCHE VROUWEN.

I. Zang.

Geluckigh leefden wy
Voorheene, eer vreemde heerschappy
Den vryen hals quam drucken
Met haere slaefsche en ysre jucken.
Men kocht geen eigen erf,
Noch sloot met graft en haegh zijn werf,
Maer dreef gemeene ploegen
Door 't lant, en leefde met genoegen.

743 *onachtzaem:* niet waakzaam.
ydelheên: kleinigheden.
vergaepen: bemoeien met.
744 *sammelen:* aarzelen.
746 *rept men zich:* haast men zich.
750 bij de reizang is gebruik gemaakt van Tacitus' *de moribus Germanorum* (over de zeden der Germanen).
751 *drucken:* onderdrukken.
754 *graft:* gracht.

De laege leeme hut
Plasregen, wint en hagel schut.
De disch stont niet geladen
Met leckernye en overdaeden,
Maer ooft, in 't wilt gegroeit
Aen boomen, met geen mes besnoeit.
Het wiltbraet was ons spijze,
En kaes en stremsel, naer lantswijze.
De man, verplicht door trou,
Genoeghde met een kuische vrou,
Die schaemroot ingetogen
Haer' heer en heerschap zagh naer d'oogen.
De huiswaert, zonder last,
Noodt nagebuur en vreemden gast,
Zoo gastvry, als zijn maegen.
Men voelde geen uitheemsche plaegen.

I. Tegenzang.

Men acht geen zilverwerk,
Noch gout, noch munt, gekent aen 't merck.
Zy wislen waer aen waeren,
Niet ver gehaelt door zoute baeren,
Maer in het Duitsche lant
Gegroeit, of met hunne eige hant
Gewrocht in laege hutten,
Om 's menschen leven 't onderstutten.
De hutten, niet getoit
Noch dicht by een, maer wilt gestroit

758 *schut:* beschermt tegen.
759 *disch:* tafel.
gelaeden: bedekt.
stont: was.
766 *genoeghde:* nam genoegen.
769 *huiswaert:* heer des huizes.
770 *noodt:* noodigt uit.
771 *maegen:* bloedverwanten.
775 *waer aen waeren:* waren tegen waren.
776 *door zoute baeren:* van over zee.
779 *gewrocht:* gemaakt.
780 *onderstutten:* onderhouden.

Aen vlecken, en aen dorpen,
Niet licht den brant zijn onderworpen.
Hun timmerhout is ruw,
En ongeschaeft, de rijckste schuw
Van lijstwerck en cieraden,
Gesneên gebloemt, als ooft en bladen.
De bast en schors bedeckt
De hut, wanneer de regen leckt.
Men bezight kalck noch tegel,
Noch steen, gemetst op eenen regel.
Een deel schuilt, voor gevaer
Van krijgh, in holen diep en naer,
En berght zich voor den rover.
Zoo brengt de Duitschman 't leven over

II. Zang.

Geen woecker vrat verwoet
Zijn evennaestens vleesch en bloet.
De vacht en vlasbloem kleedden.
De hallefnaeckte en stercke leden.
De dochters huwen spa
Aen een hardtvochte wederga,
En beide hoogh van jaeren,
Waerom zy vroome vruchten baeren.
Ontvonckte brant van twist,
Het wert door scheitsmans flux geslist.
Al d' edelsten regeeren.
De vroomste in oorlogh triomfeeren.

783 *vlecken:* groote dorpen.
784 omdat ze zoo ver uit elkaar staan.
795 *Duitschman:* Germaan.
over: door.
801 *spa:* laat.
802 *hardtvochte:* flinke.
803 *hoogh van jaeren:* op rijpen leeftijd.
804 *vroome:* brave, goede.
806 *geslist:* beslecht.
808 *vroomsten:* dappersten.

Der vorsten maght bestaet
In schijn en uiterlijck gelaet;
Want om niet af te dwaelen,
Bepaelt haer 't volck in enge paelen.
Zoo kon de vryheit staen.
De heer bemint den onderdaen.
En d' onderdaen, zijn heeren
Ontziende, helpt alle onheil keeren.
Het schouspel, zonderling
Gepast op wapenoeffening,
En niet om loon te trecken,
Tot oirbaer tijtverdrijf kon strecken

II. Tegenzang.

Geen rechter recht uit gunst
Of haet. geen pen, noch letterkunst,
Noch stomme boecken spreecken,
Van goede zeden en gebreecken:
Het schepselboeck alleen
Leert hen aenbidden d' eeuwigheên,
Uitstraelende in het wercken,
De Godtheit, niet bemuurt in kercken.
Zy wijden Gode in 't wout
Een kerck van ongekorven hout,
Daer zy de daeden melden
Van 's lants beschutteren en helden.
Zij schuwen diep te treên
In 't hol van Godts verholentheên,

812 *bepaelt:* begrenst.
paelen: grenzen.
813 *staen:* bestaan.
820 *oirbaer:* behoorlijk.
821 *recht:* spreekt recht.
828 *bemuurt:* opgesloten.
830 *ongekorven:* onbewerkt.
832 *beschutteren:* beschermers.
833 *schuwen:* wachten zich.
834 *verholentheên:* verborgenheden.

Met geen vernuft te schatten,
Maer door 't geloof alleen te vatten.
De godtsdienst hielt met schroom
Voor straf de woestheit by den toom
De hoop op 't ander leven
Hiet elck zijn recht en eer te geven.
Der Duitschen waertste pant,
De goude vryheit hielt dus stant
In Nederduitsche beemden,
Voor d' overkomst van deze vreemden.

Toezang.

Hoe is nu d' oude tijt verkeert
Door d' overkomst der vreemdelingen!
Batavie leght overheert,
En laet zich knevelen en dwingen.
Rechtvaerdigheit, uit schrick gevlught,
Zocht in de wolcken zich te bergen.
O Julius, zie uit de lucht
Hoe uw nazaeten Duitschen tergen.
Uw nazaet schat Baethouwers niet
Mebroeders, vrienden, bontgenooten
Van 't uitgebreit Romainsch gebiet,
Naer 't vreverbont, met u gesloten.

835 *vernuft:* verstand.
schatten: peilen.
836 *vatten:* bereiken.
837 *schroom:* vrees.
met: door middel van.
840 *hiet:* beval.
848 *overheert:* overwonnen.
849 *uit:* van.
851 *Julius:* Julius Cesar.
uit den lucht: uit den hemel.
852 *nazaeten:* nakomelingen.
853 *schat:* beschouwt.
Baethouwers: Batavieren.
854 *Mebroeders:* broeders.
856 *Naer 't:* volgens het.

Gewelt en wreetheit gaet in zwang.
Bemintghe 't recht der vrye volcken,
Getrapt te byster en te bang,
Zie eenmael neder uit de wolcken.
En, zoo uw godtheit onrecht haet,
Herstel ons in den ouden staet.

HET DERDE BEDRIJF.

FONTEIUS, FRONTO.

FONTEIUS.

Wy kunnen 't rijxgevaer uit geene donckre tekenen,
Gelijck uit letteren, voorspellen en berekenen,
Maer zonder klaerheit, op waerschijnelijck vermoên,
Door scherpe middelen 't gevreesde schaers verhoên:
Want zoo 't misluckte 't zou gansch Duitschlant over klincken.
Een arts zal reuckeloos het lichaem niet vermincken
Van een gedienstigh lidt, maer wachten zijn gety,
Die evel openbaert, eer hy besluite, en sny
En afzette, om uit noot inkanckrend quaet te keeren.

FRONTO.

Wie sammelt moet by wijl met schande en schade leeren.

857 *gaet in zwang:* is schering en inslag.
859 *bijster:* hevig.
860 *uit de wolcken:* uit den hemel.
862 *staet:* positie.
863 *donckre tekenen:* onheilspellende voorteekens.
868 *reuckeloos:* roekeloos.
869 *gedienstigh lidt:* nuttig lichaamsdeel.
gety: het goede oogenblik.
870 *evel:* kwaad.
871 *uit noot:* noodgedwongen.
872 *sammelt:* aarzelt, talmt.

FONTEIUS.

't Is kunst de tijt en maet te treffen fix en net.

FRONTO.

Het heil van vorst en volck is d' allerhoogste wet.

FONTEIUS.

In trouwe dienaers is oock 's vorsten heil gelegen.

FRONTO.

Hun trou is als de punt en sne van 's vorsten degen.

FONTEIUS.

Zy dient dan niet verstompt, maer scherp en gladt gewet.

FRONTO.

Oprechte trou is schuw van opspraeck en van smet.

FONTEIUS.

Zy wort by wijlen oock uit onverstant gelastert.

FRONTO.

By wijlen oock met recht, wanneerze allengs verbastert.

FONTEIUS.

Dan geeft de tijt hier blijck en klaere proeven af.

FRONTO.

Niet altijt klaer, uit angst voor een gewisse straf.
De kloecken weeten hunne aenslagen loos 't ontveinzen.

873 *'t Is kunst:* het is moeilijk.
877 *gewet:* geslepen.
878 *is schuw:* houdt niet van.
880 *verbastert:* ontaardt.
881 *blijck:* bewijs.
af: van.
882 *klaer:* duidelijk.
gewisse: zekere.
883 *kloecken:* slimmen.

FONTEIUS.

Maer een, noch kloecker, ziet den gront van hun gepeinzen.

FRONTO.

Gebruick dan, het is tijt, uwe oogen en gezicht.

FONTEIUS.

't Verraet van Piso wert gestraft als 't quam in 't licht.
Men strafte 't op bewijs, en uitgeborste blijcken.

FRONTO.

En Cezar raeckte om hals, eer 't schelmstuck uit quam kijcken.

FONTEIUS.

Die laegen raeckten bey de vorsten in persoon.

FRONTO.

Nu raeckt het 's vorsten staet, een wacht, u streng geboôn

FONTEIUS.

'k Beken wy draegen oock den naam van staetbehoeders.

884 *gepeinzen:* gedachten.
886 *Piso:* die er van beschuldigd werd Germanicus te hebben vergiftigd.
887 *uitgeborsten:* aan 't licht gekomen.
blijcken: bewijzen.
888 *Cezar:* keizer.
raeckte om hals: stierf.
uit quam kijcken: uitkwam.
890 *staet:* staat, rijk.
wacht, bewaking.
891 *staetbehoeders:* beschermers van den staat. „Waar Fonterius hierop zinspeelt is mij niet duidelijk. Noch de Latijnsche benamingen van *proconsul* of *legatus*, noch de Nederduitsche van *stedehouder*, kan zelfs in de verte beschouwd worden als synoniem met dien van *staetbehoeder*." (Van Lennep).

FRONTO.

Zoo let voorzichtiger op dees doortrapte broeders.

FONTEIUS.

Zy sproten alle beide uit koningklijcken stam.

FRONTO.

Gestooten uit het rijck, dat lang een ende nam.

FONTEIUS.

De Batavier ontzietze, en eertze, als 'd eerste vorsten.

FRONTO.

Die heilgen Julius het hooft niet bieden dorsten.

FONTEIUS.

Zy traden in verbont door eerelijck verdragh.

FRONTO.

Maer staen verplicht aen 't rijck, en keizerlijck gezagh.

FONTEIUS.

Als medebroeders, en getrouwe bontgenooten.

FRONTO.

Ghy moetze intoomen in hun hoofden, niet verstooten.

FONTEIUS.

Ten minste met een' schijn, verschoonbaer by 't gemeen.

FRONTO.

Zy treden u, ontziet ghy hen op 't hart te treên.

892 *broeders:* Julius en Nikolaes.
893 *sproten:* kwamen voort.
896 *Julius:* Julius Cesar.
901 *met een' schijn:* op een bedriegelijke wijze.
verschoonbaer: verdedigbaar.
bij 't gemeen: bij het volk.
902 *treden u:* zullen u op 't hart treden.

FONTEIUS.

Op welck een wijze zou dit volck zoo verre komen,
Een stuck bestaen, te stout om slechts te dorven droomen?

FRONTO.

Gebruick uw zinnen. 'k geef uw wijsheit dit te raen.

FONTEIUS.

Het lustme uit uwen mont te hooren en verstaen
Op welcke middelen de Batavier zijn zinnen
Zou spitzen; hoe en waer het schellemstuck beginnen.

FRONTO.

Waer ick verdruckt, als zy, en vyant van het rijck,
En hun in adeldom en stam en staet gelijck,
'k Wou glimpigh, onder schijn van 't offren aen de goden,
's Lants grooten en de braefste op d' offermaeltijt nooden,
In 't Godtgewijde bosch, en [als by maneschijn
De midnacht opquam, na het brassen, en de wijn,
In 't brein gesteigert, moedt en rustigheit verweckte,
Eer iemant slaeperigh de leden nederstreckte.]

een stuck bestaen: iets durven wagen.
stout: vermetel.
dorven: durven.
zinnen: verstand.
lustme: behaagt me.
verstaen: begrijpen.
waer ick: zou ik zijn.
verdruckt: onderdrukt.
staet: positie.
glimpigh: handig.
schijn: voorwendsel.
braefste: dappersten.
nooden: uitnoodigen.
de midnacht opquam: het middernacht werd.
gesteigert: gestegen.

De deught ophaelen van 't Batavische geslacht,
En d' oude vryheit, door 't Romainsch gewelt verkracht.
Hoe adeldom en volck, berooft en uitgezopen,
Nu slavende onder 't juck, geen' aêmtoght durven hoopen:
Hoe jeught en ouderdom geketent wort vervoert.
'k Wou hier op klampen hoe de twist al 't rijck beroert,
De keurebenden, aen 't verloopen, velt verliezen,
En, wrockende onderling, uit wraeckzucht zijde kiezen,
Verlangende elck met smart naer een doorluchtigh hooft,
Dat haer bezolding van alle achterstel belooft.
Hoe zou de Batavier, geneight zijn' smaet te wreecken,
Toeluistren, en, verhit van wraeck, het hooft opsteecken,
En roepen: het is tijt den hals t' ontslaen van dwangk.
Het bosch zou galmen, op den vloeck en wapen-klangk
Der gasten, die aldus hun vloeckverwantschap slooten.
Dan Kennemaer, Westvries, en Waterlants genooten,

917 *ophaelen:* herinneren aan.
919 *uitgezopen:* uitgezogen.
922 *op klampen:* aan toevoegen.
al 't rijck: geheel het rijk.
924 *wrockende:* twistende.
925 *doorluchtigh:* verheven.
926 *bezolding van achterstel:* betaling van achterstallige soldij.
927 *geneight:* verlangend.
929 *ontslaen:* ontdoen.
931 *vloeckverwantschap:* verbond.

Dan Tonger, Triersman, Gal en Britten, over zee,
Gemaent het luie zwaert te rucken uit de schee.
Den Duitschen hoefde men geen hart in 't lijf te spreecken.
Het zoume aen toeval van hulptroepen niet ontbreecken:
En zoo men 't Roomsch gewelt op onze zijde kreegh;
'k Wou Maes en Wael en Rijn afloopen met een veegh,
En overweldigen uw burghten en kasteelen.
Waer zege is loopt elck toe, om diep in roof te deelen.

FONTEIUS.

Geen keurebende zou zoo reuckloos ommeslaen,
Uit angst van 's keizers toorne op haeren hals te laên.

FRONTO.

Men most op 's keizers naem de wapens eerst aenvaerden,
En, in de schaduw van Vespaziaens standaerden,
Het oorlogh voeren, niet als vyanden van 't rijck,
Maer tot beslechting van den smaet en 't ongelijck

933 *Tonger:* uit Tongeren.
Triersman: uit Trier.
Gal: Galliër.
934 *Gemaent:* opgewekt.
luie: omdat het zoo lang in de scheede gebleven was.
935 *geen hart in 't lijf:* geen hart onder den riem.
936 *toeval:* toetreding.
937 *zoo:* als.
Roomsch: Romeinsch.
938 *met een veegh:* in één tocht.
940 *diep:* flink.
941 *reuckloos:* roekeloos.
943 Het is waar dat Civilis later, pretendeerende Vespasianus te steunen, de wapens opvat. Het drama speelt zich echter af onder Nero's regeering. Fronto voorspelt hier dus de toekomst. Het is eigenaardig dat Vondel dit motief dikwijls gebruikt, zooals in Lucifer.
946 *beslechting:* verbetering, vereffening.
ongelijck: onrecht.

Geleden by het volck, van die hunn' eedt verzaeckten.
Zoo ging men best vermomt, tot datwe schrap geraeckten.

FONTEIUS.

Gevaerlijck waer het, zoo de vyant dit verstont.
Ghy wijst den wegh, en geeft hem d' uitkomste in den mont.
Ick vind geraeden met den krijghsraet raet te pleegen,
En zulck een staetbelang voorzichtigh t' overweegen.

FRONTO.

En zoo de krijghsraet eer de zachtste zijde hiel:
Ghy most besluiten, 't viel dan echter uit hoe 't viel.
De majesteit kan u hier over niet bezwaeren:
Naerdien uw strengheit hem in eere wil bewaeren.

FONTEIUS.

Laet flux den krijghsraet hier verschijnen, en terwijl
Wy ons beraeden, ga verneem eens in der yl
Wat maeren ons de spiên aenbrengen met den morgen.
Wie 's vorsten staet bewaeckt, dient nacht en dagh te zorgen.

947 *bij:* door.
949 *verstont:* inzag.
953 *eer:* liever.
de zachtste zijde hield: tot zachtheid geneigd was.
955 *bezwaeren:* ter verantwoording.
956 *naerdien:* aangezien.
in eere wil bewaeren: zijn naam hooghouden.
959 *maeren:* berichten.

FONTEIUS. KRIJGHSRAET.

FONTEIUS.

Gestrenge krijghsraet, nu voorzichtigh opgepast.

KRIJGHSRAET.

Gebie wat u belieft: wy volgen uwen last.

FONTEIUS.

Men vreest een' opstant van Batavische Barbaren.

KRIJGHSRAET.

Misschien een' droom, gegront op uitgestroide maeren.

FONTEIUS.

Geen' droom, maer boosheit, daer de tijt van zwanger gaet.

KRIJGHSRAET.

Een onvoldraege vrucht, en vondeling op sraet.

FONTEIUS.

Te kennen aen het kroost, dat zweemt naer zijnen vader.

KRIJGHSRAET.

Die most een booswicht zijn, en rijxpest, en verraeder.

FONTEIUS.

Een lantverraeder, en een booswicht in den aert.

KRIJGHSRAET.

Dat zal eerst blijcken, als de misdraght is gebaert.

962 *last:* bevel.
965 *van zwanger gaet:* in de lucht ligt.
966 het beeld wordt voortgezet, *„vondeling op straet":* onbekend van oorsprong.
967 *zweemt:* lijkt.
968 *rijxpest:* opstandeling.
970 *misdraght:* zie vs. 966.

FONTEIUS.

Dan waer de rijxpest al tot ons bederf geboren.

KRIJGHSRAET.

Zoo woudtghe 't basterkint in zijn geboorte smooren.

FONTEIUS.

Met reden, eer die smet de lucht alom bederf.

KRIJGHSRAET.

Bewimpel niet, maer geef de zaeck haar' naem en verf.

FONTEIUS.

Verschrickt niet eens, maer let op beide dees gebroeders.

KRIJGHSRAET.

Twee pylers van het hof, rechtschape rijxbehoeders.

FONTEIUS.

Voorheene, maer nu gansch verbastert van hun bloet.

KRIJGHSRAET.

Zy houden ampteloos een burgerlijcken voet.

FONTEIUS.

Zy houden zich bedeckt, dat kan uw oogh misleiden.

KRIJGHSRAET.

De daet leert vroomen en verraeders onderscheiden.

971 *bederf:* ondergang.
974 *bewimpel niet:* draai er niet om heen.
verf: kleur.
978 *zij houden:* leven.
ampteloos een burgerlijcken voet: als ambtelooze burgers.
979 *bedeckt:* verscholen, in schijn kalm.
980 *vroomen:* braven.

FONTEIUS.

De Katten vingen op hunn' winck dien heirtoght aen.

KRIJGHSRAET.

Nu leggenze in den gront, om nimmer op te staen.

FONTEIUS.

Zy leggen niet zoo vlack, of kunnen weêr verrijzen.

KRIJGHSRAET.

Men recht op geen vermoên, maer klaerheit en bewijzen.

FONTEIUS.

Men magh op staetbelang oock rechten op vermoên.

KRIJGHSRAET.

En als vermoeden dwaelt, hoe raeckt men aen den zoen?

FONTEIUS.

Geen stedehouder staet aen stijl van recht gebonden.

KRIJGHSRAET.

Ghy woudt dan vonnissen op ongewisse gronden?

FONTEIUS.

Wanneer de staet in last beraet noch uitstel lijdt.

981 *winck:* wenk.
982 *leggenze in den gront:* zijn verslagen.
983 *leggen niet zoo vlack:* zijn niet zoo geheel en al verslagen.
984 *recht:* spreekt recht.
985 *op staetbelang:* terwille van het staatsbelang.
986 *dwaelt:* zich vergist.
hoe raeckt men aen den zoen: hoe komt het weer in orde.
988 *ongewisse:* onzekere.
989 *in last:* in gevaar.

KRIJGHSRAET.

Zoo waertghe in Asie den hals op aenklaght quijt.

FONTEIUS.

Sereen misverfde my met valsche lasteringen.

KRIJGHSRAET.

Zoo wacht u valsch naer een' betighten hals te dingen.

FONTEIUS.

Het hof ontsloeghme van eene opgedichte schult.

KRIJGHSRAET.

Dat leere u hoe ghy nu Baethouders vieren zult.

FONTEIUS.

De Rijnwacht is ons op een nieu te hoogh bevolen.

KRIJGHSRAET.

Oock 't heiligh recht, dat magh in schemerlicht niet doolen.

FONTEIUS.

De naelt van 't staetkompas wel uit haer streeck verdwaelt.

990 Het schijnt dat Fonteius Capito in Azië iets dergelijks gedaan moet hebben. „Onder den landvoogd Florus in Judea maakte zich een zekere Capito schuldig aan gruwelijke slachting van onschuldige Joden. Of deze dezelfde was als Fonteius durf ik niet beslissen." (v. Lennep).

991 *misverfde:* belasterde.

992 *wacht u:* wacht u er voor.
betighten: beschuldigden.
te dingen: uw handen uit te strekken. De krijghsraet bedoelt, dat hij, die zelf eens valsch beschuldigd is, zelf op moet passen zonder eenigen grond iemand te veroordeelen.

993 *opgedichte:* hen toegedichte.

994 *Baethouders:* Batavieren.
vieren: behandelen.

995 *op een nieuw:* opnieuw.
te hoogh bevolen: op het hart gedrukt er goed voor te zorgen.

996 *doolen:* dwalen.

KRIJGHSRAET.

Zoo volgh een vaste star, en geene waelbre naelt.

FONTEIUS.

'k Zal uit 's verdachten mont eerst zien bewijs te trecken,
En letten of 't verraet niet ergens uit wil lecken.

KRIJGHSRAET.

Ghy tast groothartigen, en forsse leeuwen aen,
En durft ontijdigh een verziende stuck bestaen.

FONTEIUS.

'k Beken zy schijnen tot geen slecht bewint geboren,
En Hanniballen, en doordringende Sertoren,
Om 't rijck te dompelen in 't uiterste gevaer.
Zy neemen wacker alle omstandigheden waer,
En rijxgebreken, om in 't endt met heele vlieten,
Van oproerzucht gezwint naer 't evel toe te schieten,
Daer 't lichaem van het rijck de doot aen sterven zou.

KRIJGHSRAET.

Het gansche rijck gewaeght van hun beproefde trou.

998 „Het schijnt, dat aan dien krijgsraad de kracht der magneetnaald reeds bekend was." (v. Lennep).
1001 *groothartigen:* trotsche.
tast aen: valt aan.
1002 *ontijdigh:* terwijl het nog geen tijd is.
1004 *Hanniballen en doordringende Sertoren:* „deze worden hier genoemd, omdat Civilis zich bij hen geleek, beiden, als hij blind aan 't eene oog, en, als hij, den Romein vijandig." (v. Lennep).
1006 *wacker:* scherpzinnig.
1007 *in 't endt:* ten slotte.
vlieten: stroomen.
1008 *evel:* kwaad.
1010 *gewaeght:* spreekt luid van.
verongelijckte: miskent ge.

Verongelijcktghe hen, ghy quetst Koriolanen,
Niet licht te heelen dan door moederlijcke traenen.

FONTEIUS.

Koriolaen ontfing van Volscen onderstant.

KRIJGHSRAET.

Wat volcken vliegen niet, als valcken, van hun hant?
Hun wrock zal nimmermeer dat ongelijck verzwelgen.
De Gal, de Brit, de Duitsch, de Bataviers, de Belgen,
De Kennemaer, en Vries, zelfs keurebenden zien
Op hunnen voorgangk, om u 't hooft in 't velt te biên.

FONTEIUS.

Wy moeten schrap staen, eer d' aenhangers schrap geraecken,
Een Argus slaghten, en met duizent oogen waecken.

KRIJGHSRAET.

Een schalcke loock met list alle Argus oogen toe,
En vryde met zijn zwaert de schoone melleckkoe,
Die tot den buick toe tradt in vette klaverweide.

FONTEIUS.

Men mompelt hoe een zwarm noch korts by Welda schreide.
Om een doorluchtigh hooft, dat hen verlossen kon.

1015 *nimmermeer:* nooit.
ongelijck: onrechtvaardige behandeling.
1017 *Keurbenden:* Romeinsche soldaten.
zien op hunnen voortgangk: doen wat zij doen.
1019 *schrap geraecken:* vasten voet verkrijgen.
1021 *schalcke:* slimmerd, Mercurius.
1022 *melleckkoe:* Iö.
1024 *Welda:* Vellede, waarzegster.
1025 *doorluchtigh:* verheven.

Zy zwermden vroegh om 't huis der broedren, eer de zon
De kim zagh, om met kracht den optoght uit te zetten.

KRIJGHSRAET.

De broeders sloegenze af, en wouden 't niet beletten

FONTEIUS.

Niet zelfs, maer door een laegh Baethouwers aen den stroom.

KRIJGHSRAET.

Dat 's buiten hen. wie houdt baldadigen in toom?

FONTEIUS.

Een lantvooght, die niet schroomt het lant van schuim te vaegen.

KRIJGHSRAET.

Wie vyanden verweckt, bezaeit het lant met plaegen.

FONTEIUS.

Wat schaedt 's volx vyantschap, wanneer de schrick het treft?

1026 Hier vertelt Fonteius de gebeurtenissen in het eerste bedrijf. „Fonteius haspelt hier, om een beteren glimp aan zijn beschuldiging te geven, tijden en gebeurtenissen door een, en brengt een bezoek, door ontevredenen aan Velleda gebracht, in verband met de klachten, waarmede de *Rey* — zie vs. 201 vlg. — de *Gebroeders* is komen bestormen." (v. Lennep).

1027 *den optoght uit te zetten:* verhinderen dat de aangewerfden werden meegevoerd.

1029 *Niet zelfs:* niet zelf. Zij wilden niet zelf beletten dat de aangewerfden werden meegevoerd maar door een laegh (waarvan Fronto spreekt in vs. 688) Baethouwers, die bij de rivier een aanval deden.

1030 *Dat's buiten hen:* Dat gaat buiten hen om.

1031 *schroomt:* aarzelt.

KRIJGHSRAET.

En als het volck een hooft op een rondas verheft;
Dan kan al 't Roomschē rijck 's volx vyantschap niet paeien.

FONTEIUS.

En hierom wil ick 't gras hun onder 't lijf weghmaeien.

KRIJGHSRAET.

Uit elcken druppel bloets verrijst een ander hooft,
Een vlam van Hydra, traegh gebluscht, en uitgedooft.

FONTEIUS.

'k Ontzie noch Burgerhart noch Julius te daegen,
Te dreigen, zooze niet antwoorden op ons vraegen.

KRIJGHSRAET.

Rechtvaerdigheit is stout, en trots, gelijck een leeu

FONTEIUS.

Ontbeertze klaeu en tant, wat baet een loos geschreeu?
Men kan den brullenden de scherpe nagels korten.

KRIJGHSRAET.

August ontzagh het bloet van Cinne zelf te storten,

1034 de Germanen hieven den gekozen hoofdman op het schild.
1035 *Roomsche:* Romeinsche.
paeien: doen ophouden.
1038 *Hydra:* gifspuwende waterslang, met vele koppen door Hercules met hulp van zijn vriend Iolaus gedood. Voor elk afgeslagen hoofd groeiden een paar nieuwe aan. Hercules schroeide de wonden meteen dicht.
1041 Het is eigenaardig, dat in dit tooneel het lijkt alsof de krijghsraet een paar onschuldigen zit te verdedigen, terwijl Fonteius, de onrechtvaardige is, die hen coûte que coûte aan de galg wil brengen. Wij hebben echter reeds in het eerste bedrijf gemerkt dat de *Batavische Gebroeders* niet zulke trouwe onderdanen zijn als de krijghsraet wel denkt.
stout: vermetel.

Die 't rijck wou schocken, en hem stil naer 't leven stont

FONTEIUS.

Augustus handelde gelijck hy raedtzaem vont:
Nu heerscht hier Nero, van geen mindren te berechten.

KRIJGHSRAET.

Een pleit beginnen valt gemacklijck, maer beslechten
Van staetoneffenheit, daer is veel moeite aen vast.

FONTEIUS.

's Rechts uitspraeck hangt aen ons, gewettight om dien last
T'aenvaerden, en ten dienst des keizers uit te voeren.

KRIJGHSRAET.

Zie toe, ghy terght een volck, in veenen en in moeren,
Als vorschen, tot den hals gedoocken, en gewoon
Te huppelen op 't lant en over groene zoôn.
Het gaet dan onder, en dan boven water heenen.
De grooten worden oock gebeten van de kleenen.
De veltmuis terght den leeu, van wraeckzucht razend dol.
Zy bijt hem fel in 't been, en sluipt weêr in haer hol.

schocken: revolutie maken.
stil: hiemelijk.
van: door.
berechten: vonnissen.
beslechten: uit den weg ruimen.
staetsoneffenheit: moeilijkheid in het bestuur.
hangt aen ons: staat aan ons.
moeren: moerassen.
vorschen: kikkers.
van: door.
terght: doet schade.

Laet geen pluimstrijcker uw voorzightigh oogh verblinden.
Ghy zoeckt den voetstap, maer zult haest den leeusklaeu vinden.

FONTEIUS.

Vertreckt, en daeghtze hier ten hove op staenden voet.
Een staetbelang als dit eischt kort beraet en spoet.

JULIUS. BURGERHART. FONTEIUS.

JULIUS.

Heer stedehouder, die Barbaren kunt betoomen,
Ter goeder ure wy u hier verwellekomen.

BURGERHART.

En wenschen dat uw komst tot rust des rijx gedy.

FONTEIUS.

Hoe komt uw wellekomst zoo traegh en spaede by?

JULIUS.

Wy durven ons op straet noch zien noch hooren laeten.

FONTEIUS.

Wel hoe? wat hindert u? het zijn des heeren straeten.

BURGERHART.

Met reden: het gebruick staet ieder even schoon.

1059 *pluimstrijcker:* vleier (Fronto).
1061 *daeghtze:* ontbiedt ze.
1063 *betoomen:* bedwingen.
1064 *ter goede ure:* op een goed oogenblik.
1065 *gedy:* blijft bestaan.
1066 *spaede:* laat.
1069 *schoon:* vrij.

FONTEIUS.

Wie heeft u 't vry gebruick der straeten dan verboôn?

JULIUS.

De schroomte voor een' hoop ontstelde en dolle wijven.

FONTEIUS.

Een weereloos geslacht, dat luttel kan bedrijven.

BURGERHART.

Zy zoecken midlerwijl by mannen troost en raet.

FONTEIUS.

Het weigren stont u vry, in zulck een ongelaet.

JULIUS.

Men kan hun ongelaet met weigeren niet paeien.

FONTEIUS.

Geen mannen laeten zich van wijven overkraeien,

BURGERHART.

Wy schroomen achterdocht te geven aen het hof.

FONTEIUS.

Hoe geeft dan 't lantgerucht ons achterdenckens stof?

JULIUS.

Gerucht is waer of valsch, en kan geen braven krencken.

1071 *schroomde:* vrees.
1072 *luttel:* weinig.
bedrijven: uitrichten.
1073 *midlerwijl:* intusschen.
1074 *ongelaet:* slechte, onbetamelijke houding.
1076 *overschraeien:* overschreeuwen.
1078 *achterdenckens stof:* reden tot achterdocht.
1079 *krencken:* schade doen.

FONTEIUS.

Hoe komtghe dan verdacht? wie voedt dit achterdencken?

BURGERHART.

Een losse lastertong kan achterdencken voên.

FONTEIUS.

Men schept uit tekenen by wijlen quaet vermoên.

JULIUS.

Wat quaet vermoeden kan met reden op u hechten?

FONTEIUS.

Dat vraeght u zelven, die u zelven kunt berechten.

BURGERHART.

Wy leven veiligh, niet bewust van eenigh quaet.

FONTEIUS.

Hoe vreest men dan eer lang voor opstant in den staet?

JULIUS.

Berecht u zelven nu, en antwoort op uw vragen.

FONTEIUS.

Men hoorde vrouwen van een hooft op straet gewaegen.

BURGERHART.

Wat smijt het ongedult van 't vrouwevolck niet uit?

1083 *met reden:* redelijkerwijze.
kan op u hechten: kan vat op u hebben.
1084 *berechten:* beoordeelen.
1087 *Berecht u zelven:* beoordeel nu uzelf, zoek in hun eigen hart naar een oplossing. Het antwoord is eenigszins ironisch.
1088 *hooft:* hoofdman (van den opstand).
gewaegen: spreken.
1089 *ongedeelt:* wrevel.

FONTEIUS.

Een laegh Baethouwers zette op 't rijxschip aen om buit.

JULIUS.

Zegh vyanden, gewoon op vrybuit uit te loopen.

FONTEIUS.

De Katten laegen reede, om dit gewest te stroopen.

BURGERHART.

Nu leggenze gestroopt door uw voorzichtigheit.

FONTEIUS.

Waerom hebt ghy den vorst uw' outsten zoon ontzeit?

BURGERHART.

Hy was, een wijl geleên, den Rijnstroom op getogen.

FONTEIUS.

Waerom verzontghe hem, zoo verre uit vaders oogen?

BURGERHART.

Om elders strenger by uitheemschen op te voên.

FONTEIUS.

Waer steeckt uw gemaelin? kon zy haer reis niet spoên?

BURGERHART.

'k Geloof zy staet gereet, en op het wederkeeren.

1090 *laegh:* troep in hinderlaag.
zette op 't rijxschip aen: viel aan.
1091 *gewoon:* gevend.
uit te loopen: uit te gaan.
1092 *stroopen:* plunderen.
1093 *gestroopt:* van hun huid ontdaan.
1095 *op getogen:* opgereisd.

FONTEIUS.

Waer steeckt uw zusters zoon? kan zy dat pant ontbeeren?

JULIUS.

De moeder wenscht dat hy magh leeren 't geen hem past.

FONTEIUS.

Zoo zent menze al van kant, terwijl het oproer wast.

BURGERHART.

De stedehouder most ons geen verraet opdichten.

FONTEIUS.

Ick toon d'omstandigheên, die kunnen 't oogh verlichten.

JULIUS.

Al beuzelmaeren, niet beziens noch hoorens waert.

FONTEIUS.

Uit menige encklen wort een groote schult vergaêrt.

BURGERHART.

Nu reken vry: wy staen bereit die schult te boeten.
Wat onbescheit is dit? wat zal ons nu gemoeten?

FONTEIUS.

Vergelding naer het werck, dat ghy gerockent hebt.

1104 *opdichten:* aanwrijven.
1105 *beuzel maeren:* praatjes.
niet beziens noch hoorens waert: niet waard om aan te hooren.
1106 *vergaêrt:* gedistilleerd.
1108 *Wat onbescheit is dit:* „aan de treurspelen van Vondel ontbreken alle aanwijzingen van wat er voorvalt. Uit de vraag van Burgerhart, die verwondering te kennen geeft om iets dat hem onverwachts overkomt, en uit het antwoord van Fonteius schijnt te moeten worden opgemaakt, dat deze laatste hier een wenk aan zijn krijgsknechten gegeven heeft, om zich van de gebroeders te verzekeren." (v. Lennep).
gemoeten: overkomen.
1109 *gerockent:* aangericht.

JULIUS.

Geen van ons beide heeft in 't pressen zich gerept.

FONTEIUS.

Wie zette heden noch Outleger overende?

BURGERHART.

Een weereloze schaer, gedompelt in elende.

FONTEIUS.

Waer zochtze heul en hulp, van alle ontzagh berooft?

JULIUS.

Ick sloegh het af, en klonck haer fors de deur voor 't hooft,
Toen geene reden het geraes ter neêr kon zetten.

FONTEIUS.

Ghy wist oproerigh brein te scherpen en te wetten,
Geboodt haer stil te staen, tot een gewenschte tijt,
Op hoop van haest te zien eene uitkomste in dien strijt.

BURGERHART.

Wat my belangt, ick heb de vrouwen noit gesprocken.

FONTEIUS.

Ghy hielt u achter, en in schaduwe gedoken,
En zaeght het door een spleet met koele zinnen aen.

1110 *in 't pressen zich gerept:* zich bij het pressen verzet.
1111 *overende:* in rep en roer.
1113 *heul:* steun.
ontzagh: eerbied.
1114 *klonck voor 't hooft:* sloeg voor de neus dicht.
1115 *reden:* verstandige woorden.
neêr kon zetten: kon doen bedaren.
1116 *scherpen en te wetten:* aan te wakkeren.
1117 *stil te staen:* zich kalm te houden, op te houden.
haest: weldra.
1119 *noit:* niet.
1120 *hielt u achter:* hield u verborgen.

JULIUS.

Het pressen is gerust en vredigh toegegaen.

FONTEIUS.

Dat tuighde d' oever, toen de vrouwen oorlof namen,
En van scheltwoorden schier tot slaen en vechten quamen.
Men zagh een' toeloop van maetroozen, in hunn' schick,
Met dreigende oogen 's rijx trouwanten, blick op blick,
Begrimmen van ter zy. wat dorstenze niet mompelen
Van opstant, en gewelt, en wraeck, en over-rompelen?
Men las uw naemen, met den voet in 't zant gemaelt.
De vlagh der vryheit vloogh. wat wert niet opgehaelt
Van lang beschimmelde en gesletene ongelijcken!
Hoe Duitschen noit het zeil voor Rome wouden strijcken,
En liever sterven dan hun vryheit zien verminckt.
Hoe dunckt u dat die klanck in Cezars ooren klinckt?
Wort op dees moorttrompet zijn' arent aen-gegreepen,

gerust: rustig.
toegegaen: verloopen.
tuighde: was getuige.
oorlof: afscheid.
schier: bijna.
gemaelt: geschreven.
opgehaelt: herinnerd aan.
gesletene: lang vergeten.
ongelijcken: onrechtvaardige behandelingen.
't zeil strijcken: de vlag strijken.
Cezars: 's keizers.
aengegreepen: aangevallen.

Zoo zienwe Neroos bijl op onzen hals gesleepen;
Dies dringt de hooge noot te stoppen zulck een wel
Van oproer, eerze tot een oorloghspringvloet zwell'

BURGERHART.

Uw krijghsliên treên den buick des Bataviers te bersten.
Die vrygeboornen dit met bloet ten halze uitpersten
Bestelden stof hier toe: noch durftghe vuil en valsch
's Volx billijck ongedult ons schuiven op den hals.
Zagh Julius eens op, wiens standerden wy dienden,
Als bontgenooten, en gebroeders, en rijxvrienden,
En leden van het rijck, naer inhoudt van 't verbont,
Gesloten zonder dwangk op Nederduitschen gront,
Hoe zou hy Capito van toorne in 't aenzicht spuwen,
Met eenen hem den dolck, tot aen 't gevest toe, duwen
In zijn moordadigh hart, schuimbeckende en verwoet!
Maer verft uw' moortklaeu vry in 't koningklijcke bloet,
En laet het in den stroom van dezen oever leken;
Latijnsche pennen en kronijcken zullen spreecken
Van 't schendigh ongelijck Baethouwers aengedaen,
En leeren d' afkomst streng, na menige eeuwen, staen
Op d'oude vryheit, met 's Baethouwers hals verdaedight.

zoo: dan.
ongedult: wrevel, woede.
Julius: Julius Cesar.
met eenen: met één stoot.
leken: lekken.
Latijnsche pennen: Romeinsche historici.
schendigh: misdadig.
ongelijck: onrechtvaardige behandeling.
afkomst: nageslacht.
Baethouwer: Batavier.
verdaedight: verdedigd.

Vaer voort. wy smeecken niet dat ghy ons
begenaedight.
Een stedehouder streeft den meester stout voorby,
En sterckt, op 's meesters naem, een nieuwe
dwingelandy.
O grijze dwinglant, is het u alree vergeeten
Hoe ghy in Asie betight wiert uitgekreeten
Voor een' verraeder van het keizerlijcke hof?
En luttel scheelde 't dat de bijl uw' hals niet trof.
Doch toef: indien Aquijn en Valens schrap
geraecken,
Uw knockelkraegh moght wel voor 't scherpe
lemmer kraecken.

FONTEIUS.

Ghy raest, genoeght u met voorheene ontfangene
eer.

BURGERHART.

Dat Rome, als kokers van zijn pijlen en geweer,
Ons bezighde, dus lang op toghten afgesleeten,
Wort zulck een eergenot Baethouweren verweeten?
Gewis een avrechtze eer, indien menze ommekeert.
Het rijck heeft over al door hen getriomfeert.
Zy werden voor een lidt van 't Roomsche rijck
gehouden,
Oock voor 't voornaemste, daer uw vorsten op
betrouden.

1157 Versta: is erger dan zijn meester (Nero).
1160 Hier zinspeelt Civilis op de geschiedenis in Palestina (vs. 990).
1162 *luttel:* weinig.
1163 *Indien Aquyn en Valens schrap geraken:* Cornelius Aquinius en Julius Valens hebben Capito later doen vermoorden. Civilis fungeert hier als profeet evenals Fonrto even te voren in vs. 944.
1164 *knockelkraegh:* hals.
1165 *genoeght u:* vergenoegt u.
1166 *geweer:* wapen.
1167 *bezighde:* gebruikte.
1168 *eergenot:* het genieten van eer.
1171 *Roomsche:* Romeinsche.

Britanje wert door hen gebreidelt over zee.
Wat opstont bonden zy het slaghzwaert in de schee.
Augustus Nero weet, en moet hun heuscheit dancken,
Dat hy Italie van Batoos brave rancken
Te leen hiel, toen het treurde, en stont tot haer gebodt,
Gelijck een heilige eick, van zijne kroon geknot.
De Roomsche majesteit, die hun getrouheit kende,
Sliep veiligh op de wacht van hunne lijfschut bende.
Zy stonden onder geen' Romain, een wolfs gebroet,
Maer onder oversten, gekoren uit hun bloet.
Op zulck een voorwaerde, oock geene andre als deze, zwoeren
Zy arenstanderden, om toghten uit te voeren.
Nu roep: genoeght u met voorheene ontfangene eer.

FONTEIUS.

Aen stoffery gebrack 't uw lantsliên nimmermeer.
Maer roemt uit alle uw maght: ghy kunt met ydel roemen,
Met geen momaenzicht dit vermommen noch verbloemen.

1173 *gebreidelt:* bedwongen.
1174 Versta: ook opstanden werden door hen onderdrukt.
1175 „Nero had namelijk zijn kroon vooral te danken gehad aan de Pretorianen of lijfwachten, die grootendeels uit Germanen — waaronder niet weinige Batavieren — bestonden." (v. Lennep).
1176 *brave:* dappere.
rancken: afstammelingen.
1177 *te leen hiel:* in leen kreeg.
het: Italië n.l.
tot haer gebodt: hen ter dispositie.
1181 *wolfs gebroet:* zinspeelt op de sage van Romulus en Remus.
1182 *gekozen:* gekozen.
bloet: stam.
1186 *stoffery:* pocherij.
nimmermeer: nooit.
1187 *momaenzicht:* masker.

Vertreckt: wy moeten kort en tijdigh ons beraên.
De krijghsraet komt. ghy zult tot hun genade staen.

KRIJGHSRAET. FONTEIUS.

KRIJGHSRAET.

Hoe achterhaelde uw vaert de ridders onder 't rennen?

FONTEIUS.

Zy luistren nergens naer, noch zwichten. stout ontkennen
Is d'eerste regel der beschuldighden in recht.

KRIJGHSRAET.

Wie tegens zijne schim en eige schaduw vecht,
En worstelt, recht niet uit dan zich vergeefs te matten.
Aen wezenloosheit vint de gaeuste vuist geen vatten.
Heer stedehouder, staet het onderzoecken vry,
Zoo staroogh scherper op dees logenschildery.
Laet geen pluimstrijcker uw voorzichtigh oogh verblinden.
Geen zellefstandigheit is in een' galm te vinden.
Batavischen zijn niet miszegent van verstant,

1191 „In dezen regel wordt het gesprek, door Fonteius met de gebroeders gevoerd, vergeleken bij een wedloop, waar de behendigheid den prijs in behalen moet. De speling zit vooral in 't woord *achterhalen* dat zoo wel gebezigd wordt waar 't een harddraverij geldt, als in den zin van „(iemand) met zijn eigen woorden van schuld overtuigen." (v. Lennep).

1192 *stout:* vermetel.

1195 *recht niet uit:* bereikt niets anders.
te matten: af te matten.

1196 *aen wezenloosheit:* als er niets is.

1199 *pluimstrijcker:* Fronto.

1200 *galm:* echo (Fronto).

1201 *miszegent:* ontdaan.

Noch min hun heeren, datze, om 't zuchtend vaderlant
Te redden, reuckeloos van opstant durven droomen.
Wie kan een aerentspen in vlught te boven komen,
Zoo hy gefnuickt geen maght in zijne pennen voelt?
Van d' Alpes af, tot daer de zee dit lant bespoelt,
Leght al de Rijn geboort met burgen en kasteelen,
Gestopt met krijghsvolck spits op smooren van krackeelen.
Wie eens durf reppen van een noodigh vloeckgespan,
Verwacht een storting van dryvijftighduizent man
In 't harnas, een gewelt van vijftien keurebenden,
Van voor en achter en ter zijde op zijne lenden.
Gelijck een adelaer een duif grijpt en verslint,
En pluckt, en bijt, en stroit de pluimen in den wint,
Noch lichter most de hoop van een' rebel verflaeuwen,
Zoo Neroos krijghsmaght hem beknelde met haer klaeuwen.

FONTEIUS.

De schrandre Fronto gaf ons grondiger berecht,
Dat nutter dient gesmoort dan klaerder uitgeleght.
Gevange Katten, die wy mede herwaert braghten,
Getuigen hoeze in 't bosch alleen naer opstant wachtten
Van twee gebroederen, lantsheeren, groot van naem.
Wy steunen op die maer, geen valsche logenfaem.

1202 *noch min:* evenmin.
1203 *reuckeloos:* roekeloos.
1205 *gefnuickt:* lamgeslagen.
1206 *leght geboort:* is begrensd, vast gelegd.
1208 *spits op:* bereid tot.
smooren van krackeelen: bedwingen van oproer.
1209 *reppen:* spreken.
vloeckgespan: verbond (dat onwettig is).
1210 *storting in 't harnas:* dat het harnas aangegespt wordt.
dryvijftigduizent: honderdvijftigduizend.
1211 *keurebenden:* legioenen.
1222 *maer:* bericht.

Men had besloten langs den Rijn, en bey de boorden,
In alle vestingen op eenen sprong, te moorden
Al wat Romainsch soudy op Neroos titel treckt.
Jupijn zy eeuwigh danck, die 't gruwelstuck ontdeckt.
Hoe zoudenze dien roof omdeelen, als een' zegen,
En gladt den Roomschen naem van 's Duitschen bodem veegen,
Uit wraecke, om datze lang geslooten in een heck,
Gehindert werden eens te komen in gespreck!
De dochter wort geruckt uit d' armen van de moeder,
De vader van den zoon, de zuster van den broeder.
Men maeckt hun hemel, aerde, en lucht en zee te bang,
En houdt de vrysten van de volcken kort in dwang.
Laet Syrie, Asie, en de rijcken in het oosten,
Van ons ter dienstbaerheit gewent, zich zelven troosten
Te hijgen onder 't juck der koningen: maer ghy
Ontslaet u eens van zulck een snoode slaverny.
't Is tijt naer vryheit en een ope lucht te streven,
Een hantvest van nature aen stom gediert gegeven.
De noot verdaghvaert u, en 't pant van trou en eer.
Hun onderling krackeel bestelt u zelf geweer.
Dus roepenze gereet de banden van hun lyen
Te breecken door gewelt, en lantverraederyen;

1224 *op eenen sprong:* ineens.
1225 *soudy:* soldij.
1227 *omdeelen:* verdeelen.
1228 *Roomschen:* Romeinschen.
1236 *van:* door.
1237 *ghy:* de Batavieren nl. die hier door den mond van Fonteius spreken (1231—1242).
1241 *u:* Batavieren.
1242 *hun:* van de Romeinen.
bestelt u zelf geweer: geeft u het wapen in handen.
1243 *lyen:* lijden.

Dies grijpt met ons by tijts gelegenheit by 't haer.
Of 't wil u gelden. sluit: in uitstel schuilt gevaer.

KRIJGHSRAET.

Men moet dit rijxbelang eerst rechtsgewijs bepleiten.

FONTEIUS.

De staet van 't rijck lijdt last, en d' eer der majesteiten.
Een booswicht kruipt, gelijck een schildtpadt, in zijn schulp.
Geen staetbelaeger zoecke aen wet of hantvest hulp.
Geen stijl van pleiten kan d' oneffenheit beslechten.
De noot eischt staetkrackeel met bijl en kling te rechten,
En straffen voor de vuist, op een waerschijnend blijck.

KRIJGHSRAET.

Zet met het voorbeelt van een halsstraf dit gelijck.

FONTEIUS.

Dus straft Nasike en heer Opimius de Gracchen,
Gebroeders, wrevelaers, die 's raets bewint belachen.
Gestrenge Marius verschoont geen Saturnijn.
Dus miste Lepidus zijn levens zonneschijn

1247 *rechtsgewijs:* naar de regelen van het recht.
1248 *lijdt last:* lijdt schade.
1250 *staetbelaeger:* oproerling.
1251 *beslechten:* uit den weg ruimen.
1252 *rechten:* vonnissen.
1253 *voor de vuist:* met geweld.
waerschijnend blijck: een bewijs, dat waar schijnt te zijn.
1254 Geef hier eens een voorbeeld van in de geschiedenis van het recht.
halsstraf: doodstraf.
1255 *Dus:* zoo.
1256 *wrevelaers:* opstandelingen.

Door Catulus, die van Pompejus wert gesteven:
En Alexander holp Parmeen voorheene om 't leven.
Alle ouden gingen kort met trouweloozen door.
Wy volgen veiligh op het lang geleide spoor,
En willen by hun doot niet winnen noch genieten.
Het lustme 't leven niet in dit verraet te schieten.
Het hof gewaeght alree te Rome van verraên.
Een stedehouder moet op zijne schiltwacht staen,
En zich verdaedigende aen niemants opspraeck keeren.

KRIJGHSRAET.

Gedenck ghy stort het bloet van koningklijcke heeren,
En terght een strijtbaer fors en vry geboren volck.
Hou wacht, en laet de zon der waerheit uit dees wolck
Van twijfelingen met haer' glans te voorschijn komen:
Dan kuntghe tijts genoegh het oproer innetoomen,
En stoppen 't volck den mont met blijcken en bescheit.

FONTEIUS.

Het hof te Rome houdt het oogh op ons beleit.
Indien de wagen van 't gebiet beginn' te hollen,
Wie stilt die paerden? wat alhoofden ziet men rollen,
En wentelen in bloet van vrient noch maegh beklaeght!

1259 *gesteven:* gesteund.
1265 *gewaeght:* dreunt.
1267 *verdaedigende:* verdedigend.
opspraeck: tegenspraak, laster.
keeren: storen.
1268 *Gedenck:* bedenk.
1272 *blijcken:* bewijzen.
1274 *houdt het oogh:* let.
1276 *stilt:* houdt tegen.
1277 *maegh:* bloedverwant.

Hy waeght te veel, die goet en bloet en leven waeght,
En teffens eer en ampt. deze eeu gedooght geen schimpen
Alle oversten, van schrick gedootverft, staen en krimpen,
En sidderen, alleen om 't ruischen van een bladt.
Een heiligh ooghmerck wort licht avrechts opgevat.
De zeeman ziet een' storm opkomen en, aen 't gruwen,
Verkiest een haven, die hy anders wenscht te schuwen.
Maer gins komt Fronto. toeft, en houdt een luttel stant.
Hy heeft een melleckmaeght gevat by zijne hant.

FRONTO. FONTEIUS. KRIJGHSRAET.

FRONTO.

Heer stedehouder, lust u melck, noch versch gemolcken?

FONTEIUS.

'k Versta die tael niet. ghy most dit Latijn vertolcken.

FRONTO.

Bezie dees melckmaeght. let eens op haer aengezicht.

FONTEIUS.

Ick kenze niet, genaeck. dat zy den hoet eerst licht.
Dit schijnt een wacker knaep. in dienst van groote heeren.

1279 *teffens:* tevens.
1280 *gedootverft:* bleek als een doode.
1282 *heiligh:* goed.
ooghmerck: doel.
1284 *schuwen:* vermijden.
1285 *toeft:* blijf hier.
luttel: weinig.
1288 *ghy most dit Latijn vertolcken:* druk u duidelijker uit.
1290 *genaeck:* nader.
1291 *wacker:* flink.

FRONTO.

Dit 's Vechters zoon, een haen vermomt met henneveêren.
Mijn looze spie heeft hem in 't offerwoudt ontdeckt.
Hy zagh hem drincken, daer de klaere springbron leckt,
En ruischt door 't groene gras. dees schiltknaep zat, vol zorgen,
In 't holle popelhout, ter zijde in 't bosch, geborgen.
De moeder Heldewijn, die dit geraeden vont,
Verstack hem, eer de zon op 's aerdtrijx kimmen stont.
Zoo zoeckt dit schalck geslacht zich tegens 't rijck te kanten.
Het past op hoogh gebodt, noch pressers, noch trouwanten.
'k Geloof de jonge schalck weet mede van den moort.
Waeck op: waeck haestigh op. zy leggen ons aen boort.
Al schijnt dit slecht in 't oogh: het melt hun looze streecken.
Laet ick hem me naer Rome opvoeren, tot een teken

1292 *Dit's Vechters zoon, een haen:* „omdat *Vechter* een eigenaardige naam van *haan* is, als *graauwtje* voor ezel, *poes* voor een kat, enz." (v. Lennep).
vermomt met henneveêren: versta: in de kleeren van een vrouw.
1293 *spie:* spion.
1294 *leckt:* stroomt.
1296 *popelhout:* populier.
1298 *Verstack:* verborg.
kimmen: horizon.
1299 *schalck:* listig.
1301 *weet mede van den moort:* is er bij betrokken, weet er van af. Bij wijze van spreken, niet omdat er werkelijk een moord gebeurd is.
1302 *leggen ons aen boort:* belagen ons.
1303 *slecht:* van weinig beteekenis.
melt: brengt aan 't licht.
1304 *me:* mee.
opvoeren: meenemen.

Van onderdaenigheit en gunnen hun dien lof.
Nu Vechter, schroom niet. ga naer binnen in het hof.

FONTEIUS.

Wy staen vast bezigh, en met hoogh verraet beladen.

FRONTO.

Alle uitstel baert gevaer. men moet zich kort beraden.
De maeren komen ons van over zee en zant
Ter ooren. aerde en zee schijnt tegens ons gekant.
De hooftstadt Kolen dreight haere ooren op te steecken,
Zoo Burgerhart zich reppe, en uit den mond durf spreecken.
De Zeeusche eilanden en eilanders over al
Zien overgoten met een zelve groene gal.
De strant, en stroomen, die in zee hun water lozen,
Alle elementen, schuim van schippers en maetroozen,
't Is al vergiftight van dees dootelijcke pest.
Zy schreeuwen al: roy uit, roy uit dat wolvenest.
Zoo d' eerste Brutus zelf zijn eige zoons niet spaerde,
Zijn eigen bloet, dat van 't Romainsche bloet veraerde;
Ontzagh hy d' opspraeck niet, die hem te wachten stont,
Veele eeuwen, als zijn tong den opgespalckten mont
Des lastraers met geen blijck en reden meer kon stoppen;
En zullen wy dit stuck dus strafloos innekroppen?

1307 *vast:* voortdurend.
1311 *Kolen:* Keulen.
1318 *roy uit:* roei uit.
wolvenest: de Romeinen.
1319 *zelf* zelfs.
1320 *veraerde:* ontaardde
1321 *opspraeck:* opzien, verontwaardiging.
1324 *innekroppen:* verkroppen.

Men paeie 't nootrecht kort, en zonder meer geschals.
Vaert voort: vaert rustigh voort, of 't gelt u al den hals.

KRIJGHSRAET.

Het naberou volght snel een' die t' ontijdigh oordeelt,

FRONTO.

Ay suft niet meer. doorgaens sleept een naemhaftigh voorbeelt
Van straf wat onrechts, als een zwarte schaduw, na:
Doch 't oirbaer van den staet vergoet en boet die scha,
Ten dienst van hooft voor hooft, en ieder in 't byzonder.
Wy moeten boven wint, of gaen al teffens onder.

FONTEIUS.

Ick schou hen schuldigh aen gequetste majesteit.
Alle uitstel wort hun kort, in Cezars naem, ontzeit.
Laet eenmael af van ons gedult noch meer te vergen.
Een majesteit quetzuur is teêr, en lijdt geen tergen.

KRIJGHSRAET.

Heer stedehouder, sta uw recht een luttel af:
Ten minste, kan het zijn, zoo maetigh deze straf.

FONTEIUS.

Gaet heene: geeftze keur dat elck zich kort berade.
D' een sterve: d' ander sta te Rome ter genade
Van Nero. Vechter geef den eenen oom 't geley.
Gaet heen: verkuntschapt dit den broedren alle bey.

al: allen.
gelt: kost.
ontijdigh: te snel.
naemhaftigh: belangrijk, dat opzien verwekt.
oirbaer: belang.
boven wint: hen voor zijn.
schou: beschouw.
geef geley: zal meegaan.
verkundschapt: bericht.

REY VAN BATAVISCHE VROUWEN.

O Rijnstroom, die uit Rhetische Alpen,
Als 't sneeujaght smelt,
Uit uwe bronnen neêr komt zwalpen,
Door laeger velt:
Ghy deelt de Duitschen en de Gallen
Met kil en stroom,
Die wijder aengroeit, onder 't vallen
Met vryen toom.
Ghy spoelt langs oevers, burgh en toornen,
En bruischt en boort.
Door strant en duinen met uw hoornen,
En durf gestoort
Het noortsche zeegedroght aenrannen:
Maer waerom spaert
Ghy schuim van wolven en tyrannen,
Dat u bezwaert
Met schattingen en menschetollen?
Het tolvry volck.
Zal flus uw water zien gezwollen
En waterkolck
Van bloet der Bataviersche vroomen.
Ay keert te rugh,
En storm met omgekeerde stroomen
Op Cezars brugh.
Verdrinck die booze burgerplaegen.
Uw stroom kan geen stadthouders draegen.

Tegenzang.

De Nederduitschman, noit verbastert
Van stam en bloet,
En ongemengt, wort schelmsch gelastert

1344 *sneeuwjaght* sneeuw.
1345 *zwalpen:* stroomen.
kil: stroom tusschen hooge oevers, bedding.
1351 *toornen:* torens.
1357 *schuim van wolven:* de Romeinen.
1363 *vroomen:* braven.
1371 *ongemengt:* zuiver.

Van dit gebroet.
Hy hiel zich binnen zijne paelen,
En zocht noit buit
Op 's nabuurs erf en werf te haelen
Door krijghsbesluit:
Maer Rijnlants weide en groene beemden,
Van rou verwelckt,
Gedoogen dat dit schuim der vreemden
Haere uiers melckt.
Het tapt den room af, en het beste:
Wy drincken huy.
De koey, die zich met klaver meste,
Wort traegh en luy.
De zuiveltuin, alom beschadight
In Neroos eeu,
Ontbeert den klaeu, die 't recht verdaedight,
En mist zijn' leeu.
Hy veinst, gelijck in slaep getovert.
Ontwaeckte hy,
En zaegh 't gewelt, dat hem verovert,
In slaverny
Geboeit van ongenoode gasten,
Hoe grimmigh zou hy van zich tasten!

Toezang.

De misdaet van de majesteit
Te quetsen wort op nieu bepleit,
En weder aengebonden
Door stedehouders vonden
In Nederduitschlant, slaef van 't rijck.
Men hoeft voortaen geen breeder blijck.

1379 *gedoogen:* laten toe.
1385 *tuin* is oorspronkelijk omheining. Vgl. Duitsch: Zaun. Nederland werd voorgesteld als een leeuw in een omheining.
1387 *verdaedigt:* verdedigt.
1393 *van:* door.
1394 *van zich tasten:* van zich afslaan met zijn klauwen.
1398 *vonden:* vondsten.
1400 *breeder blijck:* beter bewijs.

HET VIERDE BEDRIJF.

WALBURGH. FONTEIUS. HELDEWIJN.

WALBURGH.

Heer stedehouder, hoe? hoe loopen nu de posten?
Wat hooren wy? hoe dus? zal 't nu ons zoonen kosten?

FONTEIUS.

Vrou Walburgh, neem gedult: uw voorbe komt te spa.
Het vonnis leght gevelt. verzoeck nu geen gena.

WALBURGH.

Niet minder dan gena verzoecken voor die braven,
Twee vrye helden, geen gebore keizers slaven,
Lantsheeren, vorsten, beide uit koningklijck geslacht,
Van lasterstucken, noch verradery verdacht.
Gena verzoeckt men voor misdaedigen, ontaerden
Van deught en vroomheit, die noch goôn noch menschen spaerden,
En kerck en vaderlant ontwijdden. neen voorwaer,
Geen gunst verzoecken wy, noch schroomen halsgevaer.
Gebruick uw strengheit aen uw slaven, naer uw stijlen:
Wy Batavieren zijn uw bondelrecht en bijlen
Niet onderworpen, en ons vorsten allerminst,
Wien 't rijck moet dancken voor zijn zege en overwinst,

1403 *voorbe:* voorspraak.
spa: laat.
1404 *leght:* is.
1412 *schroomen halsgevaer:* zijn bang voor ons leven.
1413 *naer uw stijlen:* op uw manier.
1415 *ons:* onze.
1416 *overwinst:* overwinning.

In oorlogh door beleit der broederen genoten.

FONTEIUS.

Mevrou, wy weeten uit wat stamme uw telgen sproten:
Maer stam noch adel wort in halsrecht aengezien.
Ontschuldigh ons. August gebiet en kan verbiên
Wat hem behaeght: wy staen ten dienst van zijn, behaegen.
Bezwaer uw zoonen niet met ongestuimigh klaegen.
Men schonck uw' Julius noch korts een dootschult quijt.

WALBURGH.

Een schult, hem opgedicht uit bittren wrock en nijdt,
Gelijck men u, niet lang geleên, betichte in 't oosten.

FONTEIUS.

Nu moeder, steur u niet: de hemel wil u troosten.
Wy hebben een' van bey verschoont, op 's krijghraets be,
En 't recht gemaetight, schoon het recht geen uitstel le.
Zoo een van beide voor Augustus zich verdaedigh',
En Neroos uitspraeck hem verschoone en begenadigh';

1419 *halsrecht:* strafrecht, waarbij het om den dood gaat.
1420 *ontschuldigh:* verontschuldig.
August: de keizer.
1422 *bezwaer:* maakt het niet erger voor.
1423 *korts:* kort geleden. Het is eigenaardig dat dit nu pas te berde gebracht wordt.
1424 *opgedicht:* aangewreven.
1425 die geschiedenis in Palestina.
1427 *verschoont:* verzachtende omstandigheden in aanmerking genomen.
1428 *le:* duldde.
1429 *verdaedighen:* verdedigen.

Ghy zult uw' zoon, schep moedt, herstelt zien in zijne eer.

WALBURGH.

Die is hy magtigh met de proef van zijn geweer
Te vryen tegens elck, die hem zijne eer durf vergen.
Zie toe: verhaest u niet. ghy zult den adel tergen,
Dies span geen netten, daer uw voet eerst in verwart.
De duinheer Bruin bemint mijn zoons, gelijck zijn hart.
Die trotse vryheer steunt op zijn Konijnevatters,
Noit slaven onder 't juck. dat zijn oprechte schatters
Van 't pant der vryheit, by Romainen snoot ontwijdt.
Zy kroppen vast hun leedt, doch schelden 't hun niet quijt.
Een duinman waer getroost, al stondt ghy dicht gesloten
Van lijftrouwanten, dy een priem in 't hart te stooten,
En zijn bebloede ziel te mengen met uw bloet.

FONTEIUS.

De reden leert ons dit het moederlijck gemoedt,

1423 *die is maghtigh te vrijen tegens elck:* hij is in staat die tegen iedereen te verdedigen.
met proef van zijn geweer: door geweld van wapenen.
1434 *verhaest:* overhaast.
1435 *dies:* daarom.
1436 *de duinheer Bruin:* Brinio, het hoofd der Kaninefaten, die in de duinen woonden.
1437 *Konijnevatters:* Kaninefaten; verkeerde afleiding.
1439 *by:* door.
1440 *vast:* voortdurend.
1441 *waer:* zou.
1442 *dy:* jou; vgl. Friesch: dou.
1444 *reden:* het redelijk verstand.

Beweeght in dezen schijn met haer beminde zoonen,
Niet toe te rekenen, den ouderdom verschoonen
Is billijck. moeder wy vertrecken in het hof.

HELDEWIJN.

Zoo gunme eerst dat mijn zoon alleen met uw verlof
Zijn moeder, eene weêu, magh bystaen en verquicken

FONTEIUS.

Het is besloten hem den keizer toe te schicken,
Tot eenen schiltknaep of dischschencker in 't pallais.
Hy moet zijn' oom 't geley verleenen op de reis.
Nu onderstut mevrou, uw moeder: wy treên binnen.

WALBURGH.

Hier valt met jammeren by schelmen niet te winnen,
En zich verkleenen geeft uw' hoogen stam geen' lof.

HELDEWIJN.

Vrou moeder, gaenwe. geef den rechter geene stof
Om strenger in 't gerecht zijn wreetheit t' openbaeren.
Ghy kunt mijn' zoon en mijn' heer broeder slechts bezwaeren.

WALBURGH.

Tyrannen, vangt, en spant, en raest, en moort, en prest.
O broedermoorders aert, te Rome in 't wolvenest,

beweeght: ontroerd.
schicken: zenden.
't geley verleenen: begeleiden.
onderstut: steun.
verkleenen: vernederen.
stof: reden.
bezwaeren: schade doen.

Gevoedt van een wolvin, gebroet van vondelingen
En nonnebasterden, die aen de wolfsspeen hingen,
Hoe groeit ghy in 't bederf van al wat adem haelt!
Onze afkomst zette u rijck dit lasterstuck betaelt,
Indien de goden uw verwatenheit niet plaegen.
Dit taeie stoxke kan de krancke leên naeu draegen.
Hoe zwaer valt 's lichaems pack den hoogen ouderdom,
Alree met eenen voet in 't graf, gebuckt en krom.
'k Hoop Vechters wraeck zal eens dit ongelijck beslechten.
Nu dochter leyme voort: hier valt niet uit te rechten.

KRIJGHSRAET. JULIUS. BURGERHART

KRIJGHSRAET.

Doorluchtste vorsten, wien een rijck van Nero past,
Verschoont den krijghsraet toch, gewettight om den last
Des stedehouders (hy gebiet het) uit te voeren.
Al 't Roomsch gebiet gewaeght van oorelogh-rumoeren.
Uw namen mengen zich in 't schricklijck krijghsgeschal
Men gunt u keur wie van u beide sterven zal.
Wie nablijft moet zijn zaeck voor Cezars stoel, verweeren.

1462 *vondelingen en nonnebasterden:* „gelijk men weet, waren Romulus en Remus, volgends de overlevering, zonen van een Vestaalsche maagd (die beweerde door Mars te zijn verkracht) en door een wolvin gevoed." (Van Lennep).
1463 *bederf:* ondergang.
1464 *afkomst:* nakomelingen.
1465 *plaegen:* straffen.
1467 *pack:* last.
1469 *ongelijck:* onrechtvaardige behandeling.
1474 *Roomsch:* Romeinsch.
1475 *uw namen mengen zich:* uw namen worden verbonden aan.
1476 *keur:* keuze.
1477 *verweeren:* verdedigen.

JULIUS.

't Gaet wel: 't gaet wel. verdelght Batavische lantsheeren:
Zy stonden 't Kapitool te Rome lang in 't licht.
Daer heerscht Nymfidius en Tigellijn. elck sticht
Een' vorstelijcken troon op onzer beide lijcken.
Fonteius ziet hier oock een' kerckroof uit te strijcken.
Vaert voort, vaert voort met my. heer broeder, 'k neem verlof,
En wensche u voorspoet, in uw' optoght naer het hof.

BURGERHART.

Hoe nu, heer broeder? laet my d' eerste d' eer bewaren.
Het is geraden u het leven langst te sparen,
Ten dienst van 't vaderlant, en onderdruckte volck.
'k Was lang den doot getroost, en vreesde zwaert noch dolck.

Nymfidius en Tigellijn: „Nymfidius Sabinus en Sofonius Tigellinus waren beiden gunstelingen van Nero. De eerste stond bekend als spion, en had aan dit ambacht zijn benoeming tot hoofdman der Pretorianen te danken. Na Neroos dood hielp hij een samenzwering tegen Galba smeden, met het doel zelf den troon te bemachtigen, doch werd door zijn benden om 't leven gebracht. De gunst, waarin Tigellijn bij Nero stond, had haar oorsprong in 's mans bekwaamheid in 't fokken en dresseeren van paarden. Door den Keizer tot Prefekt en Pretorium aangesteld, was hij, volgends Tacitus, vooral de man die hem tot gruwelen aanhitste, en zou zelfs de beruchte brand van Rome aan zijn inblazingen te wijten zijn geweest. Hij zette aan zijn euveldaden de kroon op door zijn weldoener te verraden en Galbaas partij te omhelzen, na wiens val hij, ter dood veroordeeld, de lang verdiende straf niet ontging. Zie Tac., *Ann.* XV, 72; *Hist.* I. 5; *Ann.* XIV, 51, 60, 61 en *Hist.* I, 72". (v. Lennep).

verlof: afscheid.

optoght: tocht.

Het sterven is ons erf. het scheelt slechts in de wijze.
Ons eerlijck sterven streckt Baethouders ten prijze,
Romainen eeuwigh tot versmaetheit en verwijt.
Volvoert uw' last: ick schel mijn doot den krijghsraet quijt.

JULIUS.

'k Gedoogh niet datghe sterft. ghy moght de majesteiten
Omzetten, en 't gewelt intoomen onder 't pleiten.
Ons onderdruckt geslacht, de moeder, gemalin,
De zusters, kinders, al de neven, hofgezin
En aanhang, duizenden op uwen voorstant hoopen.
Vermurwtghe Cezars hart, zoo staet de toegang open
Ten hove voor elck een, die nu verstooten zit.
Geheel Batavie, met recht bekommert, bidt
Dat de u goden, om 't gemeene beste, spaeren.

BURGERHART.

Ick wensche uw leven met mijn sterven te bewaeren,
Tot heil van 't algemeen, gedompelt in verdriet.
Dit leven, zonder uw genootschap, lustme niet.

JULIUS.

En my noch weiniger. de liefde ontzeght te scheiden.

KRIJGHSRAET.

Ghy heeren, sluit. de tijt verbiet hier lang te beiden.

1489 *ons erf:* onze ergenis, ons deel.
1490 *Baethouderen:* Batavieren.
eerlijck: eervol.
1491 *versmaetheit:* smet.
1492 *ick schel quijt:* ik vergeef.
1493 *gedoogh:* laat toe.
moght: kunt wellicht.
1494 *omzetten:* tot inkeer brengen.
1495 *gemalin:* de Gebroeders zijn vorsten.
1497 *voorstant:* voorspraak.
1594 *lustme niet:* staat me niet aan.
1505 *ontzeght:* verbiedt.
1506 *beiden:* wachten.

BURGERHART.

Gebie mijn' broeder dat hy op mijn bede wijck'.

JULIUS.

Of zal hy voortreên, deck zijn lichaem met mijn lijck.

KRIJGHSRAET.

Het vonnis luidt: laet een' van beide zich bereiden.

JULIUS.

Zoo laet den krijghsraet my naer 't bloedigh outer leiden.

KRIJGHSRAET.

De rechter heeft dit aen der broedren keur gezet.

JULIUS.

Men gunme dan den keur. waerom mijn' wensch belet?

BURGERHART.

Hier gelt vrywilligheit, geen dwang van wederzijde.

JULIUS.

Zoo dwingme niet, dat ick door dwang uw' voorgang lijde.

BURGERHART.

Bezwaerme met geen juck, dat ghy niet draegen wilt.

JULIUS.

Mijn oude en uwe een jaer, en ruim zoo veel, verschilt.

1507 *op mijn bede wijck:* aan mijn verzoek gehoor geeft.
1509 *bereiden:* voorbereiden.
1511 *keur gezet:* de keuze overgelaten.
1512 *belet:* verhinderd.
1513 *gelt:* telt.
1516 *oude:* ouderdom.

BURGERHART.

Wat heeft een jaer geschils in oude hier te zeggen?

JULIUS.

Dat broeder my den keur van sterven toe moet leggen.

BURGERHART.

En waerom niet den keur des doots aen my gestelt?

JULIUS.

Dewijl ick d' outste ben, wiens woort het meeste gelt.

BURGERHART.

De jongste scheide dan veel nutter uit het leven.

JULIUS.

Dus blijft de keur des doots van wederzy noch even.

BURGERHART.

Zoo lang d' een broeder niet den andren wijcken wil.

JULIUS.

Dit is geen erfkrackeel, maer wightigh dootgeschil.

BURGERHART.

Dat duren blijft, zoo lang wy om het keurrecht vechten.

JULIUS.

Laet door het loten dan dit keurkrackeel beslechten.

BURGERHART.

En of by ongeluck het lot u viel te beurt?

1517 *geschils:* verschil.
in oude: in ouderdom.
1518 *toe moet leggen:* over moet laten.
1520 *dewijl:* daar.
1524 *erfkrackeel:* twist om een erfenis.
1527 *en of:* en als.

JULIUS.

En of by ongeluck u 't lot hadde uitgekeurt?

BURGERHART.

Waer loting valt, daer gelt geen vrye wil na 'et loten.

JULIUS.

Most ick mijn broeder, zoo hem 't lot trof, dan verstooten?

BURGERHART.

Wy mosten alle bey genoegen, 't viel hoe 't viel.

JULIUS.

Mijn broeder missen? och ick mis mijn halve ziel.

BURGERHART.

En ick mijn heele ziel, quaemt ghy door 't lot te sneven.

KRIJGHSRAET.

De snelle tijt verloopt, met al dit wederstreven.

BURGERHART.

Verdriet het u; men stelle aen my het hooge woort.

JULIUS.

Hoe kan ick stemmen tot een' vuilen broeder-moort?

BURGERHART.

'k Vergeef het u: ghy zult hierom geen opspraeck hooren.

JULIUS.

Veel nutter noit geleeft? veel nutter ongeboren.

1528 *uitgekeurt:* uitgekozen.
1531 *genoegen:* er in berusten.
1537 *opspraeck:* verwijt.

BURGERHART.

De bloetverwantschap is een nimmer scheidbre bant.

JULIUS.

Een bloetknoop, stercker dan een knoop van diamant.

BURGERHART.

Help Herkules, wat raet? hoe raeckt de strijt ten einde?

JULIUS.

Dees worstlinge overweeght alle overstreên elende.

KRIJGHSRAET.

Ghy heeren, waerom dientghe u zelven tot een' last
In dezen schijn? 't geschil aen 't barnen groeit en wast.
Natuur is krachtigh, en het onderling medoogen,
Gelijck in eene schael van reden opgewogen,
Staet even pal, en wijckt niet uit den evenaer.
Dus stonden eertijts twee halsvrienden voor 't altaer;
Orest en Pylades, getrou in doot en leven,
Waer van d'aeloude faem getuigenis kan geven:
Maer ghy gebroeders, uit een moeders schoot gebaer,
En onder 't zelve hart gedraegen en bewaert,

1542 *overweeght:* is erger.
overstreên: overkomen.
1544 *barnen:* branden.
1546 *schael:* weegschaal.
1549 *Orest en Pylades:* Orestes en Pylades, de eerste, zoon van Agamemnon, worden ons voorgesteld als twee onafscheidelijke. vrienden. Pylades ging met Orestes mede die wegens den moord op zijn moeder Clytemnestra door de furiën vervolgd werd om het beeld van Diana uit Tauris te halen. Orestes werd ten slotte door toedoen van Apollo en Athene door den Areopagus (het hooge gerechtshof van Athene) vrijgesproken.

Door bloetverwantschap blijft verknocht, dies is 't geen wonder
Dat een gelijcke treck van weêrzijde in 't byzonder
U krachtiger verbint: en zijt hierom gewis
Dat aen dit worstelen geen endt te vinden is,
Ten zy een rechter in uw' halsstrijt koom' van buiten,
En helpe u in dien noot het halsgeding besluiten.
Belieft het u dat een kornel naer binnen tre:
De stedehouder wacht, en zal in uwe ste
Een' kiezen uit u beide, en dezen bloetstrijt scheiden.
De tijt schiet voort, en spoet, men kan niet langer beiden.

BURGERHART.

Ick stem het toe, indien mijn broeder dit bestemt.

JULIUS.

Mijn hart, hoe kloptghe dus weemoedigh en beklemt!
Ick volgh mijn broeders stem, door nootdwang, en te noode.
De krijghskornel hael 't woort. hoe suffe ick nu dus bloode,
Die slagh op slagh, wanneer de krijghsklaeroen my riep,
In 't barnen van den strijt, op speer en heirspits liep,
En wrong de zegekans uit 's vyants ysre klaeuwen?

1557 *koom' van buiten:* daar hij er niet zelf bij betrokken is.
1560 *in uwe ste:* in uw plaats.
1562 *schiet voort:* spoedt voort.
beiden: wachten.
1563 *bestemt:* er mee accoord gaat.
1564 *dus:* aldus.
1568 *barnen van den strijt:* in het heetst van den strijd.

BURGERHART.

Schep moedt, heer broeder. laet uw heldenhart niet flaeuwen.
Wy zullen daetelijck een veilige uitkomst zien.

KRIJGHSRAET.

De stedehouder wil gebieden noch verbiên,
Maer stelt de keur aen 't lot, in dezen helm gesloten.
Laet een onnozel kint het onpartijdigh loten
Bevolen. jongske, treck voor elck een cedel uit.
Het lot eischt Julius, door 't merck des doots beduit.
Omhelst elckandre nu: de noot gebiet te scheiden.
Wy willen Julius ten boschaltaer geleiden.

BURGERHART.

Och broeder, 't lot heeft my die schoone doot benijt,
En niet ten woutaltaer van Herkules gewijt.
Ghy sterft voor 't vaderlant en recht der Batavieren.
Verplicht uwe eer te voên, met groene populieren,
In 't heiligh offerwoudt, beschaduwt om het hooft,
Daer Duitsche Herkules geviert wort en gelooft.
Wat zal men Nero van uw uiterste gewaegen?

JULIUS.

Dat ick getrou het zwaert aengorde op zijn behaegen,
De paelen van het rijck uitzette door beleit,
En wensche dat hy toch, naer zijne billijckheit,

1570 *flaeuwen:* verflauwen, wanhopen.
1573 *gesloten:* geborgen.
1574 *onnozel:* onschuldig.
1585 *uiterste:* laatste oogenblikken.
gewaegen: vertellen.
1587 *paelen:* grenzen.
uitzette: verder zet. Dus: het rijk vergroote.

Van d'uitkomste, ons ten troost belooft.
Ghy zaeght dit onweêr over 't hooft.
Baethouwers, Waterlanders, Kermers,
Nu zoeckt geen hulp aen lantbeschermers.

Tegenzang.

Een bloetraet, die geweldigh heerscht,
En naer stadthouders hoort, past eerst
De vrydoms hoofden neer te vellen,
Om dan een volcke een wet te stellen
Geprent in 't hart, gekneet als was.
De dwinglandy wort in tiras.
Van 't eêlste bloet geleght. nu baeten
Geen klaghten. het gezagh der Staeten
Moet zwichten voor een wreet Romain,
Een onrechtmaetigh staetwaerdein.
Hy houdt de vryheit in zijn kluiven,
En weet op 's heerschaps hals te schuiven
't Ontheiligen van 't vreverbont,
Gesterckt, op Nederrijnschen gront,
Van Cezar, nu in top geheven,
Gelijck een' Godt, in 't ander leven.
Hy past op hantvest noch op wet.
Hoe treft de dootgangk en de tret
Van Julius het hart der lieden,
Te zwack om wederstant te bieden!
De tijt leert zwijgen. elck verbijt
Zich zelve, en kropt dien moort en spijt.

1635 *geweldigh:* met geweld.
en naer stadthouders hoort: dus niet zuiver recht spreekt.
1644 *staetwaerdein:* staatsbestuur.
1647 *vreverbont:* het verbond met Julius Cesar waar reeds eerder sprake van was.
1648 *gesterckt:* bekrachtigd.
1649 *Cezar:* Julius Cesar.
1650 *past op:* let op.
hantvest: privilegie.

O burgerheeren, trouwe vaders,
Hoe verft men u, als lantverraders!

WALBURGH.

Bedroefde reien, staeckt uw klaght:
Verkeertze in lofgezangen.
Zy sterven op hun heldenwacht.
De dappersten verlangen
Te sterven, niet in 't muffe bedt,
Maer op 't altaer van eere,
Waer op de Neêrduitsch wijzen zet.
Indien de kans eens keere,
Beleve ick 't niet, ghy zult den dans
Der maeghden me bekleeden,
En heffenze in den starretrans,
Die voor 's lants vryheit streden.
Wy baerden zoons uit onzen schoot,
Tot heil der onderzaeten.
Wy kussen zulck een schoone doot.
Zy hanthaef 't heiligh recht der Staeten.

HELDEWIJN.

Vrou moeder, gaenwe in 't hof.
Ay geef geen nieuwe stof
Aen dezen valschen rechter.
Verschoon uw' zoon, en mijnen Vechter,
Die met een' zuren stap
Naer Rome gaen in ballingschap.
Vrou moeder, leun op mijne schouder.
Stockoude vrou,
Stantvastiger dan ick in rou,
Och waren wy zes maenen ouder,

1658 *verft men u:* beticht men u.
1672 *onderzaeten:* onderdanen.
1684 Hildewijn voorspelt de toekomst.
zes maenen: zes maanden.

En erfde een Galba 't hoogh gezagh;
Wy moghten, een gewenschten dagh
Belevende, adem scheppen:
Nu durf de tuinleeu zich niet reppen.

HET VIJFDE BEDRIJF.

FONTEIUS. FRONTO.

Wy twijfelen niet eens of 't krijghsrecht ging zijn' gang.
Het volck keert wederom. wacht Fronto nu dus lang?
Hem wert belast terstont ten hove weêr te keeren.
Daer stapt hy aen. bestuwt met eenen stoet van heeren
En ridderen. men zal nu hooren hoe het voer
Met dien Baethouwer, 't hooft van zulck een lantrumoer.

FRONTO.

Het recht is uitgevoert. geluck, heer stedehouder.
Zoo smoort men lantverraet. nu zijnwe zoo veel ouder,
En veiliger dan flus. d' oproerige is van kant.
Het doode lichaem wort op 't lijckhout vast gebrant,

tuinleeu: de leeuw in den Hollandschen tuin, een veel voorkomende allegorische voorstelling in de zeventiende eeuw.
Wy twijflen niet eens: het is zeker.
wederom: terug.
belast: bevolen.
weêr te keeren: terug te keeren.
stapt hij aen: komt aanloopen.
hoe het voer: hoe het ging.
Baethouwer: Batavier.
flus! even te voren.
vast: reeds.

Met eenen oock zijn paert, en wapentuigh, en
en wapen,
De roode tuinleeu in een goude velt, rechtschapen
Bewijs dat 's meesters klaeu geen' adelaer ontzagh.

FONTEIUS.

Het lustme van 't begin te hooren het verslagh,
Hoe, 't recht gehanthaeft, zich de vorst ter doot
bereide.

FRONTO.

De strenge krijghsraet gaf hem boschwaert in
't geleide,
Naer 't heiligh outer, dat in top des heuvels rijst,
Die halve maenswijs, als een schouburgh, met een
lijst
Van popelboomen wort omschaduwt en gesloten.
Hier was van overal het volck naer toe geschoten;
Gelijck het water in een' boezem t' zamenvloeit,
En, tot een staende meir, uit hondert beecken groeit.
D'een zat op 't groene gras: een ander hing aen
tacken
Van boomen, door 't gewicht gebogen, en aen 't
kracken.
Zoo hangen byen, in een' zwarm by een vergaert;
Romain en Batavier, gebaert en ongebaert,
En out en jong door een gemengelt, mans en wijven,

1700 *De roode tuinleeu in een goude velt:* „niet alleen geeft Vondel hier aan den Batavier Julius Paulus een adelijk wapen, hoedanige men noch in die eeuw noch in de negen volgende kende, maar zelfs het wapen van Holland! een verziering, die wat al te grof is, daar toch de overledene niet eenmaal een inwoner was van de landstreek, die later den naam van Holland droeg." (v. Lennep).

1702 *lustme:* behaagt me.

1704 *gaf hem in 't geleide:* begeleidde hem.
boschwaert: naar het bosch.

1705 *outer:* altaar.

1710 *meir:* meer.

1714 *gebaert en ongebaert:* Batavieren en Romeinen.

Soldaet en burgery. men hoortze schelden, kijven,
En worstelen om plaets, die t' eng viel en te naeu.
Toen quam de krijghsraet aen met Julius, niet flaeu,
Maer trots, gelijck een leeu, wiens naem begint te krullen,
Te zwaeien om den neck; terwijl hy, onder 't brullen,
En knarssetanden, zich vast geesselt met den staert,
Dat op dien boschgalm wat op roof vlamt wort vervaert.
En 't hart in 't lijf krimpt. met dees leeuwen-eigenschappen
Quam die verwezen trots den heuveltop opstappen;
Gelijck hy, op 't gezang van zijne benden, plagh
Te streven door de doot, in 't barnen van den slagh,
Of d' allervoorste zelf een stormbrugh op te steigeren;
Wanneer de dappersten uit schrick den aenval weigeren.
De doot, terwijl 't gezicht, als een paar blixems, blickt
En blickert, weeck te rugge, en scheen voor hem verschrickt.
De krijghsraet deisde een poos, uit angst van zich te zengen,
En schroomde 't woutaltaer met zulck een bloet te sprengen.

FONTEIUS.

Wat sprack de vorst, toen hy in top des heuvels stont?

FRONTO.

Hy keert het aengezicht, eerst ommeziende in 't ront,
Naer Rome, toe en zet de handen in de zijde,

1721 *vast:* voortdurend.
1727 *steigeren:* stijgen.

Om uit den mont voor 't volck te spreecken trots en blijde:
Is Cezar met mijn doot geholpen en gedient,
Ick schenck hem 't lijf, en sterf geen onderzaet, maer vrient
En bontgenoot des rijx, der Batavieren vader,
Hanthaver van hun recht en vryheit, geen verrader,
Gelijck een dienaer van August ons schelmsch misverft,
Een lasterstuck, dat blaeu den schijn van waerheit derft.
Stadthouders schroomen niet op vuile hof-schavotten
Een 'ouden koningstam van hooft en kroon te knotten.
Zoo stiet Antonius den koningk Antigoon,
Herodes ten gevalle, uit zijnen hoogen troon,
Dryhondert jaeren lang van Asmoneen bezeten.
Ick sterve een wettigh vorst, geen schelm noch eervergeten.
De Roomsche hopman treffe een' vrygeboren vorst,
En stoote my den dolck in deze bloote borst.
Hy scheurt den boezem open, en met een' dolck doorstooten,
Ploft neder, bijt het gras, en voort den mont gesloten.
Een oploop stack er' door het bloeden van den dolck,
Gelijck een lantstorm op, en overliep het volck.

1737 *Cezar:* de keizer.
1738 *sterf geen onderzaet:* stierf niet als onderdaan.
1741 *schelmsch:* misdadig.
misverft: beticht.
1742 *blaeu:* gefantaseerd.
derft: ontbreekt.
1743 *schroomen:* aarzelen.
1748 *sterve een wettigh vorst:* sterf als wettig vorst.

Baethouwers scheenen, dol van wraeckzucht, uitgelaeten.
Maer schroomden eenen ring gewapende soldaeten
Het lijck 't ontweldigen, dat nu tot asch verteert,
Gelijck hy in 't geley des krijghsraet heeft begeert.

FONTEIUS.

Wat riep het krijghsvolck toen de dootsteeck was gegeven?

FRONTO.

Lang lang leef Nero. lang moet helt Fonteius leven,
Als stedehouder van het keizerlijck gebodt.

FONTEIUS.

Nu flux den broeder, eer een oproer t' zamenrot,
Te water opgevoert, zoo raeckt men aen een ende.
Geley hem heene, met ons halve lijfschutbende,
In volle veiligheit, bevrijt van alle schroom.
De jonge Vechter moet, als schiltknaep, zijnen oom
Bedienen op den toght, met een sleep van knechten.

FRONTO

Maer nu, hoe zal ick de best de majesteit berechten?
De vorst, vol wraeckzucht, wil hoogh klaegen aen het hof,
En dingen voor zijn recht. hy is op zulck een stof
Geslepen.

FONTEIUS.

Laet het stuck by Nero overweegen.
Berecht Nymfidius, en Tigellijn, genegen
Ter halsstraf, 't zy hoe 't zy, waerschijnelijck of valsch:

ontweldigen: met geweld te ontrukken.
opgevoert: weggevoerd, den Rijn op.
lijfschuttende: lijfwacht.
hoogh klaegen: ernstig klagen.
dingen voor zijn recht: voor zijn rechten opkomen.
is op zulck een stof geslepen: is hier zeer handig in.
Nymfidius en Tigellijn: de reeds genoemde gunstelingen.

In 't spaeren schuilt gevaer. hy moet, hy moet om hals,
Of wy en ghy staen los, en alle Romelingen.
Zoo fel een weêrstuit zoude ons voor de schenen springen,
Indien dees vogel quaem t' ontglippen, hou hem vast.

FRONTO.

Dien heer bewaeren is een zorgelijcke last.
Een groote toeloop van nieusgierigen wil komen
Geschoten naer den Rijn en Rijnkant toe, als stroomen.
Wy streven Kolen, zulck een hooftstadt, dicht voorby,
Een stadt gemengt uit Roomsche en Duitsche burgery;
Daer hy een aenhang vint van Duitschen en Romainen.
Een zelve lantaert ziet zijn lantsliên noo verkleinen,
En allernootst een' vorst, uit koningklijck geslacht.
Liet ghy hem ketenen, dat waer de trouste wacht,
Om niet op 't ongewis het rijck in hem te waegen.

FONTEIUS.

Dat smaeckt naer wreetheit. 'k wensch my zediger te draegen,
Doch wil hem hooren, en zijn afscheit. vaert hy uit
In trotsheit tegens ons stadthoudery, zoo sluit

1774 *spaeren:* zijn leven sparen.
1775 *staen los:* hebben geen houvast meer.
Romelingen: Romeinen.
1777 *ontglippen:* ontvluchten.
1781 *Kolen:* Keulen.
streven: varen.
1784 *noo:* met leede oogen.
verkleinen: vernederen.
1785 *allernoost:* vooral niet.

En keten hem. men kan die strengheit dan by heeren
En burgery en volck, met schooner glimp verweeren,
Hy staet met zijnen neef toghtvaerdigh en gereet.

FRONTO.

Men hoort een straetgeschrey en jammerlijcken kreet
Van vrouwen. al 't geslacht en maeghschap wil hem spreecken.

FONTEIUS.

Laet flux de toghtklaroen, voor 't hof, op 't merckt-velt steecken,
Zijn maeghschap en al 't volck vertrecken op dien klanck.
Nu spoe ter stede uit noch voor zonnen ondergangk.
Geheimschrijver, kom, en lever hem dry brieven,
Die 't hof berechten van ons ooghmerck en believen,
Een' aen den keizer zelf, noch twee aen Tigellijn
En heer Nymfidius. zy melden in wat schijn
Het hier geschapen staet, indienze 't halsrecht krimpen.
Men magh een' vorst aen goet beschadigen, maer schimpen
En raecken aen zijn eer, hem quetsen in zijn bloet,
Dat schiet een wortel van een weêrwraeck in 't gemoedt,
Die met geen duizenden van zielen is te zoenen.

1795 *maeghschap:* bloedverwanten.
1796 *steecken:* blazen.
1799 *lever:* geef.
1800 *ooghmerck:* doel.
believen: wensch.
berechten: op de hoogte stellen.
1802 *in wat schijn het hier geschapen staat:* hoe het er hier voor staat.
1803 *krimpen:* zacht toepassen, te kort doen.
magh: kan.

Nu hael hem met zijn' neef. laet al de toghtklaroenen
Opklincken voor het hof. hier komt de krijghsraet aen.
Spoe voort: het is hoogh tijt: de zon wil onder gaen.
Wat valt het lastigh zulck een' opstant neêr te zetten,
En in zijn hoofden met voorzichtigheit te pletten.
Het rijck te winnen eischt een' Cezar, noit in rust:
Maer 't rijck te veiligen, een' nazaet, als August.

FONTEIUS. BURGERHART. KRIJGHSRAET.

FONTEIUS.

Mijn heer, ontschuldigh ons, en leer uw leedt verdraegen.
Wy kunnen min niet dan uw' grooten rou beklaegen.
Van Rome quam die slagh, en niet by onzen wil.
Geruchten vliegen heene en weder. zat men stil,
't Waer onverdaedighbaer voor Cezar en zijn raeden.
Dees hollende eeu misduit oock d' allerbraefste daeden
En trouste diensten zelfs ten slimste: en wy staen vast
Te zwaer geladen met een stedehouders last.
Een ander overtreet: een ander moet het boeten.
Wat diep begraven leght, weet afgunst op te wroeten,

1811 *neêr te zetten:* te dempen.
1813 *Cezar:* Julius Cesar.
1814 *August:* Augustus, opvolger van Cesar na het tweede driemanschap.
1815 *ontschuldigh ons:* verontschuldig ons.
1817 *by:* door.
1819 *onverdaedigbaer:* onverdedigbaar.
1821 *vast:* voortdurend.
1822 *geladen:* beladen.

Te haelen voor den dagh, eer 't iemant denckt of raemt.
Zoo wort 's rijx amptenaer bestreden en gepraemt,
Gelijck een baer in zee geperst wort van een ander.
Der menschen woestheit klampt het eene quaet op 't ander.
Hoe kan men anders dan zich schicken naer den tijt?
Heeft hier een staetheer schult, zoo scheltze rustigh quijt.

BURGERHART.

Vervloeckte dwingelant, van eer en trou verwildert,
Ghy hebt u zelven recht naer 't leven afgeschildert.
Het is onnoodigh dat een ander u misverf.
Deelt iemant heden diep in 't algemeen bederf,
Zoo magh het algemeen met reden u misdancken.
Doortrapte huichelaer, wy kennen uwe rancken,
Uwe geile gierigheit, die goet verschoont noch bloet,
En Godt noch mensch ontziet. wat toef ick? kan mijn moedt
Dit dulden? moet een vorst, een lantsheer, vry geboren
Ter heerschappije, noch zijn' aengeterghden toren
Inkroppen, eer hy van gevangenis verhuist?
Heruit Tyran, heruit. 'k verdaege u voor de vuist

1827 *baer:* golf.
geperst: geduwd.
van: door.
1828 *klampt:* spijkert, stapelt.
1829 *schicken:* voegen.
1830 *staetheer:* ambtenaar.
1832 *afgeschildert:* beschreven.
1833 *misverf:* brandmerken.
1834 *bederf:* ondergang, ongeluk.
1835 *misdancken:* wijten.
1836 *rancken:* streken.
1842 *verdaege:* daag uit.
voor de vuist: tot een gevecht.

In 't vechtperck hier voor 't hof. waer staenwe? wat wil 't worden?
Een vrouweschender dorst my 't zwaert van 't lijf afgorden,
Een, die den riem van een Vestaelsche ontgespen wou,
Een boschnon, Welda zelf, in 't bosch ontwijden zou:
Men zwijgh' den overlast van zijne wulpsche knaepen.
Moght ick hem in den schilt, en in zijn bastertwapen
Eens vaeren naer mijn' wensch; al tradt hy voort in 't perck.
Met vijf schiltknaepen; 'k zou dien blooden weerwolf werck
Beschaffen, en tot gruis vermaelen voor mijn voeten.

KRIJGHSRAET.

Een stedehouder op zijn heuscheit dus t'ontmoeten,
Heer Burgerhart, dat lijdt zijn eer en staetampt niet.
Het zy hoe 't wil: ghy staet alleen tot zijn gebiet.
Hy gunde u uitstel, om voor 't recht der majesteiten,
Tot voorstant van uwe eere en staetrecht zelf te pleiten.
Betoom uw hevigheit ten minste een korte wijl.

FONTEIUS.

Hy raest kranckzinnigh, naer 's Baethouwers ouden stijl.

1845 Nero had een Vestaalsche maagd tot zijn minnares gemaakt. Zie ook *Peter* en *Pauwels*. Vondel zinspeelt hier blijkbaar op.
1846 *Welda:* Vellede.
1848 *bastertwapen:* wapen van een bastaard.
1851 *beschaffen:* verschaffen.
1857 *hevigheit:* woede.
1858 *stijl:* trant.

Trouwanten, rept u flux, en ketent dezen dollen.
Het hooft is los: verstant en zinnen slaen aen 't hollen.

BURGERHART.

Nu schroomt niet: ketent ons: het is Fonteius eeu.
Der dieren koningk, een afgrijsselijcke leeu
Wort in een houte kou getuchtight en gegijzelt:
Maer in een ysren hock gesloten, breeckt en brijzelt
De staele keten, en een trali van metael.
Wy gunnen u dees maght, en staen gelijck een pael.

FONTEIUS.

Kornellen, leit hem wegh: de dagh begint te scheiden.
Heer Fronto komt den oom met Vechter t' scheep geleiden.
Het wilt geval bestuurt den weereltlijcken staet.
Zoo zien we hoe 't een op, het ander onder gaet.

1862_63 Wij laten hier voor de curiositeit van Lennep's aanteekening volgen: ,,Dit was vroeger zoo, en 't heugt my, hoe, voor meer dan vijftig jaren, mijn vader, my voor 't eerst naar een ,,beestespel" op de Haarlemmer kermis brengende, my vooraf 't zelfde vertelde, als hier door Burgerhart wordt beweerd, er nog bijvoegende, dat de hokken en afsluitingen opzettelijk van hout werden vervaardigd, omdat de leeuw, die met gemak de ijzeren tralies breken zou, bang was voor houten splinters. 't Viel echter anders uit, en de tralies waren wel degelijk van ijzer. Ik durf niet beslissen, of hetgeen mijn vader mij verteld had, op de ondervinding van hetgeen hij gezien had, op een oude overlevering, dan wellicht alleen op gezach van Vondel steunde; zeker is 't, dat men omtrent het gebruik van ijzer toen andere denkbeelden had dan nu. Wie b.v. had toen gedacht, dat men er ooit vaartuigen van zou maken, die op het water dreven?"

DE WERKEN VAN VONDEL

Ingeleid en van aanteekeningen voorzien

door

R. BLIJSTRA EN H. BRUCH

ADAM IN BALLINGSCHAP

of

ALLER TREURSPELEN TREURSPEL

N. V. VAN DITMAR

AMSTERDAM ANTWERPEN

INLEIDING TOT ADAM IN BALLINGSCHAP.

Vondel zegt in zijn opdracht, dat hij Adam in Ballingschap geschreven heeft naar het voorbeeld van Hugo de Groot's Adamus Exul, dat deze reeds op achttienjarigen leeftijd had vervaardigd. Van Lennep bewijst in een uitgebreid betoog dat de treurspelen echter weinig met elkaar te maken hebben; in het laatste gedeelte zijn echter een aantal passages, die Vondel van zijn voorbeeld heeft overgenomen. Hoewel het stuk niet werd opgevoerd, tot groote teleurstelling van Vondel werd Adam aangevallen door drie gedichten, die van meening waren dat het stuk een heiligschennis was. Het eerste was van Jacob Steendam: „Op Joost van den Vondel, of Adam in Ballingschap", waarin de dichter een „stokoude zonder schaemt" wordt genoemd. De tweede was van Jan Pietersz., zich noemende „beelthouwer" (in deze functie een onbekende grootheid) en was getiteld: „Adams Antwoordt tegen Joost van den Vondel, over Adam in Ballingschap". Dit is niet zoo vijandig als het eerste en ontwikkelt theologische bezwaren tegen het leerstuk der erfzonde. Het laatste was van Meynarda Verboom: „Pleyt voor onze Eerste Moeder Eva". Adam in Ballingschap vormt met Lucifer en Noah in zekeren zin trilogie.

AEN DE KUNSTBEMINNENDE HEEREN VADERS VAN HET OUDEMANNENHUIS EN WEESHUIS, VOORSTANDERS VAN HET RECHT GEBRUICK DER TOONEELSPEELEN.

Nu zal het tooneel met recht een toestel van boschloof en spelonckschaduwe, naer zijnen oirsprongkelijcken naem σκηνὴ, eischen, gelyck het van overouts in Griecken, eerst onder herders, die op het lant, in de schaduwe der boomen, hunne veltlieden, om eenen bock, by beurte opzongen,

Opdracht:

vaders van het enz: zoowel het oudemannenhuis als het weeshuis trokken voordeel van de voorstellingen van de Academie: het oudemannenhuis kreeg twee derden van de winst, het weeshuis een derde; beide droegen ook bij in de kosten der opvoeringen.

1 *recht gebruick:* juiste beoefening.

2 *toestel:* inrichting.

3 σχηυὴ, scene was de Grieksche naam voor het tooneel. De eigenlijke beteekenis was *tent,* of naar Vondel meende *loofhut.*

4 *van overouts:* van oudsher.

4 *in Griecken:* in Griekenland.

6 *veltlieden:* veldliederen.

6 *om een bock:* Het Grieksche woord τραγῳδία (tragedie) beteekent letterlijk bokkengezang; waarschijnlijk zoo genoemd, omdat de tooneelspelers, die oorspronkelijk satyrs voorstelden, zich met bokkevellen bekleedden. Vondel was van meening, dat het oorspronkelijk een wedstrijd in het zingen was met als prijs een bok.

6 *opzongen:* zongen. Hierachter ontbreken eenige woorden, zoodat de zin niet goed loopt. De editie van 1736 voegt hierin: genoemt wert.

welck zanggebruick allengs van het platte land in de steden overgevoert wert, daer men d'oude Sater (een schimpspel, entlyck afgeschaft) in de lommer van eene spelonck en laen en prieel, by de springader van eene levendige bron, vertoonde, van welck vertoonen de Nederduitschen den naem van hun tooneel ontleenen, en niet van een tonneel, gelyck of men de speelstellaedje eerst op tonnen boude. Niemant kreucke om dit toestel van het paradystooneel zyn voorhooft, nochte werde out en grys voor den tyt van schrick en verbaestheit; want d'aenschouwer zal geene dertele saters en geile boxvoeten met moedernaeckte nymfen zien huppelen, neen zeker: en om de naeugezetten kort uit den droom te helpen, men zal het paradystooneel zien gebootseerd naer het paradys, van den opper-

7 *zanggebruick:* methode van zingen.
8 *daer:* waar.
9 *Sater:* satyre.
9 *entlyck:* eindelijk.
11 *levendige:* stroomende.
13 *toneel:* afgeleid van het Fransche tinel: in het Middelnederlandsch komt de vorm tanneel voor. De verklaring die Vondel geeft (*tooneel* afgeleid van *vertoonen*), is even onjuist als de verklaring die Vondel verwerpt (*tooneel*, eigenlijk tonneel, omdat het op tonnen zou hebben gestaan).
14 *gelijck of:* evenals of.
14 *speelstellaedje:* het tooneel.
15 *kreucke:* rimpele.
15 *toestel:* inrichting.
16 *nochte:* noch.
16 *werde:* worde.
17 *verbaestheit:* ontsteltenis.
18 *aenschouwer:* toeschouwer.
18 *dertele saters:* wellustige satyrs.
19 *boxvoeten:* satyrs werden met bokspooten voorgesteld.
20 *naeugezetten:* met onaangename bijbeteekenis. Deze regels slaan op de predikanten, die wilden doen gelooven, dat in dit drama onzedelijke voorstellingen ten tooneele werden gebracht.
22 *gebootseerd:* nagebootst.

sten en eersten hovenier, in het oosten, aan d'Eufraet geplant, tot een lustprieel, en gezegent verblyf voor Adam en Eva, die hier, in het zuivere gewaet van onnozelheit en Erfrechtvaerdigheit, met engelen, aertsengelen en hemelsche geesten verkeerende, op hunne bruiloft den allerhooghste, die hen te zamen voeghde, eenen hemeldans toedanssen. Toen Lucifer voorheene de Godtheit naer de kroon stack, was het tooneel louter hemel: nu is het enckel paradys, daer d'erfvyant van Godt en het menschelyck geslacht heimelyck uit den afgront opdondert, om d'eerste bruiloftsstaetsi te steuren, door de hofslang, waerom wy met recht mogen roepen:

O peuri, fugite hinc: latet anguis in herba:

O jeugdigh paer, verziet u ras:
De paradysslang schuilt in 't gras.

Doch het is vergeefs gewaerschuwt: de bezete slang zal het helsche vergift der hoovaerdye in hunne harten schieten, onder deze woorden: *Gy zult Goden gelycken, goed en quat weeten;* en de

23 *Oppersten en eersten hovenier:* God.
26 *onnozelheeit:* onschuld; men vergelijke vers 106—107.
26 *erfrechtvaerdigheit:* de toestand van onschuld voor den zondeval.
30 *Lucifer:* zie Vondels drama Lucifer.
32 *erfvyant:* Lucifer.
34 *afgront:* hel.
34 *opdondert:* snel en met geraas opkomt.
34 *bruiloftsstaetsi:* huwelijksplechtigheid.
35 *steuren:* verstoren.
35 *hofslang:* de paradijsslang.
pueri, enz. Vergilius, Eclogae III, 93. Letterlijk :jongelingen, vlucht van hier, er schuilt een slang in het gras. Vgl. thans onze uitdrukking : er schuilt een adder in het gras.
38 *verziet u:* wees op uw hoede.
40 *bezete:* nl. door den duivel; de duivel heeft zich in de slang verborgen.
41 *hoovaerdye:* ongehoorzaamheid.

vrolycke bruiloftszang wil veranderen in eene droeve rouklaghte, hun geluckzaligh leven, naulyx begonnen, in eene bittere armoede en eeuwige ballingschap, buiten het paradys, en versteecken van de vrucht des levens. Het dochtme niet onstichtigh maer leerachtigh Adams ballingschap, het treurspel aller treurspeelen, tooneelwys 't ontvouwen, naer het voorbeelt van wylen, onsterflycker gedachtenisse, zijne Exelentie Huigh de Groot, gezant der kroone en koninginne van Sweden, die, naulyx over de grens van zijne kintsheit getreden, deze stof in Latijn heerlyck aen den dagh broght, en door dit proefstuck zoo vroegh voorspelde wat men namaels te verwachten hadde van hem, wiens naam De Groot zoo loflyck met de daet overeen komt. Indien d'aenschouwers, na het speelen, met een vrolyck hantgeklap eenstemmigh toonen dat hun dit behaegt, zullenwe deze moeite niet qualyck besteet achten, en ondertusschen den kunstminnenden heeren vaderen der godtshuizen het handhaven van 't recht gebruick der tooneelspeelen, ter eere van stadt en burgerye, bevolen laeten.

Uwe E. E. dienstwillige

J. v. VONDEL.

46 *armoede:* ellende.
47 *versteecken:* verstoken.
48 *onstichtigh:* ondienstig.
49 *leerachtigh:* leerzaam.
50 *tooneelwys t' ontvouwen:* in tooneelvorm te vertoonen.
52 *Huigh de Groot:* Hugo de Groot schreef op achttienjarigen leeftijd een latijnsch tooneelstuk. Adamus Exul, waaraan Vondel enkele dingen in zijn Adam in Ballingschap ontleende.
61 *qualyck:* slecht.
63 *godtshuizen:* inrichtingen van liefdadigheid.
64 *recht gebruick:* juiste beoefening.
65 *bevolen:* toevertrouwd.

BERECHT.
BETREFFENDE DEN STAET VAN DEN EERSTEN MENSCHE, VOOR EN NA DEN VAL, EN EENIGE OMSTANDIGHEDEN OMTRENT DEZE STOF.

Een overoude historischildery, van eenen doorluchtigen Apelles getekent en geschildert, en in alle deelen volkomen, zulx dat'er niet aen ontbreeckt, nochte in 't welschicken, tekenen, en schilderen der beelden, elck op hunne plaets, naer de gelyckmaetigheit der leden, nochte in het leggen der verwen, nochte aen naeckten en gekleeden, nochte aen het uitbeelden der hartstoghten, nochte cieraden, en alle andere omstandigheden van de kunst vereischt; zoodanige eene historischildery is maghtigh d'oogen en aendacht des rechtschapen kenners en kunstbeminners te bekooren en ontvoncken, in het onverzaet bespiegelen van dit goddelycke

Berecht: eig. rechtvaardiging; kort overzicht van de gedachten. die aan het treurspel ten grondslag liggen.
staet: toestand.
omstandigheden: zaken die er mee in verband staan.
1 *van een doorluchtigen Apelles:* door een zekeren, beroemden Apelles. Appelles is de beroemdste schilder van Griekenland uit de 4e eeuw v. Chr.
3 *zulx dat:* zoodat.
niet: niets.
4 *welschicken:* ordenen.
5 *gelyckmaetigheit:* harmonie.
6 *leden:* onderdeelen.
6 *leggen der verwen:* het ordenen der kleuren.
8 *cieraden:* versieringen.
9 *omstandigheden:* zaken, die er verband mee houden.
10 *is machtigh:* is in staat.
13 *onverzaet:* onvermoed.
13 *bespiegelen:* bekijken.

wonderwerck: want hoe d'aenschouwer hier langer op blyft staroogen, en dit naeukeuriger beziet en doorziet, hoe hy altyt hier meer in vint dat bebespiegelens waerdigh is, en verwonderinge baert; naerdien alle dingen hier vast staen, naer den eisch der natuure volwrocht en uitgevoert, en het eene het andere niet bezwyckt: Eveneens ontvout zich de heilige leer der overoude katholycke waerheit, gegront op de getuighenissen der profeeten en apostelen, en heilige vaderen: want dewyl de Kerck van den Heiligen Geest onfaelbaer geregeert wort, en met recht alleen dien tytel voert, datze is DE KOLOM EN GRONTVEST DER WAERHEIT, zoo kan in haere leere niets gevonden worden, het welck onzuiver is, gelyck d'onroomschen zelfs haer dit recht en deze eer toestaen, geduurende d'eerste vier of vyf achtereen volgende eeuwen, sedert het jaer der verlossinge. Onder andere leerstucken, by haer gelooft en stantvastigh verdaedight, is dat van den staet van den eersten mensche, voor en na den val, gewightigh en van overgroot belang, dewijl dit, recht opgevat en verstaen, dient tot eene grontvest van andere leerstucken, hier op gebout, en ter eeuwige zaligheit nootwendigh, dies zal het niet ondienstigh zyn den paradyshandel, voor het opschuiven van het paradystooneel, beknopt en godtvruchtigh t' overweegen.

De Schepper alle dingen schiep Adam naer zijn beelt, heiligh, wys, rechtvaerdigh, oprecht en

15 *staroogen:* staren.
19 *volwrocht en uitgevoert:* volledig uitgevoerd.
20 *bezwyckt:* op den achtergrond dringt.
20 *ontvout zich:* wordt getoond.
23 *heilige vaderen:* kerkvaders.
24 *van:* door.
onfaelbaer: onfeilbaar.
25 *tytel:* aanspraak, titel
32 *by:* door.

volkomen. Deze volkomenheit, waermede hy geschapen was, en zonder welcke gave wy menschen, na Adams val, geboren worden, bestont in eene overnatuurlycke schenckaedje: want de mensch, natuurlyck uit. vleesch en geest bestaende, en hierom, naer zijne natuur, ten deele met dieren, ten deele met engelen in gemeenschap getreden, helt, ten opzichte van het vleesch, en de gemeenschap met de dieren, eenighzins over tot het goet des lichaems en der zinnen, waertoe genegenheit en zinnen hem dryven: ten opzicht van den geest en zijne gemeenschap met engelen, helt hy over naer het geestelycke en verstaenbaere goet, waertoe verstant en wil hem dryven. Uit deze verscheidenheit of strydigheit van overhellen ryst in eenen zelven mensche een zeker stryt, en uit dien stryt en onderlinge worstelinge een geweldige bezwaernis en hachelykheit van zich wel te dragen, naerdien d'eene overhellinge d'andere hindert en tegenstaet.

De goddelycke voorzienigheit, om, in den beginne der scheppinge, een geneesmiddel te vinden voor de zieckte van 's menschen quynende nature, uit den aert der stoffe gesproten, beschonck den mensch met eenerhande uitmuntende gave van Erfrechtvaerdigheit, waermede, als met eenen gouden toom, het meerder het minder deel moght

43 *volkomen:* volmaakt.
46 *overnatuurlycke schenkaedje:* bovennatuurlijk bezit.
47 *natuurlijck:* naar zijn natuur.
52 *genegenheid en zinnen:* de neigingen van zijn zinnen.
55 *verstaenbare:* verstandelijk.
57 *overhellen:* neiging.
58 *bezwaernis en hackelykheit:* moeilijkheid.
60 *dragen:* gedragen.
61 *overhellinge:* neiging.
tegenstaet: belemmert.
64 *quynende:* zwakke.
65 *aert:* eigenschap.
68 *meerder:* hoogere.
moght: kon.

intoomen, en het meerder deel in gehoorzaemheit onder Godt lichtelyck ingetoomt worden. Aldus luisterde het vleesch naer den geest, om tegens zyne wil niet uit te spatten, ten waere de geest tegens Godt quaem in te spannen: evenwel stont het in de maght van den geest tegens Godt in te spannen of niet.

Dat deze volkomenheit van den eersten mensche overnatuurlyck, of hem deze overnatuurlycke gave, gelyck een gulde hantvest, geschoncken was, blyckt uit de getuighenissen der heilige boecken en oude leeraeren. De koningklycke profeet beschryft het scheppen des menschen aldus: *Wat is de mensch datge hem gedenckt, of 's menschen zoon datge hem bezoeckt? gij verminderde hem luttel min dan d'engelen, gekroont met heerlyckheit en eere, en gestelt over de wercken van uwe hant.* Adams heerlyckheit en val wort beschreven in eenen anderen harpzang: *Toen de mensch in eere was, verstont hij het niet, wert by het redenlooze vee geleken, en is het gelyck geworden.*

Hier uit blyckt dat d'eerste mensch met overnatuurlycke gaven geciert was, dewyl de profeet met verwonderinge bespiegelt dat de mensch bykans met de natuure der engelen gelyk staet: ten

69 *intoomen:* in bedwang houden.
72 *uit te spatten:* zich verzetten.
ten waere: tenzij.
73 *quaem in te spannen:* zich zou verzetten.
76 *volkomenheit:* volmaaktheid.
78 *gulde hantvest:* een met goud gezegeld recht.
80 *oude leeraeren:* kerkvaders.
koningklijcke profeet: David in Psalm VIII, 5—7.
83 *verminderde hem luttel min:* maakte hem weinig minder.
87 *verstont:* begreep.
88 *geleken:* vergeleken.
91 *overnatuurlycke:* bovennatuurlijke.
geciert: voorzien.
92 *bespiegelt:* overpeinst.

tweeden, dat hy d' andere gaven, den eersten mensche in den beginne geschonken, noemt heerlyckheit en eer, die ongetwyfelt iet uitwendighs, en hem bygevoeght betekenen. Zoo zeght oock Ecclesiasticus: *Godt schiep den mensch van aerde, en bekleedde hem naer zynen aerdt met deught.* Hier ziet het scheppen op de natuur; het kleet der deught op de bygevoeghde gaven. Hier op ziet oock Christus gebloemt verhael van den mensche, onder moordenaers gevallen, eerst van zijn kleet geplondert, toen vol wonden geslagen; daer men met den naem van het kleet verstaet hoe d'eerste mensch van zyne overnatuurlycke gaven berooft, de natuur des menschen, na het plonderen, vol wonden geslagen wert. He Heilige Outvaders bestemmen deze zetrede. Sint Jan Guldemont zeght dat Adam en Eva, hoewelze naeckt waren, nochtans door d'Erfrechtvaerdigheit niet naeckt stonden: *Want* (zeght hy) *zy waren met eene heerlyckheit, van boven komende, bekleet.* Hier blyckt hunne Erfrechtvaerditheit, by een kleet geleken, dat van boven daelde, op datwe verstaen mogen hoe deze niet sproot uit de beginsselen der natuure, maer boven den staet der natuure, onzen eersten ouderen geschoncken wert. Sint Ambroos zeght: *Adam was niet naeckt,*

98 *Ecelesiasticus:* Jesus Sirach 17: 1—3.
103 *gebloemt verhael:* gelijkenis. Bedoeld wordt de gelijkenis van den Barmhartigen Samaritaan.
geplondert: beroofd.
105 *met den naem van het kleet verstaet:* met het kleed bedoelt.
108 *Outvaders:* kerkvaders.
bestemmen: bevestigen.
109 *zetrede:* stelling.
Sint Jan Guldemont, letterlijke vertaling van: H. Johannes Chrysotomus (4e eeuw).
112 *van boven komende:* uit den hemel afkomstige.
114 *geleken:* vergeleken.
116 *beginselen der natuure:* aard van hun wezen.
117 *ouderen:* voorouders.
118 *Sint Ambroos:* H. Ambrosius (4e eeuw).

toen onnozelheit hem bekleedde. De zelve bevestight dit elders aldus: Adam *was, voor zijn overtreden, met een gewaet van deughden bekleet, maer door het overtreden gelyck uitgeplondert, zagh zijne naecktheit, dewyl hy het aengetogen gewaet verloren hadde.* Dit zouden wy breeder met reden stercken, maer vermyden de langkheit. Ondertusschen ontschuldight dit gewaet der Erfrechtvaerdigheit, als in 't voorbygaen, ons treurtooneel, daer Adam en Eva niet naeckt, maer met een zuiver kleet van deught en onnozelheit te voorschijn komen. Oock vloeien de heilige bladen, zelf in 't nieu verbont, alom over van deze gebloemde wyze van spreecken, die op zulck een geestelyck kleet slaet: gelyck ook de gelyckenis van den bruiloftsgast zonder bruiloftskleet, bij Christus ingevoert en het feestgewaet, den verloren zone aengetogen. Paulus zeght: *treckt den heer Jesus Christus aen:* elders: *is 't dat wy niet naeckt maer bekleet gevonden worden:* elders: *wy willen niet ontkleet maer overkleet worden.* Sint Jan gedenckt de vrou met de zonne bekleet: elders de witte zijde betekenende de rechtvaerdigheit der

120 *overtreden:* ongehoorzaamheid.
122 *gelijck uitgeplondert:* als het ware geheel beroofd.
123 *aengetogen:* aangetrokken.
124 *breeder:* uitvoeriger.
met reden: met bewijzen.
stercken: bevestigen.
125 *langkheit:* uitvoerigheit.
onschuldight: verontschuldigt.
130 *bladen:* bladzijden.
't nieu verbont: het Nieuwe Testament.
131 *gebloemde:* zinnebeeldige.
132 *slaet:* betrekking heeft.
134 *by Christus ingevoert:* door Christus verteld (Matth. 22 : 11.).
135 *aengetogen:* aangetrokken.
Rom. 13 : 14; II Cor. 5 : 3.
136 II Cor. 5 : 4.
139 *gedenckt:* vermeldt. Openbaring 12 : 1.
elders: waarschijnlijk Openb. 19 : 8.

Heiligen. Hij raet de naecktheit met witte kleederen te decken, en vertoont ons zeven engelen, bekleet met zuiver lynwaet, omgort met goude gordelen. De bruit bekleet hy met fyn lynwaet, de rechtvaerdigheit der Heiligen. Laet ons voortgaen.

Adam en Eva, dus heerlyck met deze overnatuurlijcke gave der Erfrechtvaerdigheit begenadight leidden een geluckzaligh leven naer lichaem en ziel, geene steurnis onderworpen, en opgetogen in geestelycke wellusten van hemelsche bespiegelingen gelyck Godts huisgenooten. De groote Gregorius zeght dat de mensch in den paradyze gewoon was met Gode in gespreck te treden, en door eene inwendige zuiverheit en heerlyck gezicht met hemelsche geesten te verkeeren.

Maer gelyck'er buiten den eeuwigen Godt niet bestandighs is, en zelf een groot deel der engelen in den hemel niet genoeghden met het lot hun toegeleit, en boven het peil, hun van d'Almogentheit gestelt, bestonden te steigeren, waerom zy van Godt buiten het hemelsche paradys geslooten werden: zoo ging' het op d'aerde, daer d' erfvyant des

142 *decken:* bedekken. Openb. 3 : 18.
143 *goude gordelen:* Openb. 15 : 6.
145 *rechtvaardigheit der Heiligen:* Openb. 19 : 8.
146 *heerlijck:* op heerlijke wijze.
147 *begenadight:* begiftigd.
149 *steurnis:* smart.
opgetogen: omhoog geheven.
150 *wellusten:* genot.
hemelsche bespiegelingen: aanschouwing van hemelsche dingen
151 *de groote Gregorius:* Gregorius de Groote, Paus, 590—604.
154 *inwendig:* innerlijk.
heerlyck gezicht: niet door zonde verduisterde blik
156 *niet:* niets.
158 *genoeghden:* tevreden waren.
toegeleit: gegeven.
160 *bestonden:* waagden.
steigeren: zich verheffen

menschelycken geslachts listigh toeleide, om door den hofslang', van hem bezeten, eerst de vrou, en door de vrou den man te bekooren tot het overtreden van Godts gebodt, het welck eindelyck den Satan geluckte. De gemelde Gregorius zeght: *Toen Adam de Godtheit ontviel, waer van zijn hart gepropt was, bezweeck het licht des verstants, en alle blydschap, in den paradyze genoten.* Mozes zeght: *d'oogen van hun beide werden geopent, en kennende datze naeckt waren, vlochten vygebladers.* Hier openbaert zich de Herkentenis van dit jammerlycke treurspel aller treurspelen, waer op datelyck volght de Overgank van hun geluck in eene Ilias van ontelbaere rampzaligheden naar lichaem en ziel, voortgevloeit over hen en alle hunne nakomelingen, spruitende uit het verlies der Erfrechtvaerdigheit, door het gebod des Alderhooghsten. De Katholycke Kerck, zeght van wylen heer Vossius, in zijne Pelagiaensche historie, heeft altijt geoordeelt, dat Adams eerste zonde, door Godts rechtvaerdigh oordeel, allen zynen nakomelingen toegerekent wert,

163 *toeleide:* bewerkstelligde.
164 *hofslang:* paradijsslang.
van hem bezeten: waarin hij zich verschuilde.
165 *bekooren:* verleiden.
168 *ontviel:* afviel.
gepropt: vol, vervuld.
170 *Mozes:* Gen. 3 : 7.
173 *Herkentenis:* agnitio, het tot inzicht komen van zijn val bij den den held, een bij Aristoteles voorkomende treurspelterm.
174 *datelyck:* onmiddellijk.
175 *Overgangk:* peripetie; in het treurspel de aanvang van den val van den held.
Ilias: epos van Homerus, waarin de moeilijkheden der Grieken voor Troje bezongen worden.
178 *spruitende:* voortkomende.
180 *van wylen:* wijlen.
Vossius: Historia Pelagiana. De Arminianen, waartoe Vossius en ook voor zijn bekeering Vondel, behoorden, hadden vele opvattingen gemeen met den reeds vroeger door de kerk veroordeelden Pelagius (begin der 5e eeuw).

en wy, uit kracht van dit oordeel, versteken van Erfrechtvaerdigheit, de gewisse doot en afgescheidenheit van God onderworpen zyn. Apostel Paulus zeght: *Gelyck door eenen mensch de zonde ter weereld quam, en door de zonde de doot, zoo is oock de doot over alle menschen gekomen, in wien zy alle zondigen,* elders: *Gelyck door de misdaet van eenen de verdoemenis over alle menschen quam* &c. Dezelve zeght elders, datwe uit der nature kinders van toren, dat is Gods toren onderworpen zijn.

Tegens deze ontwyfelbaere waerheit der erfzonde en strafschult van Adam en het gansche menschelyck geslacht, op de heilige boecken en getuighenissen der oude vaderen gegront, en in d' eerste dryhondert jaeren en sedert doorgaens in Europe, Asië, en Afrika van oostersche en westersche kercken bezegelt en vast gestelt, kante zich Pelagius, een Schot, en Kloosterbroeder, geregelt en ingetogen van wandel, het welck zijne dwaelinge te grooter nadruck gaf, by menschen meer voorzien met de simpelheit der duive, dan met de voorzichtigheid der slange. Hy, die in dry boecken de Heilheilige Dryeenigheit verdedighde, openbaerde zich, omtrent vierhondert jaeren na het jaer der verlossinge, in Afrika, toen Rome en Italje van Gotten overgerompelt werden, het welck hem kans en gelegenheit gaf om stouter het onkruit alom onder de tarwe te zaeien, en de zielen met zijnen

184 *versteken:* beroofd.
187 Rom. 5 : 12.
190 elders: Rom. 5 : 18.
192 elders: Ephes. 2 : 3.
201 *geregelt en ingetogen van wandel:* die een ingetogen leven leidde volgens de christelijke voorschriften (regels).
203 *te grooter nadruck gaf:* nog grooteren klem bijzette.
206 *Heilheilig* zeer: heilig.
openbaerde zich: preekte.
209 *van de Gotten:* door de Goten.
210 *stouter:* deste vermeteler.

bedriegelycken angel en lockaes te vangen; want, gelyck het spreeckwoort luit, in troubel water is het goet visschen. Pelagius was loos en doortrapt van aert, veranderde menighmael van verblyf en leerde, zoo Hieronymus zeght, heimelyck het gene hy in 't openbaer lochende. Zes en meer kerckelycke vergaderingen zweetten, om den inbreuck en kancker van zijne valsche leeringe te keeren, namelijk dry te Karthago, een Disopolitaensch, een Mulevitaensch, een Arausikaensch, zonder meer andere te noemen. Zijn aenhang beschimpte reuckeloos en lichtvaerdigh de jammerklaght der vrouwen, in arbeit en baerens noot, kermende: och, hadde Adam noit in den appel gebeten! &c. gelyck de voester in Euripides Medea klaeght:

Och had noit 't eerste schip door Cyaneesche rotsen,
Naer 't lant van Kolchis heen, het zeegevaer gaan trotsen,
En noit de scherpe byl, in 't bosch van Pelion,
Den pyn gevelt, opdat men Argo bouwen kon.

212 *angel:* hengel.
214 *doortrapt:* slim, zonder de ongunstige bijbeteekenis van tegenwoordig.
215 *verblijf:* woonplaats.
216 *Hieronymus:* Kerkvader in de 4e eeuw, die tegen Pelagius en de Pelagianen geschreven heeft.
218 *zweetten:* deden moeite.
inbreuck en kancker: binnengekomen kanker.
220 *Disopolitaensch:* te Dispolis in Palestina.
Milevitaensch: te Mila in Afrika.
221 *Arausikaensch:* te Arausio, Orange in Zuid-Frankrijk.
222 *reuckeloos:* roekeloos.
224 *arbeit:* barenswee.
226 *Medea:* treurspel van den Griekschen dichter Euripides.
227 *Cyaneesche rotsen:* rotsen in den Bosporus.
228 *Kolchis:* Georgië, waar het Gulden Vlies bewaard werd, dat de Argonauten door vele gevaren heen gingen halen.
trotsen: trotseeren.
229 *Pelion:* berg in Griekenland.
230 *pijn:* pijnboom.
Argo: het schip, waarmee de Argonauten hun tocht volvoerden.

Maer gelyck d'eerste schakel van dwaelinge veele andere schakels, en een lange keten van dwaelingen nasleept, zoo ging het hiermede ook: want uit kracht van het lochenen der erfzonde stelde Pelagius der nakomelingen misdaet alleen in 't navolgen van Adams voorbeelt, achte dat Adams misdaet Adam alleen en niemant anders quetste, de natuur geen erfgebreck gevoelde, maer elck voortgeteelt wert in dien staet van volkomenheit, waarin Adam voor den val stont. Hy oordeelde de doot uit de nootwendigheit der natuure te spruiten, en niet by schult der ouderen over het gantsche menschelyck geslacht te vloeien, en Adam zelf, schoon hy noit het gebodt overtradt, most sterven: veel min stont hy toe dat wy door Adams misdaet den eeuwigen doot verdienden, waer uit hy besloot dat de kinders niet behoeven gedoopt te worden, niet tegenstaend de geheele Kerck de nootwendigheit des doops vaststelde uit Christus woorden: *Ten zy iemant wedergeboren werde uit water en den H. Geest zoo kan hy in Godts ryck niet komen.* Pelagius, om geene erfmisdaet toe te staen, en te bekennen dat wy in reatu, gelyck de Latynen zeggen, dat is, strafschuldigh geboren worden, ontkende stoutelyck dat door den doop de vleck van erfmisdaet der kinderen afgewasschen, en zij door dit waschbadt der wedergeboorte, uit de mahgt der duisternisse, in het licht van Gods ryk overgevoert worden.

224 *uit kracht van:* door de oorzaak van.
237 *quetste:* trof.
238 *erfgebreck:* erfzonde.
243 *schoon hij noit:* ook als hij nooit.
245 *stont hij toe:* erkende hij.
249 Joh. 3 : 5.
250 *werde:* worde.
252 *om geen erfmisdaet toe te staen:* omdat hij geen erfzonde erkende.
254 *stoutelijck:* vermetel.

Hier by beruste het niet, maer men trat tot het geschil van de nootwendigheit des invloets der genade van den H. Geest, en het vermogen van den vryen wille des menschen, en van de natuure. Pelagius ontkende de nootwendigheit der genade, tegens het gevoelen der Griexe en Latynsche vaderen en geheele Kercke, en, om zijn dwaelinge te bewimpelen, verstont alleen hier by de natuurlycke gaven, zonder welcke wy niets vermogen te wercken, doch wanckelde ondertusschen wel viermael in zijn drift, en hiel geenen eenparigen voet. De rechtzinnige leeraars dreven tegens hem dat hy door deze drift de natuur, die gekrenckt was, te hoogh zette, en de genade ontluisterde: dat de vrye wil en de leer der wet, gelyck hy leerde, niet genoegh waren, maer boven deze d'invloet der genade vereischt wort. Pelagius lette luttel dat Christus den H. Geest belooft den geenen die hem aenroepen, en door d'instellinge der heilige Geheimnistekenen de zwackheit der natuure noodigh achte t' onderstutten, en de Geheimnistekens hierom met recht van d'oude vaderen genoemt worden vaten der genade, en wercktuigen van

259 *beruste:* bleef.
men trat tot het geschil van; men ging strijden over.
263 *bewimpelen:* verbergen.
verstont hier by: verstond hieronder.
de natuurlijcke gaven: ingeboren vermogens.
267 *wercken:* verrichten.
wanckelde in zyne drift: veranderde van meening.
269 *eenparigen voet:* geregelden gang in zijn betoog.
270 *dreven tegens hem:* betoogden hem tegen.
271 *drift:* bewering.
gekrenckt: aangevallen.
272 *te hoogh zette:* te hoog stelde.
ontluisterde: minder eer gaf dan haar toekwam.
275 *lette luttel:* gaf er weinig om.
277 *Geheimnistekenen:* sacramenten.
279 *onderstutten:* een steun geven.

's menschen rechtvaerdiginge: immers hy droeg zich hierin zoodanigh dat Vincent Lirinenzer met recht van hem getuight: *Niemant heeft voor dien heiloozen Pelagius zich zulck eene kracht van vryen wille durven aenmeeten, dat hy hier toe in het goet, tot elck byzonder werk, Gods genade niet nootwendigh achte.* Het orakel der waerheit wederspreeckt hem met deze uitgedruckte woorden: *Zonder* my kunt *gy niet bedryven:* en Paulus zeght dat Godt in ons werkt het willen en volbrengen. Doch om ons niet dieper te dompelen in de barningen der geschillen, by hem verweckt, en deze wytloopentheit hier niet voeght, willen wy idt afkorten, en ondertusschen ons, naer den raet des gemelden Lirinenzers, houden aen hetgeene *Dat overal, dat altyt, en van allen gelooft wert.*

282 *hy droeg zich:* hij gedroeg zich.
283 *Vincet Lirinenzer* schreef een werk dat de leerstellingen van Pelagius gedeeltelijk bestreed; hij behoort tot de zoogenaamde Semipelagianen.
286 *aenmeeten:* aanmatigen.
het goet: het goede.
288 *het orakel der waerheit:* de Bijbel.
290 *niet bedryven:* niets tot stand brengen. Joh. 15 : 5
291 *werkt:* bewerkt. Philipp. 2 : 13.
292 *de barningen:* het vuur.
293 *by hem verweckt:* door hem veroorzaakt.
wytloopendheit: uitvoerigheid.
294 *afkorten:* kort maken.
295 *gemelden:* genoemden.
296 *van allen gelooft wert:* door allen geloofd werd

INHOUDT.

Godt stelde Adam en Eva in den paradyze, huwdeze te zamen, en geboodt ze by straffe des doots niet te eeten van den boom der kennisse van goet en quaet: maer de hofslang, listiger dan alle dieren, en van den satan bezeten, bekoorde eerst Eva de verbode vrucht te smaecken, en door Eva haeren man. Toen zagenze eerst uit hunne oogen, en kennende hunne naeckthiet (want zy stonden beide van het kleet der onnozelheit en Erfrechtvaerdigheit berooft), vlochten vygebladers om zich te bedecken. Ondertusschen verscheen het dtreng gerecht des Allerhooghsten, en bestrafteze die, zich te vergeefs, d'een na d'ander ontschuldigende, ter straffe verwezen, en uit den paradyze in ballingschap gedreven worden.

Het treurtooneel is in den paradyze. Het treurspel begint voor den morgenstont, en endight met den avontstont.

1 *stelde:* plaatste.
4 *hofslang:* paradijsslang.
5 *van den Satan bezeten:* Satan verborg zich in de slang, om den mensch te verleiden.
bekoorde: verleidde.
6 *smaecken:* proeven.
9 *onnozelheit:* onschuld.
erfrechtvaerdigheit: hierover handelt uitvoerig het *Berecht.*
13 *ontschuldigende:* verontschuldigende.

PERSONAEDJEN.

LUCIFER, *Vorst des afgronts.*
ADAM.
EVA.
REY VAN WACHTENGELEN.
GABRIËL, RAFAËL, MICHAËL } *Aertsengelen.*
ASMODE, BELIAL } *Helsche geesten.*
URIËL, *Gerechtsengel.*

personaedjen: personen.
afgront: hel.

EERSTE BEDRIJF.

LUCIFER.

Ick, eerst geheilight om de kroon van 't licht te spannen,
En nu van 't eeuwigh licht in duisternis gebannen,
Koome uit den zwavelpoel opdondren van beneên,
En zonder mynen ban en banpael t' overtreên,
Hier boven spoocken: want hoe gruwzaem en verwaten
d'Erfvyant my misschiep, noch wortme toegelaeten
Met u, mijn' Helleraet, gedaghvaert hier ter vlugt,
Te heerschen over zee, het aerdryck, en de lucht.
Dat past den grootvorst van de weerelt, en zijn' luister,
Afkeerigh van den dagh, en krachtiger by duister:

1 *geheilight:* gewijd.
de kroon te spannen van 't licht: de eerste plaats te bekleeden in den hemel.
2 *'t eeuwigh licht:* de hemel.
3 *ick koome:* ik kom.
opdondren: met geweld en gedruisch naar boven komen.
4 *ban en banpaal:* grens van het gebied.
5 *gruwzaam en verwaten:* op gruwzame wijze.
6 *erfvyant:* hier wordt door Lucifer God bedoeld.
misschiep: mismaakte.
7 *Helleraet:* Lucifer spreekt den raad van helsche geesten aan.
gedaghvaert: opgeroepen.
ter vlught: in aller ijl.
9 *grootvorst van de weerelt:* Lucifer zelf, vgl. Joh. : 11.

Waerom hy oock den nacht tot dezen optogh kiest:
En schoon de nanacht nu allengs het velt verliest,
Noch kan de haeter van het licht in schaduw duicken,
Van nachtspelonck, of haegh, of lustbosch, boom en struicken.
Waer ben ik hier? men hoort den schellen nachtegael
Den voorbo van de zonne en heldren morgenstrael.
'k Hoor levenwecker met een morgenkoelte opkomen,
En lieflijk klateren door klatergout en boomen.
Men hoort vier sprongen uit een bron en waterval
Van eenen heuvel zich uitspreien overal.
Dit tuight ons klaer genoegh wat bodem wy betreden.
Hier vloeit d'Eufraet, hier bloeit de hof in 't Oostersch Eden,
Het ryck van Adam en zyn gade aen hem getrout.
Hier most ick schuilen met myn schilwacht in een woudt,
Of doncker lustprieel, of myrtegalery,
Dan achter uitzien, dan van vore, dan ter zye,

11 *optogh:* tocht (uit de hel) naar boven.
13 *de haeter van het licht:* Lucifer.
in schaduw duicken: zich verbergen in de schaduw.
14 *nachtspelonck:* donkere grot.
lustbosch: prieel.
15 *schellen:* schoon zingend.
16 *voorbo:* voorbode.
17 *levenwecker:* de lentewind.
18 *klatergout:* door de zon vergulde bladeren.
19 *vier sprongen:* vier stroomen. Uit de bron in het paradijs ontsprongen vier rivieren: Phison, Gehon, Tigris, Euphraat.
21 *tuight:* getuigt.
22 *'t Oostersch Eden:* vergelijk hierbij Gen. 2 : 8.
24 *most:* moest.
schiltwacht: gevolg.
25 *myrtegalerye:* myrtenlaan.
26 *dan...dan:* nu eens...dan weer.

En letten hoe men best berockene eenigh quaet;
Want ick, veraert van 't goet, dien vloeck der vloecken haet,
En wensche hem, wien niets kan in zijn wezen deeren,
In zyn geschapenheên te schenden en schoffeeren.
Zoo wort het helsche ryck van Lucifer gebout,
Dat eeuwigh duuren zal, geen aenslagh is te stout
Voor my, die niet ontzagh den hemel aen te randen.
Zoo neemt myn wraeckzucht al de weerelt op haer tanden,
En ruckt dit groot heelal uit zynen winckelhaeck,
Dat 's hemels as noch eens van myne heirkracht kraeck'.
Het lustme hem voortaen geduurigh werck te geven,
En, schoon de blixem my ten troon hebbe uitgedreven,
Te laeten blycken wat ick, na dien val, vermagh.
Al schoot ons maght te kort daer boven: 't hoogh gezagh
Moet aenzien dat ons noch die magt is bygebleven
Zyn' willekeure in al zyn werck te wederstreven.

27 *men:* wij.
best: het best.
28 *veraert:* vervreemd.
dien vloeck der vloecken: God.
29 *wien niets kan . . . deeren:* God is onaantastbaar.
30 *geschapenheên:* schepsels.
schenden en schoffeeren: vernietigen. Schoffeeren is afgeleid van het lat. disconficere, vernietigen.
31 *gebout:* gesticht.
32 *te stout:* te vermetel.
33 *aen te randen:* aan te vallen. Vergelijk Vondel's Drama Lucifer.
34 *neemt de weerelt op haer tanden:* sleept de heele wereld mee in het verderf.
35 *winkelhaeck:* loodrechte stand.
36 *'s hemels as:* de as, waarom de hemel draait.
heirkracht: legermacht.
38 *troon:* hemel.
42 *willekeure:* willekeurige heerschappij.
zijn werck: zijn schepsels.

De naem van almaght is een titel zonder daet,
Een krachtelooze klanck van roemzucht, wist hy raet
Om eenigh wezen gansch van iet tot niet te brengen;
't Was uit met my: men zoume in wezen niet gehengen.
Min laeten in 't bezit van 's afgronts heerschappy:
Daer leght zyn maght te laegh, al schynt myn maght in ly
Te legghen, loeft men aen, gewis het kan niet feilen
Wy zullen in den wint dien hoeck te boven zeilen,
En dryven dan ruim schoots de rycke haven in
Waer naer men stevent, al 't geluck hangt aen 't begin:
Aen d' uitkomst hoeft men niet te twyflen door mistrouwen.
Laet vry al 't hemelsch hof van zyne tinne aenschouwen
Dat wy niet slaepen, als'er roof te haelen is.

43 *titel:* aanspraak.
zonder daet: zonder werkelijkheid.
45 *van iet tot niet te brengen:* geheel te vernietigen.
46 *in wezen:* in mijn gedaante.
gehengen: dulden.
47 *min:* nog minder.
afgront: hel.
48 *leght zijn maeght te laegh:* is zijn macht te zwak.
al schijnt mijn maght in lij te legghen: al schijnt mijn macht verzwakt; de twee laatste uitdrukkingen, aan de scheepvaart ontleend, beteekenen eigenlijk *buiten den wind liggen.*
49 *loeft men aen:* als wij ons naar den wind wenden.
50 *in den wint:* tegen den wind in.
dien hoeck te boven zeilen: dien moeilijken hoek omvaren.
51 *ruim schoots:* letterlijk: met volle zeilen.
52 *waer naer men stevent:* waarnaar wij streven.
52 *'t gheluck hangt aen 't begin:* het gelukken hangt af van het begin.
53 *d'uitkomst:* uitslag.
mistrouwen: gebrek aan zelfvertrouwen.
54 *laet vry:* laat gerust.
van zyne tinne: de hemel wordt hier voorgesteld als een kasteel met kanteelen en tinnen.
55 *roof:* buit.

Hy zette uit achterdocht, om 't ryck der duisternis
In toom te houden, hier een schiltwacht uit van engelen,
Die zouden Adams hof beschutten, en zich mengelen
In onraet en gevaer, dies dienen wy bedeckt
Te wercken, eer men hen tot tegenstant verweckt.
De koning van den hof, onnozel, zonder wapen,
Magh op deze englewacht gerust en veiligh slaepen:
Want, zonder zulck een wacht, 't waer tyt om, zonder schroom
Of Adam, of zyn gade, in hunnen eersten droom,
Te wecken met den slag, of door een' helschen waessem
En smoock van peckstock hun het leven en den aessem
Te neemen, hem ten schimp, die menschen 't leven gaf.
Zoo zou de lusthof hem gedyen tot een graf,
Ick, om de lycken heen, met peck- en zwavel-kranssen,
Hier onder 's leven boom, in 't ront triomfe danssen
En brullen dat het aerde en hemel overklonck:
Doch dit 's een poos te vroegh, men moet den tweeden sprongk

Hy: God.
uit achterdocht: uit voorzorg.
die zouden: die moesten.
zich mengelen: zich bemoeien.
verweckt: aanspoort.
hof: het paradijs.
onnozel: geen kwaad vermoedend.
te wecken met den slag: te wekken door den aanval.
waessem: damp.
smoock: rook.
peckstock: met pek besmeerde toorts.
aessem: adem.
hem ten schimp: tot schande van Hem.
gedyen: worden.
sprongk: aanval.

(Want d'eerste is ons misluckt) zoo reuckeloos niet waegen,
Maer zachter toetreên, en gelegenheit belaegen
Van waer, en hoe men best den Schepper by den dagh
In eenigh schepsel, groot of kleen, bestormen magh.
Alle afbreuck streckt tot winst, men moet allengs by trappen
Beginnen, en van laegh opsteigeren en stappen
Wie stadig steigert raeckt ten leste daer het stuit.
Een ryp beraet draef voor: dat wint een' slagh vooruit,
Laet zien wat kans, wat stof de opgaende dagh wil geven.
De zon, aen 't ryzen, zal den lusthof verf en leven
Byzetten. Adam met zyn gade, hant aen hant,
Doorwandelen den hof, die, heerelijck geplant,
Hen luttel min ziet dan aertsenglen begenadight,
En uit Gods vollen schoot, naer lyf en ziel, verzadigt.
Men sla het onderling gespreck van verre ga,
Bespie wat middelen den schepselen tot scha
En avbreuck dienen. Let, in eenen hoeck gescholen,

73 *d'eerste:* de aanval van Lucifer tegen den hemel.
73 *reuckeloos:* roekeloos.
74 *zachter toetreên:* kalmer te werk gaan.
belaegen: afwachten.
75 *best:* het best.
by den dagh: overdag.
76 *magh:* kan.
78 *opsteigeren:* opstijgen.
79 *steigert:* stijgt.
daer het stuit: aan het eindpunt.
80 *draef voor:* ga vooraf.
vooruit: al bij voorbaat.
81 *stof:* gelegenheid.
82 *aen 't ryzen:* bij het opkomen.
verf: kleur.
85 *luttel min:* weinig minder.
88 *scha en afbreuck:* schade en nadeel.
dienen: geschikt zijn.

Wat hun verboden wert, en wat hen wort bevolen,
Op lyf- en zielstraf: want de hooghste is niemants vrient
Dan die zyn hoovaerdy ten roem en aenwas dient;
Eene oirzaeck, waerom gy, myn hemelsche eedtgenooten,
Als wederspannigen, ten afgront zyt gestooten,
En zoo verstooten, en verandert van gestalt,
Dat in der eeuwigheit geen wederkeeren valt
Naer boven, daer de poort en draeiboom blyft gesloten.
Maer laet ons schuilen, eer het licht koome opgeschoten.
In 't heldere ooste, en uit het weeligh roozendal
Heer Adam, met zyn bruit geweckt, op 't aenzicht vall',
En zynen leenheer loof, die hem 't bezit van Eden
Te leen geschoncken heeft, en, onder zyne treden,
Den boomgaert zegent, houdt u stil, als of gy sliept,
En slaet dees laen in, daer de schaduw meest verdiept
In 't oogh van 't lieve paer, van d'englewacht zoo blyde

91 *op lyf- en zielstraf:* met bedreiging van straf aan lichaam en ziel.
de hooghste: God.
92 *aenwas:* vermeerdering.
93 *oirzaeck:* reden.
94 *afgront:* hel.
95 *gestalt:* gestalte.
96 *valt:* plaats heeft.
98 *schuilen:* ons verschuilen.
koome opgeschoten: opkomt.
99 *weeligh:* schoon.
100 *op 't aenzicht vall':* neervalt in aanbidding.
101 *leenheer:* Heer.
loof: prijze.
102 *treden:* voetstappen.
verdiept in 't oogh van 't lieve paer: het tweetal het zien moeilijk maakt.

Te groeten, daerze treên, gekleet in witte zyde
Van erfrechtvaerdigheit, geslingert om hun leen,
En oock zoo fyn van draet, dat door de zyde heen
De schoonheit van het lyf uitschynen kan, en gloeien:
Gelyckwe door den dau het ryzend licht zien groeien
Uit deze schaduw kan men best den hof bespiên.
Zy komen: duickt, 't is tyt, zoo kunnenze ons niet zien,
Wy hen, en hun gespreck, en wezen, en gebaeren
Al stil beluisteren, en gaslaen door de blaêren.
Hy zwaeit een myrt; zy rieckt een roos, versch afgepluckt,
En noch geloken, al 't geboomte neight en buckt
Eerbiedigh neder, waerze aendachtigh heenetreden.
De hemel luistert naer hunne aendacht en gebeden.

ADAM.

Daer ryst het alverquickend licht,
Dat, laegh gedaelt beneên de kimmen,
De schaduwen en bleecke schimmen
Verdryft van 's aertryx aengezicht.
De voglezangk, aen 't licht ontsteecken,

106 *zoo blyde te groeten:* dat zoo vriendelijk gegroet moet worden.
107 *erfrechtvaerdigheit:* Zie hierover het Berecht.
leen: ledematen .
111 *best:* het best.
112 *duickt:* verberg u.
114 *al:* voortdurend.
115 *myrt:* myrtetak, zinnebeeld van het huwelijk.
116 *neight en buckt:* buigt zich.
117 *aendachtigh:* vroom, vgl. Duitsch: Andacht.
aendacht en gebeden: vrome gebeden.
119 *het alverquickend licht:* de zon.
120 *laegh gedaelt:* na eerst laag gedaald te zijn.
schimmen: schaduwen. Schim is gewoonlijk synoniem met schaduw.
123 *ontsteecken:* ontstoken. Het gezang wordt als het ware aangestoken, veroorzaakt door het zonlicht.

Begint met eene morgenwys,
Den grooten zegenaer ten prys,
Aan alle kanten uit te breecken.
Ay laet ons beurtewys den toon
De voglen, vroegh aen 't quinckeleeren,
Navolgen, en 't geluit schakeeren,
En strengelen tot eene kroon.
Ick wil u voorgaen met gezangen!
Gy mooghtme volgen, ryck van lof.
Maer nu, myn liefste, van wat stof,
Van waer den zangk best aengevangen?

EVA.

Van wien toch beter dan van Godt,
De bron, en springaêr aller dingen?
Kunt gy van iet wat lievers zingen?
Hy is uitdeeler van ons lot.
Hef aen, myn liefste, op 't hoogh behaegen;
Ick volgh uw' voorzang keer om keer,
Op dat de galm den beurtzang leer'
Aan dal, speloncken, bosch, en haegen.

ADAM.

Van u beginnen wy met reên,
Zoo dra de zon ter kimme uitryze,

124 *morgenwys:* morgengezang.
125 *ten prys:* tot lof.
zegenaer: weldoener.
126 *begint . . . uit te breecken:* begint los te komen.
127 *beurtewys:* in beurtzang.
129 *'t geluit schakeeren:* ons gezang doen afwisselen.
132 *strengelen tot eene kroon:* tot een soort krans te vlechten.
132 *ryck van lof:* met lof voor den Heer.
136 *springaêr:* bron.
139 *op 't hoogh behaegen:* in de hoop, dat God er behagen in zal *scheppen.*
141 *galm:* echo.
leer': verder meedeele.
143 *met reên:* terecht.

Algoede, almaghtige, en alwyze,
Der dingen oirsprong, eenigh een.
Wy zagen, toen onze oogen zagen,
U endtloos schooner dan de zon,
Een' schyn gelyck ,die in een bron,
Den mensch gelyckt, ô bron der dagen!
Wy zagen die ons 't wezen schonck,
En uit het roode klay bootseerde,
Een ziel inaêmde, en haer vereerde
Met eenen glans, die uit u blonck
Gy dommelde uwen heldren luister
In onze ziele, een majesteit
Van vryen wille, onsterflyckheit,
En reden, noit bewolckt noch duister.

EVA.

Gelooft zy Godt, die u verscheen,
En was, en is, en eeuwigh duure.
Gy zweemt naer d' edelste natuure,
En hebt met aerdtscheit iets gemeen.

146 *eenigh een:* geheel een en ondeelbaar.
147 *toen onze oogen zagen:* toen zij zien konden, was God het eerste wat Adam en Eva zagen.
148 *endtloos:* oneindig.
149 *schyn:* spiegelbeeld. De zon is als het ware het spiegelbeeld van God.
150 *bron der dagen:* schenker van het daglicht.
151 *'t wezen:* gedaante.
152 *roode klay:* Vondel meende dat Adam geschapen was uit roode aarde. Hij steunde deze meening op een verkeerde vertaling van het woord *adam* (bet. mensch).
bootseerde: vormde.
153 *inaemde:* inblies.
vereerde: schonk.
154 *die uit u blonck:* die voortkwam uit Uw eigen glans.
155 *dommelde:* vermengde.
luister: licht.
158 *noit bewolckt noch duister:* voor den zondenval bezaten Adam en Eva een onfeilbare rede.
161 *zweemt naer:* gelijkt op.

d'Alwyze wist twee ongelycken,
De ziel en 't lichaem door een' bant
Te binden met zyn stercke hant,
Een' bant, die nimmer zal bezwycken.

ADAM.

De godtheit plante dezen hof,
Tot een gerust verblyf des menschen.
Hier groeit al wat een hart kan wenschen.
Hier vindt myn boulust bouwens stof.
Hier springt de bron, die tweepaer stroomen
Uitlevert, en den hof besproeit,
Waer zy langs bloeiende oevers vloeit,
En laeft de wortels van de boomen.
Hier bloeit de boom, die 't leven voedt,
En geesten koestert in onze aêren
Door 't ooft, gedeckt met zilvre blaêren,
Dat 's menschen graegheit eeuwigh boet.
De dau, die 's morgens valt van boven,
Is zuiver man en leckerny
Op onze tong. Hoe zouden wy
Dien oirsprong alles goets niet loven!

EVA.

Geprezen zy de zegenaer,
Die 's menschen hart zoo milt verzadight,
En met zyn' ryckdom begenadight.

163 *twee ongelycken:* twee van elkaar verschillende dingen.
170 *bouwen:* bebouwen. Gen. 2 : 15.
174 *tweepaer:* dus vier.
176 *geesten:* levensgeesten.
koestert: voedt.
178 *graegheit:* eetlust.
boet: bevredigt. *boeten* beteekent eigenlijk: herstellen; men kan *netten boeten:* en ook *een schuld boeten.*
180 *man:* man of manna, hemelsche spijs, die ook de joden in de woestijn genoten (Ex. 14 : 4).
183 *zegenaer:* God.
185 *begenadight:* begiftigd.

Wat uit hem vloeit is wonderbaer.
Hy storte hier een vollen horen
Van overvloeden voor ons uit.
't Is Godt al wat de hof besluit.
Hy sluit voor ons geen schattrezooren.

ADAM.

Nu kenne ick eerst het heil van 't goet
Der megenootschap, nu gy blyde
U weet te voegen aen myn zyde.
Wat valt my uw genootschap zoet!
Wat 's eenzaemheit by 't lief genieten
Van uwe tegenwoordigheit!
Myn hulp, indienge van my scheit,
Zou 't leven my dan niet verdrieten?
Myn zuster, dochter, of myn bruit,
Hoe zal ick u, myn liefste, noemen?
Het paradys stroit palm en bloemen:
Voor uwe voeten groeit het kruit.

EVA.

Wat u, myn lief, alleen vermaeckt,
En anders niet, zal my behaegen,
Van dat het eerst begint te daegen,
Tot dat de zon haer daghvaert staeckt.
Gevolghzaemheit, bescheit, en stilte,

186 *wat uit hem vloeit:* wat Hij voortbrengt.
189 *besluit:* omvat.
190 *schattrezoor:* schatkamer.
192 *megenootschap:* gezelschap.
195 versta: hoe ver staat eenzaamheid af van het heerlijk genot enz
197 *hulp:* liefste.
199 *dochter:* omdat Eva uit Adam geboren was.
bruit: echtgenoote.
202 *kruit:* bloemen, planten.
203 *wat u alleen enz.:* alleen wat u behaagt.
204 *niet:* niets.
205 *van dat het eerst:* van het eerste oogenblik dat.
daghvaert: loop langs den hemel.
207 *gevolghzaemheit:* gehoorzaamheid.
bescheit: bescheidenheid.

Een vrolyck hart, een blyde geest.
Voeght d'eerste bruit, op 't eerste feest.
Dat Godt myn hart in 't uwe smilte.

ADAM.

Wachtenglen, volght ons spoor, heft vrolyck aen:
ontvout,
By beurte op eene ry, den oirsprong aller dingen.
De galm van 't paradys schept lust u na te zingen
Hoe dit heelal uit niet zoo heerlyck wiert gebout.

REY VAN WACHTENGELEN.

I. Zang.

Godt schiep den baiert, woest en duister.
Natuur had maer een aengezicht,
Lagh vormeloos, en zonder luister.
Toen sprack de Hooghste: 't werde licht:
En daetlyck wert het licht geboren,
Een lichaemloze schemering,
Die noch geene oogen kon bekooren,
En evenwel haer' rondenkring
Voltrock, in tweemael twalef stonden,
Rondom den blinden baiert heen,
Daer 's weerelts zaet in lagh gewonden,

210 *smilte:* vereenige, eig. smelte.
211 *ontvout:* verhaalt.
213 *galm:* echo.
214 *niet:* niets.
215 *baiert:* chaos.
216 *had maer een aengezicht:* zag er overal hetzelfde uit.
217 *luister:* schoonheid.
218 *'t werde:* het worde.
219 *daetlyck:* dadelijk.
220 *lichaemloze schemering:* schemering zonder hemellichamen.
222 *rondenkring:* dagloop.
223 *voltrock:* volbracht.
224 *blinden:* vormeloozen, eig. waarin niets te zien is.
225 *'s weerelts zaet in lagh gewonden:* de wereld in kiem in verborgen lag.

En elcke hooftstof ondereen.
O licht! wy komen u begroeten,
Als d' oudtste dochter aen Godts voeten!

I. Tegenzang

De zelve hant, die 't licht aenleide,
De watren boven 't hoogh gespan
Des hemels van de laeghte scheide,
En slootze binnen hunnen ban,
Op dat het menschdom zich, van onder
Zyne oogen slaende in 's hemels boogh,
Om 't wateren gewelf verwonder
Dat op Godts almaght dryft om hoogh
Een hooftstof, wuft en ongebonden,
Gehoorzaemt hem, die haer beriep
Om hoogh uit grondelooze gronden,
En uit kristal een' hemel schiep,
Om in dien kreits, rondom te vloten.
Zoo wert de tweede dagh gesloten.

226 *hooftstof:* element. Naar Aristoteles' opvatting waren er vier elementen: water, vuur, aarde, lucht.
ondereen: nog ongescheiden.
229 *de zelve:* dezelfde.
aenleide: schiep; eigenlijk; veroorzaakte, vergelijk ons: aanleiding.
230 *gespan:* uitspansel.
232 *ban:* gebied.
234 *'s hemelsch boogh:* het hemelgewelf.
236 *dryft om hoogh:* boven blijft drijven; Vondel beschrijft den hemel als van water (de wolken), die drijven, steunend op Gods almacht.
237 *hooftstof:* element.
wuft en ongebonden: beweeglijk en vloeibaar.
238 *beriep:* opriep.
239 *grondelooze gronden:* bodemlooze diepten.
240 *uit kristal:* naar Vondel's voorstelling, berustend op die van Ptolemaeus, bestond de hemel uit negen kringen, waarvan de buitenste van kristal was.
241 *kreits:* kring.
vloten: kring.

II. Zang.

Maer d'aerde lagh noch diep gezoncken
In 't water, dat haer aenschyn deckt.
Toen scheide d' opperste 't verdroncken,
En droogh en vocht. De vloet vertreckt.
Zoo stont het water op de stranden
Gestuit. Men zagh alom in 't ront
De driftige en de vaste landen,
En bergh en duin op zee gegront.
Hy kleede d'aerde in kruit en lover,
Bezaiede haer met vruchtbaer zaet.
Hier zweefde Levenwecker over,
En zetteze in 't gebloemt gewaet
Te pronck, gelyckwe haer aanschouwen.
O groote schoonheit der landouwen!

II. Tegenzang.

De hemel eischte oock zyn cieraden,
Als d' almaght daer de torts ontstack,
De zon, die met robyne raden
Haer heirbaen volghde, en niet ontbrack
Uit Oosten helder op te daegen;

243 *gezoncken:* verzonken.
245 *'t verdroncken:* het door water bedekte land.
246 *en droogh en vocht:* en (scheide) land en water.
vertreckt: trekt terug.
249 *driftige landen:* drijvende landen d.i. eilanden.
250 *op zee gegront:* op de zee steunend. Men meende dat het vasteland op de zee dreef.
251 *kruit:* planten.
253 *Levenwecker:* de lentewind.
gebloemt gewaet: kleed van bloemen.
254 *zetteze te pronck:* zette haar te pronk, zooals in Vondel's tijd met bruiden geschiedde.
258 *als:* toen.
torts: fakkel.
259 *robijne raden:* met robijnen bezette wielen. In de Grieksche mythologie reed Phoebus, de zonnegod, in een gouden wagen, waarvan de wielen met edelsteenen waren bezet.
260 *ontbrack:* naliet.

Waerna de maen haer ronde sloot;
Gestarnt de schaduw voor quam jaegen,
En danssen om den hemelkloot.
Zoo leert men jaeren onderscheiden,
En maenden; en het aerdtryck kreegh
Zyn warmte in beemden, bosch, en weiden,
Terwijl de zon neêrdaelde of steegh,
Om 't leven van natuur te queecken.
Men ziet iet godtlyx in dit teecken.

III. Zang.

De tweepaer hooft- en weereltstoffen
Ontfingen reede haer beslagh:
Het licht des hemels is getroffen:
Maer wat verwacht de vyfde dagh
Van d' oppermaght? De visch en vogel,
Die 't vocht bezwemt, en d' ope lucht
Met scherpe vinne en vluggen vlogel,
Bewaert zyn streeck, en lichte vlught.
Daer weemlen walvisch en dolfynen:
Hier stygen adlers hemelhoogh,
Die zelf de zon, te sterck in 't schynen,

262 *haer ronde sloot:* onderging.
263 *gestarnt:* de sterren.
schaduw: duisternis.
voor quam jaegen: kwamen verjagen.
264 *hemelkloot:* hemelbol.
269 *queecken:* scheppen en onderhouden.
270 versta: dit (de kracht van de zon) is te beschouwen als een afbeelding van Gods macht.
271 *twee paer:* vier.
hooft- en weereltstoffen: elementen.
272 *reede:* alreeds.
haer beslagh: hun voltooiing.
273 *getroffen:* tot stand gebracht.
276 *bezwemt:* zwemt in en vliegt in.
277 *vlogel:* vleugel.
278 *bewaert zijn streeck:* zijn weg vervolgt.
281 *te sterck:* zeer sterk.

Braveeren met hun scherpziende oogh.
De zee en lucht begint te leven.
Natuur heeft elck zyn wyck gegeven.

III. Tegenzang.

De zeste dagh verweckt de dieren,
Die, 't hooft om laegh, het gras betreên,
Of 'd oogen slaen naer 's hemels vieren,
En gaslaen wat hun viel te leen
Van Godt, den eigenaer der dingen,
Die om den mensch den hemel schiep,
Oock lichaemloze hemelingen,
Die hy tot 's menschdoms dienst beriep
In 't paradys, daer twee te gader
Gewettight zyn van d'eerste maght,
Die hun verscheen, gelyck een vader,
Hen troude, en minzaem t' zamenbraght.
Gezalight paer in 's aertryx hoven,
Verwacht een schooner hof daer boven.

282 *braveeren:* trotseeren.
284 *wyck:* plaats.
285 *verwecht:* brengt voort.
dieren: op het land levende wezens: Vondel rekent blijkbaar ook den mensch onder de dieren.
286 *'t hooft om laegh:* n.l. de viervoetige dieren.
287 *'s hemels vieren:* de lichten (zon, maan, sterren) aan den hemel.
288 *gaslaen enz.:* n.l. de menschen.
viel te leen: te beurt viel.
290 *om den mensch:* om der wille van den mensch.
291 *lichaemloze hemelingen:* geestelijke hemelbewoners, engelen en geesten.
294 *gewettight zyn van d'eerste maght:* in het wettig bezit Sesteld zijn van de eerste macht.
296 *minzaam:* in liefde.
t' zamenbraght: vereenigde.
298 *verwacht:* gij kunt verwachten
daer boven: in den hemel.

HET TWEEDE BEDRIJF.

GABRIËL. RAFAËL. MICHAËL.

Wy zweefden zacht en stil den blancken
Melckwegh neêr,
De morgenzon voorby, die, schynende uit het meer
Van 't oosten zuidwaert aen, met haren gouden
wagen,
Den middagh kroonen gingk, toen wy dees
springbron zagen
Vier aders leveren aen 't aerdtsche paradys.
Naer 't hemelsche genoemt, en daer de bruiloftswys,
Tot vreught van d'eerste trou met vrolycke
engletongen,
Voor bruidegom en bruit, zal worden opgezongen;
Zoo streecken wy terstont de vleugels hier ter ste:
Gelyck een arentsvlught, die wyt, van over zee,

300 *schynende:* opstijgend.
het meer: de zee.
301 *zuidwaert aen:* in zuidelijke richting.
gouden wagen: de zonnewagen, vgl. de noot bij vers 259.
302 *den middagh kroonen:* haar hoogtepunt bereiken.
springbron: de bron in het midden van het paradijs.
303 *vier aders:* vier rivieren.
304 *'t hemelsche:* er was een hemelsch paradijs, waarnaar het aardsche gevormd was.
bruiloftswys: bruiloftszang.
305 *vreught:* viering.
d'eerste trou: het eerste huwelijk.
engle tongen: tongen van engelen.
307 *de vleugels strycken:* op de vleugels drijven
ter ste: ter plaatse.
308 *wyt:* ver.

Of uit de starren stryckt in top van hooge cederen,
En dan zich zelve deckt en schaduwt met haer vederen.
Wat heeft de Godtheit hier een hemelschdom geplant!
Hoe roken wy den geur van 't melck- en honinghlant,
En blancke lelien, en versch ontloke rozen!
Hoe flonckren d'oevers hier van bdellion, turkozen,
Karbonklen, onixsteen, en flickrend diamant!
De gront is een tapyt van bloemen, geene hant
Van geesten kan zoo ryck borduuren en schakeeren.
Wat vogels steecken hier in kostelycke veêren!
Daer staet d'eenhoren, die zich spiegelt in de bron.
Hier volght de zonnebloem het aenschyn van de zon
En schynt in 't harte ontvonckt van levendige straelen.
Wat vogels zingen daer alle engelsche kooraelen
Met hunne keelen na! Hoe weeligh hangt dit ooft!

309 *stryckt:* neerstrijkt.
310 *deckt:* bedekt.
schaduwt: beschaduwt.
311 *hemelschdom:* hemelsche toestand.
312 *melck- en honighlant:* evenals het Beloofde Land, dat ook een land van melk en honing was.
313 *bdellion:* edelgesteente. Gen. 2 : 12 noemt het evenwel als het voortbrengsel van een boom (hars).
turkozen: blauwe edelsteenen.
315 *karbonklen:* robijnen.
onixsteen: veelkleurige, licht doorschijnende steen.
317 *geesten:* engelen.
schakeeren: borduren; eigenlijk: kleuren als de velden van een schaakbord.
319 *eenhoren:* fabelachtig dier; een wit paard met hoorn op het voorhoofd. Men zie vers 1072.
320 *volght:* de zonnebloem draait met de zon mee.
aenschyn: schijnen.
321 *ontvonckt:* schitteren.
322 *engelsche kooraelen:* engelenliederen.
323 *weeligh:* rijk.
ooft: vruchten.
zwilt: zwelt.

Hoe zwilt dees muskadel! d' Oranjeboom belooft
Den mont verquickend sap, men ziet het vee gedyen
By keur van geurigh kruit, en duizend leckernyen.
De rugh van 't dertel lam, gedost met eene vacht
Van gloênde purperverf, getuight door zyne draght
In welck een' beemt het weit, en draeght livrey en wapen
Van koningh Adams hof, ter heerschappy geschapen.
De boom zweet honinghdau, de beeck geeft room en wyn.
De boomschors is kanneel, hier valt de zonneschyn
Gematight, niet te heet, noch koel: het zy de straelen
In top staen, 't zy het licht verryze, of koom te daelen.
d'Alzegenaer stort hier zich zelven teffens uit,
En waert in dier, en erts, en steen, en plant, en kruit,
Doch meest in Adam, heer van 't edelste geweste.
De hemel gaf zyn hart aen 't aerdtryck hier ten beste.

RAFAËL.

Aertsengel Gabriël, doorluchtighste gezant,
Dees lusthof, die de kroon van 's aerdtryx hoven spant,

muskadel: soort van witte druif.
by keur van geurigh kruit: door overvloed van geurige planten.
dertel: dartel.
beemt: weiland.
honighdau: een zoete drank.
't zy het licht verryze: hetzij de zon opkomt.
koom te daelen: ondergaat.
teffens: tevens.
waert: is aanwezig.
't edelste geweste: het paradijs.
ten beste: ten geschenke.
hoven: tuinen.

Behoeft geen' englelof, en gaet het al te boven.
Het lofbazuinen kan zijn schoonheit slechts verdoven.
De Godtheit wandelde in de lommer van dees blaên.
En liet, na'et planten, in den hof haer stappen staen,
Godt heilighde den gront, zoo zegenryck betreden,
En schonck dees streeck den naam van wellust, dat is Eden,
Daer geen volkomenheit ontbreeckt, in 's menschen oogh.

GABRIËL.

Myn leistar, Rafaël, die in den hooghsten boogh
Des hemels wert gewyt in 't zevental, wilvaerdigh
De Godtheit naer den mont te zien, en Godts rechtvaerdigh
Besluit te stercken; het wort tyt dat wy gelyck
Den koning groeten, met den intre van zyn ryck,
En zyne koningin, en, onder 't heusch bejegenen,
Hun heil toewenschende, de twee gelieven zegenen
In 's allerhoogsten naem, en kroonen bly van geest.
Dan zultge, aen myne zy, het heerlyck bruiloftsfeest

341 *englelof:* loftuitingen van engelen.
gaet het al te boven: overtreft alles.
342 *verdoven:* verminderen, eig. dof maken.
344 *stappen:* voetstappen.
346 *wellust:* genot, zonder eenige slechte bijbeteekenis. Eden beteekent genot.
347 *daer geen volkomenheit enz.*, versta: waar het menschelijk oog geen onvolkomenheid ontdekken kan
348 *leistar:* aartsengel, als ster voorgesteld. Rafaël, Gabriël en Michaël zijn de drie aartsengelen.
boogh: hemelkring. In den hoogsten kring van den hemel en dus het dichtst bij God stonden zeven engelen (Openb. 8 : 2), waartoe ook Rafaël behoort.
349 *wilvaerdigh:* bereid.
350 *naer den mont te zien:* naar de bevelen te luisteren.
351 *stercken:* helpen uitvoeren.
gelyck: onmiddellijk.
352 *met den intre:* bij het betreden.
heusch: op hoofsche wijze.
355 *kroonen:* zegenen.

Bekleeden. Pas het paer, als ick 't gebie, te kranssen
Met eeuwigh lauwerier, gebroght van 's hemels transsen.
Doorvlochten met robyn, en hemelsch diamant.
Laet 's hemels rey den disch met zyn gewyde hant
Voorzien van dierbaer ooft, gewassen aen die tacken,
Dat 's menschen leven voedt, en tegens het verzwacken
De zenuw styft, en sterckt; het bloet in eenen staet
Bewaert op zyn gewight, en ingeschape maet;
Als oly van d'olyf de vlam, die, zonder zwichten,
Niet ophoudt, even klaer te branden, en te lichten.
De zon ga haeren gangk, en mercke tyt en uur:
Dees boomvrucht queeckt en sterckt het wezen van natuur,
Alle eeuwen uit en in, erfvyant van 't bederflyck.
Zoo leeft de mensch, als Godt en d'Engelen, onsterflyck.
Godts veltheer Michaël blyf midlerwyl de wacht

357 *bekleeden:* bijwonen.
pas: zorg er voor.
358 *eeuwigh lauwerier:* onvergankelijke lauwerkransen.
gebrocht: gebracht.
transsen: het hoogste deel van den hemel.
360 *'s hemelsch rey:* de engelen.
361 *dierbaer ooft:* kostbare vruchten.
gewassen: gegroeid.
361 *die tacken:* nl. van den boom des levens.
363 *zenuw:* pees.
styft en sterckt: versterkt.
in eenen staet bewaert: in denzelfden toestand houdt.
364 *op zyn gewicht en ingeschape maet:* in zijn natuurlijk gewicht en verhouding.
365 *als:* evenals.
zwichten: zwakker worden.
366 *lichten:* lichtgeven.
367 *mercke:* geve aan.
368 *queeckt:* versterkt.
369 *'t bederfelijck:* het vergankelijke.

Bevolen van den hof, om 't goddelyck geslacht,
Het menschdom, ga te slaen, zo ver het Godt gehenge,
Op dat geen helsch gespan, zich in de bruiloft menge,
En bruidegom en bruit, versteecken van zyn hulp,
Den doot niet drincken uit een parlemoere schulp,
Waer in men druiven perst, en rype muskadellen,
Die aen de wynranck, milt van sap, uit weelde zwellen.
Kortom, een ieder lette op zyn' ontfangen last.

MICHAËL.

Gezant des hemels, ick verschyn geharrenast
Met hellem en rondas, uit diamant geklooncken,
En dit tweesnedigh zwaert, daer vier en gloet en vooncken
Uit sprongen, toen ick 't heir van Lucifer besprong,
En uit Godts troonen in den diepen afgront drong.
Al quam hy brullende van onder opgedondert,
Daer 's aerdtryx navel wat Godt vloeckt houdt afgezondert
Van 't koesterende licht, dat al wat leeft verquickt:
Wy staen voor geen gewelt verbystert noch verschrickt.

327 *bevolen:* opgedragen.
373 *ga te slaen:* beschermen.
gehenge: toestaat.
374 *gespan:* gespuis.
375 *versteecken:* verstoken.
378 *uit weelde zwellen:* vol en rijp zijn.
381 *rondas:* schild.
geklooncken: gesmeed.
383 *'t heir:* het leger.
besprong: aanviel.
384 *troonen:* hemelen.
afgront: hel.
385 *opgedondert:* aangesneld.
386 *'s aerdtryx navel:* het binnenste der aarde.
388 *verbijstert:* bevreesd.

Gebie slechts: 't lustme hem noch eens op 't spits
t' ontfangen,
En 's afgronts wapenroof in 's hemels kerck te
hangen

GABRIËL.

Wel aen, belieft het u, bewaeck den hof rondom.
Eerst volgh een poos, tot dat ons Adam wellekom,
Wy 't ryck gezegent paer bekransen met laurieren,
En onverwelckbaer loof, men zal de bruiloft vieren,
Daer 's levens boom bedeckt den klaeren water-
sprongk,
Waer uit terstont een leeu met zyn leeuwinne dronck,
En zoo veel dieren, als op Adams wenck verzaemen,
By hem getekent, elck met hun byzondre naemen.
My dunckt daer ziet men bruit en bruidegom gepaert.
Genaecken hant aan hant, zy komen herrewaert.
Hoe lief en aengenaem is zulck een trougenootschap!
Ick wensch Godts zegen hun t' ontvouwen met
myn bootschap.
Een rey wachtenglen volght van achter op hun spoor,
En streelt met blyden zang 't aendachtige gehoor.

ADAM. GABRIËL.

Ay zie, myn liefste, wat geluck zal ons gemoeten?

389 *op 't spits:* in een gevecht.
390 *wapenroof:* op den vijand veroverde wapenen.
395 *daer:* waar.
bedeckt: overdekt.
den klaeren watersprongk: de heldere bron.
396 *terstont:* zoo even.
397 *verzaemen:* zich verzamelen.
398 *by hem getekent:* door hem voorzien.
naemen: vgl. Gen. 2 : 19—20.
401 *trougenootschap:* huwelijk.
402 *ontvouwen:* meedeelen.
403 *wachtenglen:* beschermengelen.
't aendachtige gehoor: ieder die er vroom naar luistert.
405 *gemoeten:* ontmoeten.

Daer komt het hemelschdom met zyne zuivre voeten
Den gront van dezen hof bezwieren uit de lucht.
Zy laeten eene streeck van gout in hunne vlught
Van boven na. Ay zie, wat zyn dat schoone pennen,
Hun vlugh ten blancken rugge uitwassende, om te rennen
In wint en starren, op des oppersten geboôn!
Zy brengen gaven mede, en meer dan eene kroon
Van lauwerblaên, wat wil d'almaghtige openbaeren,
Die, schoon ons een getal wachtengelen bewaeren,
Noch hooger geesten uit de starren nederzendt?
Godtheiligh hemeltal, de Godtheit best bekent,
Weest wellekom; het zy 't u lust om laegh te zweven,
En uit te spannen, om 't gewest, daer menschen leven,
Eens door en door te zien; het bovenste en 't beneên
Te zien afsteecken op elckandre en tegens een,
Om klaerder 't onderscheit van 's hemels rycke schatten
En 's aerdtryx minder goet in uw verstant te vatten;

406 *hemelsdom:* de engelen.
407 *bezwieren:* zwevende bereiken.
408 *streeck:* spoor.
409 *pennen:* vleugels.
410 *rennen:* snel vliegen.
411 *des oppersten geboôn*: Gods geboden.
412 *gaven:* geschenken.
meer dan eene kroon: twee kransen.
413 *openbaaren:* meedeelen.
414 *wachtengelen:* beschermengelen.
415 *hooger geesten:* hoogere engelen.
Godtheiligh: aan God gewijd.
best: het best.
bekend: kennend.
418 *uit te spannen:* vertoeven.
419 *het bovenste:* de hemel.
't beneên: de aarde.
420 *afsteecken:* verschillen.
tegens een: van elkaar.
422 *minder goet:* geringer bezit.
in uw verstant te vatten: te begrijpen.

Het zy u d' opperste met een' byzondren last
Hebbe uit zyn troon gestiert: gelyck 't hem eeuwigh past
Den schepselen een wet naer zynen wil te zetten;
Gy zyt ons welkom, meer dan welkom, onbesmetten,
Die d' onderweerelt uw gemeenschap waerdigh kent,
Gy moet ons bey, naerdien 't geluck u herwaert zendt,
Gezelschap houden, 't licht in onze duisternissen
En 't hemelsch paradys om 't aerdtsche een weinigh missen,
Indien des menschen bede op englen iet vermagh.

GABRIËL.

O stedehouder van het opperste gezagh
Op aerde, zyt gegroet, eerste oirsprongk der geslachten,
En stam der spruiten, daer de weerelden op wachten:
O vorst, die Godt alleen voor uwen leenheer houdt,
De Godtheit, op wiens maght en goetheit gy betrout,
Godt, die u paerde door zyn hemelsche genade

423 *d'opperste:* God.
424 *gestiert:* gestuurd, gezonden.
eeuwigh: steeds.
't hem past: Hij vermag.
427 *d'onderweerelt:* aarde.
uw gemeenschap: omgang met u.
kent: acht.
428 *naerdien:* nu.
430 *een weinigh:* korten tijd.
missen: verlaten.
431 *iet:* iets.
432 *het opperste gezagh:* de hoogste macht, God.
433 *eerste oirsprongk:* stamvader.
434 *spruiten:* nakomelingen.
435 *voor uwen leenheer houdt:* als uw leenheer erkent.
436 *betrout:* vertrouwt.
437 *paerde:* huwde.

Met deze uwe eige ribbe, uw vleesch, en wedergade,
Zendt ons van boven, om u heil in dezen staet
Te wenschen in zyn' naem, op dat de dageraet
Der weerelt schooner ryze en opluicke in u beide,
De bruiloft innega, op 't goddelyck geleide,
En d' eendraght u getrou verbinde door den bant
Van 't onderling verbont, bezegelt hant aen hant.
En gy, ô zuster, bruit, en dochter van uw' hoeder,
Genarycke Eva, licht der maeghden, groote moeder
Van zoo veel levenden, als d'aerde uit uwen schoot
Van verre alreede ontmoet, volschoone bedtgenoot
Des schoonsten bruidegoms, gy morgenstar der vrouwen,
Wat wil uw naem en faem zich wyt en zyt ontvouwen,
Indien d' alzegenaer, die u zoo hoogh verheft,
En dus te pryck zet, in deze echt zyn oogmerck treft!
Gedooght nu datwe u beide, in 's hooghsten naem, bekranssen,

438 *uwe eige ribbe:* Eva, vgl. Gen. 2 : 21—22.
wedergade: evenbeeld.
439 *heil:* geluk.
staet: positie, stand.
440 *de dageraet der werelt:* de aanvang der menschheid.
441 *opluicke:* opbloeie.
442 *innega:* aanvange.
op 't goddelyck geleide: onder Gods leiding.
444 *'t onderling verbont:* het huwelijk.
445 *hoeder:* beschermer.
446 *genarycke:* rijk aan ontvangen gaven.
448 *ontmoet:* te gemoet ziet, begroet.
bedtgenoot: echtgenoote.
450 *wil:* zal.
ontvouwen: verbreiden.
451 *d' alzegenaer:* God.
452 *te pryck zet:* te pronk zet, vgl. vs. 254—255.
echt: huwelijk.
zijn ooghmerck treft: zijn doel bereikt.
453 *'s hoogsten naem:* in naam van God.

Terwyl de hemelen al juichende om u danssen.
Ontfangt dees kroonen, gy die dus geluckigh paert.
Een grooter kroon wort u in eeuwigheit bewaert.

ADAM.

Gy komt ter goeder uure ons eeren hier beneden.

GABRIËL.

Wy komen door Godts last uw' bruiloftsdisch bekleeden,
Daer 's levens boom den disch met zyne schaduw deckt.

ADAM.

Gelooft zy d'opperste, die zyn genade streckt
En uitbreit wyder dan de heldre zonneglanssen
Zich spreien overal, uit zyn turkoize transsen.
Wy neemen uwen wensch en zegen danckbaer aen.
De ryckste vader stort in zynen onderdaen
't Genaryck hart uit, door ontelbaer tal van goeden.
De vrucht van 's levens boom is maghtigh ons te voeden

454 *de hemelen:*, hier: de hemelbewoners.
455 *kronen:* lauwerkransen, vgl. vs. 412.
dus geluckigh paert: een zoo gelukkig huwelijk sluit.
456 *een grooter kroon:* nog grooter geluk.
457 *ter goeder uure:* zeer welkom.
458 *door Godts lust:* op Gods' bevel.
bekleeden: met onze tegenwoordigheid bekleeden.
459 *daer:* waar.
deckt: overdekt.
460 *streckt en uitbreit:* uitstrekt.
461 *wyder:* verder.
462 *turkoize transsen:* blauwe hemelen.
463 *nemen aen:* aanvaarden.
464 *stort uit:* geeft.
465 *goeden:* geschenken, zegeningen.
466 *maghtigh:* in staat.

Met alle leckerny, die lyf en ziel vernoeght.
Hy heeftme deze gade uit liefde toegevoeght,
Op dat ick haeren troost en noothulp zou genieten.
Zoo kan geene eenzaemheit my quetsen noch verdrieten.
Het hart der godtheit leght hier voor ons beide bloot.

GABRIËL.

Geluckigh leeftge met uw lieve trougenoot,
Gelyck een koning, zy als koningin van Eden.

ADAM.

Gy Reien, volght, terwyl wy door den lusthof treden,
Ons spoor met feestgezang. 't Gevogelt zingt u voor.
De dieren luisteren, en geven u gehoor.

REY VAN WACHTENGELEN.

I. Z a n g.

Wie kan zyn graetigh oogh verzaden
Aen 't paer, ter bruiloftsfeest bereit,
Bekleet met zuivere gewaeden

467 *vernoeght:* bevredigt.
471 *het hart:* de liefde.
godtheit: God.
leght bloot: toont zich.
472 *trougenoot:* echtgenoot.
476 *geven gehoor:* luisteren.
477 *graetigh:* gretig, begeerig.
verzaden: verzadigen.
ter feest: feest was oorspronkelijk vrouwelijk.
Rey van Wachtengelen. Tot goed begrijpen van de in dezen rei verwerkte gedachten, diene het volgende korte overzicht:
De I. Zang noemt de erfrechtvaardigheid, waarover Vondel in het Berecht uitvoerig gesproken heeft, en zegt dat deze eigenschap aan Adam en Eva niet door de natuur gegeven is, en vrij is van aardsche smetten.

Van hemelsche Erfrechtvaerdigheit?
Gewaeden, niet van vrou Natuure
Gewrocht, neen, zeker, neen ô neen:
De stof van 't kleet is veel te puure,
En niet te vinden daerwe treên.
Dat kleet viel hun ten deel van boven.
De godtheit schonck dien bruiloftsschat
Hun beide uit liefde in d'aertsche hoven.
Och dat geene aerdtscheit dit beklad,
Noch vuile vleck het schende in 't praelen.
Geen blanckheit magh het hier by haelen.

I. Tegenzang.

Dees zuiverheit sproot uit geen zonne,
Die daeghlyx opgaet voor 't gezicht,
Maer uit der hemellichten bronne,

De I. Tegenzang verheerlijkt God als schenker van deze bovennatuurlijke eigenschap.

De II. Zang en II. Tegenzang werken de gedachte van vereeniging der beide tegenstrijdige eigenschappen (geestelijke en stoffelijke, of hemelsche en aardsche) nader uit, door te zeggen dat de ziel gehoorzaam moet zijn aan God en het lichaam aan de ziel. Ten slotte (vs. 529) wordt de wensch uitgesproken, dat God hen in deze harmonischen toestand zal handhaven.

De Toezang tenslotte herhaalt nog in het kort dezen gedachtengang.

481 *van:* door.
482 *gewrocht:* gemaakt.
483 *puure:* zuiver.
484 *daerwe treên:* op aarde.
486 *bruiloftsschat:* bruiloftsgeschenk.
487 *in d'aertsche hoven:* in het paradijs.
488 *beklad:* besmeure. Dit is een zinspeling op den lateren val, evenals vs. 512—517, vs. 529—531 en vs. 541—544.
489 *vleck:* smet.
schende: bederve.
in 't praelen: in zijn glans.
491 *sproot uit geen zonne:* kwam niet voort uit het zonlicht, zooals de planten op aarde door de zon groeien.
493 *der hemellichten bronne:* de Schepper van de lichten aan den hemel.

Eerste oirzaeck van al 't zichtbre licht.
De godtheit, uit gena bewogen
Tot miltheit, wou zyn beelt bekleên
Op 't heerelyxt; het alvermogen
Het puick van 's hemels schat besteên
Aen 't menschdom, by hem uitgekozen.
Nu wycken zuiverheit en geur
Van witte leliën en roozen
Voor deze bloem. Nu wyckt de keur
Van bloemen, en alle andre stoffen.
De godtheit heeft haer wit getroffen.

II. Zang.

De mensch, uit lyf en ziel bestaende,
Twee deelen, ongelyck van aert,
Gevoelt geen' strydt, geen overslaende
Gewight: want elck van bey bewaert
Den evenaer, d'een wil als d'ander.
De reden onderworpt zich Godt,
Het lyf de ziele, wys en schrander.
Verloor de mensch dees gaef, dit lot,
En most hy by zyn kracht volharden,

494 *oirzaeck:* oorsprong.
496 *bekleên:* versieren.
497 *het alvermogen:* (nl. *wou*): God.
498 *het puick:* de schoonste.
397 *bij hem uitgekozen:* door Hem uitverkoren.
500 *wycken:* doen onder.
502 *de keur van bloemen:* de schoonste bloemen.
504 *haer wit getroffen:* Zijn doel bereikt.
507 *overslaende gewicht:* verstoring van evenwicht.
508 *bewaert den evenaer:* houdt het evenwicht. Het beeld van den evenaar (de naald van de weegschaal) is aan het wegen ontleend.
510 *onderworpt:* onderwerpt.
511 *lijf:* lichaam.
512 *lot:* bezit.
513 *zyn kracht:* zijn eigen kracht.
volharden: staande blijven.

Natuur kon hem niet houden staen.
Men zagh het bruiloftskleet aen flarden,
En al die schoonheit gansch vergaen,
Daer Cherubynen zelfs om blaeckten.
Nu deckt een wolck van glans de naeckten.

II. Tegenzang.

Gelyck de keel en harpesnaeren,
Gespannen op een' zelven toon,
Een schoon geluit in d'ooren baeren,
Dat englen treckt uit hunnen troon,
Zoo baert d'eenstemmigheit, in 't paeren
Van lyf en ziele, aen een getrout,
Een lieflyckheit, die door alle aren
De geesten streelt en onderhoudt.
Dus leeft de mensch gerust op d'aerde,
Gelyck een Godt, in volle vreught.
Och of de Godtheit hem bewaerde
In eene zelve lente en jeught,
Zoo kon de bruiloft eeuwigh duuren.
Een bant verbint de twee natuuren.

514 versta: dan zouden zijn natuurlijke gaven hem niet staande kunnen houden.
515 *aen flarden:* gescheurd.
517 *Cherubynen:* de hoogste rang onder de engelen.
blaeckten: zich verheugden.
518 *glans:* schoonheid.
519 *de keel:* gezang.
harpesnaeren: harpmuziek.
520 *gespannen op een' zelven toon:* op denzelfden toon gestemd.
521 *baeren:* geven.
522 *troon:* hemel.
523 *eenstemmigheit:* harmonie.
in 't paeren: bij de vereeniging.
524 *aen een getrout:* bijeengevoegd.
525 *aren:* aderen.
526 *geesten:* de levensgeesten, die, naar men meende, zich in het bloed bevonden.
526 *streelt en onderhoudt:* koestert en voedt.
527 *dus:* aldus.
531 *bruiloft:* nl. het samengaan van lichaam en ziel.

Toezang.

Engelscheit en dierscheit mengen
In den mensch zich ondereen.
Om deze overeen te brengen
Wou de vader hier beneên
Met een hantvest hem verrycken,
Die den ongelycken treck
Van de worstlende ongelycken
Vreedzaem houdt in hun besteck.
Eert u hantvest, ô gelieven,
En bewaert uw' vaders last,
Zoo kan u geen vyant grieven.
Houdt u buiten leedt en last.

533 *engelscheit en dierscheit:* eigenschappen van engelen en van dieren.
535 *overeen te brengen:* met elkaar te verzoenen.
537 *hantvest:* voorrecht.
538 *den ongelycken treck:* de verschillende neiging.
539 *ongelycken:* tegenstrijdige eigenschappen.
540 *in hun besteck:* in hun eigen gebied.
542 *bewaert:* houdt u aan.
543 *grieven:* nadeel doen.

HET DERDE BEDRIJF.

ASMODÉ. LUCIFER.

Doorluchtste keizer van den jammerpoel, vol rampen,
En 't ryck der weerelt, wy verschynen op uw stampen,
In schaduw van den boom, geladen en vermast
Van heerlyck ooft, waer door de kennis groeit en wast.
Gebie al watge wilt uw' dienaer toebetrouwen.

LUCIFER.

O Asmodé, nu help ons 't ryck des afgronts bouwen.
Wy zoecken hulp en steun aen uw' doortrapten raet,
Uit lust ter wraecke van dien onverdienden smaet,
En 't schendigh ongelyck in 't opperhof geleden,
Daer Michaël, bestormt, en wettigh aengestreden,

545 *jammerpoel:* hel.
546 *'t ryck der weerelt:* Lucifer mag ook de aarde betreden, vgl. vs. 6—9.
stampen: nl. met den voet.
547 *vermast:* zwaar beladen.
549 *toebetrouwen:* mededeelen.
550 *Asmodé:* is de duivel van de wetenschappen, de verstoorder van het huwelijksgeluk.
afgront: hel.
551 *doortrapt:* slim, zonder slechte bijbeteekenis.
553 *schendigh:* schandelijk.
ongelyck: onrechtvaardigheid.
't opperhof: de hemel.
554 *wettigh aengestreden:* met recht bestreden.

Het heir der hemelen met zynen donderslagh
En blixemstralen dreef ten troon uit van 't gezagh,
Ons eeuwigh toegestaen. Nu willenwe, als bandyten
Geduurigh tegens 't ryck van dien erfvyant wryten,
Niet voor de vuist, en door een openbaer gewelt,
Naerdien zyn heirkracht ons te maghtigh valt in 't velt,
Maer door bedrogh, en list, en heimelycke laegen.
Zoo kan het kleenste dier het allergrootste plaegen.
Nu giet dien aenslagh eens in een'rechtschapen vorm.

ASMODÉ.

Het allerreetste is dat men listigh hem bestorm,
In zyn volschapen beelt, wiens glans zoo hemelsch flonckert.
Indienge 't kroost, dat naer den vader zweemt, verdonckert,
Zoo keert hy 't aenzicht van deze ongelyckenis.
Gy weet hoe hun dit ooft zoo scherp verboden is,
Geraeckt de zoon 't verbodt des vaders t'overtreden,

ten troon uit: uit den hemel.
van 't gezagh: uit de macht.
bandyten: bannelingen, de oorspronkelijke beteekenis van het latijnsche woord *bannitus*, gebannene.
geduurigh: voortdurend.
wrijten: zich verzetten.
voor de vuist: openlijk.
naerdien: aangezien.
laegen: listen, hinderlagen.
plaegen: aanvallen.
rechtschapen: geschikt.
allereerste: allersnelste.
bestorm: aanvallen.
volschapen beelt: volkomen evenbeeld. De mensch is geschapen naar Gods beeld.
zweemt: gelijkt.
verdonckert: van zijn glans berooft.
keert hy 't aenzicht: wendt God zich af.
deze ongelyckenis: dit beeld, dat niet meer op hem gelijkt.
scherp: streng.
geraeckt te overtreden: overtreedt.

Zoo steeckt hy zich in schult, door traenen, noch gebeden,
Noch geene middelen te zoenen, hoe men schreit

LUCIFER.

Dat waer de misdaet van de hooghste majesteit
Te quetsen trots hervat, in d'aerdtsche heerschappye.

ASMODÉ.

Met reden. Vangen we aen van beeldenschenderye,
Naerdien het afgebeelde in zynen oppertroon
Te zeker zit. Dus wort de parel van zyn kroon
Geruckt, en in het slyck getrappelt en geschonden.

LUCIFER.

Wy nemen 't in beraet. Maer weetge oock andre vonden
Te vinden, om allengs en niet zoo plotseling
Ons 't openbaren? Want de hemel sloot een' ring
En wacht van englen om dees beide, die nu paeren,
En vrolyck bruiloften, gy hoort door loof en blaêren
Den blyden bruiloftsgalm, en schellen vogleklangk,

570 *steeckt hy zich:* geraakt hij.
571 *zoenen:* verzoenen.
572 *dat waer de misdaet trots hervat:* dat zou een dappere herhaling zijn van de misdaad.
573 *te quetsen enz.:* God te treffen in zijn macht over de aarde.
574 *met reden:* inderdaad.
vangenwe aen van: laat ons beginnen met onze.
beeldenschenderye: eig. beeldenstorm, hier het vernietigen van Gods beeld, ... den mensch.
575 *het afgebeelde:* God.
oppertroon: hoogste hemel.
578 *vonden:* gedachten.
580 *ons 't openbaeren:* voor den dag te komen.
ring en wacht: kring van bewakers.
581 *paeren:* huwen.
582 *bruiloften:* feestvieren.

Uit telge, en tack, en haege, ontvonckt aen engle-
zangk,
Het feest inluiden. Men is bezigh met bereiden
En decken van den disch. Wachtengelen geleiden
De gasten, en de bruit en blyden bruidegom.
Oock waert hier Michaël, het hooftder hofwacht, om
Te waecken, dat geen wrock van helsch gespoock
hen stoore.
In 't kort men houdt 'er wacht, van achter,
en van vore.
Bandyten worden licht verraeden, en ontdeckt.

ASMODÉ.

Bandyten dienen op te waecken, ongeweckt
Van hunnen vyant, en geen vast verblyf te zoecken,
Noch licht en ope lucht. De schaduwen, en hoecken,
Spelonck, en onwegh, bosch, en galery, en haegh
Bedecken allerbest het nachtspoock, dat by daegh
Ongaerne wort gezien. Het moet zich zelf bewaeren.

LUCIFER.

Hoe kuntge wercken, en uw' aert niet openbaeren?

584 *telge:* twijg.
ontvonckt: opgewekt door.
586 *wachtengelen:* beschermengelen.
588 *waert hier:* bevindt zich hier.
hofwacht: paradijswacht.
589 *wrock:* wraak.
helsch gespoock: helsche geesten.
591 *bandyten:* bannelingen vgl. vs. 557.
592 *op te waecken:* waakzaam te zijn.
ongeweckt: (dienen) niet gewekt of verrast te worden.
593 *van:* door.
594 *ope lucht:* vrije, niet door boomen omringde plaats.
schaduwen: duisternis.
595 *onwegh:* ontoegankelijke plaats.
galery: laan.
596 *nachtspoock:* geesten der duisternis.
597 *bewaeren:* beschermen.
598 versta: hoe kunt ge handelen zonder uw lichaam te toonen?

ASMODÉ.

Men trecke een gryns aen van het een of 't ander dier.

LUCIFER.

Een vogel, die de lucht met zyne pen bezwier,
Gelyckt den geesten, die op hunne vleugels zweven.
Verkies den adelaer, der voglen vorst, in 't streven
Alle anderen te kloeck, en die met zyn gezicht
En ooghstrael niet ontziet het steeckend middagh licht
Te tarten, d'Adelaer zou zijnen roof ontdecken
Van verre, indien hy most verhit ten oorlogh trecken.
Hy is gewapent met den beck en scherpen klaeu.
Of kies een' elefant. Zijn lichaem valt niet naeu.
Om in te schuilen, en bedeckt te loopen mommen.
Hy is in reêngebruick de kloeckste van de stommen,
En maghtigh met zijn' snuit een boom te slaen in 't zant,
Of Adam, in de lucht geslingert, op den tant

599 *grijns:* masker, vermomming.
600 *pen:* vleugel.
bezwier: vliegt in.
601 *geesten:* engelen.
602 *streven:* vliegen.
te kloeck: overtreffend.
604 *oogstrael:* blik.
niet ontziet.... te tarten: tracht te overtreffen.
het steeckend middaghlicht: de brandende zon.
605 *roof:* prooi.
606 *verhit:* vertoornd.
608 *elefant*: olifant.
valt niet naeu: is niet klein.
609 *en bedeckt te loopen mommen:* en onherkenbaar vermomd rond te loopen.
610 *reêngebruick:* gebruik van zijn verstand.
kloeckste: verstandigste, vgl. Duitsch *klug*.
de stommen: de redelooze dieren.
611 *maghtigh:* in staat.
612 *op den tant te vatten:* op de slagtanden op te vangen.

Te vatten, zoo 't hem niet van geesten wort verboden.

ASMODÉ.

Dat's waer: de godtheit waeckt om laegh voor d'ondergoden,
En zyn' stadthouder, vorst en hooft van 't aerdsche ryck.
Geen dier is menschen in zyn kloeckheit zoo gelyck,
En ons zoo nut, om stil een' aenslagh uit te wercken,
Dan een geschubde draeck, voorzien van schoone vlercken.
Hy is in vliegen en omzweven uitgeleert.
Zyn tong, om 's menschen spraeck te volgen, gebootseert,
Zou geestigh weifelen, en liegen, en bedriegen.
Dat waer de rechte valck om van myn hant te vliegen,
En deze onnozelen te grypen in hun vlught.

LUCIFER.

Spreeck zachter, zie eens om en weêrom, dat geen lucht

613 *geesten:* engelen.
verboden: verhinderd.
614 *d'ondergoden:* lageren, d.w.z. de engelen.
615 *zyn' stadhouder:* Adam.
616 *kloeckheit:* verstand.
618 *draeck:* voor den val van Adam had de slang vleugels.
uitgeleert: zeer bekwaam.
620 *volgen:* nabootsen.
gebootseert: geschapen.
621 *geestigh weifelen:* geslepen er om heen praten; *weifelen:* beteekent veinzen.
622 *de rechte valck enz.:* de juiste valk; een valk werd bij de valkenjacht gebruikt om vogels te vangen, men droeg ze geblinddoekt op de hand om ze los te laten, zoodra een vogel in het zicht kwam.
623 *onnozelen:* geen kwaad vermoedende wezens.
624 *lucht:* wind.

Uw stem ontdecke, en zy dien grooten aenslagh mercken:
Want hoe gy werckt of niet, men dient bedeckt te wercken,
En hen te vangen, eer men onraet kan vermoên.

ASMODÉ.

Wat dunckt u van den draeck?

LUCIFER.

De slang is schalck en koen,
Twee eigenschappen, niet onaerdigh uitgekoren.
De schalckheit is dit dier natuurlyck aengeboren,
Gelyck de stoutheit, zoo dees beide gaen gepaert
Wort d' aenslagh uitgevoert, die zulck een'langen staert
Van jammernissen, door alle eeuwen, na zal sleepen.

ASMODÉ.

Zy dienen beide niet al teffens aengegrepen.
Men moet omzichtigh gaen, en spreecken een voor een.

LUCIFER.

De vloeck en zegen is hun alle bey gemeen.
Zy trecken eene lyn: wat d'een begeert wil d'ander.

625 *uw stem ontdeckte:* uw woorden aan het licht brengt.
626 *bedeckt:* in het verborgene.
628 *schalck:* listig.
629 *uitgekoren:* uitgekozen.
630 *natuurlyck:* van nature.
631 *stoutheit:* moed.
gaen gepaert: samenwerken nl. list en moed.
633 *jammernissen:* ellende.
634 *al teffens:* tegelijk.
635 *spreecken een voor een:* hen een voor een aanspreken.

ASMODÉ.

Zoo een van beide in wille en opzet dan verander,
Zal d'ander volgen op het spoor van zyne ga.

LUCIFER.

Indien de vrou zich met den man hierop bera,
Is 't vruchtloos aen de vrou dit stout bestaen t'ontginnen.
Het reetste is eerst het hart van haeren man te winnen.
De vrou volght lichtelyck het voorbeelt van den man.

ASMODÉ.

Indien men op het hooft geen voordeel winnen kan,
Zoo moet men door de vrou den man zien om te zetten.

LUCIFER.

Zy zal haer lippen traegh aen deze vrucht besmetten.

ASMODÉ.

Een dertle snoeplust kan haer brengen tot vergryp.

LUCIFER.

Het overtreên smaeckt raeu.

640 *bera:* berade.
641 *dit stout bestaen:* deze vermetele onderneming.
642 *reetste:* snelste.
644 *het hooft:* de man.
645 *om te zetten:* te verleiden.
646 *traagh:* niet snel.
aen: met.
647 *dertle:* lichtzinnige.
vergryp: misdaad.
648 *overtreên:* zondigen.
smaeckt raeu: is onaangenaam.

ASMODÉ.

De vrucht is versch en ryp,
En lecker op de tong, bekoorlyck in haere oogen.
Zoo wort gevoelen, smaeck, met een 't gezicht bedrogen,
Dry zinnen teffens door een' appelbeet alleen.

LUCIFER.

Zoo wort mevrou eerst, maer de heer niet overstreên.

ASMODÉ.

De vrouw moet voortreên, als de zwackste van hun
En bieden hem de vrucht. (beide,

LUCIFER.

En zoo hy haer uitzeide
Zyn' mont te zetten aen het aengeboden ooft?

ASMODÉ.

Ontvoutze wat al goets dees appel hem belooft,
Hoe kan hy laeten eens op haer verzoeck te proeven?

LUCIFER.

Om eenen appelbeet den oppersten bedroeven,
Door 't reuckloos overtreên van zulck een streng verbodt,

650 *met een:* en tevens.
651 *teffens:* tegelijk.
652 *mevrou:* de vrouw.
overstreên: overwonnen.
653 *voortreên:* voorgaan.
645 *bieden:* aanbieden.
655 *uitzeide:* weigerde.
656 *ontvoutze:* vertelt ze.
658 *den oppersten:* God.
bedroeven: te vertoornen.
659 *reuckloos:* vermetel.

En een gewisse doot te sterven, om 't genot
Van eenen mont vol saps, leert dat den mont niet
Van dootelyck venyn? (spaenen

ASMODÉ.

Zoo zy 't verzoeckt met traenen,
Hy slaet zoo kleen een bê de jonge bruit niet af.
Oock terght verbodt de lust. Het dreigen van de straf
Ontvonckt de lust. Gy weet hoe lust u kon
verrucken.

LUCIFER.

Maer 't menschdom spiegelt zich aen 's engels
ongelucken.

ASMODÉ.

Hy is te byster op meer wetenschap belust.

LUCIFER.

Wat zaecken zyn hem niet natuurelyck bewust,
Oock boven zyn natuur.

ASMODÉ.

Noch zal hy 't zeil niet strycken,
Maer willen Gode zelf in wetenschap gelycken.

661 *leert dat* enz.: noopt (n.l. het vertoornen van God en de zekerheid van den dood) niet om het vergif niet te eten.
spaenen: spenen, onthouden.
663 *zoo klein een bê:* een zoo klein verzoek.
bruit: echtgenoote.
664 *terght verbodt de lust:* wakkert een verbod het verlangen aan.
665 *verrucken:* verdwazen.
666 *'s engels ongelucken:* de val van Lucifer.
667 *te byster:* al te zeer.
668 *natuurelyck:* van nature.
bewust: bekend.
669 *boven zijn natuur:* die boven zijn eigen wezen gaan.
670 *gelycken:* gelijk zijn.

LUCIFER.

Den allerhooghsten niet te wycken was de bron
En eenige oirsprong, daer ons onheil uit begon.

ASMODÉ.

Zoo dient men langs dien kant hem listigh aen te randen.

LUCIFER.

Begin en voer het uit, zie toe, belegh uw banden
Aen alle kanten vast, op dat hy 't niet ontspring'.
Is u een spoock of tien te weinigh en gering',
Men zal een regement oppressen hier ter stede.

ASMODÉ.

De schalcke Belial, myn schiltknaep houdt zich reede.
'k Zal hem berechten hoe hy best ter menschejaght
De netten spanne, om al het menschelyck geslacht,
Met eenen zelven slagh, in 't eerste paer te vangen.

LUCIFER.

Het ryck des afgronts zal met smoock en lofgezangen
U eeuwigh eeren, zoo gy 't heldenstuck volvoert.
Al wat de vleermuisvlerck in lucht en zwavel roert

671 *wycken:* onderdoen.
674 *belegh uw banden:* span uw strikken.
675 *ontspring:* ontkomt.
676 *spoock:* duivel.
677 *oppressen:* met dwang onder de wapenen brengen.
678 *reede:* gereed.
berechten: inlichten.
681 *eenen zelven:* een en denzelfden.
682 *smoock:* rook (van helsche reukoffers).
684 *de vleermuisvlerck roert:* met vleermuisvleugels vliegt, de duivels.
in lucht en zwavel: in de lucht en in de hel.

Verlangt te deelen in den ryckdom van dien zegen,
En vaert op helsch getoet den overwinner tegen,
Zoo moedigh, dat de stoel des hemels, op 't geschal
Aen 't wanckelen, verschrickt van 's menschdoms zwaren val.
Maer dit 's een poos te vroeg: dees hofstorm moet eerst voorgaen.
Vang rustigh aen van 't hooft, en zie niet om, laet doorstaen.
Verschalck den bruigom eerst, en dan de nieuwe bruit.
Spreeck Belial: daer komt hy aen, en vlamt op buit.

BELIAL. ASMODÉ.

Myn heer, ick zocht u, in de lommer van dees hoven,
Daer gy op 't stampen quaemt van onder opgestoven.
Hoe luid de roep toch van den grootvorst Lucifer?
Wat blyschap hoort men hier?

ASMODÉ.

Dees bruiloft wort niet ver
Van hier gehouden: maer wy zijn'er niet geroepen.

686 *getoet:* hoornblazen.
tegen: tegemoet.
687 *moedigh:* overmoedig.
stoel des hemels: de zetel Gods.
689 *dit:* n.l. de voorafgaande woorden van Lucifer.
hofstorm: aanval op het paradijs.
voorgaen: voorafgaan.
690 *rustigh:* flink.
vang aen van 't hooft: begin bij Adam.
laet doorstaen: zet door.
691 *nieuwe:* jonge.
692 *vlamt:* is begeerig.
693 *mijn heer:* dit wordt tot Asmodé gezegd.
de lommer: lommer is oorspronkelijk mannelijk.
694 *stampen:* vgl. vs. 546.
opgestoven: omhoog gevlogen.
695 *de roep:* het bevel.
697 *geroepen:* uitgenoodigd.

BELIAL.

Wat bloeit dees lusthof schoon! Hier valt genoegh te snoepen.
Het paradysooft drupt den gaepende in den mont.
De lucht van kruit en bloem rieckt heilzaem en gezont.
De boomen bloeien door al 't jaer, als uit gewente.
Natuur smilt lieflyck vier getyden in een lente,
Niet anders dan of zy hier eeuwigh bruiloft houdt.

ASMODÉ.

De grootste hovenier, die dezen lusthof bout,
En plant, is zelf belust geduurigh hier te waeren.
Hy sloot het huwlyck der gelieven, die nu paeren.
Wy zijn beraên dees vreught te stooren, hem ten spyt.
De vorst, die 's menschen heil en 's hemels eer benyt,
Begeert dat gy dit paer gelieven helpt verrucken,
Om stout door snoeplust dit verboden ooft te plucken.
Zoo kryght al 's hemels eer en 's menschdoms heil een krack.

699 *ooft:* vruchten.
drupt: valt.
gaepen: oorspr. den mond openen.
700 *kruit:* planten.
701 *al 't jaer:* het heele jaar.
gewente: gewoonte.
702 *smilt:* voegt ineen.
getyden: jaargetijden.
703 *zy:* de natuur.
705 *is belust:* wenscht.
waeren: rondwandelen.
707 *beraên:* van plan.
stooren: verstoren.
hem ten spyt: Zijns ondanks.
708 *de vorst:* Lucifer.
benyt: haat.
709 *verrucken:* verleiden.
710 *stout door snoeplust:* vermetel door begeerte.
711 *krack:* slag.

De gansche weerelt hangt alleen aen dezen tack,
En 't misbruick van dit ooft, indienze zich vergaepen,
Vergrypen aen dees vrucht.

BELIAL.

Hoe nu? is al 't geschapen
Niet even goet, en schiep de schepper eenigh quaet?

ASMODÉ.

Geensins: natuur is goet: in 't overtreên bestaet
De quaetheit. Tegens 't hoogh verbodt zich iets vermeeten
Dat's quaet. Het leven wort gehanthaeft door het eeten:
Maer tegens d'eerste wet iet eeten baert de doot.

BELIAL.

Ick vatte uw voorstel: maer hoe krygen wy hen bloot,
Terwylze 't bruiloftsfeest met hun genooden vieren?

ASMODÉ.

Gy moet u in een slang, de looste van de dieren,
Vermommen, en hun stil genaecken van ter zy.

712 *de gansche weerelt:* het behoud van de heele menschheid.
dezen tack: nl. de tak van den boom des kennis.
713 *'t misbruick:* het misdadig genieten.
vergaepen: misdadig eten.
717 *quaetheit:* zonde.
zich iets vermeeten: iets te ondernemen.
718 *quael:* zondig.
gehanthaaft: onderhouden.
719 *tegens d'eerste wet:* in strijd met het eerste verbod.
720 *vatte:* begrijp.
voorstel: plan.
bloot: zoodat ze zich bloot geven.
721 *genooden:* gasten.
723 *vermommen:* verschuilen.

BELIAL.

Wort d'eerste bruiloft met zoo schoon een mommery
Vereert, het wil de bruit en bruigom eeuwigh heugen:
En wat is mommery? Een geblanckette leugen,
Wat anders in der daet, wat anders in den schyn.
Ick wil de bruiloftsschael vermengen met venyn.
De verf van 't blozende ooft zal lecker lockaes strecken
En met haer' glans den worm, die binnen steeckt, bedecken.
Zoo een van beide zich aen deze vrucht vertast,
Geraeckenze alle beide aen mynen angel vast.

ASMODÉ.

Gy kuntze plotseling niet vatten en bekooren;
Zy moeten eerst uw rede en schynschoon voorstel hooren.

BELIAL.

't Gehoor moet voorgaen, en de rede hun den schroom
Beneemen, om allengs wat nader aen den boom
Te treden, voet voor voet; dan met de hant genaecken

724 *mommery:* tooneelspel als vaak bij bruiloften werd opgevoerd.
725 *vereert:* opgeluisterd.
726 *geblanckette:* gegrimeerde.
727 versta: iets anders in werkelijkheid dan in schijn.
728 *bruiloftsschael:* drinkbeker, bij het feest gebruikt.
729 *verf:* kleur.
strecken: zijn.
730 *steeckt:* zich verbergt.
731 *vertast:* vergrijpt.
732 *angel:* vischhaak; dit beeld staat in verband met het lokaas van vs. 729.
733 *bekooren:* verleiden.
734 *rede:* praatjes.
schynschoon: schoonschijnend.
735 *'t gehoor moet voorgaan:* eerst moeten zij luisteren.

Den appel, die het oogh bekoort, den mont tot smaecken
Verlockt, zoo wort de doot onweetende gekust,
En niet ontmomt, eer 't vier der snoepkoortse is geblust.

ASMODÉ.

Gy weet uw ooghmerck net en op een punt te treffen.

BELIAL.

Dan zal 't vernederen kort volgen op 't verheffen.

ASMODÉ.

Zoo heeft het Lucifer in zynen val geleert:

BELIAL.

En wy met hem tot in den zwavelpoel verneêrt.

ASMODÉ.

De grootvorst vint geraên den man eerst om te zetten:

BELIAL.

Die ziet te scherp, en zal door gryns en schoon blancketten

738 *smaecken:* proeven.
739 *onweetende:* ongemerkt.
740 *ontmomt:* ontmaskerd.
't vier: het vuur.
snoepkoortse: snoeplust.
geblust: bevredigd.
741 *net:* nauwkeurig.
op een punt: precies.
742 *'t vernederen:* de val.
't verheffen: de verheffing.
743 *geleert:* ondervonden.
744 *verneêrt:* neergeworpen.
745 *om te zetten:* te verleiden.
746 *gryns:* masker.
blancketten: vermomming.

Der logen heenezien, de vrouwekunne is zwack
En simpel, als een duif, wy moeten met gemack
Te werck gaen, en den man door 't vrouwebeelt genaecken.

ASMODÉ.

Het waer de kortste wegh den man in 't hart te raecken.

BELIAL.

Geweer te spillen op een sterck en scheutvry helt
Is ongeraden. Hier gelt loosheit, geen gewelt.
Men moet het steenen hart vermurwen door gebeden,
En vrouwelippen, dus laet wasch en klay zich kneden,
Door gloet en vochtigheit: en Adam, dus ge-eert,
Is van de hooghste hant uit aerde gebootseert.

ASMODÉ.

Zoo woudtghe door de rib des mans den man beweegen?

BELIAL.

Met reden: want zy heeft hem naest aen 't hart gelegen,

747 *logen:* leugen.
de vrouwekunne: het vrouwelijk geslacht.
748 *simpel:* onschuldig, onergdenkend.
met gemack: rustig.
749 *door 't vrouwebeelt:* door middel van de vrouw.
751 *geweer:* pijlen.
scheutvry: schotvrij, onkwetsbaar.
752 *loosheit:* list.
753 *gebeden van vrouwelippen:* smeeken van vrouwelippen.
754 *wasch:* was. Versta: was kan men kneedbaar maken door warmte (*gloet*) en klei door water (*vochtigheit*).
755 *dus ge-eert:* die zoo hoog geëerd wordt.
is: versta: is toch ook maar.
gebootseert: gemaakt.
757 *de rib des mans:* de vrouw.

Gelyck zyn eige ribbe, en tredenze in gespreck,
En noodtze haeren heer, het hart zal dezen treck
Terstont gevoelen, en, zyns ondanx, onverslagen
Den snoeplust van de lieve en jonge bruit behaegen,
En innewilligen haere allereerste be.

ASMODÉ.

'k Beken gevolghzaemheit is voester van de vre.

BELIAL.

Zoo zietge in 't paradys verzaemen d'eensgezinde.
De doffer volght de duif, het hart de trouwe hinde,
De leeu de boschleeuwin, d'een ga sleept d'andre voort:
En waer valt weêrstant, als de liefde een lief bekoort.
Doch eerwe ons in de leest van draeck of slang versteecken,
Wat dunckt u? zoo wy haer in engleschyn verspreecken,
Gelyck een bruiloftsgast naerdien de bruiloftsdisch
Van englen wort bekleet?

760 *treck:* verwantschap.
761 *onverslagen:* met inwendigen tegenzin.
762 *behaegen:* bevredigen.
763 *be:* bee, verzoek.
764 *gevolghzaemheit:* inschikkelijkheid.
is voedster van de vre: versterkt den vrede.
765 *verzaemen:* samengaan.
d' eensgezinde: de geliefden.
766 *hart:* hert.
767 *ga:* echtgenoot.
768 *valt:* is.
weêrstant: tegenstand.
bekoort: verleidt.
769 *leest:* gedaante.
versteecken: verbergen.
770 *engleschyn:* uiterlijk van een engel
verspreecken: aanspreken.
771 *naerdien:* aangezien.
772 *bekleet:* bijgewoond.

ASMODÉ.

In engleschyn? Dat 's mis.
Wat wonder waer het Eve in engleschyn te leiden
En zetten naer uw hant? Zy kan niet onderscheiden
Dat uw begeerte met de wet des hemels stryt,
En wort ontschuldight: want geen heilige engel wryt
En worstelt tegens 't hof, van waer hy wort gezonden.
Zoo blleef uw zege wel de helft en meer geschonden.

BELIAL.

Wy mommen best dan met de gryns van slang of draeck.

ASMODÉ.

Indienge door dees gryns de menschelycke spraeck
Met aengenaemen toon kunt zonder valscheit treffen.

BELIAL.

Kan zy de valscheit van myn voorstel niet beseffen,
Het zal niet haperen aen een oprechten klanck,
Die min een menschestem, en meer een maetge-zangk

773 *leiden:* verleiden.
775 *begeerte:* verlangen.
stryt: strijdig is.
776 *ontschuldigt:* verontschuldigd.
wryt: weerstreeft.
777 *worstelt:* strijdt.
't hof: den hemel.
778 *zege:* overwinning.
geschonden: te niet gedaan.
779 *mommen:* vermommen.
gryns: masker.
780 *spraeck:* taal.
781 *treffen:* nabootsen.
781 *haperen:* mankeeren.
781 *maetgezangk:* harmonisch gezang.

Van engelen gelyckt. De slangetong te recken,
Gelyck een taeie snaer, en op een' toon te trecken,
Natuurlyck als een' galm, die uit den hemel daelt,
Dat is de ziel met kunst door d'ooren heen gehaelt.

ASMODÉ.

Geluckt u dit, gy zult de zinne haest betoveren,
En door den ingangk van 't gehoor het hart veroveren.

BELIAL.

De voglezangk zou zelf een' woesten zeeorkaan
Betoveren, en houdt de wilde baeren staen.
Ick wil het menschdom haest dien hemelsprong verleeren,
En hindren zyn natuur om hoogh te triomfeeren,
Te hoopen op den stoel, waeruit de haet ons schupt;
Een wraeck, die eeuwigh al zyn raet in d'oogen drupt.

ASMODÉ.

De bruiloftsgasten, die vol vreught den hof door-waeren,

785 *recken:* spannen (van een snaar).
787 *natuurlyck als:* in aard gelijkend op.
galm: klank.
788 *de ziel door d'ooren heen gehaalt:* verleiden door schoone praatjes. Het beeld van de ziel naar buiten halen voor verleiden. komt vaker voor, zoo bijv. bij Bredero.
789 *haest:* weldra.
790 *den ingangk van 't gehoor:* binnensluipen door de ooren.
791 *zelf:* zelfs.
793 *haest:* snel.
hemelsprong: streven naar den hemel.
794 *hindren:* verhinderen.
om hoogh: in den hemel.
795 *schupt:* schopt.
796 *zaet:* nakomelingen.
in d' oogen drupt: doet weenen.
797 *doorwaeren:* doorwandelen

Gedencken luttel met dees maere om hoogh te vaeren!

BELIAL.

En niemant minder dan d'aertsengel Gabriël.

ASMODÉ.

De feestschael gaet rondom, de bruiloft wordt met spel
Bazuin en zang vereert, de blyschap laet zich hooren.
Dus lange zienwe noch geen kans voor ons geboren.

BELIAL.

Indien 't gelucken wou dat bruit en bruidegom
Zich, onder 't hofbancket, door hunnen hof rondom
Een poos vertraden, en de bruit, langs deze zye
Getreên, den bruigom, in een groene galerye,
Alleen verwachte, dan waer 't tyt haer' mont te noôn
Op deze boomvrucht, hun by zielstraf streng verboon.

ASMODÉ.

Hier sla geluck toe: want 's bespieders kloecke vonden

798 *gedencken luttel:* vermoeden niet.
met dees maere: met dit bericht.
om hoogh te vaeren: weer naar den hemel te komen.
800 *feestschael:* drinkbeker.
spel: muziek.
801 *vereert:* gevierd.
802 *dus lange:* zoo lang.
805 *zich vertraden:* wandelen.
zye: zijde.
806 *galerye:* laan.
807 *verwachte:* wachtte.
noôn: uitnoodigen.
808 *zielstraf:* straf aan de ziel, dus: verdoemenis.
809 *hier sla geluck toe:* hier moge het toeval helpen.
kloecke vonden: slimme plannen.

Staen aen gelegenheit van plaetse en tyt gebonden,
En aen 't gemoeten van natuuren: zonder dit
Schiet d'outste schuter mis, en buiten 't rechte wit.

BELIAL.

Misluckt het nu, men magh een' andren tyt beraemen.

ASMODÉ.

Indien het mooghlyck zy hen, midden in 't verzaemen,
En onder 't bruiloftsfeest, te locken in ons net,
Dat wint den hoogsten prys, het lustme d'eerste wet
Door 't allereerste paer t' ontwyden, en te breecken.
Zoo wort de paeuwestaert des menschdoms neêrgestreecken.
Laet Gabriël dees maer verkuntschappen omhoogh.

BELIAL.

Wat zou het paradys een keel naer 's hemels boogh
Opsteecken! Welck een damp al 's hemels glans bezwalcken!

staen aen gelegenheit. . . gebonden: zijn afhankelijk van de omstandigheden.
't gemoeten van natuuren: het aantreffen van wezens met ontvankelijk gemoed.
buiten 't rechte wit: naast het juiste doel.
magh: kan.
verzaemen: gezelschap.
wint den hooghsten prys: verdient den hoogsten lof.
het lustme d' eerste wet, enz.: ik wil het allereerst gebod (dus niet wachten tot een volgende gelegenheid, zooals Belial vs. 813 voorstelde) ontheiligen door middel van de eerste menschen.
paeuwestaert: trots.
neêrgestreecken: gebroken.
dees maer: dit bericht.
verkuntschappen: meedeelen.
een keel opsteecken: jammeren.
damp: duisternis.
bezwalcken: verduisteren.

ASMODÉ.

Wy triomfeeren, eer wy 't lieve paer verschalcken.

BELIAL.

Wy winnen met de hoope alree de zege in 't velt.
De moed geeft tien vooruit.

ASMODÉ.

Maer d'overwinner stelt
Den overwonnen wet.

BELIAL.

Wat galm komt hier gedrongen?

ASMODÉ.

Daer wort het bruiloftsliet gelieven toegezongen,
Waeronder Godts bazuin haer beurt houdt, sta wat stil,
En laet ons luisteren wat hierop volgen wil.

BELIAL.

De hemel overstraelt den hof met rycker glanssen.

ASMODÉ.

De gasten vangen aen den hemel toe te danssen

822 *triomfeeren:* roepen reeds triomf.
823 *met de hoope :* met ons vertrouwen op goeden uitslag.
824 *tien vooruit:* een grooten voorsprong.
825 *den overwonnen:* den overwonnene.
galm: gezang.
826 *gelieven:* aan de echtgenooten.
827 *haer beurt houdt:* haar partij blaast.
829 *rycker glanssen:* grootere schoonheden n.l. dan het paradijs heeft.
830 *vangen aan:* beginnen.
toe te danssen: te dansen ter eere van.

Een' dans van eere en prys, op bom, schalmey,
en fluit.
Hier komenze aen, schuil wech, bespie dien
vetten buit.

REY VAN WACHTENGELEN.

ADAM. EVA.

I. Zang.

Danssenwe, Godts naem ter eere,
Die gelieven t'zamenvoeght,
Zoo gezalight, en vernoeght.
Laetze beide, keer in keere,
In het midden van den rey,
Op kornet en hofschalmey,
Harpen, fluiten, luiten, velen,
En de bevende orgelkeelen,
Trippelende zwey in zwey,
D'eene ronde in d'andere mengelen,
Tegens stroom, en dan voor stroom,
Binnen menschen, buiten engelen,
Luisterscherp naer wet en toom.

831 *eere en prys:* lof en roem.
bom: trommel, tamboerijn.
832 *schalmey:* soort bazuin of hobo.
835 *vernoeght:* verheugd.
836 *keer in keere:* heen en weer.
838 *kornet:* hoorn.
hofschalmey: hetzelfde als schalmey vs. 832.
839 *luiten:* soort snaarinstrument.
velen: violen.
840 *bevende orgelkeelen:* trillende orgelpijpen.
841 *zwey:* zwaai; *zwey in zwey:* heen en weer.
822 *d' eene ronde in d'andere mengelen:* den eenen dans met den anderen doen samengaan, n.l. den dans van de engelen met dien van Adam en Eva.
843 *tegens stroom:* tegen elkaar in.
voor stroom: met elkaar mee.
845 *luisterscherp:* scherp luisterend.
wet en toom: de maat der muziek.

Laet ons op de pennen zweven,
  Dan, van bloemwerck ondersteunt,
Met de voeten kringen weven,
  Dat de paradysgront dreunt.
Nu, voor 't reppen van de voeten,
  Laet ons dit volschapen paer
Eerst eerbiedigh gaen begroeten:
  Want het voegt de bruiloftsschaer
Datze eerbiedigh oorlof vragen.
Vangenwe aen op hun behaegen.

I. Tegenzang.

O geluckige gepaerde,
  Bruigom met laurier bekranst,
  En gy bruit, daer't al om danst,
Wat in hemel en op aerde
  Zich in uw geluck verblyt,
  Gunt uw gasten datze om stryt,
Gode en u ter eere, trippelen,
En rondom u heene hippelen.
  Laet ons dus den bruiloftstyt

846 *pennen:* vleugels.
847 *van bloemwerck ondersteunt:* op de met bloemen begroeiden paradijsgrond staand.
848 *kringen weven:* kringen maken.
850 *voor 't reppen van de voeten:* vóór het dansen: de dans begint eerst bij den tweeden zang.
851 *volschapen:* volmaakt.
853 *het voegt:* het past.
de bruiloftsschaer: de bruiloftsgasten.
854 *oorlof:* toestemming.
855 *op hun behaegen:* als zij het goed vinden.
856 *gepaerde:* gehuwden.
857 *bekranst:* vgl. vs. 358 en 393.
858 *'t al:* alles.
862 *trippelen:* dansen.
863 *hippelen:* dansen.
864 *dus:* aldus.
bruiloftstyt: de bruiloft.

Vieren: want den feestgenooden
Voeght geen stilte, op 't hooge feest,
Maer een dans, van Godt geboden.
In den hemel zweeft geen geest,
Of hy slyt met lof te zingen
En een' godtsdans d' eeuwigheit,
Voor den schepper aller dingen,
Endeloos in majesteit.
Laetge u dit verzoeck gevallen,
Treet zelfs voor, wy vangen aen,
Hant aen hant, dus met ons allen
Eenen ring om u te slaen,
Op den galm der feestschalmeien.
Zet de wys in voor de reien.

II. Zang.

ADAM.

Laet ons dan den feestdans leeren
En den trant
Van den grooten heer der heeren;
En den hemel nabootseeren
Met verstant.
Volght de vaste en wufte lichten
Op hun spoor.

865 *feestgenooden:* gasten.
868 *geest:* engel.
869 *slyt d'eeuwigheit:* brengt de eeuwigheid door.
870 *godtsdans:* dans ter eere van God.
872 *endeloos:* oneindig.
873 *laetge u gevallen:* behaagt u.
874 *zelfs:* zelf.
878 *de wys:* de muziek.
879 *leeren:* beoefenen.
880 *trant:* dans. Het woord is verwant met het huidige *drentelen.*
881 *den grooten heer der heeren:* God.
882 *nabootseeren:* nadoen.
883 *met verstant:* met kennis (n.l. van het dansen).
884 *wufte lichten:* beweeglijke sterren.

Dat's op d'aerde een' hemel stichten.
Elcke star bewaert haer plichten
In Godts koor.
Zeven losse dansen binnen
't Vaste vier,
Dat rondom, om prys te winnen,
Zeven telt aen 's hemels tinnen,
In hunn' zwier.
Dat ick dan de zon uitbeelde,
Gy, myn bruit,
't Maenlicht, 't welckme noit verveelde.
Scherpe prickel van myn weelde,
Dans vooruit.

II. Tegenzang.

EVA.

'k Laet den voordans aen my leenen.
Volghme na.
Worde ick heel of half bescheenen,
Of is al de glans verdweenen
Van mijn ga:
'k Zalme troosten in het dwaelen

886 *een' hemel stichten:* nadoen.
887 *bewaert haer plichten:* volbrengt haar taak.
888 *Godts koor:* de sterren.
889 *zeven losse:* de zeven planeten of dwaalsterren.
890 *'t vaste vier:* de vaste vuurhemel, d. w. z. de hemel waaraan de vaste sterren staan.
891 *om prys te winnen:* zoo schoon dat het geprezen moet worden.
892 *zeven telt,* en dus zelf de achtste hemel is.
aen 's hemels tinnen: in het hoogste van den hemel.
893 *zwier:* dans.
894 *uitbeelde:* voorstelle.
897 *scherpe prikkel:* innige bevrediging.
weelde: geluk.
899 *aen my leenen:* mij toewijzen.
901 Omdat Eva de maan voorstellen wil, vgl. vs. 896.
903 *ga:* echtgenoot, de zon.

Voor een wyl,
Tot dat uit uw rycke straelen
Naer dien styl.
Komt u aenschyn my beloncken
Half of gansch,
'k Zal van zuivre liefde ontvoncken,
Om den luister, my geschoncken,
Schoon van glans.
Hou den voortrant naer 't betamen
Hoogh en laegh.
Laet ons scheiden, en verzaemen,
Daerwe aen d'eerste kennis quaemen
Blijde en graegh.

Toezang.

REY.

Onder drypaer hemelingen,
Die rondom.

905 *voor een wyl:* voor een korte poos.
908 *naer dien styl:* volgens onzen dans.
aenschyn: blik.
909 *beloncken:* aanzien.
911 *ontvoncken:* ontbranden.
912 *luister:* licht, dat de maan van de zon ontvangt.
914 *voortrant:* voordans.
naer 't betamen: zooals het behoort.
915 *hoogh en laegh:* omhoog en omlaag, zooals de zon ook op- en ondergaat.
916 *verzaemen:* bijeenkomen.
917 *daer:* op de plaats waar.
we aen d' eerste kennis quaemen: wij elkaar het eerst hebben leeren kennen.
919 *drypaer hemelingen:* zes sterren, die de zes planeten voorstellen. Er waren er echter volgens de voorstellingen in Vondels tijd zeven: de zon, de maan, Mercurius, Venus. Mars, Jupiter en Saturnus. Zonder Adam en Eva (de zon en de maan) blijven er maar vijf over: het schijnt dat Vondel hier den tel is kwijtgeraakt.

Die volschoone bruidegom,
Alle in ongelycke kringen,
Licht van zijne torts ontfingen,
Op hun streeck,
Een de morgenstar geleeck.
Dan weêr d' avondstar in 't wyzen:
Want zy danst hem voor in 't ryzen,
Of volght trou zyn hemelbaen
Achteraen.

De dans heeft zyn beslagh: nu weêr ten disch gelegen,
Daer Gabriël u noot op 's hemels verschen zegen.

922 *ongelycke kringen:* de planeten hebben een verschillende baan.
923 *zyne torts:* zijn licht.
924 *streeck:* loop.
925 *de morgenstar geleeck:* stelde er een de morgenster of avondster (dus Venus, de godin van de liefde) voor.
926 *in t' wyzen:* in de richting waarin zij den dans leidt.
927 *in 't ryzen;* bij het opgaan van de zon. Venus komt vóór de zon op en gaat na de zon onder.
930 *heeft zyn beslagh:* is afgeloopen.
gelegen: men lag blijkbaar, evenals de Romeinen, op rustbanken aan tafel.
931 *'s hemelsch verschen zegen:* versche, hemelsche spijs.

HET VIERDE BEDRIJF.

EVA. ADAM.

Waer staenwe, in 't paradys, of daer de starren blaecken?
Wat treckt verruckt myn' geest om hoog? Myn voeten raken
Geene aerde, d' aerde ontzinckt den voeten in 't verschiet.
De goddelycke galm van 't heiligh bruiloftsliet
Ontknoopt den bant, die ziel en lichaem hiel gebonden.
De ziel, op hemelscheit verslingert, en verslonden,
Gevoelt geen aertscheit, en, verkeert in zuivre vlam,
Zoeckt d'eerste bron, waeruit zy haeren oirsprong nam.

ADAM.

Myn lief, waer heene? Toef: gy mostme niet ontzweeven.

932 *daer:* waar.
932 *blaecken:* schitteren.
933 *treck:* begeerte.
verruckt: trekt.
934 *in 't verschiet:* in de diepte.
936 *ontknoopt:* maakt los.
937 *verslingert:* verlangend.
verslonden: door verlangen verteerd.
938 *aertscheit:* wereldsche band.
verkeert: veranderd.
zuivere vlam: zuiver verlangen.
940 *ontzweven:* ontvluchten.

EVA.

Ick worde krachtigh na de bron des heils gedreven,
Die mynen brant alleen kan koelen, laetme gaen.

ADAM.

Uw element is hier, uw liefste spreeckt u aen.

EVA.

Nu kome ick weder tot my zelve, en by myn zinnen.

ADAM'

Het voeght de Cherubyns en gloênde Serafinnen
Zoo hoogh te zweven, daer zy, met gebogen knien
Op 't aenschyn vallende, de majesteit ontzien
Te naderen, en haer met wieroockschaelen eeren.

EVA.

Geluckig zynze, die met engelen verkeeren.
De milde bruiloftsdisch vereerde ons hemelspys,
En manne en druif, gegroeit in 't aerdtsche paradys,
Die al het ander ooft door leckerny verdoven:
Maer 's engels rede ging al 't bruidsbancket te boven.
Hy schoof de nevels van het menschelyck gezicht,

941 *krachtigh:* met kracht.
942 *brant:* verlangen.
945 *voeght:* past.
gloênde: vurige. Cherubijnen en Serafijnen vormen de hoogste orden der engelen.
947 *op 't aenschijn vallende:* met het gelaat omlaag neerknielend.
ontzien: vreezen.
950 *vereerde:* gaf.
951 *manne:* hemelsche spijs.
952 *door leckerny verdoven:* door hun lekkeren smaak overtreffen (eig. smakeloos maken).
953 *'s engels rede:* de rede van Gabriël.
953 *ging te boven:* overtrof.
954 versta: hij nam de onklaarheden van 's menschen begrip weg.

En toonde ons welck een stadt de Godtheit in het licht
Hier boven boude, daer, de balling uitgesloten,
De redelycke ziel, den lichame ingegoten,
Haer burgerrecht verwacht, indienze zonder smet
Den allerhooghsten eert, naer d'ingestelde wet.

ADAM.

Die stadt is van den gront tot in den top voltogen.

EVA.

Zoo alle leden eens veranderden in oogen
Van hemelsche adelaers, uit liefde tot dees stadt,
Noch zagen d'oogen zich aen dit gezicht niet zadt.

ADAM.

Van welcke zyde zou het oogh 't gezicht ontginnen?

EVA.

d'Aertsengel most zich op die rede eerst zelf bezinnen.

ADAM.

Men kan niet bouwen eer de grontslagh is geleit.

956 *de balling uitgesloten:* de buitengesloten balling, n.l. de ziel.
957 *ingegoten:* opgesloten in.
958 *haer burgerrecht:* herstel in haar (hemelsch) burgerrecht.
verwacht: afwacht.
960 *die stadt:* de stad.
961 *leden:* ledematen.
962 *hemelsche adelaers:* adelaars die in de lucht vliegen.
uit liefde enz. hoort bij reg. 961.
963 *zadt:* voldaan.
964 *'t gezicht:* de beschouwing.
ontginnen: aanvangen.
965 *op die rede:* voor zijn redevoering.
zich bezinnen: overpeinzen.
966 versta: men kan geen redevoering houden zonder er eerst over nagedacht te hebben.

EVA.

't Gesteente geeft den gront een grooter heerlyckheit.
De jaspis, de safier, smaragden, en berillen,
Sardonix, sardius, en ametisten willen
Chalcedon, chrizolyt, noch genen chrizofraes,
Noch hiacinten, noch den moedigen topaes
In 't praelen wycken, elck is moediger in 't pronken.

ADAM.

De muuren steigren hoogh, en dich aen een geloncken
Uit louter jaspis, net op een vierkante maet.

EVA.

De poorten, elck een perle, en elcke schoone straet
Met klincklaer gout gevloert, gewilligh doorgang geven

967 *'t Gesteente:* edelsteenen. Vgl. Openb. 21 : 18—24.
968 *jaspis:* bruine edelsteen.
safir: blauwe steen.
smaragd: groene steen.
beril: donkergroene, doorschijnende steen. Van dezen steen werden oudtijds brilleglazen geslepen; het woord bril is van beril afgeleid.
969 *sardonix:* roodgeaderde steen.
sardius: oranjekleurige steen.
ametist: violette steen. Deze steen werd gedragen tegen dronkenschap.
969-972 *willen. . .wijcken:* doen onder voor.
970 *chalcedon:* lichtblauwe edelsteen.
chrisolyt: goudgroene steen.
chrizofraes: lichtgroene steen.
971 *hiacinten:* roode steen.
den moedigen topaas: den trotschen topaas, een gele steen.
972 *pronken:* schitteren.
973 *steigeren:* zich verheffen.
974 *op een vierkante maet:* in een vierkanten vorm.
975 *perle:* parel.
976 *gevloert:* bedekt.
gewilligh: gemakkelijk.

Aen alle geesten, die hier heene en weder zweven.

ADAM.

Hier ryst geen tempel, noch gewelleft tempelwerck:
Want d'onbepaeltheit van Godts wezen is de kerck,
Waerin hy wort gedient van nimmertelbre geesten,
Die hem aleluia op endelooze feesten
Toezwaeien, en den lof voortwentelen, zoo lang
De juichende englegalm beantwoort het gezang.

EVA.

Hier rolt geen zonnekloot ten ende van haer baene,
Noch 't ongestadigh licht der wisselbaere maene
Verlicht dees groote stadt, daer 't eeuwigh schynend licht
Van 't alvernoegende en verzadende aengezicht
Den schoonsten dagh verleent, een' dag, waer naer wy menschen
(Och of die dagh verscheen) uit al ons harte wenschen.

ADAM.

Hoe lieflyck ruischtme in 't oor de versche waterval,
Die uit den hooghsten troon, noch klaerder dan kristal,
In 't midden door de straet, zoo helder henevloeide,

978 *tempelwerck:* tempelbouw.
979 *onbepaeltheit:* oneindigheid.
980 *geesten:* engelen.
982 *voortwentelen:* verder zingen.
984 *zonnekloot:* zon.
987 *'t alvernoegende en verzadende aengezicht:* het vreugde en genot brengende aangezicht Godt.
7989 *of:* indien.
990 *versche:* frissche.
991 *troon:* hemel.
992 *straet:* de straat nl. van de hemelstad, waarover Adam spreekt.

En 't hout des levens, dat in 't midden wast,
besproeide!
Wat gaf dees boom al 't jaer, in een gezonder lucht,
Van d'eene in d'andere maent, een kostelycke
vrucht!

EVA.

d'Aertsengel onderhiel ons met die bruiloftswyzen,
En hoopte 't menschdom eens in 's hemels
paradyzen
Te wellekomen, op een blyder bruiloftsfeest.

ADAM.

Terwylwe hier beneên van eenen zelven geest
Gedreven, onderling elckandere beminnen,
Laet ons, van dagh tot dagh, een' trap ten hemel
winnen,
En steigeren van 't laeghste in 't opperste geluck.

EVA.

Gebieme wat u lust, ick reken het geen juck
Myn lusten onder uw geboôn van zelf te buigen.

ADAM.

Laet ons afzetsels jaer op jaer ons trou getuigen.

993 *'t hout des levens:* de boom des levens.
wast: groeit.
994 *al 't jaar:* het heele jaar door.
gezonder, n.l. dan de lucht in het aardsche paradijs.
996 *onderhiel:* vermaakte.
bruiloftswyzen: bruiloftszangen.
909 *wellekomen:* verwelkomen.
1001 *winnen:* verdienen.
1002 *steigeren:* klimmen.
1003 *reken:* beschouw.
juck: last.
1004 *lusten:* verlangens.
vanzelf: vrijwillig.
1005 *afzetsels:* nakomelingen.

De liefde wordt door liefde ontvonckt en opgeweckt.
Gy ziet hoe minzaem duif en doffer treckebeckt.
De zwaen bekoort de zwaen, die bruizende aen komt zwemmen.
De stercke leeu laet zich van zyn leeuwinne temmen,
Het veil omhelst den olm, men ent de plant op plant,
Een treck van liefde zet het al naer zyne hant.
Wat leven voelt wil zich met eene weergâ mengen.
Natuur schept lust in haers gelycken voort te brengen,
d'Aenstaende weerelt wort uit uwen schoot verwacht.
Gy zult, als moeder van het menschelyck geslacht,
Aertsvaders, koningen, wetgevers, helden baeren,
Heldinnen, dochters en schoondochters eerlyck paeren
Met uwe neven, 'k zie uw' naem alree ge-eert,
Waer gy de ledigheit der aerde alom stoffeert
Met zoo veel zielen, als de velden bloemen draegen.
Ay laet, op zulck een hoop, myn' wensch uw ziel behaegen.

EVA.

Zoo lang het aerdtryck in den arm des hemels hangt,
En d' aerde, zyne bruit, haer vruchtbaerheit ontfangt

1007 *minzaem:* verliefd.
1010 *veil:* klimop.
1011 *let al:* alles.
1012 *weerga:* evenbeeld.
mengen: vereenigen.
1014 *weerelt:* menschheid.
1015 *moeder:* Eva beteekent: moeder der levenden, vgl. vs. 446.
1017 *eerlyck:* heerlijk, verheven, eig. eervol.
1018 *neven:* (mannelijke) nakomelingen.
1019 *stoffeert:* vult.
1021 *op zulck een hoop:* in de hoop hierop.
1022 *in den arm des hemels hangt:* door den hemel omhelsd wordt.

Van zulck een' bruidegom, die haer met duizent oogen
Van starren aenlonckt, en bestraelt uit 's hemels boogen.
Zoo lang zal myne min met d'uwe gaen gepaert,
En elcke dienst en kus blyft my een' weêrkus waert.

ADAM.

Het zy met uw verlof, dat ick in deze streecke,
Aen d'eene zyde, een poos met Godt den schepper spreecke,
En in myne eenzaemheit bedanck' voor uw genot.
Verschoonme een' oogenblick.

EVA.

Mijn liefste, ga met Godt.

BELIAL. EVA.

Geluck, ô bruit, aenstaende moeder
Der eeuwen: heil in de d'echte staet.
De hemel zy en blyve uw hoeder,
De bruidegom uw toeverlaet.
De roos en leli luicken onder
Uw voeten schooner op. ô Bloem
Der schoonste bloemen, weereltswonder
Van alle schoonheên, die haer' roem
En vlag voor uwe schoonheit strycken,
Noch schooner moetge naemaels prycken.

1025 *aenlonckt:* aankijkt.
1028 *in deze streecke:* hier in den omtrek.
1029 *met Godt spreecke:* bidden ga.
1030 *uw genot:* uw liefde.
1033 *eeuwen:* menschheid.
d'echte staet: het huwelijk.
1036 *luicken op:* bloeien op.
weereltswonder: grootste wonder.
1040 *de vlag strycken:* onderdoen.
1041 *moetge:* zult ge.
naemaels: in de toekomst.
prycken: schitteren.

EVA.

Wat stem genaecktme uit dichte bladeren
  En schaduwen? Wie komtme hier
Met zulk een' gloet van liefde naderen?
  Zoo gy een geest zyt of een dier,
Ontmom, vertoon u. Laetme kennen
  Wie my dus minnelyck begroet.
Het zy gy zweeft op lucht en pennen,
  Of d'aerde treet met uwen voet;
Ontwolck u, dat de zon hier doorschyn.
Of zytge mensch, koom vry te voorschyn.

BELIAL.

Ick ben een schepsel, schoone jonge,
  Genootschapt van uw' bruidegom,
Begaeft met eene menschetonge
  En spraecke. Alle anderen staen stom,
Misdeelt van uwe heldre reden.
  'k Beken myn kleenheit onder u
Al zitge hooger, ick beneden
  Aen uwe voeten, blyf niet schu:
Misgun geen' slange u heil te wenschen.
'k Bemin den ommegang der menschen.
Zoo nestlen minzaeme oyevaeren
  Rondom u, in geboomte en lucht.
De dolfyn steeckt uit zoute baeren

1044 *gloet van liefde:* schoone woorden.
1045 *geest:* engel.
1046 *ontmom:* vertoon.
1047 *dus minnelyck:* zoo vriendelijk.
1048 *pennen:* vleugels.
1050 *ontwolck u:* vertoon u.
1053 *genootschapt van:* als metgezel gekozen door.
1056 *misdeelt:* verstoken.
reden: taal.
1057 *kleenheid:* geringheid.
1062 *minzaeme:* minnende.
1064 *zoute baren:* zoute golven, zee.

Het hooft, door een verborge zucht
En heimelycken treck gedreven
Naer menschen, en het vrouwebeelt.
Gy ziet dees vogels om u zweven,
En hoe de dolyfn d' oevers streelt
En stryckt met zynen staert, en vinnen,
Uit liefde om 's menschen hart te winnen.
Het zou den wilde eenhoorn lusten
In uwen zuivren maeghdeschoot,
Noch van geen hant gerept, te rusten,
Gaeft gy uw aenschyn voor hem bloot.
Die snelvoet geeft zich niet gevangen
Dan aen een maeght, en smilt en schreit,
Als hy u ziet, van groot verlangen,
Om zulck een schoone, hem ontzeit,
Zoo prikkelt min zyn maeghdedriften.
Zyn hooren kan venynen schiften.

EVA.

Waer toe de dieren dus geprezen?

BELIAL.

Op datge niet, dus byster schuw,
Van menschbeminners, hoeft te vreezen.

1065 *zucht:* verlangen.
1066 *treck:* begeerte.
1067 *vrouwebeelt:* vrouw. Volgens de Grieksche mythologie was de dofijn verliefd op vrouwen.
1072 *eenhoorn:* fabelachtig dier: wit paard met een hoorn op het voorhoofd; wordt beschouwd als symbool van de maagdelijkheid.
1075 *aenschijn:* lichaam.
1077 *smilt en schreit:* verkwijnt van droefheid.
1078 *verlangen:* liefde.
1079 *ontzeit:* niet vergunt.
1080 *maeghdedriften:* verliefdheid.
1081 *venynen schiften:* vergift afscheiden. De hoorn van een eenhoorn beveiligde iemand tegen vergiften.
1083 *dus bijster:* zoo erg.
schuw van: angstig voor.

Ick zoecke geen genot by u,
Maer loutre gunst. Gy zyt het waerdigh,
Gezegende overschoone bruit.
Myn maght is kleen, myn hart dienstvaerdigh
Voor u ten beste. Ick noode u uit.
Op dezen boom, waerin de prijs leit
Van alle wetenschap en wysheit.

EVA.

Zwygh stil, en wacht u my te nooden
Op ooft, dat wetenschap belooft.
Dees appel wert myn mont verboden,
Dies noodtme op geen' verboden ooft.
De Godtheit sprack: gy mooght wel eeten
Van alle boomen in den hof:
Maer schuw de kennisvrucht vermeeten
Te plucken. Schuw dees misdaet, of
Ghy zult de doot onfaelbaer sterven,
En u en al uw zaet bederven.

BELIAL.

Is 't waer? Zou Godt, zoo hoogh gezeten,
Almaghtig, goet, oneindigh wys,
Wel spreecken: gy zult geensins eeten
Al wat'er groeit in 't paradys?

EVA.

Wy plucken allerhande vruchten,

1085 *genot:* voordeel.
1086 *gunst:* genegenheid.
1088 *kleen:* gering.
1089 *voor u ten beste:* in iiw dienst.
noode: noodig.
1090 *de prys:* het bezit.
1098 *schuw:* wacht u.
kennisvrucht: vrucht van den boom der kennis.
vermeten: vermetel.
1100 *onfaelbaer:* onfeilbaar.
1101 *bederven:* in het verderf storten.

En eetenze oock: maer Godt geboodt
Dien boom in 't middenperck te vlughten,
Gelyck de pest, en baere doot.
Wat zoume lusten uit te spatten,
De doot met hant en tant te vatten!

BELIAL.

O simple duif, dees wet is strydigh
Met recht en reden. Geef gehoor.
Hoe, toont de Godtheit zich zoo nydigh?
Ick bidde, ô simple, keer uw oor
Zoo schuw niet af van nutte raeden,
En dezen eedlen fenixboom.
De wysheit schuilt in deze bladen.
Men moet een jonge vrou den toom
Niet korten. Laetze weeligh weiden.
Haer lust en Godt zyn niet gescheiden.
Deze appels kennen geen venynen.
Zy smilten lieflyck op de tong,
Verheugen 't hart, als hemelwynen.
Zy houden 't menschdom eeuwigh jong:
En 't is nu bruiloft, daer Godts reien,
Uit lust om u te pryck te zien,

1108 *vluchten:* vermijden.
1109 *baere doot:* de dood zelf.
1110 *wat zoume lusten:* waarom zou ik plezier hebben.
uit te spatten: te overtreden.
1111 *met hant en tant:* letterlijk.
1114 *nydigh:* afgunstig.
1116 *schuw niet af:* wees niet afkeerig.
raeden: raadgevingen.
1117 *fenixboom:* boom waarvan er slechts een bestaat, evenals de vogel phoenix.
1119 *den toom niet korten:* in haar vrijheid beperken.
1120 *weeligh weiden:* ruim genieten.
1121 Dit doet denken aan het bekende Fransche gezegde: Ce que femme veut, Dieu le veut.
1122 *venynen:* vergift.
1123 *smilten:* smelten.
1127 *te pryck te zien:* in bruidstooi.

In uwe schoonheit zich vermeien.
Wat wellust zou men u verbiên!
Wat zou men u zoo naeu bestippen!
Dit ooft verlieft op uwe lippen.

EVA.

Men magh zich aen geen quaet vergaepen.
't Verboôn te smaecken is een smet.

BELIAL.

De schepper heeft niet quaets geschapen.
Hoe zytge alree zoo naeu gezet?
Dit 's bygeloof. Waer wil dit heenen!
Geen spys noch dranck besmetten 't lyf,
En minst de ziel. Hou op van steenen.
Pluck stout, en nuttigh uw gryf.

EVA.

Ay zeghme eerst, die my dus durft nooden,
Waerom is my dien boom verboden?

1128 *zich vermeien:* zich verheugen.
1129 *wellust:* genot.
1130 *naeu bestippen:* kort houden.
1131 *verlieft:* verlangt.
1132 *vergaepen:* verlangen.
1133 *'t verboôn:* het verbodene.
smaecken: proeven.
smet: misdaad.
1134 *niet:* niets.
1135 *alree:* nu.
1136 *bygeloof:* al te streng geloof.
wil: moet.
1137 *besmetten:* bezoedelen.
1138 *minst:* allerminst.
steenen: eig. klagen, hier: tegenwerpingen maken.
1139 *stout:* flink.
uw geryf: waar ge lust in hebt
1140 *dus:* aldus.
nooden: uitnoodigen.

Waerom is aen dees vrucht te smaecken
De doot gehecht? Waerom verbiet
De hovenier haer aen te raecken,
Op lyf- en zielstraf schuilt'er niet
Venynighs, onder schoone verven?

BELIAL.

Ay simple duif, betrou myn woort
Ick zweer het u, gy zult niet sterven.
Gebruick wat oogh en mont bekoort:
En wiltge u op myn' eedt betrouwen,
'k Zal d'oirzaeck van 't verbodt ontvouwen.

EVA.

Het zoume lusten dit te hooren.
Ontvoume Godts geheimenis.

BELIAL.

Verkeerden al dees blaên in ooren
Zy moghten 't melden: want het is
Verboden Godts geheim te melden.
'k Zal 't evenwel op myn gevaer,
Al zoudtme zelf het leven gelden,

1142 *smaecken:* proeven.
gehecht: verbonden.
1144 *de hovenier:* God.
1145 *lyf- en zielstraf:* straffen aan lichaam en ziel.
1145 *niet venynighs:* niets vergiftigs.
1146 *verven:* kleuren.
1147 *betrou:* vertrouw op.
1151 *oirzaeck:* reden.
ontvouwen: uiteenzetten.
1152 *het zou me lusten:* ik zou graag willen.
1154 *verkeerden:* veranderden.
1155 *moghten:* konden.
melden: verklappen, verraden.
1157 *op mijn gevaer:* met gevaar voor mij zelf.
1158 *gelden:* kosten.

U openbaeren, magh het maer
By u berusten. Schut myn schade,
En houme buiten ongenade.

De nydigheit wil niet gedoogen
Dees leckre vrucht uw' mont te biên,
Op datge niet, uit andre oogen,
Met oogen des verstants zoudt zien,
Haer zelve in wetenschap gelycken,
Veranderen in een Godin,
En Gode in geene wysheit wycken.
Die rycke schatten schuilen in
Deze appels, die ter kennis leiden,
Om goet en quaet van een te scheiden.

Dits d'oirzaeck van het streng verbieden.
Deze appelschel beschaduwt Godt:
Tast toe, eer 't iemant koom' bespieden.
Ick schud den boom, om zulck een lot,
Een Godtheit, in uw' mont te storten.
Ay zucht niet. Staeck dit droef gezucht.
Wat wiltge uw lust alree verkorten?

1159 *openbaeren:* mededeelen.
mag het maer by u berusten: als je het maar niet verder vertelt.
1160 *schut mijn schade:* zorg er voor dat ik er geen schade van ondervind.
1162 *nydigheit:* afgunst.
1163 *te biên:* aan te bieden.
1166 *haer zelve :* slaat op nijdigheit d. w. z. God.
gelycken: gelijk worden.
1168 *wycken:* achterstaan bij.
1171 *van een te scheiden:* te onderscheiden.
1172 *oirzaeck:* reden.
verbieden: verbod.
1173 *appelschel:* appelschil.
beschaduwt: bedekt.
Godt: goddelijkheid.
1175 *lot:* bezit.
1176 *Godtheit:* goddelijkheid.
1178 *verkorten:* verkleinen.

Bespiegel deze hemelvrucht,
Dien gouden appel, milt van sappen,
Hy schenckt u hemelsche eigenschappen.

EVA.

Och eedle boom, hoe durf ick waegen
Uw oopt te plucken ! Eedle boom,
Gezalight door het appeldraegen,
Hoe klopt myn hart, uit schrick en schroom?
O blozende appel, 'k zie u schieten
Een' strael van gout, en levend root.
Die zonder smet u moght genieten!
'k Genaecke u bevend. Zou de doot,
Een worm zich in dien boezem bergen?
Hou op, hou op myn lust te tergen.

Waerom myn lust van ooft onthouden?
Wat schaet een beet? Onnoosle schult,
Een snoeplust wort licht quyt geschouden.
Ick pluck. Gedoogh het met gedult,
O schepper, zoo 'k myn hart bederve.

1179 *bespiegel:* aanschouw.
1180 *milt van sappen:* sappig. *mild.* beteekent oorspronkelijk: zacht.
1184 *gezalight:* geheiligd.
1185 *schrick:* angst.
1186 *schieten:* uitzenden.
1187 *strael:* glans.
1188 versta: als men zonder te zondigen van u zou mogen proeven!
1189 *'k genaecke:* ik nader.
1190 *in dien boezem:* binnen in.
1191 *lust:* verlangen.
tergen: kwellen.
1192 *myn lust onthouden:* mijn verlangen niet bevredigd.
van: met.
1193 *onnoosle schult:* geringe misdaad.
1194 *snoeplust:* daad van snoeplust.
geschouden: gescholden.
1195 *gedoogh het met gedult:* wees mij genadig.
1195 *bederve:* bezoedel.

De halve misdaet is begaen.
O blozentheit! O schoone verve!

BELIAL.

Nu schoone, zet den mont hier aen.
Ay proef eens. Staetge noch verlegen?
Nu eet, dat u de hemel zegen.

Uw bruigom komt hier aengetreden,
En schynt in zynen geest verruckt.
Wort hy op dit bancket gebeden,
Dien rooden appel, versch gepluckt;
Hoe kan zyn mont de bruit ontzeggen
Dees vrucht te proeven op haer woort?
Ick helpe uw rede zoo beleggen,
Dat, schoon het ooft hem niet bekoort,
Hy zal, om niet uw gunst te grieven,
U innevolgen, en believen.

ADAM. EVA.

Hoe wel bekomt het my, gerust in eenzaemheit
En opgetogen, met de hooghste majesteit
Te spreecken mont aen mont, en een genadeteken

1198 *blozentheit:* blos.
verve: kleur.
1200 *verlegen:* aarzelend.
1201 *dat u de hemel zegen':* een ironische wensch van Belial nadat Eva van den appel gegeten heeft. Na de woorden *nu eet* behoort dus een kleine pauze.
1204 *bancket:* feestmaal.
gebeden: genoodigd.
1206 *ontzeggen:* weigeren.
1207 *op haar woort:* als zij het wenscht.
1208 *uw rede zoo beleggen:* uw woorden zoo te voegen.
1210 *gunst:* liefde.
1211 *innevolgen:* gehoorzamen.
1212 *gerust:* rustig.
1213 *opgetogen:* in extase.
1214 *mont aen mont:* van mond tot mond.
genadeteken: geschenk.

Van haeren uitstrael op het voorhooft, onder 't spreecken,
't Ontfangen, dat myn ziel, in eenen andren staet
Herschapen, uitroept: heer, hou op: ick ben verzaet
Van uwe goetheit, al te maghtigh, en miltdaedigh,
En uitgestort! Hou op, en zyt uw' knecht genaedigh.
Nu keere ick weder naer myn bruit, myn halve ziel.
Waer maghze steecken? Wat bespieglinge onderhiel
Haer midlerwyl? Ick zieze in schaduwe gezeten
By dien verboden boom. Wat's dat? Wie broght haer eeten?
Dit voorspoock spelt niet goets. Ick zie my doof, en stom.

EVA.

Genaeck, mijn liefste? Hoe? Is nu de bruidegom
Afkeerigh van zijn bruit? Ick wacht u met verlangen.

ADAM.

Hoe staet het hier? Hoe dus? Wat lust heeft u bevangen?
Myn lief, wie noodighde u ter feest op deze wys?

EVA.

Godts appelboom verleent my schaduwen en spys.

1215 *uitstrael op het voorhooft:* stralenglans.
1216 *staet:* toestand.
1217 *herschapen:* herboren.
verzaet: verzadigd.
1218 *al te:* zeer.
1219 *uitgestort:* overvloedig.
1221 *steecken:* verborgen zijn.
1221 *bespiegelinge:* overpeinzing.
onderhiel haar: hield haar bezig.
1223 *brocht:* bracht.
1224 *voorspoock:* voorteeken.
spelt: voorspelt; eig. zegt.
ick zie my doof, en stom: ik word doof en stom door hetgeen ik zie.
1225 *genaeck:* kom naderbij.

ADAM.

Wat spys? Een spys zoo hoogh van Godt geboôn re schuwen?

EVA.

En hierom luste 't my te min daer van te gruwen.
't Verbodt ontstack de lust. Myn bruidegom, myn troost,
Bezie dien appel eens. Ay zie hoe schoon hy bloost.
Indien de schel het oogh uitwendigh kan vermaecken,
Gedenck hoe liefelyck het binnenste moet smaecken

ADAM.

Och smaeck! Een koude koorts rydt over al myn leên.
Myn haer ryst overendt. Och lief, waer wil dit heen!
Wat wort myn hart beklemt! Dat Godt dien appel schende,
Den boom uit d'aerde rucke, ô jammer, ô ellende!
Is dit alree de vrucht, de vreught van 't bruilofts-bedt?
Ontheilightge zoo snoot des allerhooghsten wet?

EVA.

Nu bruigom, zyt gerust. 'k Versta wel wat de wet zeit,

1230 *zoo hoogh geboôn:* zoo streng verboden.
luste 't my: wilde ik.
1231 *te min:* des te minder.
1232 *ontstack:* deed ontstaan.
1234 *schel:* schil.
1236 *rydt:* gaat.
1237 *wil:* moet.
1238 *schende:* vernietige.
1240 *alree:* nu.
1241 *snoot:* misdadig.

En beter dan gy meent. Watsteurt uw naeugezetheit
Zich om een appelbeet? Dit 's louter bygeloof.

ADAM.

Helaes, wat hoor ick nu! Och waer ick stom, en doof,
En blint: ontbrack het my aen oogen, en aen ooren,
Zoo zoude ick in dien staet, 't is droef, u zien noch hooren.

EVA.

Niet hooger, bruidegom. Hier is geen quaet begaen.
Ontfang myne eerste gave, en tast dien appel aen.
Geloof en volgh uw bruit, en proef, en na het smaecken
Zoo oordeel met verstant en kennisse van zaecken.

ADAM.

Zoude ick, u volgende, den oppersten versmaên?
De hemel hoede my voor zulck een stout bestaen.
Men kan niet straffeloos dees hofwet overtreden.

EVA.

Wat hofwet? Deze wet is strydigh tegens reden.

ADAM.

Godts reden overtreft al 't menschelyck vernuft.

1243 *steurt zich:* vertoornt zich.
1245 *waer ick:* ware ik inderdaad; vgl. vs. 1224.
1247 *staet:* toestand.
1248 *niet hooger:* niet zoo toornig.
1249 *tast aen:* vat aan.
1250 *geloof:* vertrouw.
smaecken: proeven.
1252 *versmaên:* ongehoorzaam zijn aan.
1253 *stout bestaen:* vermetele daad.
1254 *hofwet:* wet van het paradijs.

EVA.

Een die rechtschapen is wort niet zoo licht verbluft
Van ydle vreeze. Ick smaeck wat kennis in dees spys leit.

ADAM.

Godt vreezen is 't begin van kennisse en van wysheit.
Wie hem gehoorzaemt, en zich onder zyne wet
Gewillig buight, is vry van zulck een lastersmet.
Ick mercke alreede hoe zich d'engelen dit belgen.

EVA.

'k Geloof een engel schudde een appel van dees telgen.
Ick ving dit boombancket in 't vallen met myn hant,
Niet als een' gruwel, maer een heilgenadepant.
Wat laetge traenen langs uw kaecken nedervloeien?
Wilt gy de lust van uw beluste bruit besnoeien,
Haer nors bejegenen met eenen wederzin?
Dat 's zeker noch te vroegh, dat brengt geen vrientschap in,
Dat hebtge oock niet belooft, toen gy my eerst aenschoude,
De huwlyxgodt myn hant in d'uwe vlocht en troude,

1255 *is strydigh tegens reden:* strijdt met het gezond verstand
1257 *verbluft:* overwonnen.
1258 *van ydle vreeze:* door onnoodige vrees.
smaeck: proef.
1259 spreuken 1 : 7.
1261 *lastersmet:* schandvlek.
1262 *dit belgen:* zich hierover vertoornen.
1264 *boombancket:* heerlijke boomvrucht.
1265 *een gruwel:* iets afgrijselijks.
heilgenadeplant: bewijs van geluk en genade.
1266 *kaecken:* wangen.
1267 *lust:* genot.
beluste: begeerige.
besnoeien: verkleinen.
1268 *wederzin:* verzet.
1271 *vlocht:* legde.

En 't huwlyck zegende. Ben ick uw vleesch en been,
Zoo draegh u, als een man, en laet ons lotgemeen
Te gader leven. 'k Noode u op Godts eige gaven.
Zoo zal u kennis trots tot aen de starren draven.
Zoo wortge in wetenschap en wysheit Godt gelyck.
Gebruick uw' vryen wil, en toon my d'eerste blyck
Va liefde, in 't volgen van myn allereerste bede,
Zy lydt geen weigeren. Gevolghzaemheit baert vrede.

ADAM.

O welck een stryt? Wat 's dit een wightigh hooftgeschil
In wetenschap Godt zelf gelycken, eigen wil
Te volgen, zonder op het ooftverbodt te letten:
Of onder Godt staen en het juck van zyne wetten
Te draegen, als een slaef, uit vreeze voor de straf?

EVA.

Wat sammeltge? Gebruick wat ons de hemel gaf,
Uw' vryen wil, en 't goet, u heden aengeboden.
De Godtheit heerscht om hoogh: hier heerschen aertsche Goden.

ADAM.

O welck een stryt! hier staet het vrouwebeelt; daer Godt.

1273 *draegh u:* gedraag u.
lotgemeen: in gemeenschappelijk lot.
1274 *te gader:* samen.
noode: noodig.
1275 *u:* uw.
draven: omhoogstijgen.
1277 *d'eerste blyck:* het eerste bewijs.
1279 *lydt:* duldt.
gevolghzaemheit: meegaandheid. Vgl. vs. 764.
1280 *wightigh:* belangrijk, moeilijk.
hooftgeschil: principieele tegenstelling.
1281 *gelycken:* gelijk worden.
1282 *ooftverbodt:* verbod van de vrucht.
1285 *sammeltge:* aarzelt ge.
1288 *vrouwebeelt:* de vrouw.

Hier vleitme haere bê: daer dreightme een streng verbodt.
Zal ick de liefde en gunst van myne vrouwe ontbeeren,
Of d'opperste genade in ongena verkeeren?
Een onweêr barnt' er in myn' geest, wat baert de keur
In zulck een onderscheit al angst! Wat stelle ick veur,
De vrientschap van myn vrouwe, of 's hemels gunst te derven?
Durf ick in my het beelt, dat Godt gelyckt misverven,
Myn ziel ontluisteren, om zulck een snoot genot?
Neen, neen, van myne vrou gescheiden, rustigh Godt,
Den oirsprongh van myn heil omhelst en aengehangen.
'k Heb van zyn milde hant alree te veel ontfangen,
En wachte oneindigh meer uit zynen vollen schoot.
Ick kies het leven voor de baerelycke doot.
Mevrou, wat verghtge my! Ick laetme niet misleiden.
'k Getroostme niet van Godt, maer eer van u te scheiden:
Indien ick een van bey moet kiezen. Dit sta vast.

1290 *ontbeeren:* verliezen.
1291 *opperste genade:* Gods genade.
verkeeren: doen veranderen.
1292 *onweêr:* storm.
barnt: eig. brandt. hier: woedt.
keur: keuze.
1293 *onderscheidt:* tegenstelling.
stelle ick veur: plaats ik hooger.
1294 *vrientschap:* liefde.
derven: verliezen.
1295 *misverven:* bezoedelen.
1296 *ontluisteren:* bevlekken.
snoot: misdadig.
1301 *baerelyck:* schrikkelijk, eig. naakt.
1302 *wat verghtge my!:* wat eischt gij van mij.
misleiden: verleiden.
1303 *'k getroostme:* ik wensch.

EVA.

Zoo breecktge alree den bant des huwlyx, zonderlast,
Ja tegen 's hemels wil, en durft het huwlyck schennen,
Om eenen appelbeet, en geeft uw' aert te kennen,
Dien trouweloozen aert, gelyck een jonge wulp.
Nu Adam, dat gaet wel. Ga heen: gy hoeft geen hulp
Noch vrouwetroost: gy kunt genoegh met dieren leven,
En kentze, hooft voor hooft, en kuntze naemen geven
Gy keert u aen geen vrou, en achtze uw vleesch en been
Niet langer: want uw hart verkeert in ys en steen.
Welaen, ick ben 't getroost, maer komtge uw vrouw te zoecken,
En vintze niet; dan mooght gy huilen, schreien, vloecken,
Maer 'k zweere 't zal u niet gebeuren haer te zien,
Noch Eva acht u waert voortaen den mont te biên,
Ick neem den hof, en al de dieren tot getuigen
Van uwen wrevlen aert. De wreetste leeuwen buigen
Zich onder hun leeuwin. De tiger brant van min,

1305 *alree:* alreeds.
zonder last: zonder bevel.
1306 *schennen:* schenden.
1307 *geeft uw' aert te kennen:* laat uw waren aard zien.
1308 *jonge wulp:* een jong lichtzinnig dier.
1309 *hoeft:* behoeft.
1310 *vrouwetroost:* hulp, steun van een vrouw.
1312 *keert u:* stoort u.
achtze: beschouwt haar.
1313 *verkeert:* verandert.
1314 *ick ben 't getroost:* ik schik mij er in.
komtge... te zoecken: zoekt ge soms toevallig.
1316 *gebeuren:* te beurt vallen.
1317 *den mont te biên:* een kus geven.
1319 *wrevlen aert:* slechten inborst.
1320 *tiger:* tijger.

En ziet niet lievers dan zyn lieve tigerin
Naer d' oogen en den mont. Zy drincken uit eene ader,
En eeten eene spys, en wandelen te gader:
Maer Adam acht zyn bruit, zyn jonge weêrga, niet.
Leef lang. Gedenck dat gy uw vrou nu 't leste ziet.

ADAM.

Och och, waer gaetze heene? Och, woutge een luttel beiden!
Myn liefste, hou noch stant.

EVA.

Wy zyn alree gescheiden.
Wat houdt ge my? Laet los. Zoo leeft ge vranck en vry
Bemin eene andre, die gy meer bemint dan my.
Gy quaemt al slaepende aen een bedtgenoote, en vrouwe,
En naemtze zonder liefde, en scheidt nu zonder rouwe.
Wie zonder min vergaert, kan scheiden zonder smart.
Een andre ribbe leght u nader aen het hart.
Dat d'opperste u een vrou, naer uwen zin, bootseere.
Gebeurt dit, als ick 't wensch, beminze, en houze in eere:

ader: bron.
te gader: te samen.
acht... niet: vindt... niets waard.
weêrga: soortgenoot.
een luttel beiden: een oogenblik wachten.
hou stant: houd stil.
houdtge: weerhoudt gij.
quaemt... aen: kwam in het bezit van.
vergaert: bijeenkomt.
een andre ribbe: een andere vrouw; tevens een speling met het beeld *aan het hart liggen.*
d'opperste: God.
bootseere: scheppe.

Beliefze meer dan my: of zoo u dat bezwaert,
Blyf liever eenzaem, als voor heene, en ongepaert:
Zoo zultge een vrouwehart niet quetsen, en bedroeven.

ADAM.

Och zwijg, myn liefste, zwyg, gy nypt myn hart met schroeven.
Hoe kan ick Gode en u behaegen in dees zaeck!
De hooghste wysheit vint in troubreuck geenen smaeck.
Zy voeghde ons 't zaemen. Laet ons dan te zaemen leven.
O vader, kuntge uw' zoon een struickeling vergeven,
Dat ick een' oogenblick myn wederga behaegh',
Zoo zie dit over. Dit 's een overgaende vlaegh.
Men moet een zwacke zacht en minnelyck bejegenen
Met alle eerbiedigheit. Gy kunt den appel zegenen,
En scheiden het vergift, gesproten van 't verbodt.
Nu geef den appel hier, zoo deelen wy een lot.

EVA.

Zoo leert men goet en quaet met kennisse onderscheien.
Wel waerom schudtge 't hooft?

1336 *beliefze:* doe haar genoegen.
bezwaert: te moeilijk,.
1337 *ongepaert:* ongehuwd.
1339 *schroeven:* folterwerktuigen.
1341 *de hooghste wysheit:* Godts wijsheid.
vindt in troubreuck geenen smaeck: is afkeerig van het breken van beloften.
1342 *zij:* de hooghste wysheit, dus: God.
1345 *zie dit over:* zie dit door de vingers.
overgaende vlaegh: voorbijgaande bevlieging.
1346 *een zwacke:* de vrouw.
minnelyck: vriendelijk.
1347 *eerbiedigheit:* voorzichtigheid.
1348 *gesproten van 't verbodt:* dat voorkomt uit het verbod; het vergif bestaat dus alleen in de zonde van het overtreden van het verbod.

ADAM.

Ick hoor de bruilofts reien
Een klaght aenheffen, die den bruiloftsgalm
verdooft.

EVA.

Myn lief, hoe zietge dus bestorven om uw hooft?
Schep moet, myn lief; gy hoeft te schricken noch
te schroomen.
Ick hebbe alleen dien last op myne ziel genomen.

REY VAN WACHTENGELEN.

I. Zang.

Helaes, wat baet een englewacht,
Zoo 't alziende oogh van boven
Den mensch niet gaslaet naer zyn maght!
Hoe leght de stamheer van 't geslacht
Met al zyn zaet verschoven,
En in der eeuwigheit berooft
Van zulck een heilkroon, hem belooft!
O feest van weinige uuren!
De hemel zelf gevoelt dien krack.
De staet van dees natuuren
Hadde eeuwigh kunnen duuren.

1352 *verdooft:* overstemt.
1353 *bestorven:* doodsbleek.
1354 *schricken:* vreezen.
schroomen: vreezen.
1355 *hebbe:* heb.
last: schuld.
1358 *naer zyn maght:* naar zijn (d.i. van het alziende oog, dus: Gods) vermogen.
1359 *'t geslacht:* de menschheid.
1360 *zyn zaet:* nakomelingen.
verschoven: verdoemd.
1362 *heilkroon:* hoogste geluk.
1364 *krack:* slag.
1365 *staet:* toestand van heil.
natuuren: wezens.

Maer och, zy droegen zich te zwack
In Gode te behaegen.
O tyt van bitter klaegen!

I. Tegenzang.

Had Adam zich aen 't Engelsdom
Gespiegelt, dat hoovaerdigh,
Terwyl 't in volle weelde zwom,
Noch hooger dan zyn staetpeil klom,
En, wrytende en quaetaerdigh,
Den milden leenheer trotsen wou,
Hy leefde vry van naberou.
Ten zy nu Godts genade
De hant reicke aen 't gevallen paer,
Dat, by de slang te raede,
Aen 't omzien quam te spade;
Wie ruckt het uit zyn jammer, daer
Het leght in schande en schennis!
Hoe dier staet lust naer kennis!

II. Zang.

Men magh nochtans naer kennis staen.

1367 *droegen zich:* gedroegen zich.
1370 *'t engelsdom:* de engelen, speciaal de gevallen engelen, waarover Vondel's drama Lucifer handelt.
1373 *staetpeil:* de grens van zijn staat of toestand.
1374 *wrytende:* tegenstrevend.
1375 *leenheer:* opperheer; woord aan het middeleeuwsche leenwezen ontleend.
1376 versta: dan zou hij nu kunnen leven zonder berouw.
1379 *te raede:* om inlichtingen vragend.
1380 *aen 't omsien quam te spade:* te laat tot inkeer kwam.
1382 *schennis:* ondergang.
1383 *hoe dier staet:* hoe duur komt te staan.
1384 *staen:* streven. In den 1en tegen zang werd gezegd, dat verlangen naar kennis den mensch duur te staan komt, de 2e zang zegt dat het niet zondig is, naar kennis te streven omdat ook God zich zelf kent, maar wel om te zoeken naar kennis op ongeoorloofde wijze.

Wy hemelgeesten dringen.
Uit kenniszucht al hooger aen,
En volgen Godts verborge baen,
In ons bespiegelingen:
Want in den ronden spiegelkloot.
Der Godtheit leght de weerelt bloot,
Wil d'opperste openbaeren
Aenstaende zaecken, in dien schyn
Als ofze alreeds waren
In wezen, voor het baeren;
Kon Adam dan een helsch venyn
Uit zucht ter kennis trecken?
Dit staet u naeckt t' ontdecken.

II. Tegenzang.

De Godtheit kent zich zelve, en eerst
De kennis is dan heerlyck
En van de schultvleck allerveerst.

1385 *hemelgeesten:* engelen.
dringen al hooger aen: streven steeds omhoog.
1386 *kenniszucht:* verlangen naar kennis.
1387 *baen:* gedachtengang.
bespiegelingen: beschouwingen.
1389 *spiegelkloot:* bolspiegel, zooals er oudtijds vaak in tuinen geplaatst werden. Versta deze regels in de weerspiegeling (het spiegelbeeld) van God is de grondslag van de wereld zichtbaar.
1391 *wil d'opperste:* indien God wil.
openbaeren: meedeelen.
1392 *aenstaende zaecken:* de toekomst.
in dien schijn: in een zoodanig beeld.
1393 *alreede:* reeds.
1394 *baeren:* doen ontstaan.
1395 *helsch venyn:* duivelsch vergift.
1396 *zucht ter kennis:* verlangen naar kennis.
trecken: doen ontstaen.
1397 *naeckt:* duidelijk.
1398 *eerst:* in principe.
1399 *dan:* dus.
1400 *allereerst:* ver verwijderd.

De Godtheit, die het al beheerst,
Zal niemant hierom deerlyck
Van zyn gena verstooten: want
Hy heeft den kennisboom geplant:
Maer dieze uit trotsheit zoecken
Door middelen, van hem verboôn,
Dat zyn verkeerde kloecken.
Hoort Adam nu vast vloecken.
Nu spant vorst Lucifer de kroon.
Och Adam, hooge ceder,
Hoe ploftge dus ter neder!

1401 *het al:* alles.
1402 *deerlyck:* jammerlijk.
1405 *trotsheit:* overmoed.
1406 *van hem verboôn:* door hem verboden.
1407 *verkeerde kloecken:* wijzen, die verkeerd te werk gaan.
1408 *vast:* voortdurend.
1409 *spant... de kroon:* is overwinnaar.
1410 *hooge ceder:* de ceder is het symbool van de verhevenheid.
1411 *ploft:* valt.
dus: aldus.

HET VIJFDE BEDRIJF.

LUCIFER. ASMODÉ.

Zoo vang de rouklaght aen. Geen zang heeft zulcken aert.

ASMODÉ.

Hoe wacker heeft dees wacht zyn hofwacht nu bewaert!

LUCIFER.

Het gaet naer onze wensch. Wy zyn dien hoeck te boven.
O Asmodé, het ryck des afgronts wil u loven,
En innehaelen, op de schorre nachtklaroen.
Ons hof wort met tapyt, van spinragh, en feestoen
Van dorre blaen bekleet, om 't zegefeest te houwen.
Wy kroonen u ten vorst der oostersche landouwen.

1412 *zoo vang :. . . aen* zóó moet. . . beginnen.
zulcken aert: zulk een schoonheid.
1413 *hofwacht:* de heerschers in het paradijs.
bewaert: beschermd.
1414 *wy zijn dien hoeck te boven:* wij hebben deze overwinning behaald, vgl. vs. 50.
1415 *afgront:* hel.
1416 *innehaelen:* uw intocht toejuichen.
1416 *schorre nachtklaroen:* dofklinkende helsche trompet.
1417 *feestoen:* guirlande, versiering.
1418 *houwen:* houden.
1419 *ten vorst:* tot vorst.
oostersche landouwen: het Oosten, omdat daar de Islam, door Vondel als dienst van den duivel voorgesteld, de heerschende godsdienst is.

Gy steurde 't eerste feest der levenden, en zult,
Ten Godt der bruiloften van 't oosten ingehult,
Gemaghtight worden, 's nachts het bruiloftsbedt 't ontsteecken
Met geile vlammen, en des bruigoms hals te breecken,
Daer hy gewonden leght in d'armen van zyn bruit.

ASMODÉ.

Dat's meer dan ick verdiende. Op uwen zegen sluit
My d'ysre kroon om 't hooft. Zy roeste, uw' naem ter eere.

LUCIFER.

Waer steeckt dees jonge bruit, met haeren nieuwen heere?

ASMODÉ.

Zy dropen achter af, van schaemte, en schrick gepraemt,
En sloopen in een hol, mistroostigh en beschaemt,
Om hunne naecktheit: want nu zienze eerst uit hunne oogen.

1420 *steurde:* verstoorde.
1421 *ten Godt:* tot God.
ingehult: ingehuldigd.
1423 *hals te breecken:* In het Apocryphe boek Tobias wordt verteld, hoe Sara, dochter van Raguel zevenmaal huwde, en Asmodé in den huwelijksnacht alle zeven mannen doodde.
1424 *legt:* ligt.
1426 *roeste:* omdat de hemelsche kronen schitteren, laat Vondel hier de helsche kroon roestig er uitzien. Vgl. aanvang *Samson.*
1427 *steeckt:* bevindt zich.
nieuwe heer: jonge echtgenoot.
1428 *achter:* naar achteren.
van: door.
gepraemt: gedreven.
1429 *sloopen:* slopen.
mistroostigh: bedroefd.
beschaemt: vol schaamte.

Of andere oogen, loos beguighelt en bedrogen.
Zy weven schaemroot, om de schamelheit t' ontgaen
Van hunne naecktheit, een groen web van vygeblaên
Om 't middenlyf: want wy hen by de locken sleurden
Door braem, en doornehaegh, en distelpunt, en scheurden
De witte zyde van hunne eerste onnozelheit.
Dit zyn de slippen, vuil van stof, en root bespreit
Van slyck en sprengklen bloets. Zy jammeren en kryten.
Men hoortze elckandere de schult der misdaet wyten,
En vloecken. Eden galmt van jammerlyck misbaer.
Mistroostige Adam krabt zyn aenzicht, ruckt het haer
Met locken uit zyn hooft, en weckt de hof-geschallen,
Uitschreeuwende: waertoe, waer ben ick toe vervallen!
Ick gaf myn bruit niet, maer myn vyandin gehoor.

1431 *of:* of althans.
beguighelt: bedrogen.
1432 *schamelheit:* schande.
web: kleed.
1435 *braem:* in het algemeen doornstruik.
1436 *hun eerste onnozelheit:* hun aanvankelijke onschuld.
1437 *slippen:* flarden.
bespreit: bevlekt.
1438 *sprengklen bloets:* bloeddruppels.
kryten: weeklagen.
1439 *wyten:* toeschrijven.
1440 *vloecken:* vervloeken n.l. elkander.
misbaer: rouwklachten
1441 *krabt zyn aangezicht:* enz.: teekenen van rouw of van smart.
1442 *hofgeschallen:* echo's in het paradijs.

Myn vleesch heeft my verraên. Ick volghde een heiloos spoor.
Een vuile snoeplust was de pyl die Eva griefde,
En my al teffens. Och, dit komt van vrouweliefde.
Ick ben van myne ribbe en eigen vleesch verraên.
De vrouweliefde komt my al te dier te staen.
Ick wou de vlag, in top gezet, uit trots niet strycken,
En Gode in wysheit en in wetenschap gelycken.
De hovaerdy heeft my bedorven, en bekoort.
Het spoock des afgronts klampt my met gewelt aen boort.
Ick voele en voere alree een oorlogh in mijn leden.
Het vleesch wil anders dan de geest, verstant en reden,
En wil, getaistert van dien onverwachten smack,
Gevoelen al te spade een' vreeselycken krack.
'k Gevoel de jammeren van buiten en van binnen.
Hoe kan men zulck een schâ herhaelen en verwinnen!

1445 *mijn vleesch*, evenals *myn ribbe:* vgl. vs. 438 en verderop vs. 1418.
heiloos spoor: weg die naar het verderf voert.
1446 *vuile:* misdadige.
griefde: trof.
1447 *al teffens:* eveneens.
vrouweliefde: liefde voor een vrouw.
1450 *in top gezet:* omhoog geheschen.
strycken: neerhalen. Versta: ik wilde niet onderdoen.
1451 *gelycken:* gelijk zijn.
1452 *bedorven:* in het verderf gestort.
bekoort: verleid.
1453 *spoock des afgronts:* helsche geesten.
klampt aen boort: valt aan. Deze en de vorige regels zijn aan de zeevaart ontleend.
1454 *oorlogh:* strijd.
1456 *getaisterd:* getroffen.
wil. . . . gevoelen: ondervindt.
smack: slag.
1457 *al te spade:* te laat.
krack: letsel.
1459 *herhaelen:* herstellen.
verwinnen: te boven komen.

LUCIFER.

Zoo wort mijn wraeck verzaet. Nu triomfeert de hel.
Dat myn erfvyant zich nu weere en wetten stell',
Om zulck eene inbreuck van erflasteren te keeren:
Wy passen langer op geen' hinderdam noch beeren
Van wetten, en belofte, en vreeslyck dreigement.
Natuur leght onder, plat getreden, en geschent.
Al 't menschelyck geslacht is myn, en errefeigen.
Het past niet langer op beloften, noch op dreigen.
De wil helt over van 't geboden goet tot quaet.
'k Wil kercken zaeien, al altaeren, hem ten smaet.
Men zal myn beelden daer met menschenoffren eeren,
En gout en wieroock, en by's afgronts godtheit zweeren,
Uit schrick voor straffe. Ick schuif nu glimpelyck en valsch,
Den oirsprongh van het quaet van my op 's vvants hals.
Laet al de weerelt vry van Adams erv[illegible] krielen:

verzaet: verzadigd.
myn erfvyant: God.
weere: verdedige.
inbreuck: inval.
erflasteren: erfzonde.
passen op: geven om.
hinderdam: verdedigingsdam.
beeren: waterkeeringen.
dreigement: bedreiging.
leght onder: heeft het verloren.
geschent: geschonden.
errefeigen: eigen bezit, lijfeigen.
past op: stoort aan zich.
't geboden goet: het goede gebod.
zaeien: in grooten getale oprichten.
kercken en altaeren n. l. heidensche.
's afgronts godtheit: de duivel.
glimpelyck: listig.
's vyants hals: God.
erven: nakomelingen.
krielen: vol zijn.

Uit sestigh eeuwen bergh hy pas een hantvol zielen.
Zoo styge ick, na myn' val, op eenen hooger trap.
Zoo veel vermagh de lust, een montvol appelsap.
Maer duickenwe eene poos. Wy zullen met onze ooren
Den grooten ommezwaei van 't eeuwigh treurspel hooren,
Uit Adams eigen mont. Nu loopt de treurrol af.
Hy komt tot kennis van zyn misdaed door de straf,
Die d'overtreders op den hiel treet. Hy loopt herwaerts,
Bestorven om het hooft, en dootsch, dan weder derwaert
De beeldevormer zagh 't wanschepsel aen, en riep:
Helaes, nu rout het my dat ick oit menschen schiep.

ADAM. EVA.

O duistre spelonck, ick docht in uwe naerheit
Mijn smet, en naeckte schaemte en schande, voor de klaerheit

1475 *sestigh eeuwen:* is thans nog volgens de Joodsche tijdrekening de ouderdom van de wereld.
bergh: redt.
pas: slechts.
1477 *lust:* begeerte.
1478 *duicken:* zich verbergen.
1479 *ommezwaei:* staatverandering.
't eeuwigh treurspel: omdat het bij ieder mensch weer herhaald wordt.
1480 *treurvol:* droevige rol.
1482 *op de hiel treet:* achtervolgt.
herwaert: hierheen.
1483 *bestorven:* bleek.
dootsch: bleek.
derwaert: daarheen.
1484 *beeldevormer:* Schepper.
wanschepsel: mismaakt wezen.
1485 *rout:* berouwt.
1486 *naerheit:* duisternis.
1487 *smet:* schande.
klaerheit: helderheid.

Des hemels, en den glans van 't aldoordringend licht,
Te decken, maer vergeefs, geen hol, geen bosch is dicht.
Ik wort verraden van het wroegende geweten,
Dat overtuightme. Een worm te diep in 't hart gezeten,
Het overtuigen van 't beschuldigde gemoedt,
Doorknaeght myn ingewant, waer zet ick mynen voet,
Om rust te vinden voor het barnen van myn zinnen?
Och welck een onrust kraeckt en knerst geduurigh binnen
In mynen boezem! Hoor, hoe giert het heene en weêr,
Getrocken van 't gewight der misdaet, keer om keer.
Hoe is mijn staet verkeert! Ick dwael, gelyck de blinden,
En zoecke d'oude rust, en kanze nergens vinden.
Zy vlught gestadigh voor en voor, en wil niet staen,
Wat gryp ick naer de lucht? Hier is geen vatten aen.

1489 *decken:* bedekken.
1490 *van:* door.
1491 *overtuightme:* klaagt mij aan.
te diep: zeer diep.
1492 *beschuldighde:* schuldige.
gemoedt: geweten.
1493 *ingewant:* hart.
1494 *barnen:* branden.
1497 *getrocken van 't gewicht der misdaet:* bewogen door de zwaarte van de misdaad.
1498 *staet:* positie.
verkeert: veranderd.
1499 *zoecke:* zoek.
1500 *gestadigh voor en voor:* steeds voort.
1501 *hier is geen vatten aen:* men vindt hier geen houvast.

Waer blyven d'engelen, de blyde feestgenooden,
De wachters van den hof? Helaes, zy zyn gevloden.
Nu zwyght de bruiloftsgalm. De voglezang zit stom.
Geen reien juichen meer voor bruit en bruidegom.
De hemelsche bazuin houdt op het feest te groeten.
De helsche horen houdt nu aen met vreeslyck toeten.

EVA.

Wat komt u over? Zyt gy zinneloos, of dwaes?

ADAM.

Ick zie de spoockery, en hoor het nachtgeraes
Rondom my heene. Zie de razernyen klimmen
Van onder op, en hoeze ons dreigen, en begrimmen.
De nevel, die 't gezicht benevelde, verdwynt.
Nu zienwe een' ommegangk van spoock, dat ons verschynt
Ick kan de rampen en het leet, by u gebrouwen,
Niet overzien, veel min op eene ry ontvouwen.

EVA.

Zoo schuiftge uw eige schult alleen op mynen hals.

ADAM.

O oirzaeck van mijn' val, en zoo veel ongevals,

1502 *feestgenooden:* op het feest genoodigden, gasten.
1503 *gevloden:* gevlucht.
1507 *houdt nu aen:* blijft nu aan het woord.
1509 *spoockery:* duivels.
nachtgeraes: helsch lawaai.
1510 *razeryen:* furiën, wraakgodinnen.
1511 *begrimmen:* boosaardig aanzien.
1512 Versta: nu begin ik helder en duidelijk te zien.
1513 *een ommegangk van spoock:* een optocht van duivels.
1514 *by u:* door u, n.l. Eva.
1515 *op eene ry ontvouwen:* in een keer opnoemen.
1517 *zoo veel ongevals, hier uit te spruiten:* en van zooveel leed dat hieruit zal voortkomen.

Hier uit te spruiten! Och dit komt van echt-
genooten!
Op zulck een voorwaerde is ons huwlyck niet
gesloten.

EVA.

Met wat beding heeft dan uw hant myn hant
getrout?

ADAM.

Dat gy myn noothulp trou uw' man hanthaven
zoudt.

EVA.

Het voeght den man zyn vrou godtvruchtigh
voor te treden.

ADAM.

Laet dees gevloeckte boom getuigen wie eerst
Eden.
Durf schenden, en zich aen 't verboden ooft
vertast.

EVA.

De zwacke vrouwekunne is van een lust verrast.

ADAM.

En uw vervloeckte lust my bitter opgebroken.

1518 *echtgenooten:* waarschijnlijk hier een werkwoord: trouwen.
1520 *met wat bedinge:* op welke voorwaarde.
1521 *myn noothulp:* als mijn hulp.
hanthaven: steunen.
1522 *voeght:* past.
1523 *eerst:* het eerst.
1524 *durf schenden:* durft bezoedelen.
vertast: vergrijpt.
1525 *vrouwekunne:* vrouwelijk geslacht, hier: vrouw.
van een lust verrast: door begeerte overvallen.
1526 *my bitter:* enz.: n.l. is.

EVA.

Het voegt een manshooft zich te houden onbe-
sproken,
En stant te houden, zoo het vrouwebeelt bezwyckt.

ADAM.

Gy smeet my overstagh.

EVA.

Rechtschape vroomheit wyckt
Om smeecken, noch gevley noch dreigen van een
vrouwe.
Schep moedt: ick blyve uw troost, in 't nypen
van den rouwe,
Gelyck voorheene in weelde en t' opperste geluck,
En zal u nimmermeer bezwycken in den druck.

ADAM.

Het is vergeefs getroost, dees schade al t'
onherhaelbaer.

EVA.

Wat raet? De schepper schiep ons beide niet
onfaelbaer,
Maer faelbaer, en van een bouvallige natuur.

1527 *voeght:* past.
manshooft: man, die het hoofd is.
te houden onbesproken: niet te laten bepraten.
1528 *vrouwebeelt:* vrouw.
1529 *smeet my overstagh:* overreedde mij.
1530 *om:* voor.
1531 *troost:* steun.
't nypen van den rouwe: de kwellende droefheid.
1532 *opperste:* hoogst.
1533 *u nimmermeer bezwycken:* u nooit in den steek laten.
druck: ellende.
1534 *onherhaelbaer:* onherstelbaar.
1535 *onfaelbaer:* niet kunnende zondigen.
1536 *bouwallige:* zwakke.

ADAM.

Dus sleept de wellust van een' oogenblick, eene uur
Een lange keten na van rampen en verdrieten.
Het lustme langer niet het leven te genieten.
'k Verbeeldme, waer ick ga en sta, een bange doot.
Zy grimtme lelyck aen. Och open uwen schoot:
Ontfangme, o aerde: want de lust is my benomen.
Ontfangme wederom. Ick ben van u gekomen.
Dit lichaem komt u toe. De ziel verhuize, en zoeck'
Een heimelyck verblyf: daer een verdiende vloeck
Haer heenevoere: want zy heeft des hooghsten zegen
Misbruickt. Wat toeft de doot! Het leven is me tegen,
De naere duisternis veel liever dan de dagh.
Myn schande leght te naeckt, zoo 't my gebeuren magh
Te sterven: keer het niet. Laet u myn doot behaegen.
Geen reden port u op het tydigh lyck te klaegen:
Want tydigh sterft hy, die niet meer te hoopen heeft.
Al is myn leven kort, 'k heb noch te lang geleeft,
Na zulck een heilverlies, en kan niet meer verliezen.
Wat slagh van sterven staet my 't reetste nu te kiezen?

1537 *dus:* aldus.
wellust: begeerte.
eene uur: uur was oorspronkelijk vrouwelijk, vgl. het Fransche heure.
1538 *verdrieten:* smarten.
1540 *'k verbeeldme:* in mijn verbeelding zie ik.
1544 *verhuize:* vertrekke.
1545 *vloeck:* straf.
1547 *misbruickt:* te schande gemaakt.
wat toeft: waarom wacht.
1548 *naer:* somber.
1549 *leght te naeckt:* is te duidelijk zichtbaar.
1550 *keer het niet:* verhindert het niet.
1551 *port u:* noopt u.
tydigh: dat op de juiste tijd gestorven is.
1554 *niet meer:* niets meer.
1555 *slagh:* soort.
reetste: meest voor de hand liggend.

Van eenen hoogen bergh afspringen zonder schroom,
Of plompen in d'Eufraet, en dryven met den stroom
En maelstroom recht in zee, ten aze voor de vissen?
Ay vrou, wat houdt ge uw' man? Gy moght me nutter missen
Dan houden: want de zon, die 't hooft haast onderhaelt,
En naer de westkim spoet, is lang voor my gedaelt.
Myne oogen schuwen 't licht. Ontslame, ick overleefde
Het zegenrycke lot, my toegeleght, en streefde,
Van hoovaerdy vervoert, te weeligh en te steil,
En boven 't menschelycke eens vastgestelde peil:
Zoo most ick billyck in 's doots afgront neder-storten.

EVA.

Waer toe vervalt ge? Wiltge u zelven 't leven korten,
En my, een droeve weeu, verlaeten? Ben ick niet
Uw eigen vleesch en been?

maelstroom: waterkolk.
ten aze: tot spijs.
wat: waarom.
houdtge: wilt ge behouden.
moght: kon.
nutter: beter.
haast: weldra.
onderhaelt: doet dalen.
is lang voor my gedaelt: is voor mij al lang ondergegaan.
ontslame: laat me gaan.
overleefde: leefde te lang voor.
toegeleght: geschonken.
weeligh: overmoedig.
steil: hoog.
most: moest.
billyck: terecht.
korten: verkorten.
weeu: weduwe.

ADAM.

Ja 't vleesch, dat my verriet
Verleide, ô valsche tong, met slanggegift bestreecken!

EVA.

De slang verleide my, door haere looze treken.

ADAM.

Gy zyt de looze slang, die my den dootsteeck gaeft.

EVA.

Waer blyft uw hoogh vernuft, dat naer de starren draeft?
Waer is het helder licht van uw verlichte reden?
Indien myn traenen, en ootmoedige gebeden
U niet bewegen, zoo vergunme, op myn geklagh,
Dat ick aen uwe zyde, en teffens sterven magh:
Want 't lustme zonder uw genootschap niet te leven.
'k Ontken geensins dat ick dit misdryf heb gesteven,
Myn snoeplust u vervoerde in dezen droeven staet.
Zoo laet ons t' zaemen dan de schult van zulck een quaet
Oock boeten. Woudtge door de dootschult my haegen?

1571 *treken:* streken.
1573 *hoogh vernuft:* groot verstand
draeft: streeft.
1574 *reden:* verstand.
1577 *teffens:* tegelijk.
1578 *genootschap:* gezelschap.
1579 *gesteven:* doorgezet.
1580 *vervoerde:* bracht.
quaet: misdaad.
1582 *de dootschult:* de doodzonde.

'k Zal haer verdiende straf gewillig leeren dragen,
Daer is myn hant. Ick ben de doot getroost.
Vaer voort.
Nu suf niet langer. Tre my voor. Nu sta uw woort,
Als een rechtschapen man. Geen doot zal my
vervaeren,
Te ploffen van een rotse, of in de zoute baren
Te plompen, hant aen hant. Ick troude deze hant.

ADAM.

Och liefste, 't is myn schult. Myn troost, myn
waerste pant,
Ick wil myn leven, u ter liefde, noch verlengen.
Wisch af dees traenen, die de bleecke blaên
besprengen
Van uwe kaecken. Zet uw edel hart gerust.
Schoon hier geen levenslust meer overschiet,
noch lust
My 't leven om uw gunst, en aenschyn myn
getrouwe,
Gy zult niet, in den schyn van eene weduvrouwe,

1584 *getroost:* verzoend met.
vaer voort: ga voort.
1585 *suf:* vrees.
tre: ga.
sta uw woort: doe uw woord gestand.
1586 *vervaeren:* bevreesd maken.
1587 *te ploffen:* te vallen.
zoute baren: de zee.
1588 *plompen:* vallen. Vondel gebruikt *ploffen* voor het vallen op den grond en *plompen* voor het vallen in het water.
troude deze hant: ik trouwde immers met deze hand.
1589 *troost:* liefste.
pant: bezit.
1591 *bleecke blaên:* gezicht bleek als een witte bloem.
1592 *kaecken:* wangen.
zet: stel.
1593 *overschiet:* overgebleven is.
1594 *uw gunst en aenschyn:* uw liefdevolle blikken.
1595 *schyn:* gedaante.

Den eersten bruiloftsdagh beschreien, en alleen,
En dootsch, en hangends hoofts, op eenen kouden steen
Gezeten, klaegen dat uw man, van rou verwonnen,
De handen aen zich zelf mistroostigh heeft geschonnen.
'k Wil myn mistroostigheit intoomen, en al stil
Verwachten 't uiterste, en wat hierop volgen wil.

EVA.

Wat hoore ick daer? Een storm begint hier op te steecken,
De donckre en zwangre lucht ontstuimigh uit te breecken.
De bladers ruisschen uit vier hoecken heene en weêr.
De bulderende wint smyt bosch en boomen neêr.
Het aerdtryck davert, dreunt, en loeit, en huilt van onder.
Het blixemt blick op blick. Op 't weêrlicht rolt de donder
De donderklooten door de wolcken slagh op slagh,
En d'avontschaduw jaeght den ondergaenden dagh.

ADAM.

Hoe beeft het hart van schrick! Hoe sidderen myn leden,

1596 *beschreien:* er over weenen.
1597 *dootsch:* bleek.
1598 *van rou verwonnen:* door berouw overmeesterd.
1599 *geschonnen:* geslagen.
1600 *mistroostighheit:* droefheid.
1601 *'t uiterste:* de dood.
wil: zal.
1603 *uit te breecken:* (begint) los te barsten.
1605 *smyt:* slaat.
1607 *blick op blick:* straal op straal.
op 't weêrlicht: na den bliksem.
1608 *donderklooten:* donderslagen.
1609 *jaeght:* verjaagt.

Van eene kille koortse en dootschrick hardt bereden!
Myn haeren ryzen. Al het bloet treckt snel by een.
d'Alziende rechter, om het gruwzaem overtreên
Van zyn gewyde wet, te trots geterght tot toren,
Genaeckt. Waer vlughten wy? Hy komt, en laet zich hooren,
Myn liefste, vlught met my ten bosch in, daer noit zon
Haer aldoordringend licht en straelen schieten kon.
Geen web van vygeblaên kan onze naecktheit kleeden.
De hartekenner ziet, van boven tot beneden,
Van top tot teen, niet heels aen lichaem en aen ziel.
Hoe kort treet 's hemels straf het misdrijf op den hiel!
Duick onder, liefste: ick zal u met myn schaduw decken.
O lust! O appelboom! O schande! O lastervlecken!
O bosch, bedeck ons, zoo uw schaduwe iet vermagh!
Het hoogh gerecht verschynt, ô droeve bruilofts-dagh!

URIËL. ADAM. EVA.

O Adam, Adam, hoor. Waer looptge u nu versteecken,

1611 *bereden:* gekweld.
1612 *treckt snel by een:* stolt in de aderen.
1614 *gewyde:* heilige.
te trots: hoogmoedig.
geterght: getart.
1615 *genaeckt:* nadert.
1618 *web:* kleed. eig. weefsel.
1619 *de hartekenner:* God.
1620 *niet:* niets.
1621 *kort:* snel.
1622 *duick onder:* buk u.
1623 *lastervlecken:* smetten van zonde.
iet: iets.
1626 *versteecken:* om te verbergen.

In naere schaduw? Meentge in schaduwe uw gebreken
En smet te schaduwen voor Godts alziende licht?
Geen diepe nachtspelonck, geen hol, hoe naer en dicht,
Kan u verbergen, voor d'oneindigheit, gevonden
In hemel, aerde, en zee, en grondelooze gronden.
'k Verdaegh u in Godts naem. Verschijn, verschijn terstont.
De Vader, die u schiep, en aen zyn wet verbondt,
Verdaeght u. Waarom vlughtge uw' schepper, uwen vader?

ADAM.

O stem, 'k gehoorzaeme u, vergeefme: ick kome u nader.
De voorbo van uw komste, in 't godtgeheilight woudt,
Het schricklyck onweêr, dat uw majesteit ontvout,
Verbaesde hem, die, naeckt geschapen, zich moet schaemen,
Uit ootmoet en ontzagh, die 's menschen plicht betaemen.

URIËL.

Wie openbaerde u toch dees naecktheit, al te naeckt?

naere: donkere.
gebreken: misdrijf.
schaduwen: bedekken.
nachtspelonck: donkere grot.
naer: duister.
dicht: ongenaakbaar.
d'oneindigheit: God.
gevonden: die zich bevindt.
verdaegh: roep u op.
verbondt: onderwierp.
vlughtge: ontvlucht ge.
voorbo: voorbode.
ontvout: verkondigt.
verbaesde: verschrikte.
al te naeckt: die dubbel naakt is, n.l. van lichaam en van ziel.

Heeft oock uw mont de vrucht der kennisse gesmaeckt?
Beken de misdaet vry. Ontzieze niet te noemen.
Verschoon uw schult niet: want hier baet nu geen verbloemen.
O trouwelooze, durftge alleen om 't ooftgenot,
Op doodstraf u verboôn, ontwyden, 't hoogh gebodt?

ADAM.

Het is myn schuld niet, maer de liefelycke woorden
Der vrouwe, my van u ter hulp gegunt, bekoorden
Myne ooren en het hart; de boomvrucht en haer verf
Myne oogen, en den mont, helaes, tot myn bederf,
Te smaecken: uit de vrouwe is myn bederf geboren.

URIËL.

O vrou, ter noothulp van uw wederga gekoren,
Wat voerde uw zinnen tot dees wederspannigheit?

EVA.

Een slang, Godts schepsel, heeft myn simpel hart verleit,
Den appel in den mont gesteecken na 'et bekooren.

1641 *oock:* soms.
vrucht der kennisse: vrucht van den boom der kennis.
1645 *ontwyden:* schenden.
1647 *van u gegunt:* door u gegeven.
bekoorden: verleidden.
1648 *verf:* kleur.
1649 *bederf:* ondergang.
1650 *smaecken:* proeven.
1651 *wederga;* echtgenoot.
gekoren: uitverkoren.
1653 *simpel:* geen kwaad vermoedend.
1654 *gesteecken:* gestoken.
bekooren: verleiden.

URIËL.

O hofslang, listigh dier, gevoel nu's hooghsten toren.
Gy zult voortaen, gehaet van allerhande vee
En dieren, op uw' buick voortkruipende, geen vre
Noch rust gevoelen, en, in uw spelonck gedreven,
Het gansche leven lang, by aerde, uw voedsel, leven.
Het hoog gerechte zal een' onuitbluschbren haet
Ontsteecken tusschen u, en tusschen 't vrouwe-zaet,
Dat u het hooft verplet: hoewel gy, bits in 't wryten
En wederstreven, dit durft in de hielen byten.
O vrou, die uwen man bedrieghelyck verriet,
Gy zult geen ende zien van 't naeckende verdriet,
In draght en baerensnoot; en een slavin verstrecken
Van Adam, uwen heere, en zynen wil voltrecken:
En gy, die haere stem gehoor gaeft boven Godt,
In 't smaecken van de vrucht, en schenden van 't verbodt,
Zult zweeten onder 't juck des arbeits, vol misnoegen.
Het aerdtryck, nu gevloeckt, vergelt den last van 't ploegen

1655 *hofslang:* paradijsslang.
1656 *van:* door.
vee: dieren.
1659 *hy:* van.
1660 *het hoog gerechte:* God.
1661 *vrouwezaet:* nakomelingen van Eva.
1662 *bits in 't wryten:* fel in uw tegenstand.
1664 *verriet:* bedroog, verleidde.
1665 *naeckende:* komende.
1666 *draght:* zwangerschap.
verstrecken: zijn.
1667 *voltrecken:* vo.dceren.
1669 *smaecken:* proeven.
1670 *misnoegen:* ellende.
1671 *nu gevloeckt:* dat nu vervloekt is.

En zaien menighwerf met onkruit, stroo, en kaf.
De doorne en distel stickt het zaet, dat d'acker gaf,
Tot datge, nat bezweet, verkeert in stof en aerde,
Begraven in den schoot der moeder, die u baerde.
Op datge midlerwyl gevoelt in 't aerdtsch gequel
Hoe d'opperste het recht beneên genade stel,
Zal uwe wederga nakomelingen baeren,
Godt uw gezontheit en beschaemtheit noch bewaeren,
En 't lichaem decken met de warme schaepevacht.
Nu flux ten hove uit: flux gy Cherubynewacht,
Godts hoftrawanten, komt, en past u trou te quyten
Verjaeght de ballingen, verjaeght dit paer bandyten
Ten paradyze uit. Gaet, bewaeckt den gouden bom
Van 't leven. Houdt gestreng de dertle lust in toom,
Met scherpe zwaerden, die van gloet en vlamme blaecken,
Op dat geen ballingen de vrucht des levens smaecken.

EVA.

O welck een brant ontsteeckt het gansche paradijs,
En weit de boomen af! Nu zwyght de bruiloftswys.

1673 *stickt:* verstikt.
1674 *nat bezweet :* moe gewerkt, aan het eind van uw leven.
verkeert: verandert.
1676 *gequel:* ellende.
1677 *d'opperste:* God.
wederga: echtgenoote.
1679 *beschaemtheit:* schaamtegevoel.
1680 *decken:* bedekken.
1682 *hoftrawanten:* paradijsbewakers.
past: zorgt er voor.
1683 *bandyten:* verbannenen, vgl. vs. 557.
1685 *dertle lust:* overmoedige begeerte.
1686 *blaecken:* branden.
1687 *vrucht des levens:* vrucht van den boom des levens.
smaecken: proeven.
1689 *weit de boomen af:* verslindt de boomen.
bruiloftswys: bruiloftsgezang.

Nu schricken teffens al de vogels en de dieren.
Zoo past het u en my de bruiloftsfeest te vieren
Met deze fackelen. Och lief, waer heen? Waer heen?

ADAM.

Het is geen draelens tyt. De geest, die ons verscheen
Schynt geen Uriël, maer Godt zelf, wiens wet wy braecken
Om boven 's menschen peil te steigren in de daecken
Des hemels, boven Godt, in wysheit, en in maght.
Een reuckeloos bestaen heeft ons ten val gebraght.
Helaes, wie onderstut myn twyfelende stappen?
Myn weêrgade, onderstutme in droeve ballingschappen.
De beenen sidderen. Het is hoogh tyt te vliên.
Wy scheiden, zonder hoop van immer u te zien,
O lusthof paradys! O schoot van ons geboorte!
Wat baet het ommezien! Ons wort geboôn dees poorte
Te ruimen, om een dorre en dorstige landou
Te zoecken, in elende. O knaegend naberou,

1630 *teffens:* plotseling.
1692 *deze fakelen:* n.l. de vlammende zwaarden der Cherubijnen.
1693 *draelens tyt:* tijd om te talmen.
1695 *peil:* staat.
steigeren: stijgen.
de daecken: het hooghste.
1697 *reuckeloos:* roekeloos.
1697 *bestaen:* onderneming.
1698 *onderstut:* steunt.
twyfelende: onzekere.
1699 *weêrgade:* echtgenoote.
1700 *vliên:* vluchten.
1701 *immer:* ooit weer.
1703 *ommezien:* om te zien.
1704 *ruimen:* verlaten.
dorre en dorstige landen: onvruchtbaar en droog land.
1705 *elende:* ballingschap.

O zweetende arrebeit, ô endelooze elenden!
Geleitme, volghtme na, met heele kommerbenden.
Hier heeft de zomer uit. De winter klamptme aen
boort.
Godts slaghzwaert volght ons op de hielen.
Spoenwe voort.

UIT.

1706 *zweetende arrebeit:* zware arbeid.
1707 *geleitme,* gezegd tot *naberou, arrebeit, elenden.*
kommerbenden: scharen van verdriet.
1708 *heeft uit:* heeft afgedaan.
klamptme aen boort: vat mij aan.
1709 *spoenwe voort:* laten wij ons heen spoeden.

INLEIDING TOT NOAH.

Het is eigenaardig, dat Noah en Adam in Ballingschap tijdens Vondels leven niet zijn opgevoerd. Brandt geeft hiervan de volgende verklaring: „Doch uit dat groot getal zijner treurspelen heeft men slechts weinige op den Schouwburg ten tooneele gevoert en vertoont. Zommige werden geweert om de Bybelstof; eenige door de Hoofden des Schouwburghs verworpen, om den Paapschen inhoudt. Ook heeft men Vondel dikwils hooren klaagen over de nydigheit van een' der Schouwburghoofden, steeds toeleggende om zijn treurspeelen te bederven, en onnut te maaken. Dees, (niet waardig, dat men zijnen naam hier melde[1]) om zeeker tooneelwerk, door eenige groote Dichters, uit heuscheit, en om hem in de kunst aan te moedigen, gepreezen, verhief zich zelven op dien lof boven zyne waarde, en Hooft des Schouwburgh geworden, zocht zynen roem te vergrooten met anderen te verkleenen. Tegens onzen Poeët zich kantende, diende hy zich van deezen trek: hij wist door zyn beleidt te weegh te brengen, dat men in Vondels treurspeelen de rollen verdeelde aan onbequame speelers, en die ook mismaakte, door oude versleete en wanschikkelyke kleederen. Dit veroorzaakte, dat 'er op zulck speelen

[1]) Dr. Eelco Verwijs teekent hierbij aan: „Hoewel de bedoelde persoon vrij duidelijk doorblinkt als de glazenmaker- dichter Jan Vos, weten wij stellig dat hij de bedoelde persoon is, uit een brief van Antonides, van 23 Maart 1681, waarin het volgende voorkomt: „Hij (Vondel) klaeghde dikmaels over de groote nydicheit van Jan Vos, die dat pas hooft van de schouburgh was, en de rollen van zyne treurspeelen al willens qualyck verdeelde aen onbequame personadiën, en die nog meer mismaeckte, met de zelve in ongerymde en oude versleten klederen ten tooneele te voeren."

weinig toeloops volgde, en de kleene toeloop, dat men Vondels speelen te minder achtte. Daar verder toe holp dat men met der tijdt andere speelen, meest uit het Spaensch vertaelt, invoerde, die door 't gewoel en veelerley verandering, hoewel er somtydt weinig kunst en orde in was, den grooten hoop, (zich aan 't ydel gezwets en den poppentoestel vergaapende) zoo behaagden, dat men kooper boven goudt schatte, en Vondels treurspeelen achter de bank wierp. Doch de speelen, die op het tooneel quamen zijn (behalven Lucifer, slechts tweemalen vertoont, als gezeit is) de volgende: Gysbrecht van Aemstel, Joseph in 't Hof, Elektra, Joseph in Dothan, Joseph in Egypten, De Gebroeders, Leeuwendalers, Salomon, de Maaghden, Salmoneus, Jephta, David in Ballingschap, Samson, David herstelt, de Batavische Gebroeders, en Edipus.

Ook werdt Palamedes in den jaare MDCLXV toen men den Schouburgh verboude, door Tooneelspeelers, op een plaats Droogbak genoemt, in de teertuin bij de Haarlemmer poort, tot drymalen opentlyck vertoont; zonder verlof te vragen, ook zonder iemants tegenzeggen, of verbodt.

'T was ook in den jaare MDCLXIII te Rotterdam voor den volke gespeelt, zonder dat het de Kerkenraadt die zich met een bezendinge aan de Magistraat hier over beklaaghde, met verzoek, dat men 't zou verbieden, kon beletten. Zoo waaren de tyden in veertig jaaren, sedert het dichten van het dat treurspel, hier te lande verandert."

Dr. Leendertsz laat zich over deze kwestie aldus uit: „De werkelijke oorzaken, waarom Vondels treurspelen minder ten tooneele kwamen dan anders, zijn, behalve de bovengenoemde (o.a. het bezwaar dat zooals in Adam het paradijs het tooneel van de handeling was, de Katholieke tint der stukken, enz) dat Vondel steeds de klassieke richting bleef volgen en stukken schreef, die ook aan lezers moesten behagen, waarin dus de schoonheid der verzen op den voorgrond stond, en

dat het schouwburgpubliek meer behagen vond de Spaansche romantische drama's waarin vóór alles veel te *zien* was. Dat Vondels stukken minder publiek lokten, doordat zij door minder goede spelers vertoond werden en met minder fraaien toestel, is zeker onjuist. Indien dit laatste al waar is — in allen gevalle niet vóór 1659 — dan zal toch de verhouding wel juist omgekeerd zijn: doordat Vondels stukken minder publiek trokken, kon er aan die vertooning minder ten koste gelegd worden. Integendeel wijst het feit, dat er elk jaar, doch dikwijls slechts éénmaal, een of meer stukken van Vondel vertoond werden — al waren het niet altijd de laatste — op hardnekkige pogingen van de schouwburgregenten, om ondanks de geringe ontvangst Vondels stukken ze in te houden. De omstandigheid eindelijk, dat wij in hunne gedichten nergens eenige vijandschap of verwijdering tusschen Vondel en Vos waarnemen, maar wel waardeering, — in 1662 maakte de eerste nog een bijschrift bij het portret van Vos — doet ons vermoeden, dat Vondels argwaan eerst opgewekt is na den dood van Vos, die in Juli 1657 overleed. Is er voor dien tijd wat verkoeling gekomen, dan kwam die zeker van den kant van Vondel. Het zou bv. kunnen zijn, dat hij aan den invloed van Vos toeschreef, dat de nieuwe Schouwburg niet men den *Adam* geopend is.

Na den dood van Vos zijn Vondels treurspelen niet vaker vertoond dan daarvoor."

DEN WELEDELEN HEERE

JOAN DE WAEL,

HEERE VAN ANKEVEEN.

Indien een treurspel, naer de maet van zijnen nadruk groot geacht wort, zoo zoude Lucifer d'eerste plaets, Adam in Ballingschap de tweede, en Noah, of d'ondergang der eerste weerelt, de derde plaets bekleeden. Lucifer en zijne aenhangelingen vervielen, uit hunne zaligen staet, in eeuwige ongenade, zonder hoope van verzoeninge; Adam en zijne nakomelingen in de verdoemenisse, met hoope van herstellinge, door de belofte des toekomenden verlossers. De rechtvaerdige Noë bleef behouden, toen de gansche weerelt, hardtnekkigh in haere misdaet, quam te smooren, uitgezondert boetvaerdingen, die van naberou getroffen, hunne schult bekenden, en, door de zuivering van smette

Joan de Wael: Deze had eigenlijk nog geen recht op den titel van Heere van Ankeveen, daar zijn schoonmoeder nog leefde; eerst in 1669 erfde hij de heerlijkheid. Hij behartigde echter reeds de zaken dienaangaande voor haar en daardoor is het verklaarbaar, dat Vondel hem dezen titel reeds nu verleende

1 *treurspel:* droevige gebeurtenis.
2 *nadruk:* indruk.
5 *aenhangelingen:* aanhang.
6 *staet:* positie.
7 *van:* op.
10 *Noë:* Noah, Noach.
12 *misdaet:* zonde.
smooren: verdrinken.

in den kerker, op den troost en het verschijnen des verlossers met groot verlangen hoopten. Sint Peter, de Prins der Apostelen, en Christus stedehouder, stelt Gods rechtvaerdigheit ten toon, in den afval der wederspannige engelen; Sint Paulus in den val van Adam en Adams nakomelingen. Sint Peter gedenkt in beide zijne brieven den weereltvloet, in Noahs tijt; gelijk voor hem des zelfs leermeester, Jesus Christus, zijne onverwachte toekomste, ten jongsten dage, gelijkt by de bedorve eeu van Noë, toen de menschen bruiloften en banketteerden, tot dat, Noë in d'arke getreden, de weereltvloet hen altezaemen verdelghde. Syrach hadde Noë voorheene onder de naemhaftige voorvaders gestelt, om 's mans volkomenheit en rechtvaerdigheit, waerom hy, van boven begenadight, voor den watervloet beschermt bleef, en de belofte ontfing, dat de menschen namaels niet door het water zouden uitgeroit worden. De schrijver aen de Hebreen voert Noë, den bouheer der arke, onder de geloovigen, in de triomfe des geloofs om. Moses onfaelbaere

15 *kerker:* vagevuur.
16 *Sint Peter, de Prins der Apostelen, en Christus stedehouder, stelt Gods rechtvaerdigheit ten toon, in den afval der wederspannige engelen:* 2 Petr. II: 4.
19 *Sint Paulus in den val van Adam en Adams nakomelingen:* Rom. V.: 14.
21 *brieven:* 1 Petr. III : 20 en 2 Petr. II : 5.
weereltvloet: zondvloed.
23 *Jesus Christus:* Ev. Mathaei. XXIV. : 37, 38, 39.
24 *gelijkt bij:* vergelijkt bij.
25 *bruiloften en banketteerden:* feest vierden.
26 *in d' arke getreden:* de ark betreden hebbende.
27 *Syrach:* Jes. Syrach XLIV : 18,19.
28 *naemhaftige:* beroemde.
30 *van boven:* door God.
32 *namaels:* na dien tijd.
uitgeroid: uitgeroeid.
33 *Hebreen:* Hebr. XI. · 7.

historie, al den aerdtbodem door gespreit, bestelde den dichteren, en onder meer anderen Ovidius, stof om den watervloet van Deucalion hier op te bouwen. Josefus gewaeght hoe d'Armeners den bergh, waerop d'ark quam te rusten, *Apobaterion* of uitgang noemen; daer de lantzaeten, te zijnen tijde, noch het overschot der arke toonden. Hy getuight hoe Berosus, een Chaldeeus historieschrijver, omtrent dryhondert jaeren voor het jaer der verlossinge levende, aentekent, gelijk meer andere ongriexe pennen, den weereltvloet, voor koning Ninus tijt bekent. Filo melt in Moses leven mede den weereltvloet, gelijk ook Nikolaus Damascenus. Plutarchus verhaelt uit bekende fabelen, hoe Deucalion, versta hier Noë by, geduurende den watervloet een duif opschoot, die in d'arke wederkeerde, en weder uitgelaeten achterbleef. De schryver van de orakelen der Sibyllen verhaelt den

36 *door gespreit:* rond gespreid.
bestelde: verschafte.
37 *Ovidius:* Een verhaal van een zondvloed is bijna bij elk volk bekend, zoowel bij de Indianen als de Maori's, zoodat het niet noodig en zelfs niet waarschijnlijk is dat Ovidius e.a. dit verhaal alleen uit deze bron zouden hebben.
39 *Josefus:* Flavius Josephus, geschiedschrijver uit de 1e eeuw na Christus.
gewaeght: vertelt.
41 *lantzaeten:* daar wonende volken.
te zijnen tijde: in zijn tijd, toen hij nog leefde,
46 *ongriexe:* Flavius Josephus, hoewel Joodsch historicus, schreef in het Grieksch. *ongriex:* niet Grieksch.
47 *Ninus:* koning van Assyrië (legendarisch).
Filo: Philo Judaeus, eerste helft der eerste eeuw na Christus.
48 *mede:* eveneens.
Nikolaus Damascenus: eerste eeuw voor Christus, school van Aristoteles.
51 *Opschoot:* weg liet vliegen.
53 *Sibyllen:* waarzegsters, die grooten invloed hebben gehad. Vondel spreekt hier over *schrijver*, het zijn er echter meerdere geweest. Het karakter van Noë heeft Vondel aan de Sibillijnsche boeken ontleend.

watervloet, en het rusten der arke op den bergh Ararat, doch t'onrecht in Frygie gestelt. Een overout verleider, Apelles genoemt, leerling van zijnen godtloozen meester Marcion, en verwaent genoegh, poogende Moses zuivere bladen hierin hunnen luister te beneemen, gaf den outvaderen inzonderheit Origenes stof, onder andere punten, te handelen van het begrijp, en de maet der arke, qualijk en averechts by zulke dwaelgeesten opgevat; maer het windigh opgeven van zijne gezochte schijnredenen wert met pit van gezonde reden rustigh gestuit, en te rugge gekaetst. De heilige outvader Cyrillus stopt den afvalligen Juliaen, het Heidendom poogende in te voeren, Moses en Christus, als verleiders af te maelen, den lastermont, met getuighenissen van Abydeen en Alexander Polyhistor: bevestigende hoe Xisuthrus, versta Noë, zich met dieren en

55 *Frygie:* landschap in klein Azië.
56 *Apelles,* ontkende de beteekenis van de boeken van Mozes en was van meening dat er onmogelijk zooveel dieren, met het voedsel dat ze noodig hadden, een jaar in de ark geleefd konden hebben.
57 *Marcion:* tweede eeuw na Christus.
59 *outvaderen:* kerkvaders.
60 *Origenes:* derde eeuw na Christus, bestreed Apelles.
61 *begrijp:* grootte.
qualijck: verkeerd.
62 *bij:* daar.
63 *windigh:* bluffend.
opgeven: rondbazuinen.
schijnredenen: foutieve argumenten.
64 *met pit van gezonde reden:* terwijl de spijker op den kop geslagen werd.
65 *Cyrillus:* patriarch van Alexandrië, vijfde eeuw
66 *stopt den lastermont:* weerlegt afdoende.
Juliaen: Julianus Apostata (361—363) wilde het oude geloof weer invoeren. (apostata: afvallige).
68 *af te maelen:* te beschrijven.
69 *Abydeen:* Palaephatos van Abydas, Grieksch historicus.
Alexander Polyhistor: eveneens Grieksch historicus.
70 *Xisuthrus:* Babylonische Noah.

vogelen in d'arke begaf, en uit opgeschote vogelen vernam dat de watervloet ophiel. Epifanius zeght datze de vrou van Noë Pyrrham noemden: ook melden Diodoor, en Plinius niet duister van dezen watervloet; inzonderheit Luciaen, het hooft der Godtslasteraeren, die op den naem van Deucalion, heel breet gaet weiden, en alle omstandigheden, by Moses gemelt, waerneemt, gelijk hyze zelf uit den mont der Grieken hoorde.

Onaengezien zulk eene overeenstemminge van onfaelbaere en geloofwaerdige getuigen, vrienden vyanden, rustten d'ongodisten noit (om het wroegen van hun overtuight geweten te paeien, en gelijk het redenlooze vee, zonder hoop op d'onsterflijkheit, heen te sterven) de heldere waerheit van Profeet Moses historie, als een verziert fabelwerk te wederspreeken en beschimpen.

D'opperste wijsheit, kennende de bedorvenheit en krankheit der menschen, en de listen en laegen des satans, die, als een brullende leeu, hen omringt, en pooght te verslinden, zoekt doorgaens in de gewijde bladen elk van het quaet af te trekken, en tot het goet te brengen, door voorbeelden van straffe en vergeldinge, hechtende aen zijne geboden en verboden, beloften en dreigementen. Zoo kan

71 *opgeschote:* die weggevlogen en weer teruggekeerd waren.
72 *Epifanius:* bisschop, 4e eeuw na Christus.
74 *Diodoor:* Diodorus Siculus, zeer bekend Grieksch historicus, tijdgenoot van Julius Cesar en Augustus.
Plinius: eveneens bekend historicus en schrijver.
niet duister: duidelijk.
75 *Luciaen:* Lucianus 2e eeuw na Christus, bestreed o.a. den Christelijken godsdienst.
80 *onaengezien:* niettegenstaande.
82 *ongodisten:* godloochenaars.
83 *paeien:* bedriegen, stillen.
85 *heen te sterven:* te sterven.
86 *verziert:* gephantaseerd.
89 *krankheit:* bedorvenheid.

het dan niet anders dan stichtzaem geschat worden voorbeelden van Godts rechtvaerdige oordeelen, ten nutten spiegel der aenschouweren, openbaer ten toon te stellen, om 't een en 't ander uit te werken. Op dit betrouwen voere ik dit werk, hoedanig het zy, ten treurtooneele, onder de schaduwe van uwen naem en titel, hoopende dat het by uwe heuscheit ten goede zal geduit worden, en ik blijven

Uw weled. ootmoedigh dienaer

J. v. VONDEL.

96 *stichtzaem:* stichtelijk.
98 *aenschouweren:* toeschouwers.
100 *betrouwen:* vertrouwen.
101 *onder de schaduwe:* bescherming.

INHOUDT.

Adam, eerste aertsvader, en stam der geslachten, spreide zich uit in twee takken, Kain en Seth. Deze, in hunne telgen aenwinnende, bouden de weerelt. De zoonen van Seth, bekoort door de schoonheit en bevalligheit van Kains dochteren, traden met haer in beddegenootschap, teelden eenen aert van reuzen en geweldenaeren, en vervielen door deze ongelijke vermenginge tot allerhande godeloosheit, verlieten den heiligen wandel van Seth, Enoch, Henoch, en offerhanden en altaeren, bedreven overspel en bloetschande, misbruikten zusters en moeders, en noch erger, zonder onderscheit, verdrukten onschuldigen door gewelt en wapens, en mestten zich met bloet en roof der nagebuuren. Aertsvader Noë, Lamechs zoon, het eenigh voorbeelt van godtvruchtigheit, en boetgezant, kante zich met leeraeren en dreigementen vergeefs hier tegens. Toen der menschen boosheit de langmoedigheit des allerhoogsten hardnekkigh misbruikte, en het ten leste, Gode verdroot, boude Noë door last van hooger hand eene ark, vergaderde hierin viervoetige dieren, en vogels, van elk slagh by paeren, en begaf zich endelijk, met zijne echtgenoote, dry zoonen, en hunne vrouwen, in dit gebou, van Godt achter hem toegeslooten, waerop de weereltvloet, door het opbersten des grooten afgronts,

3 *aenwinnende:* grooter wordend.
9 *Enoch, Henoch:* Vondel beschouwt deze als twee verschillende personen.
16 *leeraeren:* leeringen.
18 *misbruikte:* tartte.
20 *vergaderde:* verzamelde.
23 *van:* door.

en d'opgezette sluizen des hemels, en geduurigen slaghregen, veertigh etmael aengroeiende, zich vijftien ellen boven alle bergen verhief, en menschen en dieren teffens verdelghde.

Het tooneel is voor Reuzenburgh, aen den voet van Kaukazus, en den hoek van het cederbosch, in het gezicht van Noahs timmerwerf. Het treurspel begint voor den opgang en endight met den ondergang der zonne.

teffens: tegelijk.

DE TOONEELISTEN.

APPOLLION, *de koning des afgronts.*
NOË, *de boetgezant, en bouheer der arke.*
REY VAN ENGELEWACHT.
DE BOUMEESTER DER ARKE.
ACHIMAN, *de grootvorst van het oosten.*
HOFMEESTER, } *Amptenaers van Achiman.*
AERTSHERDER }
URANIA, *de grootvorstin van het oosten.*
JOFFERS.
CHAM, }
SEM, } *Noahs dry zoonen.*
JAFED, }
URIËL, *gerechtsengel.*

Appollion: zie *Lucifer.*
Noë: Noah.

HET EERSTE BEDRIJF.

APOLLION.

Hier steigre ik, koning van den nacht, Apollion,
Uit 's aerdtrijx navel, eer d'inarbeitgaende zon,
Het daghlicht baerende, uit de kim koome opgestegen.
Mijn stinkende adem is alree den hemel tegen,
Die schuw van helschen stank, de starren trekt om hoogh;
Dewijl mijn zwavelkeel den starrenlichten boogh,
Met smook bezwalkende, berooft van zijnen luister.
Mijn blikken branden, als twee koolen, in het duister,
De dikke duisternis, met eenen rooden gloet.
De pekstok blaekt, en stut mijn' twijfelenden voet.
Waer ik den gront betre. het gras en bloemen quijnen.
En 't ongedierte vlught naer wouden en woestijnen.
Daer rijst het vlotgevaerte, op Noahs timmerwerf,

1 *steigre:* stijg.
2 *inarbeitgaende:* in barensnood verkeerende.
5 *schuw:* afkeerig.
6 *dewijl:* daar.
starrenlichten: lichtend van sterren.
7 *smook:* rook.
bezwalkende: bevuilend.
luister: glans.
10 *stut:* steunt.
11 *betre:* betreed.
12 *ongedierte:* wilde dieren.

Na hondert jaeren tijts volbout, om in 't bederf
Des menschdoms eenen man en zijn gezin te bergen;
Rechtschape stof, om onze almogentheit te tergen.
Waer toe getoeft? vaer voort: wat houdtge langer stant?
Steek met dien pekstok flux dat zeegewelt in brant.
Vaer voort, mijn helsche stoet, steek aen: gy kunt niet doolen.
Laet branden voor den wint, en warm u by de koolen
Van 't cedren balkwerk. is de worm voor 't hout vervaert;
Verrot het in geen lucht; de gloênde pekstok spaert
Geen cedre planken, dicht en hecht met werk gedreven.
Het pek en werk zal vier en vlamme voedtzel geven.
Al 't heir des afgronts met ontvouwe krijghsbanier
Wil danssen, klaeu aen klaeu, op zulk een zegevier;
En Noë, Lamechs zoon, die 't water woude ontvlughten

14 *volbout:* beëindigd.
bederf: ondergang.
15 *rechtschape:* geschikt.
16 *tergen:* tarten.
17 *getoeft:* gedraald.
houdtge langer stant: blijft ge langer.
18 *zeegewelt:* schip.
19 *doolen:* dwalen.
20 *is de worm voor 't hout vervaerd:* men geloofde dat de wormen geen cederhout aan konden vreten.
23 *werk:* touwwerk.
gedreven: waterdicht gemaakt.
25 *heir:* leger.
ontvouwe: ontvouwde.
afgront: hel.
26 *zegevier:* overwinningsvuur.
27 *vlotbalk:* schip.
bedrukt: bedroefd.

Op dezen vlotbalk, zal bedrukt en troostloos zuchten,
Als d'arbeit van eene eeu gezwint tot asch verteert.
Maer deze hoop is wint. Een wacht van geesten keert
Den stookebrant van 't vlot, dat anders, lang verbarrent,
d'Opgaende vlam voor wint zou drijven naer 't gestarrent.
Verdoemde spooken, helpt ons raeden; zet u kant.
Hier rijst het cederbosch, tot onzen dienst geplant.
Gy kunt hier in 't verschiet van 't bosch 't gevaert zien steigeren,
En zoo veel velts beslaen, de cederboomen weigeren
Ons geene schaduwen, in 't opgaen van den dagh,
Om stil te schuilen, wat de schaduwe vermagh,
Dat leerde u Adams hof, daer draek, en duizent spooken,
En grijnzen van de hel zich legerden en dooken,
Tot dat hun aenslagh wiert zeeghaftig uitgevoert;
Een oorloghszege, die den aerdtboôm noch beroert.

29 *eeu:* Vondel neemt aan dat de ark in 100 jaar gebouwd werd (zie vers. 14).
30 *wint:* niets, ijdel.
wacht van geesten: wacht van engelen.
31 *keert den stokebrant van 't vlot:* zorgt dat men het schip niet in brand kan steken.
verbarrent: verbrand.
32 *voor wint:* voor de wind.
33 *raeden:* raadgeven.
kant: schrap.
34 *tot onzen dienst geplant:* ons ten behoeve geplant (om hen te verbergen n.l.).
35 *verschiet:* open plek.
zich steigeren: oprijzen.
37 *opgaen:* aanbreken.
40 *grijnzen:* gedrochten.
legerden: hun legerplaats opsloegen.
41 *zeeghaftig:* met succes.

De zestien eeuwen en noch zesenvijftigh jaeren
Zijn sedert roemt vry, niet onvruchtbaer heen-
gevaeren:
En nu verwacht de dagh den inbreuk van veel wee,
Die 't aerdtrijk zetten zal in eene bare zee.
d'Aertsvader staet gereedt, met zijnen baert vol
staetsie
Den boezem dekkende, de jongste predikaetsie
Te sluiten, houdt u stil in 't ronde hier omtrent,
En past uit eenen mont zijn schriklijk dreigement
Zoo na te baeuwen met een' boschgalm, dat de
wateren
En bosch, en bergh, en dal eens lachen datze
schateren,
Beschimpen 's mans gejank, en rouklagt, en geween,
En traenen, bigglende langs kin en boezem heen.
Door vrouwelist wert eerst de man in 't net
getogen
Men bezige dees kunne, en legre zich in d'oogen
Van Kains dochtren, en beschiete uit haer gezicht
Het hart der Reuzen. schoon het voor geen wapen
zwicht,

43 *zestien eeuwen en zesenvijftigh jaren:* sedert de verdrijving van Adam en Eva uit het paradijs nl.
45 *inbreuk:* binnendringen.
46 *bare zee:* volle zee.
47 *staetsie:* waardigheid.
48 *boezem:* borst.
dekkende: bedekkende.
49 *sluiten:* beëindigen.
50 *past:* zorgt.
51 *na te baeuwen:* herhalen.
boschgalm: echo.
53 *beschimpen:* bespotten.
55 *getogen:* getrokken.
56 *bezige:* make gebruik.
kunne: geslacht.
legre zich in de oogen: zorg dat haar oogen een verderfelijken glans hebben.
57 *uit haer gezicht:* diezelfde oogen.
58 *Reuzen:* Gen. VI : 4.

Noch moet de grootvorst zelf voor 't joffren-
timmer buigen,
En heur naer d'oogen zien. wy hoeven geen
getuigen
Te zoeken: d'uitkomst heeft doorgaens genoegh
geleert,
Hoe wellust over al de weerelt triomfeert.
Zy plante haren stoel op Reuzenburgh, gehouwen
Uit klaeren marmersteen, in Kaucazus landouwen:
Want sedert 's Hemels wraek den eersten vader
dreef
Uit Eeden, met een zwaert van blixemstralen,
bleef
Dees weerelt ongeschent van uitgebraeckte vloeken.
Hier vindt de snoeplust al wat 's menschen lust
loopt zoeken,
Lusthoven, beemden, beek en bronnen in het ront.
De vruchten druppen van de takken in den mont,
En smilten op de tong. de vogels quinkeleeren.
Het dansen, speelen, het gedurigh banketteeren,
En bruiloften gaet hier het gansche jaer in zwang.
Men bint de zielen aen geen wetten, en bedwang
Van Enochs voorbeelt, of geboden en verboden.
De blyschap kort den tijt, godinnen scheppen
goden.

59 *zelf:* zelfs.
joffrentimmer: de vrouwen, als verzamelnaam. vgl. Duitsch: Frauenzimmer (hiermee wordt één persoon bedoeld).
62 *al de:* geheel de.
63 *plante:* opdat zij plante, ik wensch dat zij plant.
64 *klaeren:* zuiveren.
landouwen: landstreken.
67 *dees weerelt:* Reuzenburg.
ongeschent van: bespaard voor.
vloeken: rampen.
68 *loopt zoeken:* zoekt.
70 *druppen:* vallen.
71 *smilten:* smelten.
72 *banketteeren:* feestvieren.
73 *bruiloften:* feesten.
75 *Enoch:* voorvader van Noah.

Een reuzenafkomst trotst het hemelsche gezagh.
Al watze met den boogh en 't zwaert bereiken magh
Dat 's recht. het waenrecht schept braven en lantsheeren.
De grootvorst van het oost, met geen gewelt te keeren,
Achiman, Enaks zoon, de weerelt door gevreest,
Besloot op dezen dagh hier 't jaergetijdigh feest
Der grootvorstinne met een staetsie in te kleeden,
Van d'allermaghtighsten, in dienst van 't hof getreden.
Hier zal niet mangelen aen pracht en overdaet.
De Ganges, Indusstroom, de Tiger, en Eufraet
Gedwongen, moeten hem voor hunnen leenheer kennen.
De vogel fenix eert met schitterende pennen
De kroon van Oostenrijk, geheilight aen dit hooft,
Om welx baldaedigheit te voên al 't aerdtrijk slooft,
En met gebogen knien schenkaedjen komt vereeren.
Maer ginder wil de zon de schemering braveeren,
En opgaen: laet ons, eer haer fakkel uit de kim
Den aerdtboom toelichte, ons verbergen in de schim

77 *trotst:* tart.
78 *magh:* kan.
81 *Achiman:* Num. XIII : 22, Joz. XV : 14.
82 *jaergetijdigh feest:* verjaardag.
83 *staetsie:* praal.
in te kleeden: te arrangeeren.
85 *mangelen:* ontbreken.
87 *voor hunnen leenheer kennen:* als hun leenheer erkennen.
88 *fenix:* phoenix, fabelvogel, die zichzelf verbrandt en steeds mooier uit zijn asch herrijst.
eert: versiert.
pennen: veeren.
89 *oostenrijk:* rijk van het Oosten.
geheilight: gewijd.
90 *baldaedigheit:* zucht naar weelde.
91 *schenkaedjen:* geschenken.
92 *braveeren:* trotseeren.
94 *toelichte:* belicht.

Van 't hooge bosch. hier komt de aertsvader aengetreden
Met zijnen krommen staf, om traenen en gebeden
Te storten. duikenwe in dien schuilhoek voor den dagh,
En luistert, achter my, naer 's grijzaerts weegeklagh.

NOË.

Daer komt het morgenlicht gevaeren,
Als een heraut, uit Godts palais,
Om 't menschdom voor de leste reis
Te wekken, of hen Godt wou spaeren.
Zy leggen in den eersten droom
En slaep, tot over 't hooft verzoopen.
Hoe kunnenze op genade hoopen,
Zoo 't hart blijf hollen zonder toom!
Zy luisteren naer geen vermaenen,
In wrevelmoedigheit te trots,
En, harder dan eene ysre rots,
Noch noit vermurwt door mijne traenen.
Genade, ô vader, kan 't geschiên,
Geef uitstel: ofze zich berieden,
Om dien gedreighden vloek t'ontvlieden,
En naer hun hielen om te zien.
Het water rijst allengs van onder

95 *aertsvader:* Noah.
97 *duiken we:* verbergen we ons.
98 *weegeklagh:* klacht.
101 *leste reis:* laatste maal.
102 *of:* net alsof.
103 *leggen:* liggen.
in den eersten droom en slaep: omdat ze laat naar bed zijn gegaan.
104 *verzopen:* dronken.
106 *zoo:* als.
107 *vermaenen:* vermaningen.
108 *wrevelmoedigheit:* overmoed.
112 *ofze zich bereiden:* och, dat ze zich nog eens bedachten.
113 *ontvlieden:* ontkomen.

Ten gront uit, in zoo menigh dal,
Een voorbo van den waterval,
Gereet te volgen op den donder.
Het dreigen stapt vooruit: dan kraekt
De slagh het bekkeneel van boven,
Dat geen waerschouwing wil geloven,
Eer d'allerhooghste 't onweêr slaekt.
De boosheit is in top gewassen
Met 's menschdoms aenwas dagh en nacht.
Hier wil de grootvorst d'oppermaght
En haeren hoogen troon verbassen.
Ik vinde langer stof noch reên
Om Godts langkmoedigheit te rekken,
En 's menschen gruwzaemheên te dekken,
Die schreien door de wolken heen.
Dit lichaem schijnt een dor geraemte,
Gekrenkt van vasten en verdriet.
De hemel hoort mijn voorbe niet.
Ik sla mijne oogen neêr van schaemte.
Genade, ô oirsprong van gena!
Vergeef ons toch dit langkzaem bouwen,

116 *ten gront uit:* uit den grond.
117 *voorbo:* voorteeken.
waterval: regen.
119 *het dreigen stapt vooruit:* langzamerhand nadert het onheil.
kraekt: breekt.
120 *bekkeneel:* schedel.
121 *slaekt:* de boeien van het onweer verbreekt, laat losbarsten.
123 *in top gewassen:* ten top gestegen.
124 *aenwas:* vermeerdering.
126 *verbassen:* geweld aandoen.
127 *stof:* reden.
129 *dekken:* vergoelijken.
130 *die schreien door de wolken heen:* die ten hemel schreien.
132 *gekrenkt:* verzwakt.
133 *voorbe:* voorspraak.
135 *oirsprong van gena:* God.
136 Noah heeft er zoo lang overgedaan om zijn ark te maken ten einde de menschheid in staat te stellen zich te beteren.

Of u het opzet moght berouwen,
Al komt boetveerdigheit zoo spa.
Gedenk hoe 's volx natuur den zegen
In hunnen grootvaêr eerst verloor,
En, door zijn misdaet van uw spoor
Gedwaelt, dien zielkrak heeft gekregen.
Verhoor de voorbe van uw knecht.
Genade, ô vader, en geen recht.

REY VAN ENGELEWACHT.

I. Z a n g.

Wy schaduwen met goude pennen
De treden van
Dien vroomen man,
Gewaerdight God alleen te kennen;
Terwijl alle andren, van dit licht
Versteeken, dwaelen
In duistre dalen,
En slaen, als dieren, hun gezicht
Van Godt op tijdelijke dingen,
Die snel vergaen
Beneên de maen,
Den spiegel der veranderingen.

137 *opzet:* plan.
of: ik zou zoo graag willen dat.
138 *spa:* laat.
140 *grootvaêr:* Adam.
142 *van uw spoor gedwaelt:* van het spoor gedwaald dat tot u voert.
145 *schaduwen:* beschermen.
146 *de treden:* elken pas.
148 *gewaerdight:* waardig gekeurd.
150 *versteeken:* verstoken.
152 *slaen:* vestigen.
gezicht: oogen.
153 *van Godt:* van God af.

Verbasterden van 's levens struik,
Waer vint men 's levens recht gebruik!

I. Tegenzang.

In eenen is dit goet gebleven,
Al 't overschot
Gedwaelt van Godt.
En 't heiligh voorbeelt, hun gegeven.
Wat leeft, helt over tot het quaet.
Schoon Eve in 't ooste
Zich zelve trooste
In Seth, noch groeide Kains zaet:
En Henoch zagh den sleep der kinderen,
Al 't aerdtrijk door,
Het heiligh spoor,
Verlaten, en de deught verminderen.
Dat viel hem bitter, als de doot.
Hy klaeghde Godt om hoogh zijn' noot.

II. Zang.

Wat baet, sprak hy, uw beelt de reden,
Zoo lang uw beelt
Van reên verscheelt,
En dat geschenk niet wil besteden?

157 *verbasterden:* ontaardden.
's levens struik: boom des levens in het Paradijs.
159 *In eenen:* in één man.
gebleven: overgebleven.
161 *gedwaelt van:* heeft zich verwijderd van.
164 *in 't oosten:* Adam en Eva werden aan den oostkant van het Paradijs er uit gezet.
166 *Seth:* Seth werd Eva geschonken als troost voor den dood van Abel.
zet: nakomelingen.
167 *Henoch:* nakomeling van Adam en Eva, Gen. IV : 25.
169 *het heiligh spoor:* dat tot God voerde.
172 *omhoogh:* in den hemel.
173 *beelt:* evenbeeld.
175 *van reên verscheelt:* er niet mee in overeenstemming is.
176 *besteden:* gebruiken.

Ik leeraere elk. wie hoort naer my!
Elk leeft ontuchtigh,
En ongodtvruchtigh.
Mijn leering schijnt een razerny.
Zy schimpen met uwe offereere
En offervier.
Wat blijve ik hier!
'k Hoor smaet waer ikme wende en keere.
Indien mijn wandel u behaegh,
Verlosme, ô vader, van dees plaegh.

II. Tegenzang.

De vader ziet op Henochs klaegen
Uit 's hemels troon.
Wy 's hemels boôn.
Verschijnen hem terstont, en draegen
Dien trouwen dienaer, Godt ten prijs,
Als op een' wagen,
Door wint en vlaegen,
In 't eeuwigh bloeiend paradijs;
Daer sluimert d'aengevochten veiligh,
Tot dat hy weêr
Opwaeke, en keer',
Verzelschapt met een' grooten heiligh.
Nu slaenwe aertsvader Noë ga.
Hy volght in 't leerampt Henoch na.

177 *leeraere:* houd redevoeringen om ze te bekeeren.
180 *leering:* preek.
181 *schimpen:* spotten.
offereere: eerbied bewezen aan God bij 't offeren.
183 *Wat blijve ik hier!* Waarom zou ik hier blijven!
185 *wandel:* levenswijze.
191 *ten prijs:* ter eere.
195 *aengevochten:* die bestreden werd.
196 *opwaeke:* ontwaakt bij het jongste oordeel.
198 *verzelschapt:* in gezelschap van.
199 *ga:* gade.
200 *in leerampt:* als prediker.

Toezang.

Aertsvader Henoch, van beneden
Om hoog gevoert, gy zet uw treden
Op roozen in dien roozengaert
Van rust, daer u geen last bezwaert.
De weerelt haet Godts uitgekoornen.
Hier treet godtvruchtigheit op doornen
En distels, dat de voeten bloên.
Het ruischen van de watervloên
Getuight alree, hoe duizent stroomen
Van onder opgeborrelt komen.
De voeten worden nat en vlot:
En luistert niemant noch naer Godt!

202 *treden:* passen.
205 *uitgekoornen:* verkorenen.
211 *vlot:* glijden uit.

HET TWEEDE BEDRIJF.

BOUMEESTER. ACHIMAN.

Achiman, grootvorst, op het rijkste begenadight
Van vrou natuure, en die uw heerschappy ver-
daedight
Met wapenen, daer staet mijn werk in top volbout.
De leste nagel is geklonken aen het hout.
Indien de hooghste maght uw reuzekracht wil
temmen
Door eenen watervloet, berey u om te zwemmen,
Of een geheele zee te drinken: want gy hoort
Hoe 's hemels almaght op het aerdtrijk is gestoort.

ACHIMAN.

Boumeester van 't gebou, waeraen veel jaeren
zweetten.
Hoe groot is 't van begrijp, met uwe maet gemeeten?

BOUMEESTER.

Dryhondert ellen langh, en dertigh ellen wijt,
En vijftigh hoogh, de deur, waer door men
binnen schrijt,

214 *van:* door.
verdaedight: verdedigt.
214 *in top:* geheel.
volbout: voleindigd.
218 *berey:* bereid u voor.
220 *gestoort:* verstoord.
221 *veel jaeren zweetten:* vele jaren hard aan is gewerkt.
222 *begrijp:* ruimte.
223 *wijt:* breed.
dertigh ellen wijt en vijftigh hoogh: dit is wel zeer eigenaardig. Gen. VI. : 15 geeft vijftig breed en dertig hoog.
224 *schrijt:* komt.

Staet midden in de zy, de venster boven. binnen
Valt ruimte, om daer verblijf en ook gerijf te vinnen:
Dry zolderingen, een om hoogh, en een om laegh,
En een in 't midden, om t' ontschuilen zulk een plaegh.

ACHIMAN.

Gy hebt naer uw vernuft, dit dus bequaem geoordeelt?

BOUMEESTER.

In 't bouwen volghde ik stip des ouden vaders voorbeelt,
Een tekening, waerin men niets bestraffen kan.

ACHIMAN.

En hoe behaeghde uw werk in 't endt den ouden man?

BOUMEESTER.

Volkomen: want hy heeft dien arbeit rijk vergouden
En zoo veel schimps geleên, terwijl mijn knechten bouden.

ACHIMAN.

Verdroeghtge met gedult dien dagelyxen hoôn?

BOUMEESTER.

Wy kreunden 't ons niet eens, en wrochten slechts om loon.

226 *gerijf:* gemak.
vinnen: vinden.
227 *zolderingen:* étages.
228 *ontschuilen:* zich verschuilen voor.
plaegh: ramp.
229 *naer uw vernuft:* naar uw beste kunnen.
bequaem: geschikt.
231 *bestraffen:* aanmerking maken.
233 *vergouden:* beloond, vergolden.
234 *geleên:* geleden.
236 *kreunden 't ons niet:* bekommerden ons er niet om.
wrochten: werkten.

ACHIMAN.

Wie wil hy bergen voor der watren ongenade?

BOUMEESTER.

Gedierte en vogel, van elk slagh de wedergade
En gade, op datze weêr aenteelen op haer' tijt.
Wy zienze alree gescheept, en voor gevaer bevrijt.
Ik zagh my zelven blint, toenze alle in orde t'zaemen
By paeren herwaert aen, gelijk gedaghvaert, quamen,
Uit vier gewesten, dit heeft zeven dagen lang
Geduurt, nu rustenze in 't volboude slotbedwang.
Hy schaftze nootdruft naer den eisch, en spijs, en voeder,
En drank, en onderhoudt, gelijk een trou behoeder:
Want eerze aenquamen uit geberghte bosch en velt,
Had zijn voorzienigheit dien voorraet al bestelt.

ACHIMAN.

Verneemt men geenen strijt van duiven, raven, gieren,
Van leeuwen, luiperden, en tamme en wilde dieren,
En ongelijken aert, beschaduwt van een dak?
Gedooght de wolf het lam? en zit de tyger mak?

238 *wedergade en gade:* mannetje en vrouwtje.
239 *aenteelen:* jongen krijgen.
240 *gescheept:* ingescheept.
242 *herwaert:* hier naar toe.
244 *volboude:* voleindigde.
slotbedwang: schip.
245 *nootdruft:* wat ze noodig hebben om te leven.
248 *voorzienigheit:* voorzorg.
251 *van:* door.
252 *gedooght:* verdraagt.

BOUMEESTER.

Der dieren koning, die de wouden plagh te vullen
Met yslijkheên, weet hier van brieschen noch van brullen.
De draeken neemen geen venijn op hunne tong.
De slangen sluimeren, gekrunkelt in een' wrong.
Indien de beer besta te grimmen en te gillen,
d'Outvader weet hem flux met een gezicht te stillen.
'k Begrijp niet, door wat kracht, in dit benaeude kot
De wreetheit staet verbaest, en hoe een mans gebodt
Deze onvernuftige en verslindende natuuren,
Alleen met eenen wenk gebreidelt, kan bestuuren.

ACHIMAN.

Hoe draeght zich Lamechs zoon, in wandel spijze en draght?

BOUMEESTER.

Gestreng, en elk ten schimp. de gansche weerelt lacht.
Wanneer hy met een kleed van kemelshaer, geslagen

253 *plagh:* gewoon was.
254 *yslijkheên:* gebrul.
weet hier van brieschen noch van brullen: denkt er niet aan te brieschen of te brullen.
255 *venijn:* vergif.
256 *gekrunkelt:* gekronkeld.
257 *besta:* waagt.
grimmen: grommen.
258 *outvader:* aertsvader.
259 *benaeude:* enge.
kot: hok.
260 *staet verbaest:* is ontsteld, niet in staat zich te doen gelden.
gebodt: bevel.
261 *onvernuftige:* onverstandige.
262 *gebreidelt:* betoomd.
263 *wandel:* levenswijze.

Om 't lichaem, heenestapt door koude, en regen-
vlagen.
De zoonen vlochten hem van biezen een mattras,
Om 's nachts te rusten, of te waecken op zijn pas,
In een spelonke, daer de gade om zeven dagen
Haer weêrgade eens genaeckt, en noch op mans
behaegen.
Zoo dra de wakkre haen den midnacht innekraeit,
De zon van 't noorden naer de zuidas 't aenzicht
draeit,
Verrijst de vader, schuw van 's levens tijt te korten
Met slaepen, om voor Godt zijn nachtgebeên te
storten,
Voor ons te bidden, en te lozen zucht op zucht.
Men zagh hem menighmael ophangen in de lucht
Van d'aerde, uit yver diep verrukt in zijn
gedachten,
En eenen glans om 't hooft, gemat van jammer-
klaghten,
Om d'onbekeerzaemheit der menschen, jaeren lang
Gewaerschuwt voor den haest aenstaenden onder-
gang
Van al wat adem schept, hetwelk zy traegh
gelooven.

ACHIMAN.

Onnoosle droefheid! quam het hartenwee dan
boven?

267 *mattras:* matras.
270 *genaeckt:* nadert.
271 *innekraeit:* aankondigt.
272 *aenzicht:* gelaat.
273 *schuw:* afkeerig.
korten: verkorten.
276 *ophangen in de lucht:* geheel in gedachten aan het verhevene verzonken.
227 *verrukt:* in extase.
279 *onbekeerzaemheit:* de onmogelijkheid om bekeerd te worden.
280 *haest:* weldra.
281 *traegh gelooven:* ternauwernood gelooven, niet gelooven.

BOUMEESTER

Al wat den ouden man, gelijk een molensteen,
Op 't hart leght, jammert hy, in 't barnen der gebeên,
Met zilte traenen uit, die langs de kaeken rollen.
Dan ziet men d' oogen root bekreeten en gezwollen,
Een groef van traenen doorgelekt op elke wang,
Het aenzicht, in een kreuk van rouwe, bleek en bang
Bestorven, en te vroegh gerimpelt en gebroken.
De winkbrau hangt op 't oogh, verslapt en traegh geloken
Ten slaep, en 't vasten put al 's lichaems krachten uit.

ACHIMAN.

De bouheer openbaerde u 't opperste besluit?

BOUMEESTER.

Geduurigh, en bleef ons noit les en leering schuldigh
By wijlen wrong hy bey de handen ongeduldigh,
En stroide troosteloos zijn klaghten in den wint,
De rotsen baeuden, 't na, en galmden: zijtge blint,
Verstokt, versteent! waekt op: de vloet wil u verrassen.
Verlaet u op geen kracht, noch zwaert, noch harrenassen.

282 *onnoosle:* onschuldige.
284 *leght:* ligt.
barnen: branden.
285 *kaecken:* wangen.
285 *bekreeten:* beschreid.
287 *groef:* streep.
289 *bestorven:* bleek als iemand die gestorven is.
291 *geloken:* dicht.
292 *opperste besluit:* besluit van God.
293 *geduurigh:* voortdurend.
bleef noit schuldigh: gaf steeds.
296 *baeuden:* herhaalden.
297 *wil:* zal.
298 *verlaet u:* vertrouw.

By wijlen greep hy zelf een' hamer in de hant,
En dreef den arbeit aen, niet anders of al 't lant
Tot aen den hals verzonk. wy lieten hem betyen,
En gaven noit geloof aen zulke razernyen.

ACHIMAN.

Men moght gelooven dat het aan de zinnen schort.
Hy suft van ouderdom, en zwakheit, en verkort
Het leven met vergeefs te huilen en misbaeren.

BOUMEESTER.

Dees strenge telt een ry van zeswerf hondert jaeren;
En wou noit luisteren naer 't vleien van gemak,
Terwijl hy 't lichaem temt, en schuw van huis en dak,
Blootshoofts, en barevoets, met moedernaekte beenen,
In ope lucht, langs 't velt, door slyk en scherpe steenen
De raeuwe voeten quetst, in 't waschbadt noit gestooft,
By wijlen slaet hy eens een schaepevacht om 't hooft
En schouders, daer de schaer, gezeten om te hooren,

300 *dreef aen:* spoorde aan.
niet anders of: alsof.
al 't: geheel het.
301 *betyen:* begaan.
302 *gaven geloof:* geloofden.
303 *aan de zinnen schort:* dat hij ze niet alle vijf heeft.
304 *suft:* is suffig.
306 *zeswerf:* zes maal, Gen. VII : 6.
307 *vleien van gemak:* verleiding van de weelde.
308 *temt:* hardt.
309 *schuw van:* afkeerig van.
311 *raeuwe:* naakte.
in 't waschbadt nooit gestooft: nooit een bad (Romeinsch bad) genomen.

Gedult neemt: maer zoo dra het dreigement van toren
En straffe, en watervloet, gelijk een donderstem
Uitbuldert schietenze op, en vlughten wech van hem,
Als een' die raeskalt, of, van razerny bezeten,
Veel nutter laegh geboeit aen een metaele keten.

ACHIMAN.

Hoe draegen zich de zoons en zijne gemaelin?

BOUMEESTER.

De vaderlijke zorgh bewaert het huisgezin
In tucht en zedigheit. zy, volghzaem en gebogen,
Zien hunnen vader met eerbiedigheit naer d'oogen,
En scheppen leerzaem hem de spreuken uit den mont;
Gelijk de honinghby, omvliegende in het ront,
Den honighdaeu, op tijm gedropen, weet te zuigen.

ACHIMAN

Men roept nochtans hoe Cham te noode zich wil buigen
Om 't juk van onderwijs te draegen, zoo 't betaemt

314 *gedult neemt:* geduldig luistert.
toren: toorn.
315 *schietenze op:* springen ze overeind.
316 *van:* door.
318 *nutter:* beter.
laegh: zou moeten liggen.
319 *draegen:* gedragen.
gemaelin: vrouw.
320 *bewaert:* handhaaft.
323 *scheppen uit den mont:* nemen aan.
leerzaem: leergierig.
325 *tijm:* thijm.
326 *nochtans:* echter.
te noode: ternauwernood.
327 *zoo 't betaemt:* zooals het behoort.

BOUMEESTER.

Hy volght zijn vaders les gehoorzaem, doch gepraemt,
En houdt zich by een vrou alleen en onbesproken.
Waer Kaïn Abels moort zoo zuur niet opgebroken,
Dees wrevlige aert moght ook door eenen broederwrok
Uitspatten, en de broêrs, voorthelpen met een' stok,
Of steen, of moortpriem: maer dees strenge leert dien kriegelen
En byster barssen zich aen Kains onrust spiegelen.
Aen Sem en Jafet ziet de vader zijnen wensch.

ACHIMAN.

Zy neemen 't hier te naeu, of wy te ruim. een mensch,
Een eenigh man verwijt alle andre hun gebreken.

BOUMEESTER.

De boetgezant brengt net zijn' wandel en zijn preeken
Gestadigh overeen, en wort geen yvren moe.

328 *gepraemt:* tegen zijn wil.
331 *wrevlige aert:* kwade geest.
332 *uitspatten:* tot uiting komen.
voorthelpen: dooden.
333 *dees strenge:* Noah.
kriegelen: weerbarstige.
334 *byster:* zeer.
barssen: kwaadaardige.
onrust: berouw (Kaïn kan geen rust vinden volgens Gen. IV; 12 en zwerft op aarde rond).
335 *Aen Sem en Jafet ziet de vader zijnen wensch:* Sem en Jafet gedragen zich volgens de wenschen van hun vader.
336 *ruim:* gemakkelijk.
hier: op aarde.
337 *eenigst:* enkel.
338 *wandel:* gedrag.
brengt zijn wandel en zijn preecken gestadigh overeen: leeft in overeenstemming met zijn leerstellingen.
339 *wort geen yvren moe:* wordt niet moe van preken.

ACHIMAN.

Zoo komt de titel van rechtvaerdigh eenen toe,
En niemant meer, wat raet? hoe staet ons dit (te) lijden?

BOUMEESTER.

Verstoor u niet: een man verandert geene tijden,
Noch stelt de wetten aen geweldigen als gy,
Gesteigert door uw kracht in top van heerschappy.

ACHIMAN.

Een eenigh hooft ontrust veel duizent onderdaenen.

BOUMEESTER.

Hy schreit zijne oogen uit, en smilt vergeefs in traenen.

ACHIMAN.

Hy dreight het gansche lant te zetten in een zee.

BOUMEESTER.

Hy dreight, en 't roestigh zwaert wil langkzaem uit de schee.

ACHIMAN.

Een, onder schijn van dwaes, kon op zijn luimen leggen,
En naer regeering staen. wat valt'er op te zeggen?

341 *niemant meer:* niemant anders.
343 *geweldigen:* machtigen.
344 *gesteigert:* gestegen.
345 *eenigh:* enkel.
hooft: man.
346 *smilt:* smelt.
349 *kon op zijn luimen leggen:* iets in het schild voeren.

BOUMEESTER.

Dit staet te duchten, zoo de leeraer aenhang wint.
Nu stroit dees leeringen, van niemant oit bemint.
Hy looft verstorvenheit, en eigen wil te haeten.
Alle oogen kijken uit naer wellusten, en staeten.
En rijkdommen, behaelt door loosheit of gewelt,
Het lekker lokaes, daer elx oor naer overhelt.
Zoo kan dees strenge leer geen menighten bekooren.

ACHIMAN.

Ik hielme doorgaens schuw dat prevelen te hooren:
Doch nu hy 't leerampt dreight te schorten uit verdriet,
Laet ons eens luistren, het behaege 't oor of niet.

BOUMEESTER.

Daer treên de zoons vooruit, met kopere bazuinen.
D'inwoonders schieten toe, uit vestingen, en tuinen,
En hofsteên, vlek, en slot, op luid bazuingeschal,
Belust te hooren hoe hy afscheit neemen zal.
De vader volght de zoons en zoekt zich t'onder-steunen
Met eene sparre, daer zijne armen zacht aen leunen,
Ten cederbossche uit, op twee boomen. hy staet stil,

351 *duchten:* vreezen.
353 *looft:* prijst.
verstorvenheit: afkeer van het aardsche.
354 *staeten:* hooge posities.
356 *elx oor naer overhelt:* iedereen graag wil hebben.
358 *hiel me schuw:* vermeed het.
359 *schorten:* er mee te op houden.
360 *behaege:* bevalle.
363 *vlek:* groot dorp.
365 *zoekt:* tracht.
366-367 Heeft Noach hier een soort katheder gemaakt? „Niet heel aanschouwelijk. Ik stel me Noach voor, staande aan de rand van het cederbosch, met zijn armen leunend op een horizontale spar, die op twee boomen rust. *Op twee boomen* is dus een bepaling bij *spar*. Onduidelijk blijft echter het volgende

En wenkt elk met de hant, als een die spreeken wil.
De zedige ega zet zich neder, voor zijn voeten,
Met dry schoondochtren. hy begint het volk te groeten.

NOË. ACHIMAN. HOFMEESTER.

Hoort toe, gy volken, zoo voorspelling by u gelt.
'k Heb, hondert jaeren lang, den jonghsten dagh gespelt,
Doch ydel en vergeefs, nu is de dagh geboren,
Die met den ondergang der zonne, u dreight te smooren
In eenen eeuwigen verdoemden duistren nacht,
Een' nacht, die schemerlicht noch morgenstont verwacht.
Gy zult, na dezen dagh, mijn aenzich niet aenschouwen.
Dit stom gevaerte heeft geduurigh, onder 't bouwen
U toegeroepen: schrikt voor 't bruischende element.
Dat u bestormen komt, en strant noch paelen kent.
Maer Godts langkmoedigheit, misbruikt al t'on-boetvaerdigh,
Na zoo veel uitstels, acht u geen genade waerdigh,

„hy staet stil," dat men vóór het leunen op de tak zou verwachten. De waarschijnlijkheid van deze voorstelling wordt evenwel versterkt door vs. 483—487. *Joa de Boetg.* I. : „Ten lange leste quam de jongeling, nu getroost, Door al de drang des volx, het aenschijn naer het oost Gekeert, en zette zich om spreeckende te leunen en vast te staen daar twee rotspalmen ondersteunen Een dwarshout van weêrzijde." De constructie, twee boomen, waar een dwarslat op rust, is hier dezelfde als in *Noah.*" (M. E. Kronenberg).

371 *gelt:* invloed heeft.
372 *gespelt:* voorspeld.
374 *smooren:* te doen verdrinken.
377 *aenzicht:* gelaat.
378 *stom gevaerte:* ark.
380 *paelen:* grenzen.
381 *onboetvaerdigh:* niet geneigd om hun zonden te boeten.
382 *waerdigh:* waard.

Die, van verwaetenheit en wrevel overtuight,
U, onder 't hoogh gebodt, door geen waerschuwing buigt,
Ja voortvaert, tot daer 't quaet, uit onmaght voortgang weigert.
Uw lasterstukken staen nu kuin in top gesteigert,
Gereet te storten van het overwightigh steil.
Gy stort alree. hier is geen hoop van eenigh heil.
Ik wil den oirsprong der elende kort ontvouwen.
Te reukeloos verhanghtge uw ziel aen schoone vrouwen,
Aen Kains dochters, al 't godtvruchtigh zaet van Seth,
Ontaert van Godt, verlaet der vaderen stijl en wet,
Vermengt zich met den stam van Kain, noit boetvaerdigh.
Uit dit vermengen spruit een afkomst, die boosaerdigh
Een pest en vlegel strekt van 't menschelijck geslacht,
Een afkomst, die noch wet, noch recht, noch regel acht,
Geene andre godtheit kent dan 't zwaert, op zy gehangen;

383 *overtuight:* bij uzelf overtuigd.
385 *voortvaert:* verder gaat.
voortgangh weigert: niet verder kan.
386 *lasterstucken:* zonden.
kuin: wankelbaar.
gesteigert: gestegen.
387 *overwightigh:* topzwaar.
388 *van:* op.
389 *ontvouwen:* vertellen.
390 *reuckeloos:* roekeloos.
verhangt ghe: hecht ge.
391 *zaet:* nakomelingschap.
392 *ontaert:* vervreemd.
stijl: levenswijze.
394 *afkomst:* nakomelingschap.
395 *vlegel:* geesel.
397 *zwaert:* geweld.

Een godtheit, nimmermeer afkeerigh van ontfangen,
En vrek in 't zegenen. 't gewelt, een afgodin,
Geeft wellust, eer, en staet, en sleept den rijkdom in.
Zy kan de harten der geweldigen veroveren,
En in haer' zachten schoot hunne oogen zulx betoveren,
Dat zy verblint niet zien 't genaekende ongeluk,
Begravende alle vreught in eenen poel van druk.
O overdwaelschen, van dien tuimelgeest bezeten,
'k Heb mijne keel lang heesch, mijne oogen blint gekreeten,
Veel tijt verloren, niet gewonnen, och, och, och,
Laetge u bekooren van blanketzel en bedrogh,
Een schoonheit, haest verwelkt! geen roos verwelkte oit radder
Wat koestertge in uw bedde en boezem? och, een adder,
Een giftige adder, die u 't hart afsteeken zal!
Dat vleien staet u op een eeuwigh ongeval.
Woudt gy u spiegelen, geen voorbeelt toont u nader
Dan 't heiloos voorbeelt van den allereersten vader
Wat eene vrou vermagh. de snoeplust van een vrou
Ging boven Godt en al. een entloos naberou

398 *nimmermeer:* nooit.
399 *vrek:* gierig.
400 *staet:* hooge positie.
sleept in: verstrikt in haar netten.
401 *geweldigen:* machtigen.
402 *zulx:* zoo zeer.
403 *genaeckende:* naderende.
404 *druck:* verdriet.
405 *overdwaelschen:* zeer dwalenden.
tuimelgeest: blinde hartstocht.
406 *gekreeten:* geschreid.
408 *van:* door.
409 *radder:* vlugger.
412 *ongeval:* ongeluk.
414 *heiloos:* ongelukkig.
415 de volgende regels slaan op Adam en Eva.

Tradt, na een' montvol saps, de misdaet op de hielen;
Toen zy, ten lusthove uit, in 's hemels ban vervielen,
Met alle hunne afkomste, aes van d'onverzoenbre doot.
De rampen spreidden zich rondom den wereltkloot.
Alle elementen, met de vloeken aengespannen,
Bestormden Adams zaet geduurigh. dat leert mannen
Zich onderworpen der jongkvrouwen zinlijkheit!
Waekt op: verlaetze, eer gy die smet vergeefs beschreit.
Haer vrientschap staet u dier. Verlaet uw bedt-genoten,
Eer 's hemels grimmigheit, van boven uitgegoten;
U t'zaemen dompele in een grondeloos bederf:
Het water schokt alree den bodem van dees werf.

ACHIMAN.

Hoe vader, heetge ons voor een schoonheit d'oogen luiken?
Natuur schiep niet vergeefs: zy leerde een vrou gebruiken.

NOË.

Godt schiep een eenige, en verloofdeze aen den man.

417 *tradt op de hielen:* volgde op.
418 *lusthove:* paradijs.
419 *afkomste:* nakomelingschap.
aes: prooi; Adam en Eva waren niet langer onsterfelijk.
421 *vloeken:* duivels.
aengespannen: bezeten.
422 *zaet:* kinderen.
423 *jongkvrouwen:* vrouwen.
425 *staet u dier:* komt tot u duur te staan.
426 *grimmigheit:* toorn.
uitgegoten: neergedaald.
427 *bederf:* ondergang.
429 *luiken:* sluiten.
431 *eenige:* enkele.

Van Adam af tot Seth bestont het echtgespan
Alleen by twee, zoo langh godtvruchtigheit in waerde
Van 't heiligh voorbeelt der vooroudren niet veraerde,
Hun onderwijs, gelijk een wet in 't hart gesneên,
Gevolght wiert, en het licht, dat uit den hemel scheen,
Alle aerdtsche duisternis verdreef uit zuivre zielen:
Maer toen de jongen door bekooringen vervielen
Van d'oude zeden, wies 't getal der vrouwen aen.
Wat gruwlen durf men nu niet denken en bestaen!
Kan Godt dees boosheit, koel aenschouwende, gehengen
De moeders, dochters, en de zusters zich vermengen,
De vaders, zoons, en broêrs, te toomen noch verbiên,
Als dieren, los van bant, geen schennissen ontzien,
Geen bloetschande, overspel, noch bijstre lasterstukken?
Dit kon de oirsprong der genade zoo verrukken
Van zijn natuure, dat hy zwoer, vol naberou
Om 't scheppen van den mensch, veraert van Godt en trou,
Door eenen watervloet af 't menschdom wech te spoelen.

echtgespan: echtpaar.
veraerde: ontaardde.
bekooringen: verleiding.
vervielen van: vervreemdden van, niet meer in acht namen.
wies: groeide.
gehengen: gedoogen.
schennissen: schendingen.
byster: hevige.
oirsprong der genade: God.
verrukken: afbrengen.
naberou: omdat hij hen geschapen had.
veraert: ontaard.

Gaet heene zoekt nu troost en hulp by schoone boelen,
Een kranken toeverlaet, in zulk een' watersnoot.
Een schrede is tusschen u en d'onontvlughtbre doot

ACHIMAN.

Men zeght hoe geesten, die om hoogh op wolken treden,
Bekoort door schoonheên, zich vermengden hier beneden
Met keur van maeghden, 't welk een kroost te voorschijn broght,
Waer in men levend twee natuuren zagh verknocht,
Gemengt van geest en mensch, uit zulk een paer gesproten.
Verslingren geesten zelfs op aerdtsche bedt-genooten,
Vergeef den grootvorst dan dees dertle vrouwezucht.

NOË.

Verwijfden pooghden door dit lasterlijk gerucht
Hunne ongebondenheên, te schendigh om te noemen,
Met eenen schoonen glimp te dekken en ver-bloemen:
Doch geen gezonde reên, geen wijs vernuft gehengt,

boelen: minnaressen.
krancken: onvoldoende.
toeverlaet: toevlucht.
onontvlughtbre: niet te ontkomen.
om hoogh: in den hemel.
treden: loopen.
verknocht: gepaard.
verslingren: worden verliefd.
vrouwezucht: verlangen naar vrouwen.
schendigh: misdadig.
glimp: schijn.
reên: verstand.
gehengt: gedoogt.

Dat zich d'onsterflykheit met sterflijkheên vermength.
Laet dees gedichtzels, die de geilheit voên, dan vaeren.

ACHIMAN.

Gelukkigh levenze, die 't eêlste van hun jaeren
Besteên in wellust, eer 't hun d'ouderdom benijt.

NOË.

Gelukkigh levenze, die zuiver 's levens tijt
Besteden, Godt ter eere, in bloeienst van hun leven.

ACHIMAN.

't Gebruik van 't leven is den mensch gemeen gegeven
Met stomme dieren, het verdwijnt gelijk een rook.
Men zagh noit iemant, die voor 't licht zijne oogen look,
Verrijzen uit het graf. geen mensch verstaet te voren
Met kennisse, eer hy van een vrouwe wort geboren,
Zijn levens oirsprong, en vaart heene met een' zucht.
De geest verdwijnt, gelijk een damp in dunne lucht;
Gelijk een schaduwe, als de zon begint te daelen,
En kan den adem, na dien dootsnik, niet herhaelen.
Het staet eens vastgestelt dat niemant wederkeert.

NOË.

Och Seth, och Enoch, hoort. hoor, Henoch, wat men leert.
Die pijlen komen uit den koker van verbastert

465 *gedichtzels:* verdichtsels.
466 *eêltste:* edelste.
470 *gemeen:* gemeenschappelijk.
472 *look:* sloot.
473 *verstaet:* begrijpt.
480 *leert:* verkondigt.

Verwildert reuzenzaet, 't welk 's hoogsten naem verlastert.
Houdt u gewaerschuwt, eens voor eeuwigh, datge scheit
Van 't heiloos vrouwendom, 't welk mannen laegen leit,
Verblint door wellusten, en stijft in alle boosheit.
Of wacht vergeldingen naer uwe godeloosheit.
De roe, die langsaem komt, wil met te feller slagh
Uw staetsi treffen, waekt. beraet u, eer de dagh,
De leste dagh van boete, ontschoten, 's hemels plaegen
Deze eeu, verzweerende rechtvaerdigen te draegen,
Al teffens dompele in de grootste jammernis,
Die met geen traenen noch berou te boeten is.

ACHIMAN.

Het luste ons 's levens tijt, nu tijdigh en voor-handen,
Te bezigen, ontboeit van tucht en strenge banden.
Het luste ons deze leên, nu jeugdigh en gezont,
Te bezigen, en niet, geprangt door naeu verbont,
Zwaermoedigh, hangends hoofts, te jammeren, te treuren.
Schenkt wijn. brengt balssem. juicht. het magh ons nu gebeuren.

482 *reuzenzaet:* afkomst der reuzen (Gen. VI. : 4).
verlastert: lastert.
's hooghsten naem: God's naam.
484 *laegen:* hinderlaag.
485 *stijft:* versterkt.
487 *staetsi:* hooge positie.
beraet u: komt tot inkeer.
489 *ontschoten:* voorbijgegaan.
plaegen: straf.
490 *verzwierende:* weigerende.
te draegen: te verdragen.
494 *bezigen:* benutten.
496 *geprangt:* geboeid.
naeu verbont: strenge leer.

Vlecht roozekranssen, zet op elke knie een bruit,
Eer 's levens tijt verloop, de doot den draeiboom sluit'.
Belieft het vader, hy magh speelen, daer wy danssen.
Een jeugdigh hart verzuim' noch feest noch bruiloftskanssen.

NOË.

Een schoone vrou is geil en trots en trouweloos.
Haer afkomst volght den aert der moeder, valsch en boos.
De hemel, lang geterght, door bloetschand, zal 't zich belgen,
En 's overspeelders bedde en zijne vrucht verdelgen.

HOFMEESTER.

Doorluchtste weereltvorst, het joffrentimmer wacht
Uw komste op 't juichend hof, vol heerlijkheit en pracht.
De bruit verlangt of zy uwe aenspraek magh genieten.

ACHIMAN.

Wy zien de menighten dit prevelen verdrieten.
Dees feestdagh is de vreught der grooten toegewijt.
Wie 't leven niet gebruikt, beklaeght d'ontschote tijt.
De tijt vereischt, dat wy de vorsten welkom heeten.

500 *den draeiboom sluit':* het leven wegneemt.
501 *vader:* Noah.
503 *geil:* wellustig.
505 *geterght:* getart.
zal 't zich belgen: zal verbolgen zijn.
537 *joffrentimmer:* vrouwen.
509 *aenspraeck:* gesprek met u.
510 *prevelen:* prediken.
verdrieten: mishagen.
511 *beklaeght:* heeft spijt van.
ontschote: voorbijgegaan.

NOË.

Toehoorders hier rondom voor Reuzenburgh gezeten,
Ziet toe, de tijt verloopt. verzuimtge Godts gena,
Het zal u rouwen, eer de zon te water ga.

REY VAN ENGELEWACHT.

I. Zang.

Waer is de klaere luister
Gebleven, die voorheen
Uit 's eersten vaders aenschijn scheen!
Hoe ziet Godts beelt dus duister,
Dat eerst zoo helder blonk!
Toen d'ongekrenkte reden,
Bestierende al des menschen leden,
Als met een' toom bedwongk.
Het lichaem, zijne plichten
Bewaerende, bestaet
Niets buiten zijn gestelde maet
Te reppen, maer leert zwichten.
Het luistert, en ziet om,
Ook zonder wederstreven,
Naer dees vooghdes den mensch gegeven
Van 't hoogh almogendom,

515 *verloopt:* verstrijkt.
verzuimt ghe Godts gena: bekeert ge u niet op tijd waardoor ge nog Gods genade kunt verkrijgen.
519 *eersten vaders:* van Adam.
520 *Godts beelt:* de mensch.
522 *ongekrenkte :* onverzwakte.
reden: verstand.
526 *bewaerend:* doende.
bestaet: waagt.
527 *niets buiten zijn gestelde maat te reppen:* niet iets anders te doen dan toegestaan is.
528 *zwichten:* gehoorzamen.

Daer ziel en lichaem paeren,
Als zangk en klank van snaeren.

I. Tegenzang.

't Vernuft van Jubal boude,
Op 't gadeslaen van kank.
En maet, het lieflijk maetgezangk,
Dat zich, vol geest, ontvoude.
Der zangen vader wist
Door onderling vermengen
Een hemelsche eendraght voort te brengen,
Uit klankkrakkeel en twist.
Hy bint de schaepedarmen,
Metaelen, elpenbeen,
Schalmeyhout, wint, en keel aen een.
Zy ketelen, en kermen.
De gallem geeft den geest,
Of wort gezwint herboren.
Zoo leit hy mensch en dier by d'ooren;
Een vont, die rou geneest.
Dus stemden ziel en leden,
Eer Adam vlughte uit Eden.

II. Zang.

Nu strijden d'ongelijken.
Het lichaem luistert niet
Naer 't geen de geest met Godt gebiet.

532 *hoogh almogendom:* God.
535 *Jubal :* vader van de muziek. Gen. IV. : 21.
boude: vervaardigde.
539 *wist:* vermocht.
542 *klankkrakkeel:* dissonanten.
545 *schalmey:* blaasinstrument.
546 *ketelen:* streelen (het gehoor).
547 *gallem:* resonantie.
550 *vont:* uitvinding.
rou geneest: verdriet doet verdwijnen.
551 *stemden:* waren in harmonie met elkaar.
553 *ongelijken:* tegenstanders.

't Gebrek ontzeght te strijken
Voor reden, en de mensch
Wil onder Godt niet buigen,
Schoon hem de misdaên overtuigen.
De hoogste mist zijn' wensch.
De heilige herouten
Vermaenen vruchteloos
Hardnekkigen, verstokt en boos.
Wat raet met zulke stouten!
Zy zingen eenen zang.
Zy zwichten niet, noch schroomen.
De weerelt draeght geen vroomen,
En spoet ten ondergang.
Het uurglas is verloopen.
Wat heil staet hier te hoopen!

II. Tegenzang.

Kon Noë, door vermaenen
Tot afstant en berou;
Uit vaderlijke trou,
In eene zee van traenen
Verdrinken al het quaet,
Eer Godt hen overrompelt,
Hy had het lang gedompelt:
Maer niemant hoort naer raet.
Wie spiegelt zich aen 't ende

556 *ontzeght:* weigert.
't gebreck: de ondeugd.
strijcken: zich gewonnen geven.
557 *reden:* verstand.
559 *hem de misdaên overtuigen:* ofschoon hij schuldbewust is.
560 *mist zijn' wensch:* : zijn wensch gaat niet in vervulling.
564 *stouten:* vermetelen.
567 *vroomen:* braven.
568 *spoet:* haast zich.
570 *staet:* is.
573 *trou:* liefde.
580 *verbaest:* verschrikt.

Van Kain, die verbaest
Onrustigh voor(t)vloot met der haest,
Vol wanhoop en elende!
Hy boude een stadt, doch vont
Zich in geen vesting zeker.
In 't harte zat de worm, een wreker,
Die hem naer 't leven stont.
Zijn afkomste is veroordeelt.
Hier baet noch les noch voorbeelt.

581 *onrustigh:* rusteloos.
voort'vloot: steeds maar vluchtte.
583 Henoch, volgens *Gen:* IV : 17.
587 *afkomste:* nakomelingschap.
588 *voorbeelt:* goed voorbeeld.

HET DERDE BEDRIJF.

ACHIMAN. AERTSHERDER. HOFMEESTER.

Aertsherder, hoe? hoe dus? wat jaeght u herwaert aen?
Ge steurt ons bruiloftsfeest, wien zoektge zoo belaên?

AERTSHERDER.

Ik zocht den grootvorst zelf, en stak in 't bosch den horen.
Schaf tijdigh raet. helaes, het staet' er slecht geschoren.

ACHIMAN.

Ons slotwacht antwoorde u. wat onraet brengt ge me?

AERTSHERDER.

't Is omgekomen met uw herderen en 't vee.

HOFMEESTER.

Men hoorde in langen tijt noch wolf noch weêrwolf huilen.

AERTSHERDER.

Geen herders vreezen wolf, noch leeu, noch tigersmuilen.

589 *herwaert:* hier naar toe.
590 *steurt:* stoort.
belaên: zorgelijk.
591 *stak:* blies.
592 *geschoren:* gesteld.
594 *omgekomen met:* verloren.
595 *weerwolf:* de sage van den weerwolf is waarschijnlijk van Germaanschen oorsprong.

ACHIMAN.

Wat ontheil vreestge dan? schep adem. rust een poos.

AERTSHERDER.

Ik rende, uit al mijn maght, my zelven ademloos.

ACHIMAN.

Kon deze tijding dan niet langer uitstel lijden?

AERTSHERDER.

Men zagh de herders, in twee hoopen, heftigh strijden,
De herders van 't geberghte om hoogh en van beneên.

ACHIMAN.

Wat oirzaek hitste twee gebuuren fel aen een?
Zy plaghten, onderling gerust, in vrê te leven.

AERTSHERDER.

De lantstroom uit der zee komt bruizende opwaert streven
Naer zijnen oirsprong toe, en d'oevers leggen vlot,
Beneên den zoom des berghs, wy dreven eerst den spot
Met dees waerzeggerye, eer 't water 't lant quam praemen.
Maer door den waters noot vergaêrdenwe te zaemen,
En leefden raet om 't vee te bergen met gemak

598 *mij zelven ademloos:* tot ik geheel buiten adem was.
602 *aen een:* tegen elkaar.
604 *lantstroom:* rivier.
opwaert: naar boven.
605 *oirsprong:* de bron.
leggen: liggen.
607 *praemen:* belagen.
608 *vergaêrdenwe te zamen:* kwamen we bij elkaar.
609 *leefden raet:* beraadslaagden.

Ten bergh op eer de stroom de horens hooger stak.
Men badt de berghwacht of men kudden moght verweiden.
De kudden loeiden, of zy naer den hemel schreiden
Om drooghte en weide: maer de berghwacht sloegh het af,
En dreef het blatend schaep te water met den staf
Wy reddenze uit den noodt, en houden aen met smeeken
d'Onheusche berghman blaest den horen, alle streeken
Verzaemen op 't getoet, tot gramschap aengeterght,
En zweeren ons met kracht te jaegen van 't geberght.
Zy vallen op het vee, en drijvenze van boven.
Het baet niet, dat we hun vergoedinge beloven
Voor schade en ongerief, by 's oppervorsten woort.
De herders groeien aen, en vaeren echter voort,
Van weêrzij toegerust met steenen, staven, stokken
De herderinnen, op gevecht en bloedigh wrokken,
Toeschietende, onversaeght in 't midden van dien drang,
Met een gesloten harte, en traenen op de wang,
Verzachten 't wreet gebriesch, naer heure maght, met kermen
En jammeren, de bruit besterft in 's bruigoms armen.

610 *horens:* golven.
611 *berghwacht:* herders, die op den berg het vee hoedden.
verweiden: van weide doen veranderen.
613 *sloegh het af:* weigerde.
615 *houden aen:* volharden.
616 *onheusche:* barsche.
617 *streeken:* andere herders.
619 *vallen op:* pakken aan.
622 *echter:* opnieuw.
624 *bloedigh wrokken:* bloedig wraaknemen.
625 *onversaeght:* moedig.
628 *besterft:* wordt bleek alsof ze sterft.

De vrou omhelst den man, en roep vast: hooger niet!
Hier wort een maght vereischt, die tusschen beide schiet,
Of al het water kan dit oorloghsvier niet lessen.
Het moorden gaet zijn' gang, met vorken, zwaerden, messen,
En zeissenen, zoo 't valt. 't geweste leght bezaeit
Met dooden, voor den tijt van 's levens struik gemaeit.

HOFMEESTER.

Gy zijt aertsherder, wien het voeght de landeryen,
De stallen, volk en vee te waeren en te vryen.
Voor schade en ongemak, uit alle uw maght en kracht;
En komtge hier om hulp gedropen van uw wacht?
Hoe kan de grootvorst nu dees schult in u verschoonen?

ACHIMAN.

Hy plagh voorheene zich doorgaens getrou te toonen.
De grootvorst van het lant beval dees zorgen hem.
Het raetslot hing alleen en alijk aen zijn stem.
Wie zou dees slofheit in een' amptenaer verwachten?

629 *vast:* voortdurend.
630 *wort vereischt:* is noodig.
633 *zeissenen:* zeisen.
leght: ligt.
634 *voor den tijt:* ontijdig.
635 *wien het voeght:* wiens plicht het is.
636 *waeren:* behoeden.
vryen: vrijwaren.
638 *gedropen:* aangedropen.
639 *verschoonen:* verontschuldigen.
640 *plagh:* was gewoon.
642 *raetslot:* besluit.
hing alleen en alijk aen zijn stem: hing alleen en geheel en al van hem af.
643 *slofheit:* slappe houding.

Terstond te rugh ten bergh gevlogen, laet ons maghten
U volgen op het spoor, spreek rustigh uit den mont.
Stel orden, straf, en dreigh. wy volgen u terstont.

ACHIMAN. HOFMEESTER.

Ik kan den springvloet van den lantstroom niet beseffen.
Dees plagh in bloeima(e)nt noit de horens te verheffen,
En boven d'oevers heen te steigeren zoo steil.
De zee, om dezen tijt, bewaert gerust haer peil
En bedde, niet gewoon te rijzen aen de stranden,
Eer uit den evenaer de zon beginn' te branden
De halve maen verwekt geen' springvloet uit het meer.
Het water vloeit en ebt geduurigh heene en weêr,
Elk etmael tweewerf, en 't saizoen der lentedagen
Kan zoute baren niet zoo hoogh den stroom opjaegen,
Om stroom en pekelschuim te mengen ondereen.
Dit's boven stijl van reên, te hoogh en ongemeen.

HOFMEESTER.

Wie kan de wondren van natuure recht bevroeden!

644 *gevlogen:* geijld.
maghten: hooggeplaatsten.
645 *rustigh:* flink.
647 *lantstroom:* rivier.
beseffen: verklaren.
648 *plagh:* was gewoon.
horens: golven.
649 *steigeren:* stijgen.
steil: hoog.
650 *gerust:* rustig
652 in den herfst.
656 *stroom:* rivier.
657 *stroom en pekelschuim:* rivier- en zeewater.
658 *boven stijl van reên:* onbegrijpelijk.
ongemeen: ongewoon.

ACHIMAN.

Aertsvader Noë spelde een' springvloet van veel vloeden
In eenen boezem, en vertrok dus lang het werk,
Op zijne timmerwerf: nu leght de cedern ark
Bevracht met dieren, in dat houte slot begreepen.
Hy staet gereet, om zich en zijn gezin te scheepen.

HOFMEESTER.

'k Geloof de grootvorst wil met hem te water gaen.

ACHIMAN.

Dat's veiliger dan al den weerelt-oceaen
Gedronken: want gy hoort den nadruk van zijn spelling.

HOFMEESTER.

Een droom des ouden mans is eene losse stelling
Van 't geen gebeuren moet of kan. wat razerny
Bevangt uw harssens! wech met zulke suffery.

ACHIMAN.

Wie redenkavelt, kan men geenen suffer achten.

HOFMEESTER.

Dees ydle dootschrik broeit een dwarling van gedachten,

660 *spelde:* voorspelde.
661 *vertrok:* zette langzaam voort, stelde uit.
662 *leght:* ligt.
663 *in dat houte slot begreepen:* in dat houten zeekasteel opgesloten.
666 *al:* geheel.
den weerelt-oceaen gedronken: den oceaan te drinken, dus: te verdrinken.
667 *nadruk:* bevestiging.
spelling: voorspelling.
671 *redenkavelt:* verstandig spreekt.
672 *ydle:* die nergens op gebaseerd is.
broeit: veroorzaakt.
dwarling: warreling.

Die zwindelen in 't hooft. gy wandelde eerst gerust.

ACHIMAN.

Noch blijft ons d'oorzaek van dit jammer onbewust,
En geene reden sluit het in zijn rechte vormen.
Wanneer de herfst genaekt begint het fel te stormen,
Te waeien dat het ruischt, het bosch zijn bladers krolt,
De golf, gelijk een kloot, al hooger opwaert rolt,
De rotzen daveren, de stroomen, onder open,
Het zoete water, 'twelkze uit duizent adren zoopen,
Niet loozen konnen, uit hun kristalijne kruik.
Dan zwelt de waterzucht in 's aerdtrijx hollen buik.
Het water rijst aen 't hart, in groot gevaer van smooren.
Zoo staet het heden met ons leven ook geschoren.
Het is vergeefs geschimpt: men ziet het tegendeel.
Gy hoort dees neêrlaegh, uit der herdren lant-krakkeel
Alreede ontstaen. 't is kunst te slechten dees geschillen,
Die, groeienze aen, zich door geen aenzien laeten stillen.

673 *zwindelen:* draaien.
674 *onbewust:* onbekend.
675 *en geen reden sluit het in zijn rechte vormen:* en men kan er redelijkerwijze geen verklaring voor vinden.
676 *genaekt:* nadert.
677 *krolt:* krult.
678 *kloot:* bal.
679 *stroomen:* rivieren.
onder open: aan den mond nl.
680 *zoopen:* ontvingen.
683 *smooren:* stikken.
684 *geschoren:* gesteld.
685 *tegendeel,* van wat men verwachtte.
687 *'t is kunst:* het is moeilijk.
slechten: beslechten.
688 *aenzien:* autoriteit.

HOFMEESTER.

Begint de wijsheit nu een' dwazen droom te broên.

ACHIMAN.

Hy waer niet onwijs, die noch tijdigh zijnen zoen.
By Lamechs afkomst zocht, eer, 't water op de lippen,
De hoop des levens al de weerelt quaem t'ontglippen.

HOFMEESTER.

Getroost u eerst dat gy van 't bedgenootschap scheit.

ACHIMAN.

't Is waer: hy heeftme dit ernsthaftigh voorgeleit.
Een harde voorwaerde, ik bekent: een' bant te breeken
Als 't tusschen lijf en ziel: van wellusten versteeken
Te leven: dit valt hardt, ook harder dan de doot:
Maer evenwel, waer brengt het nijpen van den noodt
Den stoutsten reus niet toe, en allerbraefste helden!

HOFMEESTER.

Genadighste, elk wil u een' vrouwenhaeter schelden,
En lasteren, bedenk dit nader. och bera

689 *broên:* koesteren.
690 *waer:* zou zijn.
onwijs: onverstandig.
691 *Lamechs afkomst:* Noah.
692 *al de:* geheel de.
693 *bedgenootschap:* vrouwen.
scheit: afscheid neemt van, opgeeft.
694 *ernsthaftigh:* ernstig.
696 *versteeken:* verstoken.
698 *evenwel:* toch.
allerbraefste: moedigste.
699 *stoutsten:* vermetelsten.
700 *wil:* zal.
701 *bera u wijzer:* verander uw inzicht.

U wijzer, eerge valt in d' uiterste ongena
Der halsvrindinnen, en getrouwe bedtverwanten.
Zich tegens 't jofferdom en vrouwentimmer kanten,
Daer hangt uw gansche staet, uw ziel en leven aen.

ACHIMAN.

Ik wilme in 't cederbosch alleen en stil baraên.

HOFMEESTER.

Wat komt ons over? in het midden van 't vergaeren,
Op 't feestgetijde (daer 's grootvorsten amptenaeren,
Leenmannen, maghtigen, geweldigen, en voort
Het vrouwentimmer, dat de goden zelf bekoort,
De grootvorstin ten roem, om strijt te zaemen komen,)
Begint de grootvorst om te zien naer Noahs droomen;
En stelt de grooten en hun heerlijkheit te leur.
Indien dees razerny ons nieuwe bruiloft steur',
Wie kanze ontschuldigen! het hof begint te woelen.
Gewelven mompelen, en galmen, en krioelen.

704 *halsvrindinnen:* minnaressen.
bedtverwanten: minnaressen.
506 *vrouwentimmer:* vrouwen.
kanten: verzetten.
705 *hangt aen:* hangt van af.
706 *me beraên:* overdenken.
707 *komt over:* overkomt.
709 *voort:* voorts.
710 *zelf:* zelfs.
711 *ten roem:* ter eere.
712 *om te zien:* te overdenken.
714 *steur:* stoort.
715 *ontschuldigen:* verontschuldigen.
woelen: onrustig te worden.
716 *krioelen:* geeft hier evenals de vorige werkwoorden een idee van de verwarring gepaard gaande met lawaai.

Daer komen grootvorstin en bedgenooten aen,
Bestuwt van grooten. och, hoe wil dit spel vergaen!

URANIA. HOFMEESTER.

Waer steekt de grootvorst? wat belet hem hier beneden?

HOFMEESTER.

Hy hiel een wijl gesprek met my, niet zonder reden.

URANIA.

Wie geeft elk dit gerucht van onraet in den mont?

HOFMEESTER.

d'Aertsherder melde hoe het aen den lantstroom stont
Geschapen door den spring, gerezen in die wijken.
De stroom, ten bedde uit, zagh dammen aen, noch dijken.
De herders wouden 't vee verweiden op 't geberght:
Het berghvolk, straf van aert, door hunne scha geterght,
Riep wapen, en men raekte aen 't razen en krak-keelen.
De slinger zwaeide om 't hooft. wie zal die wonden heelen?
Daer leght een menighte gesneuvelt in het zant.

718 *bestuurt:* omringd.
719 *belet:* houdt hem.
720 *wijl:* poos.
721 *lantstroom:* rivier.
723 *spring:* springvloed.
wijken: streken.
724 *zagh aen:* hield rekening met, bekommerde zich.
725 *verweiden:* overbrengen.
726 *straf:* stug.
728 *slinger:* steenslinger.
729 *leght:* ligt.

URANIA.

Een kleen verlies: men vint meer herders by der hant.
Wel, laet de grootvorst dus het lantkrakkeel geworden?

HOFMEESTER.

d'Aertsherder en de bende ontfingen last om orden
Te stellen in der ijl. zy vliegen derwaert heen.

URANIA.

De grootvorst was gewoon, daer bloedigh wert gestreen,
In 't voorste van den strijt het leven op te zetten,
De klinkende klaeroen zijn' oorlogsmoet te wetten.
'k Geloof hy weeght dit licht, en rust op 's ander(s) wacht.

HOFMEESTER.

Hy weeght het zwaer genoegh. ik pooghde uit al mijn maght
Zijn hart van zorgen, waer het mogelijk, t'ontlasten,
Met pit van redenen, die bondigh hierop pasten:
Doch arbeide al vergeefs; mijn woorden golden niet.

URANIA.

Wie om een lantgevecht uit vrees zijn verf verschiet

731 *geworden:* begaan.
dus: aldus.
732 *orden te stellen:* orden te scheppen.
733 *vliegen:* ijlen.
735 *op te zetten:* op het spel te zetten.
736 *wetten:* scherpen.
oorlogsmoet: moed in den oorlog.
737 *weeght:* telt.
rust: vertrouwt.
740 *met pit van redenen:* den spijker op den kop slaande.
bondigh: logisch.
741 *golden niet:* hadden geen invloed.
742 *verf verschiet:* verbleekt.

Is niet rechtschapen. dit kan naulijx in my koomen.

HOFMEESTER.

Mevrou, hy stelt geloof in Noahs ydle droomen.

URANIA.

Wat keert zijn zinnen om? dit's anders dan het plagh.
Een grootvorst, wiens gewelt al 't oosten overmagh,
Versuft om geenen droom, en zulke beuzelingen.

HOFMEESTER.

Nu 't water uit de zee van onder op komt dringen
Naer zijnen oirsprong, dat's een voorbode en een merk
Van 's weerelt(s) ondergangk. geen reden is zoo sterk,
Die hem van schrik ontlast. hier baet geen tegenspreeken.

URANIA.

Het zalme, luistert hy. aen geene artsny ontbreeken,
Die zulk een krankheit kan genezen op een' sprong.

HOFMEESTER.

Noch leghtme wat op 't hart, dat weigert op de tong
Te komen: evenwel mevrou moet zich niet stooren.

743 *dit kan naulijx in my koomen:* dit kan ik mij nauwelijks begrijpen.
744 *stelt geloof:* slaat geloof aan.
745 *keert zijn zinnen om:* wat doet hem veranderen.
plaght: gewoon was.
746 *overmagh:* beheerscht.
749 *oirsprong:* bron.
750 *reden:* verstand.
753 *op een sprong:* ineens.
krankheit: ziekte.
754 *leght:* ligt.
755 *zich stooren:* verstoord worden, schrikken.
756 *lustme:* behaagt me, ik wil gaarne.

URANIA.

Verberghme niets: het lustme u met gedult te hooren.

HOFMEESTER.

Uw liefste is van beraet te breeken zijne trou.

URANIA.

Hy breekze, zoo hy zich kan speenen van een vrou.
Wat misdaet is de pijl, die hem in 't harte griefde?

HOFMEESTER.

Outvader Noah drijft met kracht dat vrouweliefde
En schoone vrouwen, met haer' meereminnezang,
Een eenige oirzaek zijn van 's weerelts ondergang.
Hy zoekt gelieven van hun wederga te scheiden.

URANIA.

Heet dit bekeeren van gebreken, of verleiden
Tot lasterstukken, al t'afgrysselijk en boos?
Begint het mansdom door dees leering vrouweloos
Te leven, zeker 't is dan ver genoegh gekomen.
Men hoeft de weerelt in geen zee en waterstroomen
Te smooren: want zy kan niet vrouweloos bestaen.

HOFMEESTER.

Mevrou, nu spreek hem zelf alleen: hier komt hy aen.
't Gelief den heeren my te volgen, 'k zalze leiden.

757 *van beraet:* van plan.
758 *zich speenen:* zich onthouden.
760 *outvader:* aartsvader.
drijft met kracht: beweert nadrukkelijk.
761 *meereminnezang:* de sirenen lokten de zeelieden in het verderf.
763 *zoekt:* tracht.
wederga: echtgenoot.
765 *lasterstukken:* misdaden.
769 *vrouweloos:* zonder vrouwen.
771 *heeren:* gasten.

Wy willen op het hof hun wederkomst verbeiden,
U onderhouden met al wat den lust behaegh.
Ik zie den zonneschijn, na deze korte vlaegh.

URANIA. ACHIMAN.

Genadighste, heet dit uw gasten onderhouden?

ACHIMAN.

Nu stort mijn staet, waer aen alle Asianen bouden.

URANIA.

Wat onraet jaeght u naer ons cedren lustbosch heen?

ACHIMAN.

't Geberghte en 't laege lant, in 't harnas tegens een.

URANIA.

Wat's oirzaek van krakkeel? zy leefden eerst in vrede.

ACHIMAN.

Dees droeve lantplaegh sleept een' staert van plaegen mede.

URANIA.

De kudden weidden eerst gerust in 't groene velt.

ACHIMAN.

Aertsvader Noah heeft dien springvloet lang gespelt.

URANIA.

Begintge Noahs droom, een klucht, geloof te geven?

verbreiden: afwachten.
stort: gaat ten onder.
Asianen: Aziaten.
gerust: rustig.
gespelt: voorspeld.
geloof te geven: geloof te schenken.

ACHIMAN.

Het water rijst. wie kan de waerheit tegenstreven?
De zee vloeit herwaert aen. al 't lantvolk schreit om hulp.
Men dient te vlughten, eer de zee ons overstulp'.

URANIA.

Zoo dientge in Noahs kist uw leven flux te bergen.

ACHIMAN.

Dat komt van vrouweminne, en 's hemel roe te tergen.

URANIA.

De vrouwen draegen dan de schult van deze straf?

ACHIMAN.

De vrouwen dompelen al 't menschdom in een graf.

URANIA.

Het water kon weleer een lantgewest verdrinken.

ACHIMAN.

Nu schijnt al d'aerdkloot in den afgront wech te zinken.

URANIA.

Natuur regeert het al. dees stuurvrou zit aen 't stuur.
Het vloeiende element volght eeuwigh zijn natuur,
En komt van boven naer zijn middelpunt toerollen.

784 *tegenstreven:* ontkennen.
785 *herwaert:* hier naar toe.
787 *kist:* schip.
790 *al:* geheel.
791 *Het water kon weleer een lantgewest verdrincken:* het is wel meer voorgekomen, dat een bepaalde streek overstroomd werd.
792 *aerdkloot:* aarde.
795 zakt weer naar beneden.

ACHIMAN.

Nu steigert het ten bergh. de meeren staen gezwollen.

URANIA.

Zoo staet een wintballon gespannen van den wint.
Een wintveêr drijft veel raên. van alle werken vint
Hy d'oirzaek, wie den aert der dingen wil doorgronden.
Zoo veel beweegingen staen onderling verbonden.
Gelijk ons lichaem is met aderen doorgroeit,
Zoo wort het aertrijk ook bevochtight en besproeit.
De hitte van de zon trekt dampen uit de wateren,
Die, in de lucht verdikt, neêrstorten, datze klateren
De maen regeert de zee, en wat by water leeft:
Dat tuigen eb en vloet, en oester, en de kreeft.
By trek en tegenheit, den dingen ingeschapen,
Bestaet het al. laet zich onweetenden vergaepen
Aen beelden van een wolk, of schrikken voor een' schicht
En staertstar, root van vier, en schittrend wederlicht.
Van blixemstraelen, en het baldren van den donder:
Met zulk een staetgrijns houdt men kleene kinders onder
De roe: maer wie natuur in 't werken onderkent
Beseft waer zy begint, en voortstapt, en volendt.
Gy plaght de liefste al uwe opmerkinge in te scherpen,

verdikt: verdicht.
tuigen: getuigen.
oester en kreeft: omdat ze bij laag water gevangen worden.
trek en tegenheit: actie en reactie.
zich vergaepen: zich verbazen.
staertstar: komeet.
vier: vuur.
wederlicht: weerlicht.
baldren: rommelen.
staetgrijns: machtsvertoon.
onderkent: begrijpt.

En rietze zich natuur gehoorzaem onderwerpen,
De dertle toghten wijs involgen met een lust.
Zoo voelde 't lijf geen smart: zoo bleef de geest gerust:
Terwijl men, tusschen wieghe en graf, bevrijt voor treuren,
Gebruikte al wat den mensche in 't leven magh gebeuren:
En wortge nu misleit van eenen guighelaer,
Belachen van elk een, omtrent de hondert jaer?

ACHIMAN.

Wy volghden u dus lang, helaes, gelijk een slave.
Uw schoonheit staet ons dier.

URANIA.

De schoonheit is een gave.
Aen weinigen gegunt.

ACHIMAN.

Wy zijn door haer misleit,
Vervallen in Godts toorne. ô smart! ô onbescheit!
O schendigh misbruik van veel schoone vrouwen t'zamen!

URANIA.

Gy hoeft u, om 't gebruik van veelen, niet te schaemen,

817 *toghten:* hartstochten.
involgen: gevolg geven aan.
818 *gerust:* rustig.
821 *guighelaer:* Noach, die als een wichelaar de toekomst voorspelt.
822 *van:* door.
belachen: bespot.
823 *dus:* aldus.
824 *staet ons dier:* komt ons duur te staan.
825 *gegunt:* verleend.
826 *onbescheit:* dwaasheid.
827 *schendigh:* misdadig.

Zoo luttel als de haen, die veel vriendinnen mint
Natuurlijk, zonder smet, en weeligh jongen wint.
Wat reden stijft u, dat gy 't vrouwendom beschuldigt?
Zoo groeit uw heerschappy, en wort vermenighvuldight.
Zoo rijst de stamboom, rijk van telgen in de lucht.

ACHIMAN.

Het is geraên, dat ik uw bedgenootschap vlught',
Gelijk een adder, die bevrozen, na'et verwarmen,
Een die haer koestert in den boezem, onder d'armen,
Naer 't slaepend hart steekt, en in zijnen slaep vermoort.
Verleister, toveres, wat tovergrijns bekoort
Mijne oogen, datze blint op schoonheit zich verslingeren!
De godtheit zagh dit lang geduldigh door de vingeren,
Doch ydel en vergeefs: nu komt berou te spa,
Ten waere een middelaers voorbede Godts gena
Verworf door offerhande, en wierook van gebeden.

URANIA.

Indien u 't lastren lust, beschuldigh ons met reden.

829 *luttel:* weinig.
830 *natuurlijk:* volgens de natuur.
weeligh: rijkelijk.
832 *vermenigvuldight:* doordat het aantal onderdanen toeneemt.
835 *gelijk een adder:* gelijk ik een adder ontvlucht.
837 *slaepend hart:* hart van iemand die slaapt.
839 *tovergrijns:* schoone grijns.
841 *spa:* laat.
842 *ten ware:* tenzij.
middelaeres voorbode: voorspraak van een bemiddelaar.
843 *verworf:* verwierf.
844 *met reden:* met opgave van redenen.

ACHIMAN.

De vrouwemin alleen is oirsprong van al 't quaet.
Ik gorde in haeren dienst, niet wettigh, als soldaet
En grootvorst, 't zwaert op zy, maer eer gelijk een roover
De landen stroopende, gaf u den roofschat over,
En goot in uwen schoot, tot 's nabuurs harteleet,
Den nootdruft, die hem stont op arbeit bloet en zweet.

URANIA.

Zoo droegh de lantsheer schult, en d'onderzaet most bloeden?

ACHIMAN.

Om uwe hovaerdy te sterken, en te voeden,
Uw hoofsche pracht en prael en dartele overdaet
Te houden in haere eere, en achtbaerheit, en staet.
Mejoffer laet zich met den nootdruft niet genoegen.
De heer maeit 's anders oogst, al zou 'er 't hart af wroegen,
Zy slikt een weerelt in, aen ringen en cieraet,
Juweelen, perlen, gout, gesteente en pronkgewaet.
Haer dartelheit bedijt by 's armen bloet en traenen
En jammeren. zy leert den wegh ter boosheit baenen,
Met woeker en gewelt insleepen wat men kan.
Zoo Godt de weerelt straft, wie is hier oirzaek van?

819 *goot:* legde.
850 *nootdruft:* wat hij (de buurman) voor zijn levensonderhoud noodig had.
stont: kostte.
851 *onderzaet:* onderdaan.
852 *hovaerdy:* hoogmoed.
854 *staet:* toestand.
855 *laet zich niet genoegen:* neemt geen genoegen met.
nootdruft: het noodzakelijkste.
856 *zou' er 't hart af wroegen:* als was hij zich van zijn schuld bewust.
859 *dartelheit:* oppervlakkigheid.
bedijt: gedijt.

Uw schoonheit, slechts een schijn van schoonheit in het leven.
Gy weet afzichtigheit een' glimp een verf te geven,
Gebrek t' ontveinzen, en beguighelt ons gezicht.
Wie, door 't ontveinzen ziende, u dit momaenzicht licht,
Beklaeght dat hy zijn ziel verhing aen goude snoeren
Van joffrevlechten, die krankzinnigen vervoeren.

URANIA.

Is dit u dankbaerheit voor lang genote deught?
Heel anders zongtge, toen wy 't eêlst van onze jeught,
De roos des maeghdoms, voor den daeu noch toegeloken,
En 's levens dageraet, noch nuchtre en onbesproken,
U offerden, daer gy, van top tot teen verzaet,
Verrukt wiert buiten u door wellust, zonder maet.
Wy hingen, mont aen mont, en arm in arm gestrengelt,
Twee zielen beide in een gesmolten en gemengelt.
Wat zwoertge niet! de zon van straelen eer berooft
Te zien dan 't minnevier in uwe borst gedooft.
Is dit het jaergety der bruilofsstaetsie eeren,
Met reuzen, maghtigen, geweldigen, en heeren,

364 *afzichtigheit:* afzichtelijkheid.
verf: kleur.
865 *beguighelt:* bedriegt door tooverkunsten.
866 *momaenzicht:* masker.
867 *verhing:* ophing.
869 *deught:* liefde.
870 *eêlst:* edelste.
871 *toegeloken:* gesloten.
872 *nuchtre:* rein, ongerept.
onbesproken: rein, niet belasterd.
873 *verzaet:* bevredigd.
877 *eer:* eerder.
879 *jaergety:* verjaardag. Vgl. vs. 82. Welk verjaarsfeest nu eigenlijk bedoeld wordt is niet duidelijk.

Steekspeelen, renstrijt, en tooneelpracht, noit voorheen
Zoo heerlijk toegerust! de morgenzon bescheen,
Nogh zagh, opryzende uit het heldere oosten nimmer
Zoo groot een heerlijkheit, noch schooner vrouwentimmer:
Daer wy, de schoonste van 't opwassende oostenrijk,
Ons zouden zetten op het bruitsaltaer te prijk,
En, blaekende onderling van minnegloet, verzaemen.
Durf nu de grootvorst dus zijn grootvorstin beschaemen
Voor al de weerelt! och, een schantvlak, eene smet,
Met geenen oceaen te wisschen uit ons bedt.
Gy trouwelooze, ga nu heen: vervloek de vrouwen:
Verlaetze: maer ik zweer, het zal u eeuwigh rouwen.
Daer leggen oorcieraên, de trouring, van mijn hant
Gestreeken, in het slijk, juweelen, halskarkant,
Uw vrybuit, ons ter gunst, behaelt al 't onrechtvaerdigh.
Tast aen, en eigenze u: wy zijn deze eer onwaerdigh.

882 *toegerust:* uitgerust.
884 *vrouwentimmer:* vrouwen.
885 *opwassende:* groeiende.
oostenrijk: rijk van het oosten.
886 *te prijk:* ten toon.
887 *blaekende:* brandend, rood wordend.
verzaemen: samenkomen.
888 *durf:* durft.
dus: aldus.
889 *al:* geheel.
893 *leggen:* liggen.
894 *halskarkant:* Fr. carcan. halssnoer van edelgesteenten.
895 *vrybuit:* roof.
behaelt: veroverd.
ons ter gunst: ter wille van ons.
896 *tast aen:* pak ze.
eigen ze u: neem ze in eigendom.

Gy waert te lang verleit, vervoert door vrouwelist.
Ga heene, bergh u lijf in Noahs beestekist!

ACHIMAN.

Wat raet, helaes, wat raet? het schijnt haer ernst te scheiden.
Och liefste, sta een poos.

URANIA.

de tijt verbiet te beiden.
Het water rijst ten bergh. bidt Noah om gena,
En bergh uw leven, eer de zon te water ga.

ACHIMAN.

'k Beken, het is mijn schult, en wilze dubbel boeten.
'k Verneêrme ootmoedigh aen het outer van uw voeten,
Van uwe schoonheit, waert gedient en aengebeên.

URANIA.

Zoo spraektge flus niet.

ACHIMAN.

och ick wert vervoert, bestreên
Van wederzy, gelijk een bergheik, out van daegen,
Met eenen lantorkaen ter neder wort geslagen.
Uw liefde ruktme hier, daer Noahs dreigement.
Hy is genade waert, die zijne schult bekent.

URANIA.

Rechtschape helden staen geen vrouwen ter genade,
En vrouwenliefde wort gekocht met schande en schade.

900 *beiden:* wachten.
904 *verneêrme:* verneder me.
outer: altaar.
906 *flus:* zoo even.
911 *staen ten genade:* vragen genade.
912 *wederzijde:* beide zijden.

Van wederzijde dreight u een gewisse doot.
Wat scheelt het ofge sterft in eenen vrouweschoot,
Of in het water? zoek geene adder aen te queeken,
Die u al slaepende het hart dreight af te steeken.

ACHIMAN.

Te reukeloos is my een onheusch woort ontslipt.
Een onderlinge min wort nimmer naeu bestipt.
Zy kan ten minste een woort verteeren en verduwen.

URANIA.

Een joffrenhater, leere in tijts een adder schuwen,
En duizent plaegen, door een overtolligheit
Van vrouwemonstren, al de weerelt door gespreit.

ACHIMAN.

Waer vintmen balssem, om dees hartquetzuur te heelen?

URANIA.

Ge hoeftme langer niet te vleien, niet te streelen,
Verlochenaer van liefde, en toegezwore trou.
Meineedighe, verlaetme, en kies een liever vrou.

ACHIMAN.

Gebeurtme langer geen genade te verwerven,
Ik troostme van uw hant, op staenden voet, te sterven,
En legh dien blooten dolk voor uwe voeten neêr,

915 hier zinspeelt Urania op wat Achiman in vs. 835 vlg. zegt.
917 *reukeloos:* roekeloos.
onheusch: onbeleefd.
918 *naeu bestipt:* precies de wet voorgeschreven.
920 *joffrenhaeter:* vrouwenhater.
schuwen: vermijden.
921 *plaegen:* rampen.
923 *hartquetzuur:* wonde aan het hart.
927 *gebeurtme:* is het mijn lot, valt het me ten deel.
928 *van:* door.
929 *blooten:* zonder scheede.

En ruk den boezem op. gy mooght met dit geweer,
Dit koude lemmer vry mijn brandend hart afstooten:
Of weigert gy 't, verkies uit al dees bedtgenooten
De strengste, die het recht uitvoere streng en straf,
Naerdien ik u te brusk in 't hart dien smaetsteek gaf.

URANIA.

Ik neeme u in genade, uit enkel mededoogen.
Omhelze u als voorheen. gy hebt mijn hart bewogen.
Steek op, steek op den dolk, en overleef mijn tijt.
Hervat uwe eerste trou, in 't aenzijn van den nijt.

ACHIMAN.

Een nieuwe bruiloft. daer komt Noah aangetreden,
Bestraf dien suffer, en beschaem met pit van reden
Zijn schendige onreên, die al 't vrouwendom betight
Van verre geeft hy u een overdwers gezicht.
Hy schijnt met zijn gezicht de jofferschap te moorden.
En mompelt binnen 's monts uit steurnis halve woorden.

930 *ruk den boezem op:* maak mijn kleeren die de borst bedekken open.
930 *geweer:* wapen.
931 *afstooten:* doorsteken.
932 *verkies:* kies.
934 *naerdien:* aangezien.
brusk: ruw.
935 *mededoogen:* medelijden.
936 *bewogen:* ontroerd.
937 *steek op:* steek dien dolk in de scheede.
overleef mijn tijt: overleef mij.
940 *met pit van reden:* scherpzinnigheid.
941 *schendige:* misdadige.
onreên: verkeerde praatjes.
betight: beschuldigd.
942 *overdwars:* zeer kwaad.
944 *steurnis:* verstoordheid.

NOË. URANIA. JOFFERS.

Geen grooter manneplaegh als Kains vrouwendom.
Al wat een leeraar wint, dat stoot mejoffer om.
Een guure hagelbuy plagh 's lantmans hoop te raeken,
Den bloesem af te slaen. dat bosch en boomgaert kraeken,
In 't quikste van de lent, met bulderend gewelt,
't Welk hemel aerde en zee en al de lucht ontstelt:
Een schoone vrou vermagh, met zachte toverstreeken,
En liefelijk gevley, gesteel en minzaem smeeken,
Te leenigen een hart, verhart als diamant.
Och hemel, haelme t'huis, verlos uw' afgezant.
De weerelt wort te zwak rechtvaerdigen te draegen.
Elx eige zinlijkheên, het ydele behaegen
Van joffrenoogen, daer 's grootvorsten zin op viel,
Beguighlen hem, dat hy zijn redelijke ziel,
Zelf Godt verwaerloost, om de gunst van snoode boelen.
Zoo gelt geen dreigement, eer zy den slagh gevoelen
Der waterroede, een eeu bykans te week gelegt.

URANIA.

En blijft dees suffery noch duuren? oude knecht,

948 *plagh:* placht.
's lantmans hoop: oogst.
949 *in 't quikste van de lent:* in het midden van de lente.
950 *ontstelt:* verschrikt.
951 *tooverstreeken:* listen.
953 *leenigen:* verzachten.
955 *rechtvaerdigen:* vromen.
956 *zinlijkheên:* genoegens.
958 *beguighlen:* verstrikken.
redelijke ziel: verstand.
959 *zelf:* zelfs.
boelen: minnaressen.
960 *gelt:* werkt uit.

Ghy suft u selven doot. wat hebtge toch gewonnen
Uw leven lang, als twist gerokkent, niet gesponnen!
Hoe staen de vrouwen u zoo byster in het licht?
Een vrou heeft u gebaert, haer liefde uw trou verplicht
Door kinderbaeren: en uw zoons, verknocht aen vrouwen,
Haer aenschijn liever dan het allerschoonste aenschouwen,
Dat is het aenschijn van d'alkoesterende zon,
Der levendigen vreught, en aller lichten bron:
Of is door ouderdom uw vrouwezucht gesleeten,
Dat werde uw' ouderdom en geene vrou geweeten.

NOË.

Wy leeraeren vergeefs: gy zingt een' zelven zang,
En gaet, tot ons verdriet, doorgaens den kreeftegang.
Wy haeten geene vrou, noch schoonheit, maer misbruiken
Van 's hemels gaven. laet de roos op doornestruiken
Vry plukken, en de geur verquikken 't flaeuwe hart;
Maer niemant quets' de hant aen dorens, tot zijn smart.
Hy quetst zich zelven, die zijn hart verhangt aen veelen.

961 *waterroede:* zondvloed als straf.
te week gelegt: geeselinstrumenten verder voor het gebruik geweekt, hier: voorbereid; het beeld is verre van fraai.
964 *twist gerokkent:* twist opgewekt.
gesponnen: geoogst. Men rokkent voor men gaat spinnen.
965 *byster:* hevig, zeer.
967 *verknocht:* verbonden.
968 *aenschijn:* gelaat.
973 *leeraeren:* prediken.
974 *kreeftegang:* achteruit.
979 *die zijn hart verhangt aan velen:* wiens hart uitgaat naar meer dan één.

URANIA.

De weerelt wort bevolkt door liefde en kinder-
teelen.

NOË.

Gy kent den oirbaer niet. die blint u zelve streelt.
Door tal van vrouwen wort 's mans liefde en trou
gedeelt,
Die anders kort in een, en dicht en naeu gedrongen,
Hem sterker prikkelt: want de min, die
onbedwongen
Magh weiden, spilt haer kracht: maer werktze
op een vriendin,
Zoo brengtze een ongelijk veel grooter vrient-
schap in.
Verstontge dit, gy zoudt, niet belghziek noch
verbolgen,
Uw heerschap prikkelen Godts wijzen raet te
volgen.

URANIA.

Wy zijn 'er t' edel toe, om naer uw strenge wijs
Ons lief te noodigen op eenerhande spijs.
Waer van de snoeplust walght, de brandt wort
meer ontsteeken,
Indien men liefde door verandering wil queeken,
En aenvoên met meer gloets, dat's vrientschap
en gerief.

981 *blint u zelve streelt:* steeds uzelf vleit.
983 *kort in 'een en dicht en naeu gedrongen:* d. w. z. geconcentreerd.
985 *spilt:* verspilt.
986 *ongelijk veel grooter:* veel grooter.
987 *verstontge:* begreep ge.
belghziek: lichtgeraakt.
verbolgen: kwaad.
988 *heerschap:* man.
prikkelen: er toe brengen.
990 *eenerhande:* steeds dezelfde.
991 *ontsteeken:* ontstoken.
993 *aenvoên:* aanwakkeren.
gerief: plezier.

De minnaer, in den schoot ontfangen van zijn lief,
Is aengenaemer dan de daeu op dorre kruiden
Door uitstel: doch dit is geen kost voor slechte luiden,
Maer edelmoedigen, die hoofsche spraek verstaen.

NOË.

O pest van 't zuivre bed! meer vrouwen aen te slaen
Dan eene alleen, dat wil u beide deerlijk smarten.
Wat is natuurlijker dan twee verliefde harten,
Verknocht door eenen bant van ongeschende trou!
Mijn voorbeelt laet den man niet toe dan eene vrou.
De stommen leeren ons met eene weêrga paeren.

URANIA.

Uw eigen vader, out en hoogh op zijne jaeren.
Sloegh eerst twee vrouwen aen, waeraen hy zoonen won.
Hoe scheltge 't huwen aen meer vrouwen dan de bron
Van alle elenden, uit veelvoudigheit van vrouwen
Gesprooten, waerom Godt de schepping schijnt te rouwen?

996 *slechte luiden:* burgers.
997 *edelmoedigen:* edelen.
998 *aen te slaen:* te benaderen.
999 *deerlijk:* hevig.
smarten: berouwen.
1001 *verknocht:* verbonden.
ongeschende: ongeschonden.
1002 *voorbeelt:* dat ik geef.
eene: één.
1003 *stommen:* dieren.
1004 *Uw eigen vader:* Lamech.
1005 *sloegh aen:* nam.
1006 *aen:* met.
1008 *Godt de schepping schijnt te rouwen:* berouw schijnt te hebben dat hij de wereld geschapen heeft.

NOË.

Het voeght den zoone, dat hy 's vaders schande dekt.

URANIA

Een booswicht, die zijn hant met 's grootvaers bloet bevlekt
En zelf zijn eigen bedt, door 't geil verdubbeleeren
Van vrouwen, onbeschaemt durf schenden en schoffeeren,
Gaf 't leven aen een' zoon die voor geen grooten zwicht,
Maer klitst hun onbeschaemt en stout in 't aengezicht
De zelve vuilicheên, die op den vader kleven.

NOË.

'k Vergeef het gaerne, wil 't de hemel u vergeven,
Wiens afgezant ik ben. hardtnekkigen, nu staekt
Dit wederspreeken. hoort wat onheil u genaekt.
Heft op uwe oogen naer die drift van zwarte wolken,
Gezogen uit de zeen en diepe waterkolken.
De gansche lucht verkeert in eene baere zee,
Een voorbo van den vloet, in 't endelooze wee.
De lucht hangt zwanger van stortregen, zonder vlaegen.

1009 *voeght:* past.
dekt: bemantelt, verbetert.
1010 *'t grootvaêrs bloet bevlekt:* Kaïn's bloed.
1011 *zelf:* zelfs.
1012 *durf:* durft.
schoffeeren: schenden.
1013 *grooten:* machtigen.
1014 *stout:* vermetel.
1014 *op kleven:* aan kleven.
1018 *wederspreeken:* tegenspreken.
genaekt: nadert.
1019 *drift:* massa.
1021 *verkeert:* verandert.
1022 *vloet:* zondvloed.
1023 *zonder vlaegen:* aanhoudend.

Verwacht een' langen nacht, een nacht van veertigh dagen,
Of veertigh etmael, zoo veel zeen op een geperst.
Waer berght zich 't menschdom! och, zoo dra de hemel berst
Met weêrlicht, blixemen, en balderenden donder;
Terwijl een oceaen opwellen komt van onder,
Zoo dra de hooghste hant uit 's aerdtrijx sponsi duwt
Al 't water, dat het zoogh en inzwolgh. menschen gruwt,
Bekeert u. lust het u Godts goetheit meer te vergen?
Gy troost u, och vergeefs, en waent op hooge bergen
Dien vloek t'ontvlughten, in bosschaedje en eiken boom:
Maer och die worden door den storm, en sterken stroom
Verdelght, en afgerukt van hunnen gront en wortel.
De torens storten in, geplet aen gruis en mortel.
Daer drijven duizenden van dooden, dieren, vee
En drenkelingen heene, in 't ronde, in 't lang en breê,
De hooftgebouwen en de daeken, hoven, huizen.
Hier gelt geen wederstant van dammen, dijken, sluizen.

1028 *opwellen:* opborrelen.
1029 *hooghste hant:* God.
sponsi: spons.
1031 *lust het u:* hebt gij het plan.
vergen: eischen van.
1033 *bosschaedje:* spreek uit age, evenals bij personage.
1035 *verdelght:* vernietigd.
1035 *gront:* waarin ze groeiden.
1036 *mortel:* kalk.
1040 *gelt:* heeft zin.
1041 *vrucht:* kinderen.

De moeder pooght haer vrucht, de vader zijnen zoon
Te redden, och te spa. men hoort al eenen toon
Van jammeren, gespreit op 't zwalpen van de wateren.
Nu zwijght de bruiloftsgalm, dat juichen, lachen schateren
Wort snel misschapen in een ysselijk gekarm.
De bruit verdronken, sterft in 's bruigoms moeden arm.
Het uiterste overschot, een drom van dootsche schimmen,
Aen 't klautren op 't geberght, pooght hygende, onder 't klimmen,
Haer ziel te bergen: maer de grimmige oceaen,
Gedreven van de wraek, verschrikt de bleeke maen,
Die ziet de golven, als een blaes vol wint, opzwellen.
De hooghste berghkruin zinkt in 't water vijftien ellen.
Aldus verzinkt het al wat op den aerdtboôm leeft.
't Geschrey wort stom, zoo dra het al dien doot-snik geeft.

URANIA.

Een slechte vogel zwicht voor 's molox dreige-menten:
De wijzen laeten zich geene ydele vrees inprenten.
Gy Joffers zingt en danst eens achter deze haegh.
Wy trotsen midlerwijl op 't hof dees bruiloftsplaegh.

spa: laat.
al: overal.
zwalpen: golven.
bruiloftsgalm: geestgalm.
misschapen: veranderd.
uiterste: laatste.
ziel: lijf.
van: door.
slechte: gewone, burgerlijke.
molox: van den vogelverschrikker.
trotsen: trotseeren.
midderwijl: in tusschen.
bruiloftsplaegh: ramp bij den bruiloft.

JOFFERS.

Zou het al zinken en vergaen,
Waer bleef de zwaen?
Waer bleef de zwaen,
De zwaen, dat vrolijke waterdier,
Noit zat van kussen?
Geen watren blussen
Haer minnevier.
't Lust te nestlen op den vloet.
Zy queekt den gloet,
Zy queekt den gloet
Met haere vrolijke wederga,
En kipt haere eiers,
En acht geen schreiers,
Noch vreest geen scha.
Vliegende jongen zwemmen me,
Door stroom en zee,
Door stroom en zee.
Zy groeit in 't levendigh element,
En wast de veêren,
En vaert spansseeren
Tot 's levens endt.
Stervende zingtze een vrolijk liet
In 't suikerriet,
In 't suikerriet.
Zy tart de nijdige doot uit lust.
Met quinkeleeren,
En triomfeeren,
En sterft gerust.

1063 *zat:* genoeg.
1065 *minnevier:* liefdesvuur.
1066 *'t lust haer:* zij heeft er zin in.
1070 *kipt:* broedt.
1071 *acht:* let op.
1072 *noch vreest geen scha:* dubbele ontkenning, die men meer bij Vondel aantreft.
1078 *vaert spansseeren:* trekt voor haar genoegen rond.
1086 *gerust:* rustig.

Stervende zoekt haer flaeu gezicht
Noch eens het licht,
Noch eens het licht,
Den bruitschat van de natuur te leen
Aen elk gegeven,
Om bly te leven.
Zoo vaertze heen.

NOË.

Hoe bitter wil in 't endt dees bruiloft hun opbreeken
Geen woorden gelden hier: de klaere daet moet spreeken.

REY VAN ENGLEWACHT.

1. Zang.

Eer Godt door 't eeuwigh woort
De strijdige krakkeelen
Des Bajerts quam te deelen,
Lagh d'aerde in zee gesmoort.
De Geest der godtheit weide
Op 't water, zonder licht.
't Had al een aengezicht.
Toen schoof Godts hant en scheide
Het nat en droogh. zoo stont
Het zakkende aerdtrijk boven,
En 't water, neêrgeschoven
Toogh naer den diepen gront.

1087 *flaeu:* daar ze sterft.
1095 *klaere:* zuivere.
1098 *Bajert:* chaos (voor de schepping.)
1099 *gesmoort:* verdronken.
1100 *weide:* verwijlde.
1101 *licht:* het licht was nog niet geschapen.
1105 *zakkende aerdtrijck:* opdrogende aarde.
1106 *neergeschoven:* neergedrukt.
1107 *toogh:* trok.

Het water, wust van zinnen,
Durf tegens 's hemels reên
Zijn perk niet overtreên,
Uit zucht om lant te winnen.
Dus blijvenze elk in staet.
Godts almaght steltze een maet.

I. Tegenzang.

Nu dienen aerde en zee
Het menschdom, als zijn slaven.
Op dat het s' hemels gaven
Gebruike in vollen vre:
Maer 't misbruik ingesloopen,
Verbittert Godts gedult,
En, diep geraekt in schult,
Behoeft geen' zoen te hoopen.
Men ziet den schouburgh van
De weerelt ter stellaedje,
Voor Noahs boubosschaedje,
Vertoonen den tyran,
Bekoort van snoode boelen,
Verworpen Noahs raet,
Volharden in het quaet,
Om geilen brant te koelen.
Dit treurspel keert te dra.
Verwacht het slot hierna.

1108 *wust:* woest.
1109 *durf:* durft.
1110 *zijn perk niet overtreên:* zijn beperking niet te buiten gaan.
1111 *winnen:* veroveren.
1112 *in staet:* in denzelfden toestand (geographisch gesproken).
1113 *maet:* grens.
1121 *zoen:* vergeving.
1122_1129 men ziet op het tooneel het leven voor Noah's schip en met ziet den tyran (Achiman) verleid door slechte minnaressen, Noah's raad verwerpen en volharden in zijn slechte houding ter wille van zijn wellust.
1130 *te dra:* maar al te gauw.

II. Zang.

Godts scherprecht wil, als roên,
Eer vaek het oogh koom' luiken,
Het water streng gebruiken.
Nu zal de misdaet bloên.
De zee, dus lang te temmen,
Te stuiten op het strant,
Wil, springende uit den bant,
De wanhoop leeren zwemmen.
De hooghste, om Noah niet
Te smooren in dien rouwe,
Zoo hy 's volx druk aenschouwe,
En hoore met verdriet,
Belast Uriël buiten
Met eene donderstem
De drijfark achter hem,
Na'et intreên, toe te sluiten,
En teffens oor en oogh.
Dit jammer schreit te hoogh.

II. Tegenzang.

Moght grootvaêr Adam spa
Eens opzien, als herboren,
En dit gejammer hooren
En zien met d'echte ga,
Zijne Eva, die op d'aerde

1132 *roên:* geesels.
1133 *vaek:* slaap.
luiken: sluiten.
1134 *streng gebruiken:* nl. om de zondvloed te verwekken.
1135 *bloên:* bloeden.
1139 *wanhoop:* wanhopige menschen.
1140 *hooghste:* God.
1141 *druk:* ongeluk.
1144 *Uriël:* engel der gerechtigheid.
1148 *teffens:* tevens.
1149 *schreit te hoogh:* gaat te ver dan dat Noah het zou kunnen verdragen.
1150 *spa:* laat.

Lijfeigen aen de doot,
In wee en baerens noot,
Haer vruchten won en baerde;
Zy riepen: och waer toe
Geploeght, gezweet geronnen,
En afkomste aengewonnen?
Gestrenge waterroe,
Straf d'ouders, die veroordeelt,
Om 't ingevoerde quaet,
Bedorven al hun zaet
Bekoort door 't eerste voorbeelt.
De schiltwacht sloot Godts hof,
Nu d'ark. ô jammerstof!

1155 *lijfeigen aen de doot:* slaaf van den dood, aan den dood ten prooi.
1159 *geronnen:* gesneld.
1160 *afkomste:* kroost.
aengewonnen: geteeld.
1161 *waterroe:* watergeesel, zondvloed.
1162 *straf d'ouders:* gij deed beter de ouders (Adam en Eva) te straffen.
veroordeelt: gevonnist.
1164 *bedorven al hun zaet:* den ondergang van al hun nakomelingen veroorzaakten.
1165 *bekoort door 't eerste voorbeeld:* het zaet (nakomelingschap) werd verleid hetzelfde te doen. nl. wat Eva hun voorgedaan had.
1166 *Godts hof:* paradijs.

HET VIERDE BEDRIJF.

CHAM. NOË.

Belieft heer vader my te spreeken, ik zal hooren?

NOË.

Wel Cham, wat broutge?

CHAM.

niet.

NOË.

die klinkt in niemants ooren:
Nu baeut de weêrgalm van het bosch uw bosch-
spraek na.

CHAM.

Ik hiel gesprek met vorst Achimans wederga.

NOË.

Wie raet u, buiten last van vader, haer te spreeken?

CHAM.

Ik houme by der hant.

1168 *hooren:* luisteren.
1169 *niet:* niets.
die: dat.
weêrgalm: echo.
1170 *baeut na:* herhaalt.
boschspraeck: boschpreek.
1171 *wederga:* echtgenoote.
1173 *ik houme bÿ der hant:* ik blijf in de buurt (van de ark).

NOË.

de dag is schier verstreeken,
Om met uw gemaelin te treeden binnen d'ark.

CHAM.

Dees tijding valtme op 't hart, gelijk een zwaere zark.

NOË.

Uw vader, moeder, broêrs en zusters, hun getrouden.
Staen reede, en willen u in d'ark gezelschap houden.

CHAM.

Heer vader, gunme toch te volgen mijnen zin.

NOË.

Geef vader reden, zoon, en stel u willigh in.

CHAM.

Wien lust het willigh in een beestestal te kruipen?

NOË.

Dat's min bezwaerlijk dan een heele zee te zuipen.

CHAM.

De zee deist achterwaert: noch lijdenwe geen' last.

NOË.

Gy hoort, hoe schrikkelijk dees springvloet bruist en wast.

schier: bijna.
1175 *zark:* zerk, steen.
1176 *getrouden:* echtgenooten.
1177 *staen reede:* staan gereed.
1178 *gunme:* vergun me.
1181 *een heele zee te zuipen:* d. w. z. te verdrinken.
1182 *deist achterwaert:* deinst achteruit.

CHAM.

Hoe lang zoude eene zee dat houte moorthol schokken?

NOË.

Tot dat de zonnekar haer ronde hebb' voltrokken.

CHAM.

Een jaer, het gansche jaer uitharden met verdriet?

NOË.

Die voerman staet niet stil, een jaer verveele u niet.

CHAM.

Gy plaght de ledigheit, een hooftgebrek, te straffen.

NOË.

Zijt onbezorght: men zal u werx genoegh beschaffen.

CHAM.

Hier valt geen hartevangst, noch wilde zwijnejaght.
Hier schijnen zon noch maen, hier is het eeuwigh nacht.
In een spelonk van hout kan niemant adem scheppen,
Maer boozen stank, een goot te roeren noch te reppen.
Wat zal hier uit ontstaen? wat anders dan een pest?
O tuchthuis, verkenskot, ô katte- ô hondenest!

1184 *houte moorthol:* oneerbiedige benaming voor de ark.
1185 *zonnekar:* de zon wordt voorgesteld als een wagen die langs den hemel rijdt.
1186 *uitharden:* wachten.
1187 *voerman:* van de „zonnekar."
1189 *beschaffen:* verschaffen.
1190 *hartevangst:* hertejacht.
1192 *spelonk van hout;* ark.
1193 *een goot te roeren noch te reppen:* waarvan het water stilstaat en stinkt.

NOË.

Indien u 't werken lust, zoo toon u als een hoeder,
Met Sem en Jafed, woel, bestel den dieren voeder,
En drank en water, hoy en haver, aes en vleisch.
Verschoonze. vaegh hun hok. geef elk zijn' vollen eisch.

CHAM.

O tuchthuis! moet zich Cham hierin te berste slaven?
Dat heet geen leven, maer te leven als begraven:
Te sterven, in geen graf van marmer, maer van hout,
Uw eigen huisgezin tot hartewee gebout

NOË.

Door last van hooger hant tot ons behout geklonken.

CHAM.

Veel liever eenwerf dan tienduizentwerf verdronken.
Ik sprong van ongedult en wanhoop in den vloet.

NOË.

Uw vader zal getrou u sterken: hou slechts moedt.

CHAM.

Gedoogh eerst, dat ik my verdaedige met reden.

1196 *lust:* behaagt.
woel: werk.
bestel: geef.
1199 *verschoonze:* maak ze schoon.
vaegh hun hok: maak hun hok schoon.
geef elk zijn' vollen eisch: geef ieder wat hem toekomt.
1200 *te berste slaven:* dood werken.
1204 *geklonken:* vervaardigd.
1207 *sterken:* moed inspreken.
1208 *verdaedige:* verdedig.
met reden: logisch.

NOË.

De tijt gehengt naeu, in een lang gesprek te treden.
Doch 'k wil u dit verzoek niet weigren spreek, mijn zoon.

CHAM.

Gy zet geen' vader maer scherprechter op den troon,
Die elke struikling telt, de misdaet naeu wil weegen,
En dreigen 's menschen hals met eenen blooten deegen,
Gy beelt de godtheit uit, gelijk een' wilden beer.
Een beer, een everzwijn rukt een bosschaedje neêr.
De dwingelant een rijk; de godtheit alle rijken,
Ja, al de weerelt. wie zagh grooter ongelijken!
Zoo veele wateren en wolken aengezakt,
En aen de lucht allengs met kracht op een gepakt,
Aen 't scheuren, zullen volk en bergen teffens smooren,
Wy 's weerelts jongsten snik, in eenen dootsnik hooren.
Wort Godt verbolgen en oploopende, als een vrou?
Wort Godts voorzienigheit geraekt van naberou?
Dat's geen voorzienigheit, maer krankheit, ongestadigh,
En wispeltuur. ay zijt u zelven eerst genadigh.

1209 *gehengt:* gedoogt.
naeu: nauwelijks.
1211 Cham spreekt hier over Noah's voorstelling van God.
1212 *struikling:* misstap.
naeu: nauwkeurig, nauwgezet.
1217 *al:* geheel.
ongelijken: onrechtvaardigheid.
1219 *aen:* in.
1220 *teffens:* tegelijk.
smooren: doen stikken, verdrinken.
1222 *oploopende:* kwaad.
1223 *geraekt:* gekweld.
van: door.
naberouw: berouw, dat Hij de wereld geschapen heeft.
1225 *ay zijt u zelven eerst genadigh:* dit raadt Cham God aan.

NOË.

O Cham, wien lastertge? och, wat hoore ik? waertge stom
Geboren! zwijgh, verdriet van vaders ouderdom,
En erfschand van mijn huis. och, waertge vroegh gestorven!
Uwe eigezinnigheit en waen heeft u bedorven.
Ik vreeze, ô hemel, keer het voorspook van 't geval,
Dat vaders vloek u hooft rechtvaerdigh treffen zal.
Ik weete, Godt zy lof, dat krachten ons ontbreeken
Om zonder stameren van Godts natuur te spreeken,
Een onbegrijpzaemheit, geen steurnis onderdaen.
Men moet door 's menschen spraek Godts eigenschap verstaen.
Naeryver, naberou, de toorne, en wraekzucht hechten
Oneigen op dien heer en rechter, streng in 't rechten.
Hier geeft des menschen tong alleen een krank geluit,
En drukt de beelden van de ziel door dootverf uit.
Een rechter straft de quaên, die van hun boosheit roemen.

1230 *voorspook:* voorteeken.
geval: ongeluk.
1233 *stameren:* stamelen. Dus: als men van Gods natuur spreekt kan men alleen maar stamelen.
1234 *onbegrijpzaemheit:* iets dat boven ons begrip gaat.
geen steurnis onderdaen: kan niet gestoord worden, is onveranderlijk, niet onderhevig aan invloeden van buiten af.
1235 *Versta:* Helaas moet men wel door menschelijke woorden God's eigenschappen karakteriseeren, hoewel dit niet mogelijk is.
1236 hier volgen de eigenschappen.
hechten oneigen: passen niet.
1238 *krank:* niet toereikend.
1239 *dootverf:* bleek, wit, terwijl de zielen in werkelijkheid wel degelijk kleur bezitten.
1240 *quaên:* kwaden.
van: op.
roemen: pochen.

Zou Godt dan geen gewelt en dwinglandy verdoemen,
En 's aerdtrijx aenzicht rein afwasschen van zijn smet?
Twee vruchtbre takken, een van Kain, een van Seth,
En beide uit eenen stam, vervulden 's weerelts luchten
Met ongelijke, d'een met wilde en wrange vruchten,
En d'ander met een ooft, gezond en zoet van smaek
Dees geeft genoegen: maer de wrange terght Godts wraek.
Der droomen aert wordt door verbastert zaet bedorven.
Nu eischt de boosheit straf. de deught is uitgestorven.

CHAM.

Heer vader, stoor u niet: ik stelle my bereit,
Te volgen 't hoogh gebodt, en uit gehoorzaemheit,
Uw voorbeelt eerende, te schroomen, noch te schrikken,
Al zoude ik in dees kist, een rechte dootkist, stikken.

NOË.

Achimans lustgenoote, een rechte vyandin
Van eer en deught, ley toe om al ons huisgezin
Door u te splissen, zelf den vader tegens moeder,

1245 *ongelijke:* verschillende.
wilde en wrange vruchten: nakomelingen van Kaïn.
1247 *terght:* prikkelt.
1248 *zaet:* nakomelingschap.
1250 *stoor u niet:* wordt niet kwaad.
ik stelle my bereit: ik ben bereid.
1252 *schroomen:* aarzelen.
1254 *Achimans lustgenoote:* Urania.
1255 *ley toe:* legde het er op aan.
al: geheel.
1256 *splissen:* tweedracht te zaaien in.
door u: door middel van.
zelf: zelfs.

Schoondochters tegens een, den broeder tegens broeder
Te rokkenen. het hoogh beleit heeft dit geschut.
Een achtgetal in d'ark zal 't zaet en eene stut
Des menschdoms strekken, als het uit den vloet herboren,
Herstelle al 't leven, dat in 't water quam te smooren.
Ga heene zoon, verdaegh al d'andren; het wort tijt
Den jongsten slagh t'ontgaen, die naulijx uitstel lijdt.

CHAM.

Daer koomenze al gereet. nu moeder, tre vry nader.
Schoonzusters, Jafed, Sem, gebroeders haest u: vader
Verwacht u hier ter stede, om 's menschdoms staet bedroeft.
Naerdien de noodt ons jaeght, waer toe te lang getoeft?

SEM. JAFED. NOË. REY.

De gront, heer vader, wort schier vlot beneên ons voeten.
Vrou moeder, en uw zoons, en uw schoondochters moeten
Zich troosten heen te spoên naer 't groote zee-gevaert;

1258 *rokkenen:* op te zetten.
geschut: verhinderd.
1259 *achtgetal:* Noah met zijn drie zoons en hun vrouwen.
1259 *stut:* steun.
1252 *verdaegh:* roep.
1266 *staet:* toestand.
1267 *naerdien:* aangezien.
getoeft: gedraald.
1268 *wort vlot:* drijft.
schier: als het ware.
1270 *zeegevaert:* ark.

Dies komenwe al gereet te gader herrewaert.

JAFED.

Wy staen reisvaerdigh: het gelieve u ons te leiden.

NOË.

Wat anders is 't van ver, wat anders in het scheiden,
En onder d'oogen. ik, gemat en afgetreurt,
Wort met gewelt en kracht van 't menschdom afgescheurt.
De liefde tot hun heil werkt krachtighst in het ende:
En kontge nu getroost, als ballingen, d'elende,
De zwaericheên op zee te draegen neffens my?
Zoo sta u d'almaght van den allerhooghsten by.
Ik zalze ontvouwen, om uw harten tegens lijden
Te wapenen. staet vast, en helpt uw' vader strijden.
Dien Godt beschermt, ontziet noch vier noch watersnoot.
Hy kan ons redden in het midden van de doot.
Gy ziet de hemel hangt van gruwzaem onweêr zwanger,

7271 *herrewaert:* hier naar toe.
dies: om die reden.
1273 Toen de zondvloed en zijn scheiding van de andere menschen nog geen voldongen feit was had hij het zich anders voorgesteld dan nu hij op het punt staat de anderen te verlaten.
1275 *de liefde tot hun heil:* het is hier niet zoozeer de liefde tot het heil van degenen die achterblijven als wel de liefde voor het menschelijk geslacht als verschijnsel daar hij immers voor de voortplanting er van heeft zorg te dragen.
1279 *kontghe (te) draegen:* kunt ge verdragen. Het woordje *te* is hier niet duidelijk; wellicht moet het zijd *komt* in plaats van *kont;* de zin wordt dan: *gaat ge verdragen;* in sommige edities staat eenvoudig *kontghe verdraegen.*
neffens: te zamen met.
1280 *Ik zalze ontvouwen:* ik zal u alle moeilijkheden vertellen.
1281 *staet vast:* houd u schrap.
1282 *ontziet:* houd rekening met.
vier: vuur.
1284 *hangt:* gaat.

En wacht tot datwe d'ark intreden, ook niet langer.
De hand des engels zal haer met een' donderslagh
Toebonzen, datze dreune en davre: want ik magh
Noch kan dien ondergang der weerelt zien noch hooren.
Och, moghtenwe in een zee van droeve traenen smooren,
En 't menschdom helpen, 'k schreide een zee van traenen uit!
De donder, blixem, vier, en weêrlicht zal 't geluit
Van 't jammerlijk gekerm der stervenden verdooven.
Dan stort gestrenge wraek slaghregens neêr van boven.
Wel veertigh etmael lang, getroost u krak op krak
Te hooren, zonder schrik; het kraeken op het dak
Van hagelsteenen en stortregen, zonder buien;
Een' storm van oost en west, van noorden en het zuien,
Vier winden tegens een, hardnekkigh en verstokt.
Dan rijzenwe aen het zwerk, geslingert en geschokt.
Zoo slijtenwe den tijt, in schaduwe en dampen,
En leven by geen zon, maer traen en rook van lampen.

1286 *met een donderslagh toebonzen:* Uriël moet er voor zorgen dat Noah niets verder van de catastrophe merkt. Vondel stelt het hier voor als de engel de deur met een harden klap achter hem sluit.
1287 *magh:* wil.
1291 *vier:* vuur.
1293 *gestrenge wraeck:* God.
1294 *getroost u:* wen er aan.
1295 *zonder schrik:* zonder te schrikken.
kraeken: kletteren.
1296 *zonder buien:* aanhoudend.
1299 *rijzen we aen het zwerk:* worden omhoog geslingerd door het water.
1301 *by geen zon:* zonder zon.
traen: traan om te branden.

SEM.

Heer vader, schroom niet: vaer met uw verhael
vry voort.

JAFED.

d'Almaghtighe betemt de baren met een woort.

NOË.

Wy zullen, hemelhoogh gedraegen van de golven,
Als in een levend graf, al levendigh gedolven,
Heendrijven, hobbelen, en schokken nacht en dagh
Dryhondert etmael langh en seventigh. de slagh
En 't klotsen van den vloet en holle waterbaren
Zou 't allerstoutste hart ter neêr slaen onder 't
vaeren,
Daer 't oor niet anders dan gedruisch en buldren
hoort
Van wateren en wint; de dootschrik voor de poort
Geduurigh aenklopt, en het aengevochten leven,
In noot van kistbreuk (schoon de kist is toege-
dreven
Met werk, en vet geteert, bezorght van hars en pek,)
Blijft hangen in een schael gewogen: daer een lek

1302 *schroom niet:* aarzel niet, tracht ons niet te sparen.
1303 *betemt:* beteugelt.
1304 *hemelhoogh:* erg hoog.
van: door.
1305 *levendigh:* levend.
gedolven: begraven.
1308 *holle:* de zee staat hol.
1309 *allerstoutste:* moedigste.
1312 *aenklopt:* ons steeds om het hart slaat.
aengevochten: bedreigde.
1313 *kistbreuk:* schipbreuk.
kist: ark.
toegedreven: waterdicht gemaakt.
1314 *werk:* touw.
bezorght: vermengd.
1315 *blijft hangen in een schael gewogen:* ternauwernood aan den dood ontsnapt.

Of berst, of balkbreuk of vergaering, na het sloopen,
Het water inliet, dus ten halve schier verzoopen,
Met zulk een zwaere vracht van levenden; wat raet?
Maer schroomt noch siddert niet: de hooghste, ons toeverlaet
Is maghtigh 't overschot der weerelt, in de vloeden
En 's afgronts waterkolk, te waeren en te hoeden.
Hy toomt de golven, schoon geen roer 't gevaerte stiert,
En ook den wilden aert van 't ingescheept gediert.
Hier huilt geen hongrig wolf. men hoort geen leeuwen brullen,
Noch wreede tigers, die het woudt met dootschrik vullen.
Men tell' de nagels met den hamer stijf en sterk
Geklonken in dees kist; dit eenigh wonderwerk
Begrijpt meer wonderen dan nagels, wonderdommen
Waer voor godtlochenaers verbaest staen en verstommen.

SEM.

Zoo kan een scheutvry hart de pijlen tegenstaen.

NOË.

De zee zal, zonder strant te kennen, weiden gaen,

1317 *in liet:* in zou kunnen laten.
1319 *noch niet:* dubbele ontkenning.
toeverlaet: toevlucht.
1320 *is maghtigh:* is in staat.
toeverlaet: toevlucht.
1321 *waeren:* behoeden.
1322 *toomt :* maakt kalm.
stiert: stuurt.
1323 *den wilden aert:* dien toomt God eveneens.
1326 *nagels:* spijkers.
1328 *begrijpt:* houdt in.
1330 *tegenstaen:* trotseeren.
1331 *weiden gaen:* zich uitbreiden.

Gelijk voorheene, eer Godt, om d'aerde te bereiden
Tot 's menschen woonplaets, haer van 't water quam te scheiden,
Het schuimende element te stuiten op het strant.
Die zelve almogentheit bevat met eene hant
Dit wonderlijk heelal, gewogen op zijn zwaerte.
Zy kan ons bergen, en behoeft geen zeegevaerte
Van balken, dicht in een gedreven, alswe zien,
Opdat het u en my tot eenen vryburgh dien'.

JAFED.

Waertoe den arbeit van eene eeu hier aen gehangen,
En onrechtvaerdigen in hun verkeerde gangen,
Gesteven? nutter waer hun 't leven kort ontzeit.

NOË.

De hooghste goetheit zocht hen door langkmoedigheit
Te brengen tot berou en afstant van misbruiken:
Nu wilze, op dat we zulk een' waterval ontduiken,
Door middel van deze ark behoên het overschot
Der levendigen, op een driftigh watervlot.
Beliefde 't haer, zy kon een ander middel vinden,

1332 *bereiden:* klaar te maken, te scheppen.
1336 *gewogen op zijn zwaerte:* rustend op zijn zwaarte, niet in evenwicht gehouden door actie en reactie.
1337 *behoeft:* heeft noodig.
bergen: God (d'almogenheit) kan ons zoo wel beschermen, omdat hij alles in zijn hand heeft.
vryburgh: wijkplaats.
1340 *gehangen:* besteed.
1342 *gesteven:* gestijfd.
nutter waer hun 't leven kort ontzeit: en had hen beter meteen kunnen dooden.
1344 *afstant van misbruiken:* geen slechte daden meer te doen.
1345 *ze:* God. (de hooghste goetheit).
waterval: zondvloed.
ontduiken: ontgaan.
1347 *levendigen:* levenden.

En hoeft de noothulp aen geen houten vlot te binden:
Maer dit's het raetbesluit van Godts voorzienigheit.
Hier tegens opstaen waer een reukloos onbescheit.

SEM.

Die 't leven allereerst den menschen heeft geschonken
Kon hen veranderen van zinnen, en ontvonken
In liefde, om onderdaen te volgen Godts geboôn.

NOË.

Hy schonkze een' vryen wil, van weêrzijde even schoon,
Een goude hantvest, keur het goet of quaet te kiezen.
By nootdwang zou 't gerecht des oppersten verliezen
Betaeling t' eischen van een opgedronge schult.
Nu eischt de schultheer straf, na zijn misbruikt gedult.

1349 *noothulp:* hulp in nood.
binden: verbinden.
1350 *raetbesluit:* weloverwogen besluit.
1351 *opstaen:* zich verzetten.
reukloos: roekeloos.
onbescheit: onverstandige daad.
1353 *ontvoncken in liefde:* maken dat ze liefde tot Hem zouden koesteren.
1354 *onderdaen:* onderdanig.
1355 *van weêrzijde even schoon:* tabula rasa, er kan nog van alles opkomen.
1356 *handvest:* privilege.
1357 als men gedwongen geweest zou zijn slecht te zijn zou bij het strafproces God het pleit verloren hebben als hij vergelding zou hebben gevraagd voor een schuld, die opgedrongen (buiten den wil van den mensch gemaakt omdat reeds van te voren de voorwaarden voor het begaan er van in hem gelegd waren) was.
1359 *schultheer:* God.

Nu blijft de mensch, verstokt in schendige gebreken,
En niet de godtheit, in dees schult rechtvaerdigh steeken.

JAFED.

Zoo stervenze eeuwigh, die door 's waters noot vergaen?

NOË.

Ten zyze stervende in het ende zich beraên,
Geraekt van naberou: maer die hardnekkigh smooren
Gaen door godtslasteringe en eige schult verloren.

SEM.

De godtheit kon dees straf quijtschelden voor den spring.

NOË.

Toen 's hemels rechter streng ter jongste vierschaer ging.
Daer Godts rechtvaerdigheit en Godts genade pleitten,
Kon geen verzoening by gequetste majesteiten
Verworven worden. d'een stont d'andere in het licht.
De tong der weeghschael zweegh, zoo langze in tegenwight
Bleef twijflen; entlijk quam de boosheit t'over-weegen.
De vloek stont boven, na het zwichten van den zegen,

schendige: misdadige.
zich beraên: zich bekeeren.
geraeckt: getroffen, vervuld.
naberou: berouw over wat ze misdreven hebben.
spring: springvloed.
God was in tweestrijd.
zweegh: omdat ze niet naar de eenen kant noch naar den anderen overhelde.
stont boven: overheerschte.
zwichten: de nederlaag lijden.

En 't menschdom, dat vergeefs zijn gruwelen verbloemt,
Wert door het vonnis streng der straffe teogedoemt.

SEM.

Hoe zultge weeten, of de watren weêr vertrekken?

NOË.

Een rave of duif kan ons een trouwe postbo strekken.

JAFED.

De watren grimmelen van monstren, woest van aert.
Walvisschen kunnen met een' klink van hunnen staert
Dat houten zeegewelt te gronde slaen en sloopen.

NOË.

Zy schroomen geen gewelt, die op Godts toezicht hoopen,
Al quaem een heele vloot, elk van een regement
Schuimbekkend hellespook bezeten; niemant kent
Zich maghtigh 't heiligh vlot te sloopen en ontsnoeren.
Geen Leviatan durf zijn' staert en vinnen roeren.

REY.

Aertsvader, spoe u voort. de goddelooze rot
Van Enaks trots gebroet, besluit, ten schimp van Godt,

vertrekken: zakken.
strekken: dienen.
grimmelen: krioelen.
klink: slag.
zeegewelt: ark.
schroomen: vreezen.
toezickt: bescherming.
kent zich maghtigh: voelt zich in staat.
Leviatan: monster.
durf: durft.
Enaks trots gebroet: Achiman is Enak's zoon.

Door boelen aengehitst, dees cedere bosschaedje
Aen brant te steeken, en voorwint uw timmeraedje
Met een stookebrant te delven haere as.
Wat sammeltge? de zon helt over naer het gras.
Tre voor: wy volgen u, en komen uwe treden
In d'ark geleiden met voorspellinge en gebeden.

REY VAN ENGELEWACHT.

I. Zang.

Bescherm, ô Heer! ô toeverlaet
Van uw getrouwen, 't eenigh zaet
En al de hoop van Adams kinderen,
Dat hun geen holle baren hinderen.
Zy rusten op uw hemelwacht
Gerust en veiligh, met de vracht
Van wilden aert en tamme dieren.
Gy kunt den toom des afgronts vieren
En korten, zoo het u behaegh,
Na 's menschdoms droeve nederlaegh,
Waer Noë drijft op uw genade.
Behoe zijn huisgezin voor schade,
Op dat hy, na een lang verdragh
Van jammeren, belanden magh,

1388 *boelen:* minnaressen.
aengehitst: opgestookt.
1389 *aen brant:* in brand.
voor wint: met de wind mee, doordat het vuur boven de wind is aangestoken.
timmeraedje: ark.
1390 *sammelt:* talmt.
de zon helt over naer het gras: gaat onder.
1392 *tre voor:* ga voor.
1394 *toeverlaat:* toevlucht.
1395 *zaet:* nakomelingschap.
1399 *gerust:* rustig.
1401 *afgronts:* van de hel.
1406 *na een lang verdragh:* na lang verdragen te hebben.

Wanneer, de wateren verschoven,
Hy stof vint uwen naem te loven.

I. Tegenzang.

Als uwe hant het zwaere slot
Ontsluit, zal hy, op uw gebodt
Te lande treênde, uwe eer ontvouwen,
U dankbaer eenen outer bouwen
Op eene Godgewijde ste,
En offren u het zuiver vee,
En reine vogels. d'offerhande
Wil u, terwijlze smooke en brande,
Behaegen, en den hemel deur
Verspreiden eenen zoeten geur.
Gy zult beloven zijne telgen
Door vloên te schenden noch verdelgen,
Schoon zy verwildren jaer op jaer,
Zoo lang het aerdtrijk vruchten baer',
De morgen aenbreeke uit den oosten,
Belofte om Noahs rou te troosten.

II. Zang.

Hy zegent hem en zijn gezin,
Op dat de hooftstam telgen winn'.
Hy neemtze, als herder, in zijn hoede;
Verbiet al wat in zijnen bloede

1408 *verschoven:* zakten.
1409 *stof:* reden.
1410 *het zwaere slot ontsluit:* dat Uriël dichtgeslagen zou hebben. Noah deed dit echter volgens de bijbel zelf.
1413 *outer:* altaar.
1417 *wil:* zal.
1418 *deur:* door.
1420 zie voor het voorgaande en volgende Gen. VIII : 10—21. en IX 1—18.
1421 *vloên:* overstroomingen.
schenden: schade berokkenen.
1422 *schoon:* ofschoon.
1429 Gen. IX : 4.

Verstikte t'eeten, om geen wraek
Met bloet te voeden, en den smaek,
Tot dolle menschemoorderyen
Te koesteren, en dwinglandyen.
Hy veiligtze door eene wet,
En wil den dootslagh, als een smet,
Met bloet afwasschen door den degen,
En dootslagh tegens dootslagh weegen,
Op dat elk 's menschen waerde kenn',
En niemant woest de handen schenn'
Aen menschen, weerloos zonder wapen,
Gelijk een beelt, naer Godt geschapen.

II. Tegenzang.

De godtheit sterkt dit heilverbont
Met eenen eedt, uit haeren mont,
En zet een teken aen de wolken,
Den regenboogh voor alle volken,
Gebogen midden in de lijst
Der weerelt, daer hy daelt en rijst
Op 't oogh: een' boogh uit veele verven,
Die meest in blaeu en root versterven.
Het blaeu bediet den weereltvloet;
Het root een' brant en weereltgloet,
Twee oordeelen, een nu gestreeken,
Het ander namaels uit te spreeken,
Wanneer het menschdom zal vergaen,
En voor de jongste vierschaer staen,

1431 *smaek:* lust.
1433 *koesteren:* kweeken.
1434 *veiligh:* beveiligt.
1442 *sterkt:* versterkt.
1446 *lijst der weerelt:* uitspansel.
1447 *verven:* kleuren.
1450 *bediet:* beduidt.
1452 *gestreeken:* geveld.
1453 *namaels:* later.
1454 *vergaen:* ondergaan.
1455 *jongste vierschaer:* jongste gericht.

Zoo Enoch spelde lang te voren.
Godtvruchtigen ontzien Godts toren.

Het gansche huisgezin van Noë treet in 't slot
Van 't hol gevaerte, en eert het vaderlijk gebodt.
d'Aertsvader volgende, betuight eerst menigh-
vuldigh
Al schreiende: och wy zijn aen dit bederf
onschuldigh!
d'Aertsengel des gerechts Uriël komt, houdt stant.
Zijn gloênde fakkel barnt. hy bonst met d'andre
hant
De deur des ingangs toe, dat zeven sloten kraeken.
Het nimmer slaepende oogh wil over Noë waeken.

1456 *spelde:* voorspelde.
1461 *bederf:* ondergang.
1463 *barnt:* brandt.
1465 *wil:* zal.

HET VIJFDE BEDRIJF.

URANIA. ACHIMAN. AERTSVADER. HOFMEESTER.

De trotze reuzetroep trok op onze aendrift uit,
Maer d'aenslagh schijnt mislukt. wy hooren geen geluit,
Gebriesch van paerden, noch geen trommels en trompetten.
Hun last hiel dit gewest in lichten brant te zetten.
Het dwarsse noodtlot heeft ons dees triomf benijt.
Hier komt de grootvorst aen, schuimbekkende van spijt.

ACHIMAN.

Dat wiltbraet is in 't hol der arke ons jaght ontslopen.
Wy komen, hangends hoofts en suffende, afgedropen.
'k Vervloek my zelven, en dien aenslagh. ô verdriet!
Wie zou het denken! och wy waren al bespiet,
En d'oude suffer, een aendrijver van 's lants plaegen,
Gewaerschuwt dat ons stont een schoone kans te waegen,
Koos tijdigh in der yl de schaduw van zijn kist.

1466 *aendrift:* aansporing.
1469 *hiel:* was.
1472 *wiltbraet:* Noah en zijn familie.
1476 *aendrijver:* aanstoker.
1477 *dat ons stont:* dat we op het punt stonden, dat ons de gelegenheid geboden werd.
1478 *koos de schaduw van zijn kist:* verborg zich in de ark.

URANIA.

Ontbrak het u aen vier en fakkel; schiet de list
Van 't vossevel te kort, wanneer het schelmen ruiken,
Dan gelt de leeuwenhuit: men most gewelt gebruiken.

ACHIMAN.

Het spookte afgrijselijk door het cederbosch in 't ront,
Waer Enaks schuttery opdonderde, daer stont
Het spook haer tegen, en beschermde d'ark en boomen
Met gloênde fakkelen. de stoutste reuzen schroomen
Geblint door dit gezicht, dat sterk in d'oogen schijnt
Wy hygen ademloos, van woelen afgepijnt.
De reuzebenden vliên verstroit uit dees bosschaedje
De tovenaer beschut zijn bosch en timmeraedje.

URANIA.

Gedult, mijn heer, tot dat een beter avontuur
Geleden smaet vergoede, en treffe een andere uur,
Om zulk een' joffrevloek den lastermont te stoppen
't Is wijsheit zijnen hoon by wijlen in te kroppen.

ACHIMAN.

Van verre schijnt het dat een bleeke schim genaekt

1479 *vier:* vuur.
1483 *Enaks schutterye:* Achiman wordt door den Vondel voorgesteld als een zoon van Enak.
1484 *stont tegen:* bood tegenstand, verzette zich.
1485 *stoutste:* vermetelste.
schroomen: onnozelen.
1486 *geblint:* verblind.
1487 *afgepijnt:* afgemat.
1489 *toovenaer:* hiermee is de engel Uriël bedoeld.
timmeraedje: ark.
1492 *joffrenvloek:* Noah.
1493 *in te kroppen:* voorloopig te verdragen.
1494 *genaekt:* nadert.

En herwaert spoênde, naeu den gront van d'aerde raekt.
Het schijnt een postbo, die een' snellen dromedaris
Aenprikkelt. ik geloof dat ergens lantgevaer is.
Hy blaest den horen, melt ons onraet: staet nu vast,
Het is d'aertsherder.

AERTSHERDER.

al 't geberghte, in noot en last,
Zit overdrongen van gevlughten, uit waeranden,
Uit burgen, boomgaerden, en omgelege landen.

URANIA.

Zoo zittenze geberght?

AERTSHERDER.

behalve wat verdronk,
En, als een baksteen, los in 't water heenezonk.

URANIA.

Wie laet zich aen 't geberghte in stroom en water dompelen?

AERTSHERDER.

Het quam afstortende hen plotsling overrompelen,
Eer 't volk op 't laege lant 't geberghte winnen kon.
De hemel springt, gelijk een volle waterton,
Aen duigen uit den bant. geen banden langer klemmen.

1495 *herwaert:* hier naar toe.
naeu: nauwelijks.
1497 *aenprikkelt:* aanspoort.
1498 *staet nu vast:* blijf hier.
1500 *overdrongen:* dicht bezet.
waeranden: vruchtbare streken, parken.
1502 *geberght:* geborgen.
1506 *winnen:* bereiken.

De lantzaet pooght vergeefs dien waterval
t'ontzwemmen.
Geen vlot op tonnen, met een koorde vast gehecht,
Beschut de driftigen in 't strenge waterrecht.
De drijvende eilanden van opgeborste veenen,
Gepakt met duizenden, die dootsch om noothulp
steenen,
En kermen, zullen hen niet spijzen, hongersnoot,
Een scherrep zwaert, genaekt, en dreightze met
de doot,
Al levenze eene poos, verdooft door 't yslijk bruizen
En schuim der watervloên, uit 's hemels ope sluizen
En watervallen, sterk met losgelaten toom
Afschietende uit de lucht. de zeen en stroom op
stroom
Zien oevers aen noch strant. dryhondertjaerige
eiken,
Die, met hunne armen door het zwerk, de maen
bereiken,
Hun wortels schieten naer den afgront, zonder
gront,
Zoo diep gelyk hun kruin om hoogh gesteigert
stont,
Gaen drijven, met al wat, ter naeuwer noot,
ontzwommen,
In eike takken zit geklautert en geklommen.

1509 *lantzaet:* de inwoners.
ontzwemmen: ontkomen.
1510 *koord:* touw.
1511 *driftigen:* drijvenden.
1512 *opgeborste veenen:* losgewoelde veengrond.
1513 *gepakt met:* bezet met.
dootsch: vol doodsangst.
noothulp: hulp in den nood.
steenen: kermen.
1515 *genaekt:* nadert.
1520 *zien aen:* bekommeren zich.
1521 *zwerk:* lucht.
1523 *gesteigert stont:* opgerezen was.

ACHIMAN.

Wat tekens zaeghtge eer noch de lucht aen
't baren quam?

AERTSHERDER.

De gansche hemel stont in eene lichte vlam.
Staertstarren, fakkels, zwaert, vierpijlen, roode
draeken,
Met opgespalkten keele, afgrijselijk aen 't braeken,
Verbijsterden het volk, van angst verstomt en
stijf.
De beenen sidderden van dootschrik onder 't lijf.
De stoutste reuzen van verbaestheit suizebollen.
Ziet uit: een bare zee komt ginder herwaert rollen.
Bereit u flux ter doot. beraet heeft teffens uit.

ACHIMAN.

Meerminnetronien, gy hebt ons ingeluit,
En Noë noit gelooft. gedroght, van boosheit
zwanger.
Wat toef, wat maek ik met dien regementstok
langer!
Ons heerschappy heeft uit. daer leght hy. haest u,
dra,
Gevloekte boelen, voort.

1526 *aen 't baren quaem:* al het water nl.
1528 *vierpijlen:* vuurpijlen.
1532 *verbaestheit:* ontzetting.
stoutste: vermetelste.
1534 *flux:* snel.
bereit u: bereid u voor.
beraet heeft uit: het heeft geen zin meer te overleggen.
1535 *meerminnetronien:* Achiman bedoelt hier zijn minnaressen mee.
ingeluit: ingepalmd.
1537 *regementstok:* scepter.
1538 *heeft niet:* is het mee gedaan.
leght: ligt.
1539 *boelen:* minnaressen.

URANIA.

gena, mijn heer, gena.
Gena, 't is onze schult. genade, geen van allen
Gedacht oit dat dees straf den mensch zoude overvallen.
Wat raet? waer heen gevloôn? de weerelt krijght een krak.

ACHIMAN.

Daer kraekt een donderkloot de kruin van 't reuzendak.
De roode zwavelvlam, ter steenrotse, uitgeborsten,
Schudt Kaukazus, de kreet van vrouwen heeren vorsten,
Gemengelt onder een, beantwoort het geschal.
Een voorspook van den post, die hier op volgen zal.

HOFMEESTER.

O grootvorst, voeltge noch den steenrotsgront niet daveren?
De gansche staetsie is aen 't klauteren en klaveren
Ten hoogen berge op, om den jongsten watersnoot
t'Ontvliên, al wat men hoort en ziet is bare doot.

ACHIMAN.

Vergeefs gevloden. dat's den schicht des blixems tergen.

HOFMEESTER.

De steile Kaukasus steekt, boven alle bergen,
De kruin zoo hoogh, dat hy door alle wolken schiet.
Ja zelf den starredraek beneên zijn voeten ziet.

1541 *gedacht oit:* had ooit gedacht.
1543 *donderkloot:* donderslag.
1546 *gemengelt onder een:* vermengd.
1547 *voorspook:* voorteeken.
post: gebeurtenis.
1549 *staetsi:* hofstoet.
klaveren: klimmen.
1550 *jongsten:* laatsten.
1552 *tergen:* tarten.
1555 *starredraek:* sterrebeeld de Draak.

ACHIMAN.

Wie steigert trooste zich van hongersnoot te sterven.

HOFMEESTER.

De menscheneeters rot zal spijs noch voedtzel derven,
Al weigerde 't geberght den buik zijn levens eisch,
Zoo lang zy menschen vint, en vrouweborsten-vleisch,
Het lekkerste aes van al, dat veelen zich gewenden.

URANIA.

Wat raet? waarheen gevloôn? ô bruiloft van elenden!
Wat raet? waarheen gevloon? de weerelt neemt een' keer.

ACHIMAN.

Wat geest verschijnt ons! valt terstont op 't aenzicht neêr.

URIËL. ACHIMAN. URANIA. REY.

Hier staet Uriël zelf, gewapent met Godts slagh-zwaert,
d'Aertsengel des gerechts, die Adam, eerst gedaghvaert,
Ten lusthove uitdreef, om zyn wederspannigheit,
En 't schendigh quetsen van de hooghste majesteit.

URANIA.

Genade, och gun ons dat we in d'arke op 't water vloten.

URIËL.

De deur van Godts genade en d'ark is toegesloten.

steigert: klimt.
rot: bende.
derven: nissen.
schendigh: misdadig.
vloten: drijven.

URANIA.

Gena, gena, gena.

URIËL.

dees naklaght komt te spa
Vertrekt uit ons gezicht. gy zijt in d'ongena.
Te diep verzeilt: docht komt gy met berou te sterven,
Zoo kuntge, hier gestraft, genade om hoogh verwerven.

REY.

Wie Godts almogenheit en zyn gena beseft,
Bekent dat Godts gena zyn werken overtreft.
Verlosser, lang belooft, verschyn, als een versterker,
Den geesten, streng gedoemt in schaduw van den kerker,
Den geesten, vuil besmet door ongehoorzaemheit,
Godts goetheit tergende, toen d'ark wert toebereit;
Een voorbeelt van de kerk waerin ghy uw vertrouden,
Als in een' vryburgh, door het water zult behouden,
Het afgebeelde badt en eenigh middel van
Genade, die de smet der ziele afwasschen kan.
Zoo zullenze, eens verlost, in 't ende u eeuwigh loven.
Zoo ga uw heilgenade uw wonderdaên te boven.

SOLI DEO GLORIA.

spa: laat.
vertrekt: verdwijn.
om hoogh: in den hemel.
Verlosser: Christus.
kerker: vagevuur.
tergende: tartende.
toebereit: vervaardigd.
de ark wordt als symbool van de Kerk, de zondvloed als symbool van den H. Doop voorgesteld.
vryburgh: vrijplaats.